УДК 821.161.3-1
ББК 84(4Беи)-5
К21

Выданне выходзіць з 2012 г.

Падрыхтоўка тэкстаў і каментарыі
Анатоля Вераб'я

Выпуск выдання ажыццёўлены па заказу
і пры фінансавай падтрымцы
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

ISBN 978-985-02-1407-2 (т. 2)
ISBN 978-985-02-1366-2

МАЯ ІЛІЯДА

БЕЛАРУСКАЯ ПЕСНЯ

Дзе мой край? Там, дзе вечную песню пяе Белавежа,
Там, дзе Нёман на захадзе помніць варожую кроў,
Дзе на ўзвышшах Наваградскіх дрэмлюць суровыя вежы
І вішнёвыя хаты глядзяцца ў шырокі Дняпро.
Ты ляжыш там, дзе сіняя Прыпяць ласкава віецца,
Дзе Сафія плыве над Дзвіною, нібы карабель...
Там, дзе сэрца маё з першым крокам, як молат, заб’ецца,
Калі б нават сляпым і глухім я прыйшоў да цябе.
Што сляпым? Нават мёртвым успомню высокія зоры,
Над ракою чырвонай і цьмянай палёт кажаноў,
Белы ветразь на сініх, на гордых, як мора, азёрах,
І бары-акіяны, і неба — разлівы ільноў.
Дзе мой край? Там, дзе людзі ніколі не будуць рабамі,
Што за поліўку носяць ярмо ў безнадзейнай турме,
Дзе асілкі-хлапцы маладымі ўзрастаюць дубамі,
А мужчыны, як скалы,— ударыш, і зломіцца меч.
Дзе мой край? Там, дзе мудрыя продкі у хвоях паснулі,
Дзе жанчыны, як радасны сон у стагах на зары,
А дзяўчаты, як дождж залаты. А сівыя матулі,
Як жніўё з павуціннем і добрае сонца ўгары.
Там звіняць неўміручыя песні на поўныя грудзі,
Там спрадвеку гучыць мая мова, булатны клінок.
Тая гордая мова, якую й тады не забудзем,
Калі сонца з зямлёю ў апошні заглыбяцца змрок.

Ты — наш край. Ты — чырвоная груша над
дзедаўскім домам,
Лістападаўскіх знічак густых фасфарычная раць,
Ты — наш сцяг, што нікому, нікому на свеце, нікому
Не дамо абсмяяць, апаганіць, забыць ці мячом зваяваць.
Мы клянёмся табе баразной сваёй першай на полі
І апошняй раллёй, на якую ўпадзём у журбе.
Мы клянёмся табе, што ніколі,
Ніколі,
Ніколі,
Так,
Ніколі не кінем,
Не кінем,
Не кінем цябе.

16 красавіка 68 г.
Брэст

ЗЯМЛЯ ЖУРБЫ

ДЗЯЎЧЫНА ПАД ДАЖДЖОМ

Над лесам, над садам дзікім
Дожджык забалбатаў,
І успыхнулі раптам гваздзікі
У нетрах абмытых траў.
Цёплыя кроплі скачуць
Па залацістай лазе;
Дожджык — «царэўна плача»,
Сонца ў кожнай слязе.
З нізкай цёплай адрыны,
Учуўшы ласкавы капёж,
Ў лёгкай сукенцы дзяўчына
Выбегла проста пад дождж.
Кроплі яе цалавалі
Палка, пяшчотна, да слёз,
Вусны дзяўчыны хапалі
Срэбра з ясных нябёс.
Дожджык зрабіў сваё цуда,
Ён абляпіў, як мог,
Плечы, маленькія грудзі,
Гнуткія лініі ног.
Бэзам з садоў павявала,
Вечна хацелася жыць.
Дзяўчына ад шчасця спявала.
. . . .
Стронцый быў у дажджы.

18.IV.60

ТРАСЦЯНЕЦ

Суайчыннік, стань!
Тут знішчалі людзей.
Суайчыннік!
Запомні навек:
Тры гады па сто трыццаць сем у дзень,
І ў гадзіну — па шэсць чалавек.
Гэта значыць, што кожныя дзесяць хвілін
Тут навекі чарнеў небакрай.
Попел сэрцаў нашых ракоча ў зямлі:
Памятай...
Памятай...
Памятай!!
Нам свяціў далёкага шчасця маяк,
Мы любілі свой край залаты...
З нас кожны быў, як маці твая...
Як каханая жонка... Як ты...
Час адной папяросы — і попел густы
Асядаў на бяроз галлё...
І таму не верце спакою, браты,
Пакуль лётае ноч над зямлёй.
Мы — прах. Толькі сэрцы грымяць, як мячы.
Каб цемра не ўпала на край,
Мы гарэлі паходнямі ў лютай начы...
Па-мя-тай!
Па-мя-тай!
Па-мя-тай!!!

[1962]

ЗДРАТАВАНЫЯ МАГІЛЫ

Петрасу Антэасу

Там, дзе Лесбас у пенных карунках прыбою,
Я адчула цябе і на свет нарадзіла.
Вёсны скрыпкай спявалі, а зімы — трубою.
Дзе ж цяпер ты, мой любы, мой добры, мой мілы?
Ты не вер дактарам. Мне не цяжка прыйшлося.
Проста ўзяў мяне вечар, празрысты і сіні.
За труною людзей — нібы ў полі калоссяў,
Лесбас мора вянкоў надаслаў у Афіны.
Мне не цяжка. Мне іншае горка, мой родны,
Што цябе ўладары ліхалецця і ночы,
Баючыся за «Грэцыі роднай свабоду»,
Не пусцілі сюды, каб закрыў ты мне вочы.
Хто ж з іх горшы, мой сыне? Язычнікі злыя
Ці рупліўцы аб славе Хрыстовай і сіле?
На Галгофу калісьці пусцілі Марыю,
А цябе — на магілу маю не пусцілі.
Праз абшары марэй, праз світанні і ночы
Я кажу са сваёй здратаванай магілы:
Ты не плач, маё сонца, мой любы сыночак,
Мой далёкі, мой блізкі, мой бедны, мой мілы.
Я прывыкла да вечных з табой развітанняў,
Войны, турмы, падполле і Грамаса скалы,
Немцы, ўласныя каты і англічане,—
Ўсё жыццё я чакала, бясконца чакала.
Што было мне да вашых сутычак і зброі?
Проста я не хацела знішчэння і смерці,
І маланкі над Грамасам білі не ў хвоі,
Не ў сыноў, а ў маё набалелае сэрца!
Нехта чорную здраду між вамі пасеяў,
І пайшлі вы з радзімы ў выгнанне, ў выгнанне.
З доўгай, цяжкай, паўночнай тваёй Адысеі
Я чакала цябе, як чакаюць світання.
І канец. І людскія маўклівыя гурмы.
Толькі ў сэрцы маім не згасае трывога.
Хай праклён на вас, межы, хай праклён на вас, турмы,
Хай праклён на вас, ворагі людства і Бога.

Без сыноў, без надзеі, без шчасця, без мая,
Не схіліўшы да скону жаночыя плечы,
Маці-Грэцыя ў муках маіх памірае,
Маці-Грэцыя, маці сыноў чалавечых.
Па зямлі прапаўзаюць гадзюкамі межы
І дапытваюць кожную былку і камень.
На зямлі руднікі, і турэмныя вежы,
І капцы мацярок, што спавіты дратамі.
...Іскра ў цемры згасала. І тут мне здалося:
Ты ішоў да мяне з дабрынёй і адвагай.
На чале тваім — церні, ў далонях — калоссі,
За спіною — бясконцыя гордыя сцягі.
Я люблю, я хачу цябе бачыць, я маці.
Але ўсё ж, пакуль гора зямлі не ў магіле —
Ты не смей, ты са мною не смей сустракацца,
Мой далёкі, мой смелы, мой добры, мой мілы.

11 снежня 62

БАЛАДА ПЛАХІ

Сяргею Панізніку

Кожны дзень гінуць мужнасць і святасць.
Кожны дзень, выпускаючы дых,
Паміраюць хлапчынкі распятыя
І Збавіцель не помніць пра іх.
Ў зыркіх ранах, крывавыя, голыя,
Што ні дзень павісаюць яны
На крыжах з бамбука, магноліі
І суровай паўночнай сасны.
Не паспеўшы зрабіцца мужчынамі,
Сустракаюць са зброяй бяду.
Галаву не на грудзі дзяўчынам,
А на слізкую плаху кладуць.
Плацяць катаргай і эшафотамі
За братоў сваіх душу жыву,
Хочуць дыхаць — задушаць гаротаю,
Хочуць думаць — ссякуць галаву.

У чырвонай ад сонца Кастыліі,
Ў парнай сельве і ў зорных ільдах
Кожны дзень яны бурацьБастылію:
Чалавечы свой, просты жах.
Але йдуць і за век свой ратуюць,
За дзіцячы след на траве,
За высокую годнасць распятую,
За найменне тваё, Чалавек.
Дзе плаціць яшчэ столькі даводзіцца
За свабоды ўласнай лядо?
О зямля, святая калодніца,
Гора, мужнасці, смерці юдоль!
У былым іх — трушчобы няветлыя,
У сучасным — глухая турма,
І няма для іх раю светлага,
І суда іхнім катам — няма.
Толькі час вам уздасць поўнай мераю.
Але ўсё ж — пакуль прыйдзе той час,—
Калі ёсць на зямлі гэтай вера,
Калі варта жыць — то для вас.

15 красавіка 68 г.
Брэст

БАЛАДА АБ ТРЫЦЦАЦЬ ПЕРШЫМ СЯРЭБРАНІКУ

І прадаў ён Хрыста. І яму адвалілі за гэта
Трыццаць срэбных дынараў. А Каяфа яшчэ падарыў
Трыццаць першы сярэбранік, звонкай і важкай манетай,
Толькі-толькі адлітай на царскім манетным двары.
Ні за што. Проста так. Падарунак не падарунак,—
А хутчэй ад свайго дабрадушша накінуў на чай
За мужчынскі, суровы і стрыманы той пацалунак,
На які адказаў Пётр-апостал ударам мяча.
Каб у тыя часы ў Іудзеі вадзіліся свінні —
Ўзнагародаю лепшай была б яму іх чарада...
Справа, ясна, не ў тым, што прадаў ён «Гасподняга Сына».

Чалавека прадаў ён, паршывец. Жывое прадаў.
Ўсё адно нібы зайца, што, гнаны крывавай пагоняй,
Паратунку шукае ў нагах тваіх, бо не ўцячэ,
Выдаць людзям са стрэльбай, а тыя рабрынай, далонню,—
За вушамі яго, каб, канаючы, ён завішчэў.
І распяты сканаў. І тады фарысеям і катам
Крыкнуў здраднік: «Крывёю абмылася грэху гара!
Кроў прадаўшы нявінную, што нарабіў я, пракляты?!»
Бразнуў змаху грашмі, і яны пакаціліся ў гразь.
Пад дажджом ачышчальным — сухі — ён адчуў, што загінуў,
І вяроўку дастаў, і яе у пякельнай журбе
Завязаў на суку ад агіды дрыжачай асіны,
І ударам нагі шар зямны адштурхнуў ад сябе.
А за трыццаць манет падабраных ганчар-срэбралюбца
Уступіў свой кавалак зямлі без якіхсьці умоў,
Каб зрабіць там сталічныя могілкі для самагубцаў
(На тым месцы цяпер пяць някепскіх даходных дамоў).
Ад далейшай гісторыі пэўна і камень заплача:
Трыццаць першы дынар не знайшлі, хоць шукалі й яго,—
Нейкі мытар яго сярод гною і гразі убачыў
І схаваў ад усіх, неўпрыкмет наступіўшы нагой.
Той дынар быў шчаслівай манетай. І хцівец смярдзючы
З дапамогай яго аграбаў сабе золата, срэбра і медзь,
І разжыўся, і стаў неўміручы. Ну так, неўміручы,
Бо каб вешацца — трэба таксама сумленне займець.
І шпурляў ён каменні ў распятага Божага Сына,
Кідаў львам хрысціян і дзяўчат-неафітак хвастаў,
А затым, як і ўсе, стаў узорным хрысціянінам
І даносам ды вогнішчам біўся за славу Хрыста.
Больш за рымскага папу шумеў на ўсяленскіх саборах,
А пасля, ў сарацынскім палоне, бы ўмыўся багном,
Першы крыкнуў «Алах!» і наглядчыкам стаў на галёрах,
І былых аднаверцаў раменным сцябаў бізуном.
З сотняй твараў, як ідал індыйскі, шматрукі, як Брама,
Быў пры тронах і плахах накшталт валачашчага пса,
Адчыняў перад ворагам роднага горада браму,
«Молат ведзьмаў» пісаў і на Бруна даносы пісаў.
Толькі здрадзе не здрадзіў і тым, хто за здраду заплаціць,
І таму перад кожным мярзотнікам гнуўся дугой
І даносіў на бацьку, даносіў на сына, на маці,

На сяброў, што з-пад выбухаў вынеслі мужна яго.
А паколькі мянціў ён прыгожа, то ўсе, як бараны,
Паўтаралі за кімсьці: «Вось вернае праўдзе плячо!
О, які ён трывалы, які ён перакананы,
Як ваюе за думкі свае ён агнём і мячом!»
Ён нястомна разводзіў хлусні беспардоннай турусы
І паклёп, як гадзюка, сычэў ля парога турмы,
І ніхто не сказаў яму слова старых беларусаў,
Што «прымаем мы здраду, а здрадніка вешаем мы».
Быў фіскалам. Усюды пралазіў і бокам і нізам,
Па гестапах служыў, па засценках, ад стогнаў глухіх,
Па ахранках... А зараз ваюе за «наш гуманізм».
Не здзіўляйцеся, добрыя людзі, бо гэны з такіх.
З дзён пачатку мільёны Сапраўдных ён вырак на мукі.
І жыве. Ўсё жыве. Вось наведвае госцем ваш дом...
Вось сядзіць... Вось ідзе...
Вось бярэ вашых дзетак на рукі...
Пнецца ў неба з трыбун... П'е гарэлку за вашым сталом.
Але выпадак дай — распаўзецца чумою па свеце,
Закладзе цалаваных сяброў і ўчарашніх багоў...
Дык чаму ж вы тады проста ў вочы яму не плюеце,
Не пінаеце гуртам у подлае рыла яго?!
До ўжо! Сэрца хлусні ў яго вырвіце, людзі, з-за рэбраў.
Разам з джалам схавайце падлюгу ў свінцовай труне,
Адбярыце і знішчыце трыццаць першы пракляты сярэбранік,
А іначай — няшчасце Зямлі.
А іначай — канец.

20 красавіка 68 г.
Брэст

КРУМКАЧЫ

Стаяў жахлівы позні лістапад.
Навекі зніклі лебедзі з каналаў,
А з сэрца знікла радасць.
                                        І вясна
З каханнем і з птушынай прагнай песняй

Была далей, чым маладосць мая.
Чым горш, тым лепш.
                                        Таму я не пайшоў
На вуліцы, дзе маладосць спявала,
А кінуўся да кручаных завулкаў
І заглыбіўся ў іх.
                                Старая Рыга
Мяне ўзяла, як змучанага сына.
Я ведаў, што яна мяне суцешыць.
Калі ж не зможа даць спакой жыцця,
Дык дасць спакой хоць небыццём стагоддзяў.
І я выходзіў зноў на тыя ж вулкі,
І зноў, і зноў.
                        І мне здалося ўрэшце,
Як быццам той, што йдзе перада мною,
Я сам.
            Ссутулены.
                                У чорнай шапцы.
Што бачу сам сябе я са спіны...
Засекі. Склады. Блокі на вяроўках.
Маслісты брук. Куродым соцень год
На мёртвых дахах.
                                Мордачкі анёлаў
З парочнаю усмешкай на парталах,—
Ўся тая Рыга, што аж шэсць стагоддзяў
Смактала сок з твайго народа, друг.
З народа, што уласнымі рукамі
Паклаў тут кожны камень.
                                        Для чужых...
Бляшаны пеўнік копціцца ў дыму
Над комінам.
                        Туман (ці, можа, хмары)
Абняў за пояс Домскую званіцу,
І толькі шпіль узносіцца над ім.
І раптам з Домскай вежы проста ў хмары
Ўзняліся з хрыплым крыкам крумкачы,
Як чорныя крыжы вякоў мінулых;
Што год, то крыж.
                                Яны лятуць угору,

Вышэй, вышэй.
Над шпілем.
Над Даўгавай.
Над Рыгай, над Ла́чплесісам, над краем,
Над бедным пеўнікам, што ад трывогі
На бронзавым прутку замітусіўся.
Знікаюць у тумане крумкачы...
Іду далей.
І вуліцамі цягне
Такім халодным, горкім, страшным дымам,
Як быццам там, за рогам гэтай вулкі,
На плошчы, зноў святошы паляць латаў.
І цень крыжа лягла на твар палонных,
На струшчаныя ў бітве іх мячы.
О Рыга!
Што гэта са мной?
Я мару?
Нішто.
Хіба у сонечнага пеўня
Няма мільёнаў дужых абаронцаў?
Хіба яны трымаць не могуць зброю?
Хіба не тут мой друг?
Туманны горад,
Ты вылечыў мяне пасля хваробы:
Ты скінуў мне цяжар вякоў на плечы,
Цяжар забітых, страчаных, палонных,
Цяжар паўстанняў, і распраў, і слёз —
Пакуль ва ўсёабдымным болю гэтым
Не патануў мой непрыкметны боль
І я не выпрастаўся.
Крумкаччо!
Я вас пакіну ў вашых чорных хмарах.
Вам хмары, нам — зямля. Яе — не рушце.
Кажу апошняе святое слова:
Мой меч з мячамі балтаў, з Рыгай, з другам,
З усёй латышскай добраю зямлёй.
Мой друг,
Мой брат,
Ад гэтых вузкіх вуліц,
Што мне далі спакой, і гнеў, і сілу,

Іду да новых вуліц. Да цябе.
Прыпомні месца, дзе ў тузе і шчасці
Узнікла наша вернае сяброўства.
Былі там песні, і віно, і смех.
І там была яна. Ты памятаеш?
Яе згубіўшы, я цябе прыдбаў,
Тваё сяброўства і тваю радзіму.
Так, шчасце мне, відаць, не задалося.
Але пакуль лунаюць крумкачы
Над вулкамі заблытанымі Рыгі,
Пакуль са мною плачуць вочы друга
Над цяжкай стратай — ёсць яшчэ жыццё.

Снежань 60
Рыга — Масква

ПРЫ СМЕРЦІ

Ложак — краіна мая,
Калыска, труна і дом...
Як далёкі сцюдзёны маяк,
Сонца мёртвае за акном.
І няма да яго выйсця.
Промні — нажы, прасціны — глыжы.
Мне — чатыры... І роўна палову жыцця —
На грані жыццё дрыжыць.

Я памёр бы,
Знаёмы з апошняй тугой
Раней, чым з песняй бароў...
Замест слёз з вачэй і замест усяго
Па кроплі точыцца кроў.
Не заслоніць мяне ад тых, што прыйшлі,
Маіх салдацікаў раць,
На хвалістых прасцінах мае караблі
У кільватар бяссіла стаяць.
З гор каленяў маіх упадуць яны
За ложак, за край зямлі...

Іншыя, чорныя, караблі
Чорныя ветразі ўгору ўзнялі,
Па мяне прыйшлі, прыплылі...
Не будзе з джунгляў гарачы Ганг
Несці ў мора хваль шумаўё,
Не будзе кідацца акіян
На фарштэвень шхуны маёй.
Ніколі азёраў смелая сінь
Не папросіцца мне ў радкі,
Ніколі не будзе мне Белай Русі,
Невядомай, адзінай Белай Русі,
Бароў і Дняпра-ракі.

Ложак — мая краіна
Разам са мною памрэ...
Ніколі, ніколі не будзе дэльфінаў
У сініх абшарах марэй...
Нібы з нежылога дому,
Што стыне сярод магіл,
Нейкія незнаёмыя
Ідуць паўз мяне ў снягі.
Ідуць з пакінутай сонцам зямлі,
Ад ільдоў — на другія палі,
Ідуць на белыя караблі,
Што барвяныя ветразі ў небе ўзнялі,
Па іх прыйшлі, прыплылі.
З Грэнландыі, стынучай сярод снягоў.
Паплывуць да ф’ёрдаў сваіх,
Да новых творцаў, да новых «багоў»,
Што некалі вылепяць іх.
Кастусь ідзе і нясе на плячы
Пяшчоту сваю і боль,
Ракута бязгучна звоніць у шчыт,
Бязгучна смяецца цыганскі кароль.

Нямыя, ідуць яны ў нейкі край,
У чырвоны марозны дым,
І схіляюць галовы ў апошнім «бывай»,
І знікаюць адзін за адным...
Дубее, дранцвее без гукаў дом.

Ў хаце прысмерак, сіні туман...
І сцюдзёны, барвяны пажар за акном,
А за ім — нічога няма.

20.IV.65
Шагол

БАЛАДА АБ АСУДЖАНЫХ
І АБ ЧАЛАВЕЧЫМ «ДАРУЙ»

Можа, у Даласе, можа, ў Бейруце,
Мо на Марсе, а мо на Зямлі
Праз наклёп, і прэнг, і пакуты
Чалавека ў смерць прывялі.
Чэрап свой заціснуўшы ў рукі,
Ён спасцігнуць не мог галавой
Ўсю нязмернасць жыцця і мукі,
Ўсю нязмернасць смерці сваёй.
Ён не мог зразумець адзінага,
Ён не выціснуў, як ні тужыў,
Разумення апошняй хвіліны,
Разумення апошняй мяжы.
Сам-насам, без думкі аб цудзе
Разлучаўся з сабою ў вяках,
З добрым шчасцем, якога не будзе,
Злом, што будзе дарэмна чакаць,
З незламаным бэзам і горам,
З лепшай думкай, падобнай на стрэл,
З тымі дзецьмі, якіх не створыць,
І з людзьмі, якіх не сустрэў.
З ненапісанымі радкамі,
З таямніцай роднай зямлі,
З прагай неба і, ўрэшце, з рукамі,
Светлым дзівам, што ўсё маглі:
На арэлях дзяўчыну гушкаць,
Біць рыдлёўкай засохлы глей,
Кельму ўзяць або выпусціць птушку,
Чару ўзняць або даць на хлеб.

І раптоўна павязка ўпала,
Вочы ўгледзелі зноў зару.
І раптоўна яму сказалі:
«Мы дарэмна цябе катавалі.
Калі можаш — забудзь і даруй.
Дай сваё дараванне небу,
Што заўсёды бачыў з акна,
І айчыннаму жорсткаму хлебу,
І радзіме нашай,
І нам.
Кінь муры і забудзь аб «гуме»,
Ўсім прабач і ў жыццё ідзі,
І застанься з зямлёю і думай,
З гэтым сонцам
Адзін на адзін».

І ад слоў, як вясёлкай светлай,
Свет размыла і павяло.
О найлепшае сонца ў сусвеце:
Смех вачэй, што бачаць святло!
«Усім дарую. Усім дару я
Дараванне лёгкай рукой,
Ўсім праменням, што ў кратах шаруюць
І ў палацы плывуць ракой.
Нават каменю. Нават лёсу,
Аб якім калоцімся мы,
Нават тым няшчасным калоссям,
Што ўзрасцілі хлеб для турмы.
Нават дурню злоснаму, Богу,
Што на здзек нас стварыў. І аднак...»
(Можа, ён не сказаў такога,
Але думаў напэўна так.)
...Рак пракляты, што лапамі злымі
Разрастаецца ў плоці жывой,
Калі вы сябе звеце — радзіма,—
Не дарую радзіме такой.
Не дарую ад веку... да веку...
Буду жыць ці не буду жыць.
Чым настрашыце вы чалавека,
Што вярнуўся з апошняй мяжы?

Самай жорсткай павязкай грубай
Не пагасіць ніколі зло
У вачах маіх гонар і любасць
І прыўкраснае сонца святло.

14 лістапада 65
Рагачоў. 13 гадз.

БАЛАДА ПРА ДЗІКА І ЧАЛАВЕКА

Анатолю Забалоцкаму

Ў ноч, як хвоі прастылыя выюць
І злятае шэрань з бяроз,
Дзік разрыў бурты бульбяныя
І ў курдобу пусціў мароз...
Чалавечыя гучныя крокі
І сабачы бязгучны крок
Аддаляліся ноччу глыбокай
Ад агнёў на сутычку і кроў.
Проста з чыстага неба памалу
Церушыўся на вёску снег,
А ля весніц Зоська стаяла
І чамусьці кпіла з мяне:
«Бач ты, вецер у портках свішча...
А сабака... Такога ж нідзе...
Сышчык! Сам сабе хлеба ішча!
Падапры яго, бо ўпадзе...»
Я змаўчаў... Нашто мне такая?..
Ўся як месяц у зімнім гаю,
Як ільдзістага хлеба акраец,
Што памёрлым у пекле даюць.
Калі мы гэты край пакінем,
Засумуе адзін толькі бор...
О зямля мая, о краіна,
О снягі ў зіхаценні зор!..
Чуйна слухай, рыжая Курта,
Пільна ў мёртвыя нетры глядзі.

Дзік, з’явіся да снежнага бурта,
Мей адвагу адказваць, дзік.
Ён з’явіўся. Яго нарадзілі
Змрок начны і сняжынак плач.
Ён ішоў праз гурбы застылыя,
Адзінец, самотны сякач.
Узараная тушай гэтай
Баразна снегавая плыла...
Я ударыў па ім дуплетам
І падраніў, а не паклаў.
З лютай ярасцю чорнага тромба,
Што ламае дрэвы ў бары,
Ён ляцеў на мяне, як бомба,
Вывяргаючы кроў і рык.
Бомба з шэраню, бомба са шчэці,
З мяса, рыку, з болю ўканец,
Бомба з ярасці, бомба са смерці
Для кахання, для зор, для мяне...
Курта ўпялася смерці ў сцёгны,
Каб яе ад мяне адцягнуць,
Даць імгненне для стрэлу і стогну,
Даць грымотам хвіліну адну.
І дала...
Нерухомым пластам
Ён ляжаў, пачварны красун,—
Буры, шчэцісты, груzлы, ікласты,
Як апошні забіты лясун.
Бы зімовы россып каліны,
Кроў апырскала снежны разор...
О якая чужая краіна!
О снягі ў зіхаценні зор!
Для чагосьці прыйшоў, скрывавіў,
Нарадзіў барвяны туман
І зямлю ад цябе пазбавіў.
А на ёй і кахання няма.
Мы дзялілі і шчасце і гора,
І лясы і спевы травы.
Што ж цяпер ты мне, дзік, падорыш?
Мне, забітаму, ты, жывы?..
Палазы рыпелі да вёскі,

І ў кароткай птушынай журбе
Гіль абтрос алмазы з бярозкі —
Як апошні прывет — на цябе.
І ўзвалілі цябе ля парога
На вароты, нібы на шчыт,
І дымелі ў паветры ногі,
Як на скон чатыры свячы.
Шчэць смылела павольным палам,
Абсыпаўся попел сухі:
Так і нас мо ў пекле абсмаляць
За вялікія нашы грахі.
Ён ляжаў аддана і проста.
Разувалі яго талакой
З рагавых пантофлікаў
вострых,
Бы ў аршанскай краме якой.
Потым госці елі старанна.
Я ж сядзеў і не еў, як святы:
Дзік не вінен... Проста бураны...
А па бульбе мы з ім — браты,
Па самоце несамавітай,
Па трывожных думах у сне.
Я маўчаў.
Госці, п'яныя, сытыя,
Гаманілі, хвалілі мяне.
Стала ў хаце і дыму, і тлуму,
Заспявалі ўсёй грамадой,
І кудысь адляцелі думы,
Што віселі ўвесь дзень нада мной.
А ўначы, калі неба хмурнае
Ўсімі дрэвамі снег мяце,
Выйшаў я, гэтым тлумам задураны,
І ля форткі убачыў цень.
. . . .
Калацілася, што бярозка,
Як кране яе снегам сівым...
«Зоська, што ты? Чаго ты, Зоська?
Я ж з табой!.. Я жывы...»

11 студз. 63 г.

СЛОВА
БЕЛАРУСКАЙ БЯРОЗЫ

Міхасю Рудкоўскаму

Столькі год я гляджу на палеткі і весі
Ў іх сцюдзёнай і чыстай асенняй расе,
Закалела, ўзмакрэла на золкім узлессі,
Як старая жанчына, што пасвіць гусей.

Валасы мае чэша вятрыска і трусіць,
А ў халодных травах туды і сюды
Валуны на пашы, як белыя гусі,
Што гані не гані, а не йдуць да вады.

Ад вясёлай Друці да нетраў Падляшша,
Ад палескіх імхоў да асвейскіх крыніц —
Валуновая паша, гранітная паша,
Камяні, камяні, камяні, камяні.

І хоць мох на каменнях сівее ад гора,
А ў галіны мае б’юць шалёна грамы,—
Ўсё ж нам добра глядзець на лугі і разоры,
На зямлю, для якой паслужылі і мы.

Бо тады, калі праўду хацелі павесіць,
А над хатамі курчыўся змей агнявы,
Мы хавалі людзей на падбегах да лесу —
Я і гусі мае сярод стылай травы.

Людзі краю майго, мы зрадніліся з вамі,
Куля ў кожнага з вас наша сэрца праб’е,
Бо з адзіным вы сэрцам, адвечным, як камень,
І пяшчотным, як добрыя косы мае.

18.II.62
23.55

СТАРЫЯ СУВОІ

І СНІЎ АДАМ…

Н. Н.

Ў той дзень зямля святло і празарэнне
Дала яму. Ён спаў між райскіх дрэў,
Не зведаўшы яшчэ грэхападзення,—
Як кветка, як ален, як зоркі спеў.
Травою пахнулі яго далоні,
Бег цень ад Дрэва Дабрыні і Зла.
А побач верылі дрымотна коні
У вечны свет без бойняў і сядла.
І сніў Адам:
Камета ўстала ў небе
Барвяным страшным зракам — і тады
Крывёю пачала сачыцца глеба
І згінулі эдэмскія сады.
І пакаціўся ён, бяздольны, голы,
Як пералёт, адсохлы на карню,
Насустрач болю і насустрач волі,
Насустрач злу і сернаму агню.
І сніў Адам:
Зямля ў глыбінным лоне
Няволю нараджае для жывых.
Дрымотныя, даверлівыя коні
Ў бяздоннай захлынаюцца крыві.
І сніў Адам:
Да светлых зор сусвету
Імчыць, як лямант, шматвяковы жах,—
Кроў Іліяды, попел Плошчы кветак,
Рагнеды плач і Хірасімы прах,
І дыбіцца шалёны свет гарою
Над цалаванай брызам і вадой,
Карункавай ад сонца і прыбою,
Блакітнаю каралавай градой.
...Туды... сюды...
...Туды... сюды...

Над прыскам,
Над цішынёй, дрыжачай, бы струна,
Бязгучная гайдаецца калыска,
Як паміж небам і зямлёй труна.
...І плакаў ён,
Хаця ў праменнях сініх
Эдэмская купалася зямля,
Бо лепш у самым чэраве загінуць,
Чым падарыць нашчадкам гэткі шлях.
Нашто жыве і ў дыме гіне вулей?!
Нашто стагоддзі беспрасветных мук?!
. . . .
І Ева падышла і працягнула
Далоні сонных і пяшчотных рук.
І ён з трывогай, з радасцю няпэўнай
І з мужнасцю суровай, як праклён,
Прынік да іх у страсці горкай, гнеўнай,
Бо ён любіў...
Бо добра помніў сон.

9 жніўня 62 г.
Рагачоў

АПОШНЯЯ ПЕСНЯ ДАНТЭ

Арлену Кашкурэвічу

У пошуках за любай і адзінай,
Спазнаўшы круг апошні, мы прыйшлі
Туды, дзе льдзіны адлівалі сінім,

У нетры той нязведанай зямлі,
Дзе нават пекла ўлада асяклася,
Дзе павуціння д’яблы не плялі

На душы самых горшых, тых, што гасяць
У чалавеках праўду і любоў,
На душы, дзе кублом гадзюк сплялася

Атрута вераломства. Злосць звяроў
Узганарылася бы поруч з ёю...
І там пабачыў я бяздонны роў.

Бязмежнаю варонкаю крутою
Зрываўся ён ля самых нашых ног
У нетры зла. І гэтаю сцязёю

Сам Божы Сын — і той прайсці б не змог.
Схіл абрываўся: стромы і смярдзючы,
Схіл зла і слёз, адчаю і трывог,

Пакут і безнадзейнасці пякучай.
І нехта там варочаўся на дне,
Дарэмна поўз на ледзяныя кручы

І ўніз зрываўся, грузны, як свінец.
Ў бяссільнай злосці, ў ярасці пакутах
Ён ланцугамі пачынаў звінець,

Стагнаў і выў раз’юшана і люта,
І роў, як львы і гарпіі,— адзін,—
Як быццам дэман там крычаў прыкуты

Пра ганьбу і пакуты ўсіх краін...
І я пабачыў, што вакол бязодні
Стаяў натоўп занураных мужчын.

Я многіх там пабачыў, блізкіх, родных.
Там быў мой брат з крывёю на губах,
Мой друг, апечаны агнём паходні.

Распятыя на болю і дратах,
Яны вакол стаялі і чакалі,
Маўклівыя, з гадзюкамі ў руках.

Раз-пораз праз натоўп віхуры гналі
Двухногіх нейкіх, тоўстых ці худых,
Якія скавыталі і стагналі

Аб літасці на розныя лады,
А ураган, імпэтны і імклівы,
Іх кідаў на адхон, на край, на льды.

І вось тады натоўп людзей маўклівы,
Над прорваю схіліўшыся ніжэй,
На гэтых, што спаўзалі па абрыве,

Стаў кідаць срэбных і цякучых змей.
І змеі іх кусалі ў вочы, ў карак,
У кіпці, што чапляліся за глей.

Яны зрываліся. І там пачвара,
Ўздымаючыся змрочнай галавой,
Задыхала атрутнай, мерзлай парай

І забурчэла з радасцю нямой.
І спадарожнік мне сказаў з трывогай:
«Горш сатаны царыца прорвы той.

Яе адроддзе пазабыла Бога
І, д’яблаў горш, пануе на зямлі,
У вёсках, гарадах і на дарогах.

О справядлівасць, душы іх спалі!
Развей іх попел! Пракляні іх семя!
Да сотага калена спапялі!

Дай сілу іх ахвярам стаць у стрэмя
І зрынуць іх сюды, на дно, на дно,
На схілы прорвы, вострыя, як крэмень!

Каб дзерла твары ім, як бараной,
Каб паспыталі многіх простых мукі
І каб пачвара зжэрла гэты гной,

Як змеянят сваіх жарэ гадзюка...
Хай згубіцца ў бяздонні іхні крык,—
І зацвітуць зямлі пакутнай лукі,

І заплыве правал, як свет стары,
Бо здохне з голаду дракон-пачвара,
Бо злосць яго без паліва згарыць».

. . . .

Ён скончыў. І прадбачаннем кашмара
Я ў яме зведаў ворага майго...
Ты, вечная любоў мая і мара,

Загінула ад подыху яго,
Пакінуўшы мяне ў бязгучным крыку,
Пакінуўшы мяне з маёй тугой.

«Настаўнік,— я спытаў (нясцерпна-дзікай
Была здагадка. Я хацеў стагнаць),—
Хто там крычыць у ярасці вялікай?»

І ён сказаў: «Не бачыш ты?
Вайна!»

3.I.62
Орша

ЧАШЫ СЛЁЗ

Божа, мы гінем, галодныя, збітыя,
Гінем, як быдла, без слова, без мар,
Жыта чырвонае, чорнае жыта
Коле нам вочы і лезе у твар.
Ў небе ўздымаюцца скірдаў горы,
Пот залівае нам вочы і лоб,
Сілы няма, каб звязаць наша гора
Так, як звязалі мы тысячны сноп.
Рыга барона ў пашчу пустую
Цягне бясконца снапоў іржу.
Божа, дашлі нам цемру начную,
Божа, дашлі нам хоць кроплю дажджу.

«О сонейка, зайдзі,
Спякоту адгані,
Не выпрастаць рукі,
Не разагнуць спіны.
Праменні паляць нас,
І поле, бы ў агні.
Жні, жні, жні,
Да самай смерці жні».
Піць! Хоць глыточак! Смагаю скутыя,
Мы засыхаем, як семя ў зямлі.
Мала ім нашай бязмернай пакуты,—
Студні ў нас яны аднялі,
З нашых каменняў, на гора наша,
Каб над вадою асвер не крычаў,
Высеклі нам каменныя чашы:
— Піце адсюль. Не марнуйце час.
Гразь каля чашы заўжды адбівае
Нашых каленяў і рук сляды.
Людзі ваду да сябе ўздымаюць,
Быдла — схіляецца да вады.
З твараў пакутных, змарнелых, як цені
Тыдзень за тыднем, за годам год,
Поўнячы з коптурам чашы каменныя,
Падаюць слёзы і падае пот.
«Глытаючы слязу,
Ідзём, бы ў страшным сне.
Нас цівуна бізун
Ляскае па спіне.
Праменні паляць нас,
І поле, бы ў агні.
Жні, жні, жні.
Да самай смерці жні».
Ў неба ўзвядзём мы гнеўныя вочы,
Страціўшы веру ў ласку нябёс,
Цёмнаю ноччу, зарнічнаю ноччу
Косы наточым аб чашы слёз.
Вострыя, хай яны лепей ударыць
Сотнямі джал на нашу бяду...
Можа, равучыя замкаў пажары
Лепей, чым слёзы, да Бога ідуць.
Каб аджыла наша ніва святая,

Каб у каменныя чашы слёз
Бралася толькі вада дажджавая,
Падалі толькі лісткі з бяроз.

11 снежня 60 г.
Рыга — Масква

ЧОРНАЯ БАЛАДА ГАРКУШЫ

Распускалася сонца — ружовы цвет,
Зіхацелі лугі над ім.
Як павіны хвост, разгортваўся свет
Пад уражаным зрокам людскім.
Наплывалі чароды ліловых хмар,
Залатыя злівы лілі,
І вясёлкі сямікаляровы пажар
Піў ваду з ізумруднай зямлі.
Серабрысты, густы вадзяны пасеў
Шумеў па цяжкіх садах,
Быў зялёны па-рознаму мох на страсе
І бляшаны замкавы дах.
І сівела, звінела ад кропель рака...
І ў гарачым святле плылі
Сінія песенькі жаўрука
Над карычневай песняй раллі.
Чырванеў, бялеў і ліўся кірмаш,
Цвіў і пахнуў, як бэз і язмін.
Сапяжанак сангіна, цыганак гуаш
І ракаў нясцерпны кармін.
Цьмянай меддзю дыхалі ў дзежках ліны,
І гарэлі ў руках людскіх
Паліваныя, як аліўкі, збаны
З палкім сонцам, што білася ў іх.
Над кадоўбцамі з сонечным мёдам дрыжаў
Ап’янелы пярэсты чмель,
Андаракаў хванды былі, як жар,
Як валошкі, як сонца, як хмель...
Вуснаў каханых вішнёвы агонь,
Белы хмель у тоўстай касе...

Шлях дамоў... Далёкі аранжавы звон...
Маладзік, што драбіцца ў расе...
Адышло ты, каханне, ў сівыя палі,
Прывід шчасця зіхоткага знік,
І пагаснулі, выцвілі фарбы зямлі,
Як стары сялянскі ручнік.
Бледны голад устаў, і крыўда ўзрасла
Разлівам крывавых крушын.
Дзе вы, цёмныя кучары вішань сяла,
Дзе ты, сонца маёй душы?!
Свечкі воск. Агеньчык над ім, як лязо.
Жоўты воск каханай рукі.
Дымна-шызыя, плыткія рызы ксяндзоў,
Малінавыя бадзякі.
«На каго ж ты?!.» Марозна-зялёны палын,
Горкі верас ліловых палян.
Мірыяды помстаў. Нястрымная плынь.
Барвяны гнеўны вулкан.
Быццам белая лава, што з Этны цячэ,
Бруіла лава палкоў,
І ўцякала цемра ад сініх мячэй,
Ад блакітнага грому падкоў.
Потым барву зарніц глытала імгла,
І пад покрывам буры сухой
Беларусь, як макава поле, цвіла.
Кожны мак — пажар пад страхой...
Сіні спеў жаўрука... Аранжавы звон...
Мёд... Валошкі... Зіхоткі шлях...
Андаракаў хванды... Вясёлак агонь...
Сонца б’ецца ў зялёных збанах...
Згасае, згасае вясёлкавы плёс.
Памяць! Памяць! Малю! Малю!!!
Аднаві мне фарбы палёў і нябёс,
Аднаві мне маю зямлю.
Ад мяжы, над якой месяц дрыжыць,
Да мяжы ў заходняй крыві,
Ад сіняй мяжы да барвянай мяжы
Аднаві мой край! Аднаві!!!
Як махровая сажа ў хаце курной,
Чарнела вакол імгла.
. . . .

Чалавек у цэлі сядзеў пад зямлёй,
Трэці год у цэлі сядзеў пад зямлёй,
Пажыццёва ў цэлі сядзеў пад зямлёй...
Пажыццёва.
Без іскры святла.

7.VII.63
Мінск

САМСОН

Мой край ваўкі зубамі шкамуталі.
З вачэй, закінутых журботна, слёзы,
Змяшаўшыся з крывёй, на дол плылі.
Я простым быў.
Я ўсё жыццё хацеў
Алівы ўзрошчваць, абвадняць пустэчы,
На святы ў недалёкім гарадку,
Пот змыўшы з цела, танцаваць з дзяўчынай...
І ўсё забыў, бо ў мой пясчаны край
Прыйшоў філісцімлянін.
Я не мог...
Забыў дзяўчат, саху, спакой і волю.
Адное засталося — сіла зброі.
Адное засталося — песні гневу.
І я узняў свой сцяг. І легіёны
Пайшлі за мной.
У гневе ярай бітвы
Я перамог амаль.
І толькі сэрца
Ўсё тым жа засталося, чалавечым,
І сумавала па садах і хаце,
Па простых радасцях і па каханай,
Па ўсім, перагарэлым у сутычках,—
Што я забыў.
Адпомсціла яно.
Звяло мяне з падступнай і пяшчотнай...
Прыгожая — яна была каханай.
Далёкая — яна была жанчынай
З вачыма Божай Маці на іконах.

І з ротам сучкі прагнай.
Цэлы век
Мяне трымала ў радасным палоне,
І добрым называла, і прыгожым,
І пальцамі, слабымі, як пялёсткі,
Адняўшы сілу, выдала чужым...
Стаю, хістаючыся, над сталамі,
Прыкуты ёю да калон варожых,
І чую музыку, і гром кімвалаў,
І слёзы блізкіх, што рабамі сталі...
Няма, няма заступніка у іх!
Але найгорш, найгорш мне кроіць сэрца,
Што чую голас дарагой і любай
І пацалункі — ката і яе.
І трызняць вочы цёмныя, сляпыя,
Успамінаючы парог бацькоўскі
І маці, што прадзе штовечар воўну
На камені яго...
О гэты смех
Прыгожай сукі у раскошнай зале!..
Што можаш ты паставіць супраць Маці!
Усе твае надуманыя словы —
Хлусня, як ты сама.
А маці ёсць.
І сонца ёсць. І ёсць мая радзіма.
Я сын яе. І я ў крыві ўстаю.
Хістаюся. Ўстаю і ажываю.
Я буду жыць. Я знішчу вашы вежы,
І род твой на зямлі забудуць людзі.
Ты памылілася і гэтай здрадай
Такога ворага
братам прыдбала,
Якога ў іх ніколі не было.
Хістаюцца калоны!
Дах трасецца!
Няхай загіну, але разам з вамі,
Таму, што я сляпы, таму, што цёмны,
Прададзены багамі і табой.

24.XI.61
2 г. ночы

БАЛАДА
АБ НАШЭСЦЯХ

Між Дняпром і крыкам жураўлíным,
Наўздалёк ад дымнага сяла
Ў прадзедам пакінутай хаціне
З козлікам Алёначка жыла.
Травы залацістыя дымелі,
Ноччу поўз вугор гарох крануць;
Як страла ў кальчугу, стронг на мелях
Упіваўся ў рабізну.
І аднойчы, як страла ў кальчугу,
Рацць аднекуль з-за лясоў прыйшла,
Каб усё забраць: людзей за плугам,
Хлеб і дым ад дымнага сяла.
Чорныя, рагатыя, як здані,
Ў золаце й каменнях, бы ў агні.
Сэрцы іх забылі аб каханні,
Рукі — аб звычайнай дабрыні.
Іх багі удзячнасці чакалі,
І Алёнку — ў дар вадзяніку —
Вывелі з хаціны і звязалі
І на дзідах кінулі ў раку.
Сонца ўніз схілялася сурова.
А калі далей пайшлі палкі —
Белы козлік выбраўся са сховаў
І — чуйдух! — пацокаў да ракі.
І замэкаў, застагнаў, заплакаў,
Высунуўшы шэры язычок:
. . . .
«Пашкадуй, Алёначка, сястрыца,
Выйдзі да мяне на беражок».

16.III.62
Масква

СКАРЫНА
ПАКІДАЕ РАДЗІМУ

Вячаславу Рагойшу

Ў сялянскіх крывулях-хатах
Зноў сушылі кару.
Знову конік пузаты
Месіць нагамі бруд.
У доктарскай шапцы дзіўнай —
Адзінай на гэтай зямлі —
Коннік мокне пад ліўнем,
Што зноў як з сіта паліў.
Выгнанне. Выгнанне. Выгнанне.
Па волі зямных багоў
Спалілі браты-хрысціяне
Кнігі пра Бога свайго.
З адчаем упартым, пахмурым
Людзі ў жорсткіх баях
За цемру сваю і дурасць
Знішчаюць друзі свая,
Зрабілі з Сіная малпоўню,
Й не хочуць бачыць яны,
Што справу іхнюю кроўную
Хаўтурна адплачуць званы.
Яны не даждуць, што Скарына
Зямлю сваю пракляне:
Страціў не я Афіны,
Хутчэй Афіны — мяне.
І горш за пакуты крывавыя,
Што будуць думаць рабы,
Нібыта ў шчасці і славе
Я разам з моцнымі быў.

[1959]

КАЛІ ПАМІРАЕ КАХАННЕ…

* * *

О каханне маё бясконцае,
Не ўцякай ад мяне, пашкадуй!
За табой, як за светлым сонцам,
Па штодзённай дрыгве іду.

Чарада нада мной жураўліная,
Пада мною — балот віры.
Журавінамі, журавінамі
Кроў мая на куп'і гарыць.

На шляху толькі чорная лотаць,
А за мной, ад маёй крыві,
Утрапёна квітнеюць балоты
Смолкай песень, пярэснай любві.

Кроў сплывае. Няма спакою.
І калі ўпаду нежывы,
Красаванне кветак жывое
Застанецца на месцы дрыгвы.

28.IV.61

* * *

Я іду лугавою дарогай,
Пакручастай і цёмнай, як лёс.
Над ракой азярод шматногі
Барадою сена зарос.
Галавою прынікшы да сена,
Ў ноч гляджу на рачное шкло...
Глуха так, так цяжка і дрэнна
Мне ніколі яшчэ не было.
Ўсё было: пацалункі світаннем,
Над ракою туман залаты,

Бедны прывід майго кахання,
Што здушыла разважліва ты.
Сэрцам ведаю: так не трэба.
І ніколі халодны разлік
Не заменіць дарогі пад небам,
На якім ледзяны маладзік.
Нельга жыць з незгасальным болем,
І ўсё роўна да схілу год
Памажы мне — ніколі, ніколі
Не забыць пра яе, азярод!

Май 61 г.

ЧЫРВОНЫ ШАР

Калматае сонца зямлю пячэ.
Ў душы ні надзей, ні мар.
Да шчакі маёй, да маіх вачэй
Чырвоны лашчыцца шар.
Ніткай прывязаны за кяліх,
Ён палае чырвоным агнём,
Ляціць ад маіх валасоў да тваіх
Над рэстаранным сталом,
Быццам хоча суцешыць, звязаць, прымірыць
Мяне з гаспадыняй сваёй,
Што зараз насупраць мяне сядзіць
І ўсё ж не са мной. Не са мной.
Адбівае чырвонага шара палёт
Дрэвы, кветкі, паўлінаў з вальер,
Адбівае непрымірымы рот,
Сумныя вочы твае.
Давай, давай адпусцім яго,
Іначай сэрца кране
І раптам памірыць. І раптам ты
Зноў пакахаеш мяне.
Слова праўды маёй, што прынесла канец,
Я хацеў бы забіць, забыць,
Бо жанчыны панствуюць і ў мане,
А мужчыны і ў праўдзе — рабы.

Немагчыма.
Ляці. Сустракай свой лёс
Далей ад зямных берагоў:
Сумны ў халодным ззянні нябёс,
Як смерць кахання майго.

Ноч 19-га ліп. 61 г.
1 гадз.

ФАНТАЗІЯ

Знову блукаю па вуліцах сініх.
Сэрца кудысьці мяне завяло.
Шыльда над вокнамі: «Клуб адрынутых».
З вокнаў на снег — скупое святло.
Ноччу ў таемныя гэтыя сховы
З блытанай сеці завулкаў глухіх
Часта прыходзіць Людвіг Бетховен,
Здраджаны дбаннем кабет зямных.
Лермантаў тут. І таго не кахалі,
Хто ж тады варты гэтага больш?
Вось ён сядзіць ля каміна ў зале
І ўспамінае свой першы боль.
Геній, каханне, сэрца свабоднае,
Вершы алмазныя з-пад пяра —
Ўсё прамяняла яна на злодзея,
Слаўнага тым, што каштоўнасці краў.
І не рука, што «Мцыры» стварыла,
А пяцярня, што рубіны ўзяла,
Песціла рукі адзінай і мілай,
Доўгія косы яе распляла...
Грукаюць дзверы, і госці новыя
Йдуць у пакой праз халодны туман:
Дантэ, Петрарка, Катул, Багдановіч...
Столькі гасцей, што й ліку няма.
Проста да зорак халодных упарта
З комінаў выбіваецца дым,
Сумныя цені Джульеты Гвічардзі,

Лоты і Лесбіі рэюць над ім.
Іскры лятуць і лятуць да світання
Ў цемру і снег, як жывыя чмялі.
Тыя, што варты стакрот кахання,—
Тыя не маюць яго на зямлі.
Потым, як пойдуць ў зямлю сырую,
Сотні прыгожых дзяўчат і дам
Статуям іхнім рукі цалуюць,
Быццам лягчэй ад таго касцям.

[1959 — 1966]

* * *

Ўкруг месяца туманнае гало.
Мароз ступае адубелым садам.
Самотным дрэвам сняцца май і радасць,
А мне — маё забытае святло.
Ты чуеш? Ноччу кожнаю яшчэ,
Самотай зрынуты нечалавечай,
Цалую я твой горды лоб і плечы
І светаў сотні ў бездані вачэй.
Цалую рукі — люльку добрых сноў —
І да грудзей-сумётаў прыпадаю
І гіну ў полымі. І паміраю,
Бо згаснула ў снягах даўно яно.
Што мне да тысячы начных свяціл?
Ў дарэмным маранні аб згаслым сонцы
Начным ваўком гляджу ў тваё ваконца,—
Яно — за трыста міль.
Яно — ў былым жыцці.

5 лютага 1966 г.
Рагачоў

НЯМЫЯ ДРЭВЫ

Над лютаўскім горадам такое груваскае неба,
Што яно насядае на дым і гне яго да зямлі.
На лютаўскіх вуліцах такія пахмурныя твары,
Пахмурныя, як хмары, як ноч у міліцыі,
Што не хочацца лезці ў аўтобус, а хочацца ўзяць таксі.
На лютаўскіх бульварах такія нямыя дрэвы,
Што вароны і тыя неахвотна сядаюць на іх,
Не жадаючы пустую сваю сварлівасць
Цяжка саджаць на сусветную дрэў тугу.
Ах, нямыя дрэвы, нямыя, як мёртвыя рыбы,
Нямыя, як паэты ў ліхалеццe, ў гады мярзоты,
Нямыя, як я, што бязмэтна іду пад імі,
Бо Яна забарону паклала на словы кахання.
А аб чым мне яшчэ?
Я нямею, нямею, нямею,
Але ўсё ж безнадзейныя крокі, адбіваючыся ў завулках,
Безнадзейна і нема лямантуюць супраць немага неба,
Супраць твараў пахмурых, супраць гэтых дрэваў маўклівых,
Маўклівых і голых, як даўні шкілет дыназаўра.
Кожны крок — гэта крык аб высокім і сонечным небе,
Што блішчыць, як Элады блакіт між калон Парфенона,
Аб усмешках, дзіцячых і шчырых, бліскучых, як лёд агнявы,
Аб дубах, што спяваюць зялёную, звонкую песню.
Аб дазволеных спевах, што ў неба ўзвіваюцца гімнам,
Каб, мінуўшы сусвет, ціха ўпасці каханай да ног.

[1962, люты]

КАЛІ ПАМІРАЮЦЬ...

Вячаславу Зайцаву

Калі паміраюць дрэвы — яны павольна падаюць на зямлю,
Больш павольна, чым пушок абдуванчыка,—
і застаюцца ляжаць.
Калі паміраюць жывёлы — яны засынаюць у ветрабоі

Або чарнеюць на раллі уздзьмутым жыватом,
А над імі драпежна цягнуцца павольныя аблокі.
Калі паміраюць гарады — па анфіладах крочаць
рыжыя львы
І слізгоча струменьчыкам ртуці змяя
па карцінах, што ўпалі ў музеі.
Калі паміраюць планеты — застаюцца свінцовыя воды
І свісцячая песня пяскоў у расколінах скал.
Калі памірае каханне...
Але каханне не памірае.
Яно вечна застаецца ў грудзях лікуючай тугою слоў,
Безнадзейным болем і непатольнай пяшчотай,
Калі нічым не дапаможаш, хаця сэрца аб зоры разбі.
Плач дрыядай, рагачы сатанінскай няшчыраю ўсмешкай,
Львом куртатым кроч, слізгай самаахвярным змеем
Або падлай няшчаснай валяйся на ворыве лёсу —
Ўсё дарэмна. Няма дапамогі. І смерці няма ў кахання.
Чалавек толькі смертны. Але калі дрэвы не помняць,
Гарады не помняць, не помняць нямыя планеты —
Сэрца помніць каханне і попелам стаўшы з агню.
Аб пушыстым снезе бясконца яно ўспамінае,
Аб слядах на снезе, аб любых заснежаных веях,
Аб журботнай усмешцы і аб горкіх, апошніх, бязважкіх
Пацалунках у вочы, запясці і вуснаў ражкі...
Скрухай поўнае, ўспамінае мёртвае сэрца
І аб тым, чаго не было і не будзе болей ніколі:
Аб агні ачага, аб неадчэпных цёплых дзіцячых далонях,
Аб жаданні пакласці жыццё за яе і з успоратым горлам
Прыпаўзці і падохнуць ля ног, уратаваных табой.
Не забываючы здохнуць. Усё помніць і мёртвае сэрца
І кружляе з крыкам перадсмяротнай і ўсё ж
бессмяротнай тугі
Над магіламі мёртвых багоў,
над журботным спакоем
зрынутых дрэў.
Над жывёламі, кінутымі на раллі,
Над планетамі мёртвымі і гарадамі —
Бессмяротнаю каняй, што моліць аб кроплі вады.

[1962, люты]

СНЯГІР

О радзіма, мой светач цудоўны, адзіны,
Явар мой, мой агністы снягір на сасне,
Ледзь цябе не забыў я з чужою жанчынай,
Што ў душы не хацела і ведаць мяне.
Ёй былі непатрэбныя звялыя травы,
І, ад вераса горкі, вятрыска павеў,
І твая некрыклівая гордая слава,
І твая перамога, і мукі твае.
Зараз нехта другі перад ёю варожыць,
Сыпе золата мар, лье славесаў ваду...
Што паробіш? Была яна вельмі прыгожай.
За такімі і ў пекла мужчыны ідуць.
Я пайшоў бы таксама. Ў пякельным дыме
Можна ўскласці на ногі цярпення браню
І ўсё роўна спяваць аб азёрах радзімы,
Плечы гордыя ўзняўшы над морам агню.
І няхай першы камень у вочы мне кіне
Той з мужчын, хто не зможа мяне зразумець,
Той, хто маці сваёй не змяняў на жанчыну —
Залатога пяску на брынклівую медзь.
І канец. Сталі толькі маім успамінам:
Ласка шэрых вачэй, заінелая скронь,
Лес нахмураны, хвоя, лябяжы іней
І рука, што лягла на маю далонь.
І для шчасця, для сонечнай вечнай кароны
Не хапіла мазка адзінага мне:
Не хапіла радзімы, іскры чырвонай,
Снегіра на заснежанай сіняй сасне.

10 лютага 60 г.
Орша

ПЕСНЯ КОЛАЎ

I

Кожны раз, як дамоў ад’язджаю,
Еду я міма дома твайго...
Ноч, як лёс, дамам пагражае
Цёмнай злівай, слатой, тугой.
Ў небе іскры ўзлятаюць, як слёзы,
І, калі мой цягнік закрычыць,
Застаешся ты з ноччу і з лёсам
На чужым, непатрэбным плячы.

II

Прасціны твае, бы ў калючай асве,
Клубіцца скупы цыгарэтны дым...
А я табе прапаноўваў свет,
Цэлы свет у сэрцы маім.
Вольны вецер і песні палян... палян...
Неба ў маю... Неба ў маю...
Кахання майго акіян... акіян...
Сонца і душу... Душу маю...
Мне — як табе, пустэчу хапаць.
У начах маіх золь і драма.
І ёсць дзясяткі, з кім можна спаць,
Прасыпацца — ніводнай няма.
І знічкаю падае сэрца ў палі
І ў агні згарае на тло:
Прынцэсы былі, царыцы былі,—
Папялушкі адной не было.
Хутары сумней у палях і сумней...
Спускаюся ў цемру, нібы вадалаз...
Прадала, прадала, прадала ты мяне,
Прадала, галавой аддала.
На спакой змяняла крылаў страду,
Катула — на месікаслоў,
На смецце — гордае золата дум,
На даброты — музыку слоў.

III

А ён не даў табе і таго...
Лёс аднолькава нас адзначаў,
Але Муж — не той, хто не знаў батагоў,
А той, хто пад імі маўчаў.
Па валах, што туды і сюды бягуць,
Ён імя, як ветразь, насіў.
Вучыў, перавучваў, як чосу дадуць,
Зноў вучыў, даравання прасіў.
У Каносу бег за сабачай гайнёй,
Без шапкі стаяў ля брам,
Каяўся перад кожнай свіннёй,
Плакаўся ў корчмах сябрам.
Заклаў радзіму, Еўропу, род,
Вучняў, шэфаў, Дэга, Курбе,
Мастацтва, сяброў, Пікаса, народ
І цябе... Ты чуеш? Цябе.
Багаццем якім ён цябе напыліў?
Што прынёс ён табе у дом?
Дзе імя, у якое ніхто на зямлі
Не насмеліцца кінуць багном?
Душы родныя дзе? Ўцяклі і яны.
І адна ты ў зброднай глушы,
У мурашніку аднадумцаў дурных,
Дзе ніводнай роднай душы.
Хто яны, што праспалі жыццё і бой,
Людцы гэтыя, гэты гной,
Што калісьці табой гандлявалі і мной,
А сягоння — адною табой?!
Ад шчаўчка пігмея лятуць тарчма
Паўзуны, бяскрылае зло,
Накіп людская, свінушнік, карчма,
Эстэцкіх гадзін кубло.
Што ж цяпер за здраду будзе з табой?
Не магу і ўявіць сабе,
Як ён хрупне пад Этнай пагарды людской,
Твой слабенькі, танюткі хрыбет.
І ў імя таго, што на цвердзі зямной

Кветкі ёсць, і любоў, і трава,—
Вы... даруйце за подласць жанчыне дурной,
Даруйце...
Як я дараваў.

IV

Колаў стук. І надзея. І горыч.
І ў начы гэтай золкай, глухой
Ты не спіш з маім ворагам поруч,
Як не сплю я з цемрай сваёй.
Ад вачэй тваіх бедных і прагных
Да маіх спакойных вачэй
Повязь цягнецца, цягнецца, цягнецца
Ўсё танчэй, танчэй і танчэй.

7.III.65
Карал[ішчавічы]. 23.40

ІМПРЭСІЯ

Сніў я сон, быццам нехта пяшчотна мяне крануў.
Чуў я словы пяшчоты, прывабныя, як міражы.
Сон кагосьці здаўна мне вярнуў, пазабытую, але адну,
З цемры згаслыя гукі вярнуў да струны, ўваскрасіўшы струну.
І яна зазвінела — у явы і сну на мяжы.
І на гэтай мяжы я цябе зберагаў, як агонь трапяткі,
Як хвіліну дрымоты апошнюю мы беражэм
Ад паваеў і пахаў, ад сонца, ад дотыку грубай рукі,
І ад песні дажджу, і ад думкі, што нас сцеражэ.
Бо не ведаў — і ведаў,— што дзень узляціць, як ласо,
І пацягне бакамі мяне па пяску і траве
Да турбот, да жыцця, да шумлівых яго галасоў,
Да згрызот, забыцця, да імклівых дарог і лясоў,
Да ўсяго, што навекі цябе ад мяне адарве,
І ўпадзеш ты у змрок, як сляза, як згасаючы дзень,

І навекі ты ў цёмных, бяспамятных згінеш вяках
Ў міг апошні дрымоты, як толькі наяве ўпадзе
Не на грудзі твае, а на ложа пустое рука.

15 крас. 65 г.
11.45. Шагол

ТАРУСКАЯ ВІЛА

На спакойны і радасны дом над Акою
Нахіляюць зялёныя косы бярозы.
Ў буйным кветніку — ружы, што снегам бялеюць,
Чырванеюць пралітай крывёй і жаўцеюць, як здрада.
Ружы маняць, бо ў жніўні не падае снег,
А муры, зялёныя ад рэфлексаў
Сакавітай і чыстай садовай лістоты,
Як сярэдневяковы ізумруд маўрытанскі,
Адштурхнуць, абясшкодзяць вераломства і кроў.

Я жыву ў гэтым доме, працягнуўшы
да светлага сонца далоні.
Мне тут чыста і ціха, вандроўнаму мараку,
Нават хмурнаю раніцай,
Калі чорны туман,
Як татарскія коннікі,
Пераплывае пустую Аку.
Кот пярэсты, спадчына Казакова
(Значна горшая за яго апавяданні),
Ноччу звонкай і цёмнай прыходзіць з гулянкі —
Нават трохі пазней, чым прыходжу я,—
Кабіясам лезе ў акно пакоя
І спачатку кладзецца на чамадане,
А пасля — якое шчасце! Яго не заўважылі! —
Лезе ў ложак, кладзецца на ногі і даўнюю песню
заводзіць
Пра цудоўныя хаты, дзе мучаюць дзеці яго.
О дыханне дзяцей!
Спакойнае, мірнае, соннае,

Як паўночнага ветру павеў,
Да якога цягну я руку...
Гэта чорны туман?
Або, можа, татарскія коннікі
З гор паўзуць
І плывуць праз пустую Аку?

Тут найлепшая бабця на ўсім белым свеце,
З добрым даўнім імем, і бяссонніцай, і дабрынёй,
І унучка, найлепшая з добрых капрызніц,
А ўладар гэтай вілы — найлепшы з тэатральных тыранаў...
Галаву прастралі перад ім — і ён усё роўна заўважыць,
Што скразнога дзеяння ў гэтым учынку няма.
Ён даводзіць мяне Станіслаўскім і Хемінгуэем,
Выклікаючы ціхую ярасць у сэрцы маім,
Бо не можа заўважыць, што геній, бязмерна мацнейшы
За вышэйпамянёных тытанаў, жыве ў яго доме
І стварае трагедыі пышнай сусветны шэдэўр.
Ўрэшце, бог з ім. Ён геній таксама. І ў слаўным двухтысячным годзе
Восем дзірак нашчадкі ў знадворнай сцяне прасвідруюць
І павесяць на вілу з пароскага мармуру дошкі,
Каб зявакі глядзелі на іх, як варона на палкае сонца,
Тупа дзюбу раскрыўшы...
Тут заўтра вялікае свята:
Сорак шэсць гадавін гаспадар па зямлі пахадзіў...
Па вяршынях і прорвах, на нашых няпэўных дарогах
Крочыць столькі гадоў — гэта трэба, як хочаце, ўмець.
Мойра, дай яму шчасце і сонца і палкі агонь неспакою,
Сотню вёснаў і восьмай карціны маёй ухваленне.
Назнарок не кажу я нічога пра пані,
Што дала гэтай віле імя і прытульнасць,
Што ўзрасціла рабіны, і дрэвы, і ружы,
Што аўсянаю кашаю корміць мяне.
Нездарма яе скульптары лепяць...
(Мяне яны вылепяць, пэўна,
Ў трыста год: без зубоў,
Без ідэй, без радкоў, без душы...)
Мікеланджэла,

Вакары,
Глебавы,
Бембелі,
Краўчанкі,
Бандарэнкі,
Кановы
І Яхмесы свету,
Плюньце на геніяльна-вакхічную храпу маю,
І ваяйце жанчын
І яе,
Тарускую Неферціці
З яснай дзіўнай усмешкай,
З доўгай шыяй
І сапфірам занадта спакойных вачэй.

Я сяджу за сталом,
І расчынены шыбы аконныя.
Ад Капэлы дарожка
Лягла на цяжкую раку.
З процілеглага берага
Пасмы туманаў —
Татарскія коннікі —
З гор паўзуць на мяне
І плывуць праз начную Аку.

Гэта ты іх паслала праз вёсны пагоняй за мною,
Каб яны узялі мяне зноў у крэпасці белай і чыстай,
Каб ізноў маю шыю абвіў смяротны аркан успамінаў,
Каб прывёў у хлусню мяне дымчаты хмарны табун.
Ты, дурнічка, усё скончана. Тут ад бяроз над парканам
Да усмешкі, да спрэчкі — іначай усё і ясней...
Ўсё не так, як з табою, забытай даўно, непатрэбнай
Ні адценнямі слоў, ні вачыма, ні цеплынёй.

Адмаўляюць чырвоныя ружы твой рот, а белыя — зубы твае адмаўляюць,
Адмаўляюць пахучыя косы бярозы — твае валасы,
Адмаўляе Ака твае вочы. Адмаўляюць лясы тваю слабасць,
Ветру шум адмаўляе далёкую музыку слоў.

І няхай на хвіліну здаецца мне,
Што былога сады расцвітаюць,
Што над светам вясна затрубіла на срэбнай трубе,
Што мне нельга, што ў гэтым спакоі
Былое маё ажывае,
Што кахаю, кахаю,
Безнадзейна кахаю,
Па-вар'яцку,
Шалёна
Кахаю цябе.

Ўсё адно. Я навал не хачу,
Каб рамонкі тапталі і золата доннікаў,
Толькі праўду люблю й чысціню
І адданую сябра руку,
І таму хай плывуць праз Аку
Туманоў тваіх дзікія коннікі,
Хай плывуць!
Не прайсці ім Аку.

Разам з жартамі, песняй і сонечных зайчыкаў роем,
Разам з яснай усмешкай няўхільнага жніўня-касца
Мы стаім супраць раці тваёй,
Як малая і стойкая раць,
Што чакае
Ўтрапёнага бою,
Знае ўсё і стаіць з найвышэйшым спакоем.
. . . .
Знае ўсё.
Але будзе стаяць.
Да канца.

Жнівень 67 г. Таруса — 15 сакавіка 68 г.
Мінск — Брэст

* * *

Зноў над ракою чаплі сівыя
Ў плаўны палёт, як калісь, паплылі...
Шчасце маё і раны былыя
Гускай і лотаццю параслі.
Рэкі вярнуліся да вытокаў.
Тая, што сонцам была ў жыцці,
Недзе далёка, далёка, далёка,
Так далёка, што лень ісці.
Ды і нашто?
У задушнай кватэры
Кволыя думкі ў сшытак пісаць?
Ў бога хлусні і нажывы верыць?
Трохсотгадовыя транты збіраць?
Нават на самую лепшую ў свеце,
Нават на цёплыя вусны яе
Я не змяняю вільготны вецер,
Што ў сітнягах над Дняпром пяе.
Сумны свой век няхай дажывае
З іншым, з другім,
пакінуўшы мне
Рукі сяброў, жураўліныя зграі,
Стрэльбу і рэк асенніх свінец.

[1962]

* * *

О вясна! Таполі! Свеце мілы!
Сонца німб! Аблокі! Сад! Рака!
Залатая падаплёка крылаў
Маладога звонкага шпака!

Вечар зацяпліў бярозак свечы.
Я адзін. Ты не памерла, не.
Мой забыты, мой апошні светач,
Ты ў чужым акне, а не ў труне.

Як магла застацца ты ў кайданах?
Як магла адмовіцца пайсці
Да палян, дзе месяц закаханы
Песні «сноў» блакітныя ўзрасціў?

Пэўна, я турму не здолеў тую
Гнеўнаю пагардай скалануць,
Дзе цябе цалуюць, як катуюць,
І ўладарна лашчаць, быццам б'юць.

Вей тваіх, плячэй тваіх пахілых
Болей не кране мая рука...
Над сусветам залатыя крылы
Маладога звонкага шпака.

Клічуць лебедзі ў начы вясенняй,
Кідаючы поўдзень салаўям,
І разліў шырокі, як натхненне,
Як любоў забітая мая.

І няма ў душы маёй праклёнаў,
І няма на веях цяжкіх слёз...
Заставайся ў клетцы залачонай —
Ты сама абрала гэты лёс.

Над кахання нашага магілай,
Што загубіцца ў былых вяках,
Залатая падаплёка крылаў
Маладога звонкага шпака.

8 мая 62
Рагачоў

ІНГА І МАРЫЯ

ЖАНЧЫНЕ З БЭЗАМ

Л...

І я прайшоў калісьці паўз цябе.
Паўз вусны смелыя і рук прынаднасць,
І змрок вачэй, глыбокіх, як сусвет.
На дне тваіх вачэй блішчэлі зоры,
Далёка так, што цэлага жыцця
Мне не хапіла б даляцець да іх...
Не паляцеў...
І гэта так было,
Як быццам качаня не захацела
Агіднае да лебедзя ляцець.
О лебедзь мой, які я быў дурны!
Якой дарогай сноўдаўся па свеце,
Каму сябе аддаў і раздарыў?!
Начамі сон бяжыць вачэй халодных.
Начамі змрок. Халодны вецер свішча,
Каб разбудзіць змярцвелыя дубы.
Крывавыя пупышкі вінаграда
Прыціхлі і чакаюць цёплых дзён.
А ты ляжыш, і трапятанне вей
Бяссоннае, як трапятанне крыл...
...І сёння я ўначы цябе успомніў:
Ты крочыла па вуліцы вясенняй,
Трымаючы ў руках шалёны бэз,
Вільготны бэз, букет вялікіх гронаў,
І сонца ў люстрах дажджавых ляжала
Пад кожным крокам дарагім тваім.
А вочы — два глыбокія сусветы —
Паўзверх вільготных і пахучых гронаў
З пяшчотаю глядзелі на мяне.
Я зразумеў.
Яны ж мяне вучылі
Калісьці нездрадліваму каханню,
Каханню маладому, на якое
Не зменіш вопыт схаладнелых год.

Ім нельга здрадзіць, і забыць іх нельга,
Як нельга з сэрца выкінуць пяшчоту
І подла здрадзіць бэзу і сабе...
...Якая раніца ляжыць над светам!
Які разліў! Да гарызонту сінь!
І ветразі зялёных вербалозаў
На сініх водах — зараз страпянуцца,
Напоўняцца і ў грэкі паплывуць.
Ты, што мяне чакаць даўно забыла,
Дапамагла мне, ўспомніла, прыйшла...
...Будзь благаславёна, доўгае жыццё,
Яшчэ не скончанае ў добрым свеце.
Ўсё будзе. Толькі гронаў тых не будзе,
Цябе не будзе і тваіх вачэй.
А можа?
Глянь, як свет вакол чакае
Святла і цеплыні, даўно забытых.
Чакае дуб скарэлы на пагорку,
Чакаюць хаты сонечных праменняў,
Чакаюць вішні белых пакрывалаў.
Душа чакае крыл.
І на адхонах
Вось-вось, здаецца, расквітнее бэз.

4.V.62
Рагачоў

ШЧАСЦЕ

В. Ч.

Не хачу старым упівацца,
Не жадаю гібець у сне.
Сёння выпаў, як кветкі акацыі,
Сакавіцкі апошні снег.

Ён крычыць пад нагамі ад шчасця,
Ён спявае аб новых днях,
І драты, як марскія снасці,
Знову здатныя ветразь узняць.

Ноч ідзе са мною да рання,
Каб сустрэць пацалункам яго —
Новы дзень мой, маё світанне,
Новы прывід шчасця майго.

14 сак. 62
1.30 ночы

* * *

Бацькі з магіл цяплом дыхнулі,
З узгоркаў снег схаваўся ў роў,
І кожны горб шуміць, як вулей,
Ад спрэчкі кветак і чмялёў.
Загіне, хто ў мінулым дрэмле:
Буяна травы ймкнуць да зор
Навыперадкі, напярэймы,
Узахапы і насупор.
Сок крочыць па мільёнах лесвіц,
Па клетках — аж да верхавін,
Каб падарыць сусвету песні,
Здабытыя з зямных глыбінь.
Ляжу каля лясных узбочын,
Ляжаць і ждуць мяне гады,
І п’юць ускінутыя вочы
Ўсю повень неба і вады.
Мне цяжар шчасця грудзі сплюснуў,
Спляліся валасы з травой,
І мятлушка сядзіць на вуснах,
Каб разам уздыхаць са мной.
Даволі марнай жыць пагоняй,
Жывецца або не — жыві!
Кароўка божая ў далоні,
Як кропля божае крыві.
І зноў бязмежны свет чакае,
Свет сэрцаў, песень і бароў.
Дай мне, вясна, шляхі без краю,
Дай сэрцу вечную любоў.
Зямля гудзе, як цёплы вулей,

Знікаюць крыўды, боль і зло...
Бацькі з магіл цяплом дыхнулі,
Каб дзецям жыць лягчэй было.

15.IV.62
Мінск

ЖАЎРАНАК — ЗВОНКАЯ НІЦЬ

Хмары веснія цяжкія, як кентаўры,
Песня шчасця пад імі ўзахлёб звініць.
Ах, гэта жаўранак,
Жаўранак,
Жаўранак,
Срэбная,
Срэбная,
Срэбная ніць.
Над ракою, тваім зайздросцячы лаўрам,
Вадзяны бугай трубіць, як грубіць.
Не звяртай увагі,
Жаўранак,
Жаўранак,
Не парві сваю тонкую,
Тонкую ніць.
Зноў дымеюць разоры і сытая пара
На курганы былога майго бяжыць.
Працягні з майго сэрца,
Жаўранак,
Жаўранак,
Аж да самага неба
Звонкую ніць.

15.IV.62
Мінск

МЁРТВАЕ РЭЧЫШЧА

Мне сказалі: мяне ты шукаеш,
Зноў шукаеш — пасля ўсяго,—
Плынь начная, калісьці жывая,
Што пазбылася ложа свайго.
Ўсё дарэмна: пратокі-песні
Абмялелі пад рэзкай травой.
Я не Лазар, я не ўваскрэсну,
Нават голас пачуўшы твой.
Ні твой заклік, калісьці любы,
Ні пяшчотны дотык рукі,
Ні ад смагі пасохлыя губы
Не абудзяць вялікай ракі.

24.V.62

КРОКІ ЎНАЧЫ

Цёплы дзень дагарэў. Скача полымя з гулам.
Саснячок над ракою ў зялёнай імгле…
За дзень сонцам з вадою ўвесь твар абцягнула,
Ногі ў голках сасновых, далоні ў смале.
Ўвесь Дняпро у кругах: ходзіць рыба шалёна.
На слупах фарватэрных — скупа — агні.
Побач з намі — чырвоны, наводдаль — зялёны,
Наш — адзін, а ў таго у прадонні — двайнік.
Раптам — водар халодны свежага сена.
Раптам — плеск. Гэта стог, вялізны, да хмар,
На чаўне, што не большы ніяк за палена,
Быццам прывід, плыве на зялёны ліхтар.
Над ракою дымок. Ціха полымя шастае,
Ты і я ў будане на сене ляжым.
Калі ёсць на зямлі дзве унцыі шчасця,—
Ўсё яно, без астачы, ў сэрцы маім.
Што шукаў ты ў чужой зямлі, чалавеча?
І нашто імкнуўся сябе ашукаць,
Калі вось пад рукой тваёй цёплыя плечы,

Вось віно і вогнішча, ноч і рака.
І кахаю, як быццам стакрот паміраю,
Поўны кожнай пражытай сваёй вясной.
О ўтрапёны агонь, як ты хутка згараеш,
І якая кароткая летняя ноч!
У вялікім спакоі зямлі шырокай,
Да якога праз хвалі мы праплылі,
Раптам крокі, мерныя, гучныя крокі
Проста ў вуха, прыціснутае да зямлі.
Нехта бераг трасе цяжкімі нагамі,
Нехта ноч разрывае, бы глупства чаўпе.
Не палохайся. Гэта не зубр і не мамант.
Гэта бакеншчык гасіць ліхтар на слупе.
Цішыня. Над вадою туманныя вежы.
Дай мне гэту зямлю з табою абняць.
Ты — празрыстасць, ты ўся — нерухомая свежасць,
Ўся — глыбінная, аж да канца, цеплыня.
Ты не чуеш, як падаюць росы патокам,
Як гарлачыкам трызніцца новы дзень,
Як нячутнымі, як салаўінымі крокамі
Над вялікай ракою каханне ідзе.

Лета 64-га — 15 ліст. 65 г.
Рагачоў. 0.30 хв.

РАМАНС
ВІНАГРАДНАЙ ЛАЗЫ

Па туманах касых
Вінаградныя вусікі
Ўюцца
І імкнуцца спаймаць
Малады
І гарэзлівы месяц.
За глыбокія вочы твае,
Што ў тумане,
Блакітным тумане
Смяюцца,

Хай мяне на праменнях
Туманных,
Абвітых,
Спайманых
Праменнях
Павесяць…
Ах, як вішні цвілі!
Як здрадлівая
Белая мара!
Зацягнулі,
Завабілі
Песняй
Птушынай сваёю.
А цяпер у завулках,
У завулках так плача гітара
Ненадзейнай,
Пакінутай,
Цалкам адрынутай,
Цалкам жаночай
Тугою.
О, як хочацца жыць!
Што з таго,
Што вясенняй парой
З вішань квецень
Зляцела
Завеяй,
Пяшчотнай
І сіняй.
Што з таго,
Што калісьці
Памруць
Пад асенняй
Халоднай касой
Залатыя вяргіні…
Вяргіні…
Вяргіні…
Дваццаць год яшчэ можна кахаць!
Дыхаць квеценню,
Летам і маем.
Дваццаць год
Вінаградныя вусікі

Будуць віцца
Па месячных струнах…
Ах, няхай яны ўшчэнт заплятуць,
Ах, няхай яны мякка спаймаюць
Гэты месяц гарэзлівы,
Месяц вясёлы
І юны.

12.V.62
Рагачоў

ТЫ І Я

Ты і я: пралеска ў снах бурану,
Дрэўца вішні ў ярасным агні,
Кропля на спіне Левіяфана,
Радуга на крылах навальніц.

Пад дзявятым валам ветразь ніцы,
Верас, што агнём абняў пярун,
Павуцінка ў пекле навальніцы,—
Адкажы на вуха ўладару,

Як мне здужаць ураган і вецер,
Вечны мой, зацяты, страшны бой?
Як мне, моцнаму, пражыць на свеце
Без цябе, танюткай і слабой?

5 мая 63
Мінск

* * *

Калі агорне цемра неба
І я зямны пакіну дом,
Я стану каменем ці хлебам,
Травой ці срэбным матылём.

Травой — каб ты ў сваім уборы
Прайшла па мне да добрых сёл,
А матылём — для ночы гора,
Калі жывых няма вакол.
А хлебам жоўтым, як жывіца,
Каб быць табе як мірны дар,
А каменем, каб адкаціцца
З дарог...
Ад ног тваіх...
У яр.

10.III.62

КАРАДАГ

Л. А. Панамарэнка

Іліяда мая! Колькі даўніх крылатых стагоддзяў
Ты разрэзала ветразем, вартым людзей і багоў,
Плывучы ў невядомае, ў дальнія тысячагоддзі,
Быццам бронзай акуты «Арго»,
Крутабокі і звонкі «Арго».
Ўвосень чырвань сумаху на скронях тваіх выступала,
Так трымаў ты свой крыж — мора цяжкага ўдары і гром:
Быццам плакалі скалы, кроўю даўняю плакалі скалы
Пад сухім і траскучым, як Крым, пад цярновым вянком.
Коні сінія з мора імчалі на бурным прадвесні,
Ты хапаў іх за белыя грывы і біў уразлёт
Або слухаў спакойна пелазгаў забытыя песні
І глухія — пад вечар — званочкі авечых чарод.
Іліяда мая! Пасмы чорныя хмар на вяршыні.
Як гекзаметр звонкі, ўдараюць аб берag валы —
Неўміручыя строфы, што морам прапахнулі сінім,
І сухою травою, і ёдам, і вечным спакоем зямлі.
І за вечную цвёрдасць тваю мора вечнае данню вялікай
Сыпле дым скамянелы агату табе на далонь,
І крывавыя слёзы забытых багоў — сердалікі,
І празрыстыя слёзы самотных жанок — халцэдон.
Дзе яны, што ахвяры палілі глухімі начамі,

Кантрабанду насілі, багоў павяргалі у жах,
Дзе яны, што ў крылатыя шлемы званілі мячамі
І на ўласнай крыві узрасцілі крывавы сумах?
Я не веру, што зніклі яны... Вось... выходзяць з пучыны
З морам зорным на скуры і соллю ў кучме ільняной —
Лістрыгоны, пяніцелі хваль, заваёўнікі чорных вяршыняў.
І прыбою гекзаметр гулка ўздыхае ля ног.
Іліяда мая! Вечна морам плыві да свабоды,
Вечны ветразь напяўшы, кіруйся у казачны шлях
Са сваім непакорным, дэльфінападобным народам,
З бурным морам у жылах і сонцам у дымных вачах.

5 крас. 65 г.
Шагол

РАМАНС МАРЫЛІ

Сонца паліць над шатамі парку,
Ў вочы людзям дзідамі б'е,
Людзі-кветкі нясуць на карках
Пчол назойлівых — думы свае.
Кветкі сінія, вогненна-чорныя,
Хмель хістаецца ўгору і ўніз,
Ружы алай нешта гаворыць
Самаўпэўнена — тонкі нарцыс.
Сярод гэтага кветніка п'янага
(Мо было ўжо такое калісь?)
Ты праходзіш адна ля фантана,
Найпрасцейшая кветка зямлі.
Нібы ціхая сумная музыка,
Ты праходзіш з пакорай сваёй,
Абдуванчык на ярасным лузе,
Кветка з жоўтаю галавой.
І з фантана, раскрыліўшы крылы,
Праз вясёлак халодны звон
Ўсімі рэшткамі бронзавай сілы
Лебедзь рвецца табе наўздагон.
Марна рвецца, бо ў звоне і граі,

У мільёнах вясёлкавых слёз
Хлопчык лебедзю шыю сціскае,
Як адвечны няўмольны лёс.
І гляджу я змрочна на тое,
Як, абернуты ў шумнай вадзе,
Цень Міцкевіча нада мною
Лебядзіную песню вядзе.

15.VI.63

ДНЯПРО І АКА.
ЁН І ЯНА

Божа рэк, ажані
Мой Дняпро з прыгажуняй Акой.
У яго — крутаяры ў зеніт,
У яе — лукавін спакой.
Ён мужчына. Над ім — курганы,
Змеі соснаў — кронамі ўніз.
А над ёю — пракосаў сны
І дзявочых святліц агні.
Ён ад страсці рве берагі,
Асіянаўскі месяц над ім,
І туман плыве на лугі,
Быццам бітвы паўночнай дым.
Трупы мокрыя чорных дубоў,
Нібы яшчары ў берагах,
А на дне — карагоды віроў
І дрыжачых багновак жах.
Месяц кроў пралівае ў яго,
Кроў сцякае з ласіных губ
На патопленых даўніх багоў,
На бязмежную іх тугу.
А над ёю жаўрук пяе,
І калі смяецца зара,
Кісці скрыпню над ложам яе,
Як вясельныя свечы, гараць.
Калі хочуць стракозы піць,

Ў самы ярасны сонечны ўзлёт
У гарлачыках окскіх спіць
І не тае блакітны лёд.
У свяцёлках яе агні
Здаўна мараць аб сіле такой...
Чым Дняпро табе не жаніх,
Не сцяна для пакоры тваёй?
Чым не муж табе, не жаніх,
Не любоў для любові тваёй?
. . . .
Божа рэк зямных, ажані
Дняпро з прыгажуняй Акой.

24.VIII.63
Таруса

РАМАНС ШЛАГБАУМА

Ён упаў на дарогу,
Ён троссяд болю.
«Ну нашто так?
Ты ж бачыш —
Спакой у вачах».
І шлагбаум устаў.
Даволі...
Даволі...
Гэта будзе ніколі.
Ніколі,
Ніколі —
Колаў стук
І прысады...
Гасцінец
І шлях.
Не гляджу наўздагон.
Хай знікае
Ў лагчыне...
Не гляджу!

Як цікава:
Трава...
Раса...
Хай шлагбаум глядзіць
Узнятай вяршыняй,
Як знікаеш ты...
Кропкай...
Пад ценем...
Прысад.

15.VI.63

АПТЫМІЗМ

Пад плашчом, зусім ля вуснаў, залатая галава.
Па вадзе ідзём дахаты, горкі дым зямлю скрабе:
Наймічку таксама добра каля печкі цалаваць,
Калі лёс не шле царыцы, суджанай навек табе.

[1964]

ТУМАН

Сёння ноччу туман зоры ясныя вымеў,
І прачнулася раніца ў флёрах сівых:
Нават мёртвыя жэрдкі здаюцца жывымі
З-за жамчужных зіхоткіх гірляндаў на іх.
Але ўсё ж праз туманна-дрыжачыя слёзы,
Бы з карцінкі зводнай у тонкіх руках,
Бачны жоўтыя павесмы ніцай бярозы
І чароды на сумных асенніх лугах.
А ў далёкім горадзе зараз таксама
Навісае туман ад спрэчак дурных,
Ад машынных выхлапаў, ад зітханняў,
Ад мільёнаў учынкаў і словаў людскіх.

І праз хмары не можа прабіцца ранне,
І не можа сэрца глядзець на свет...
Як у гэтым сляпым халодным тумане
Адшукаць мне каханай зманлівы след?

[1961]

ЦЮЛЯНЯ

Хвалі ідуць за градою града.
Айсбергаў рэдкі паток,
Сіняя, быццам індзіга, вада,
Халодная, як апёк.
Цюляня не хоча цвёрдай зямлі,
Не хоча квяцістых палян.
Ільды яму замяняюць палі,
Радзіму — сівы акіян.
Ў пырсках бясконцых сініх валоў
Колам ходзіць малы —
З хвалі пад хвалю, на грэбень ізноў,
Ў сяйва сонца з імглы.
Акіян для малога пену пляце.
Той ляціць з гмаху на гмах:
Холад захоплены ў жываце,
Шчасце ў дзіцячых вачах.
І хочацца мне, як яму, да канца
Адчуваць апёкаў нажы,
У хвалях халодных даваць нырца.
Жыць!
Жыць!
Жыць!

1 лютага 61 г.

КАРАВЕЛЫ

Н. Мацвеевай

З дубовым цяжкім задам, але з крыламі,
Пафарбаванымі ў блакіт і кроў,
Яны трапётка мора скарадзілі,
Як матылі, што трапілі ў Дняпро.
Бездапаможныя, валам чужыя,
Нязграбныя, яны паўзлі, плылі,
У шторм кружылі, ў мёртвы штыль тужылі,
Бастарды неба, пасербы зямлі.

Не лепшыя за рэшата па форме,
Смярчы лавілі парусная сцяной,
Хаця, па ўсіх сучасных нашых формулах,
Ад шэпту мусілі ісці на дно.
. . . .
Наш свет таксама: шэрыя адрыны,
Брандмаўэры, праварыны, муры,
Залева, што клякоча злосна ў рынах,
Неону бляск і чорныя двары.
Чаму ж у прыцемках пахмурна-сініх,
Чаму ў начах, ад ліхтароў рудых,
Мы марым аб нябачаных краінах,
І верым ім, і даплывём да іх?
Якою воляй, яраснай і смелай,
Якою сілай, грознай, бы ўраган,
Абсмеяныя нашы каравелы
Бяруць за грыву смерці акіян?!

11 ліст. 65
Рагачоў, 12 ночы

БАХАЙСКАЯ ЧАРАПАХА

Янку Брылю

Я — Бахайская чарапаха.
Я — на чэраве сонна ляжу.
Я — каменная.
Маё царства ўпала лавінаю праху
Пад пятою кітайцаў,
Чжурчжэняў,
Кіданяў,
Манголаў,
Маньчжур.
Я спазнала дарэмнасць
І тленнасць:
Дзе ляжалі дарогі ваенныя,
Там сягоння
На сопках сярод парудзелай травы
Толькі мы засталіся,
Чарапахі каменныя,
І каменныя малпы,
І каменныя львы.
Роўна восем стагоддзяў
Я ляжу сярод праху.
Усурыйскія тыгры адны
Да мяне падыходзяць ўначы
І глядзяць залатымі вачыма
На мяне,
Чарапаху,
Што адна умудрылася
Ў вечнасць з агню уцячы.
Ў навальнічныя ночы,
Калі неба сякуць бліскавіцы,
Мне здаецца, што зноў
Забівае аратаяў гром,
І грукочуць праз ноч
Залатыя й пурпурныя
Калясніцы,
І гепарды імкнуцца,
І падаюць стрэлы дажджом.

Я ляжу тут, каб людзі
Памяталі аб ханах пахмурых,
Аб бязлітасных войнах,
Што знішчылі родны мой край.
Я іду —
Толькі людзі сляпыя не бачаць,—
Чарапаха гісторыі,
Я павольна да сонца іду...
Я дайду.
Усё роўна дайду.

1 верасня 65 г.
Уладзівасток

ЛЕГКАВАЖНАЯ ПЕСЕНЬКА, ЯКУЮ Я СПЯВАЎ, ІДУЧЫ ДА КАХАНАЙ ЦЕРАЗ ХРЫБЕТ МАНГУГАЙ

Паветра п’янае, бы Цынандалі.
Крочу я проста ў дзень,
І рытм па скалах чаканяць сандалі,
І кунгасы спяць на вадзе.

Успудзіў кайру. Яна наракае,
Што іду без дарог,
І языкамі капуста марская
Ліжа сцежку ля самых ног.

На вуснах свіст, як матыль, трапеча.
Доўгі шлях. За гарой гара.
І ў моры рыфаў магутныя свечы
Ў сонцы раннім гараць.

1,4(7?) верасня 65 г.
Уладзівасток

ТАЎРЫДА

ДРЭВА
НА ЧАТЫРДАГУ

Васілю Быкаву

Буран над уцёсамі чорнымі
На мёртвых травах іграе,
А ўнізе, а ў прорве — мора...
Без дна, без канца, без краю.
Там жвір пад прыбоем марыць,
Пчолы гудуць закахана,
А тут, дзе маланкі і хмары
І орды вандроўных туманаў,
У пекла прысенні,
                              пад спевы
Хаўтурныя траў з вятрамі —
Расце каравае дрэва,
Абпаленае перунамі.
Стаіць і ў цвіценне верыць —
Адно супраць сцюж і абвалаў,—
Смерць хаваючы ў сэрцы,
Жыццё — ў каранях між скалаў.

Сак[авік] — 17 верасня 67 г.
Крым — Мінск

ЧАТЫРДАГ

Арсеню Лісу

Ўстаў Чатырдаг і ўзнёс агонь і дым,
І цвердзь зямлі прагнулася пад ім,
І ў чашу рынуў і каціўся год
З усіх марэй патоп шалёных вод.
І стала мора
                    люстра для Яго

І толькі потым для усіх багоў,
Якія разам з царствамі прайшлі
За час яго маўчання на зямлі.
Прастол багоў? Прастол Хрыста? Алы? —
Іх не было, а ўжо снягі з Яйлы
Раўлі вясной.
А замаўчаць яны
Ў той самы дзень, як змоўкне шар зямны.
Ты сніш той дзень. Ты сам той дзень, уцёс.
Ты зараз цень яго. Ты вечнасць, лёс.
І ў сне чакаюць мірна духі гор:
Снягі ім — коўдра, туманы — шацёр,
Як сэрца падае!
Нібы лязо,
Мне рэжа зрок агонь халодных зор.
Мой кожны крок — блюзнерства.
Кожны ўздых —
Замах на грозны сон ільдоў тваіх.
Пан вечнасці, ты пашкадуй, малю,
Імгненне цёплае, маю зямлю,
Слязу любові на тваёй шчацэ,
Крывінку лепшую ў тваёй руцэ,
Святую іскру ў вечнасці ільдах...
Глядзі, цябе пільнуе прорваў жах
І ўверсе зорак лёд, як кроплі слёз,
Закатаваных вечнасцю нябёс.
Смерць пад нагой і смерць над галавой.
Ў мігценні зор, ільдоў, парчы сівой —
Нішто чакае і глядзіць на нас:
Стой, веліч, і спыніся, грозны час!

19 сакавіка 68
Брэст

СПУСК З ГОР

Набягае на колы заснежаны шлях,
Ля дарогі дубняк адубеў,
Але рукі твае у маіх руках,
Але ў сэрцы — гарачыя — радасць і жах,
Што знайшоў, што страчу цябе.
Кожны звіў дарогі ў абдымкі мне
Так уладна, з пяшчотай такой
Пасылае цябе. І здаецца, канец,
І здаецца, памрэш ад шчасця, бы ў сне,
Калі неба кранаеш рукой.
Побач ты. І не дзіва, што чэзне туман,
Што, народжаная ўначы,
З павароткаю кожнай адходзіць зіма,
Пасля студзеня ўладна прыходзіць май,
Гучна звонячы ў сонечны шчыт.
Вырываецца сэрца з вузкіх цяснін,
І раптоўны абшар, нібы ўдар.
О, якое мора гарачыні
Сінім сном аж да самага неба сніць
У нірване любоўных мар!
Што такое? Хто гімны сонцу пяе,
Хто хістае ружовую даль?
Мо салодкі вецер у сэрца б’е,
Можа, лебедзі ўскінулі крылы свае
Або проста цвіце міндаль?
Або проста цвіце кізіл залаты,—
Дыхні і бяссмерце прыдбай!
О, якое шчасце, што побач ты!
Што каханне!.. Мора!.. Водар густы!..
Май!..
Май!..
Май!..

Сакавік 67 — 15 крас. 68
Перавал — Брэст

ГЕНУЭЗСКАЯ КРЭПАСЦЬ

Ул. Дамашэвічу

Колькі ж вынесла ты перастрэлак такіх?..
. . . .
Сіні вечар глядзеў праз імглу,
Наплывалі хмары, і сонца з іх
Дзіды кідала на зямлю.
І яны, сіне-белыя, падалі ўніз
І дымелі сярод пустаты...
. . . .
Быў бліжэй за ўсіх густа-сіні мыс,
А далей, за ім, быў блакітны мыс,
А за ім — туманна-жамчужны мыс,
А на ім — сілуэтам бязважкім — Ты.
. . . .
А на ім — пад стрэламі — Ты.

27 крас. — 17 вер. 67 г.
Марское — Мінск

ЛЕБЕДЗЬ

Івану Бурсаву

Ў старажытным парку графскім,
Над цяністаю затокай
Лебедзь чорны ў дрэме плача
Аб Аўстраліі далёкай.

Тут спакой, любоў і радасць,
Сонца ззяе ў добрым небе.
Што ж табе ў тым дальнім краі?
Што ты ўспомніў, дэман-лебедзь?

Эўкаліптаў лёгкіх пер’е?
Дынга? Лёт бяроз прыгожых?
Стой... Якія ж там бярозкі?!
Тфу ты... пане ты мой божа!

Але ты, няўцешны, плачаш,
Бо далёка рай твой мілы,
Эўкаліпты... і асіны...
І асіны на магілах.

Май — 20 кастрычніка [1968]
Алупка — Мінск

ВАДАСПАД УЧАН-СУ

Пімену Панчанку

Як страшная з нябёс пагрозных кара...
Як звоны срэбных крылаў у агні...
Як быццам сотні, тысячы Ікараў
З пачатку дзён... З зеніту... Аб граніт.
Якая веліч, сіла і... журбота!
Як добра, ўзняўшы дымны, зорны смерч,
Ў імгненне найвышэйшага узлёту
У лікаванні раптам стрэнуць смерць.

Сакавік — 5 кастрычніка [1967]
Крым — Мінск

МАЛАДАЯ ВЯСНА

Маладыя, пушыстыя лісцейкі грушы,
А за імі, на скалах, дубоў галізна.
Ў беласнежным прыбоі, у квецені рушыць
Маладая вясна.
Нібы снег вяршынь ажывае ў цвіценні,
І садоў і аблокаў звіваецца дым:
Белых хмарак алені ў зыркім небе вясеннім
Пралятаюць да мора і дваяцца над ім.
Ты мне сонца! І мора! І подых маю!

Я люблю цябе так, што кроў, як прыбой!
Што ж ты плачаш, чаго ж ты мяне абдымаеш?
Я з табою.
З табой.

Крас[авік] — 5 кастрычніка [1967]
Ялта — Мінск

* * *

О, якое цёплае, цёплае, цёплае мора.
Як драбіцца ў ім сонца — Зевесаў распалены шчыт.
О, як добра руцэ на тваім перагрэтым і чорным,
На апырсканым кроплямі мора, салоным плячы.

Ў такт нячутнаму спеву самкнёныя вусны смяюцца і плачуць.
Вочы змежаны. Веі дрыжаць у салодкай журбе.
Так шчаслівая яшчарка дрэмле на камні гарачым...
Добра табе?

Крас[авік] — 5 кастрычніка [1967]
Панізоўка — Мінск

ГУРЗУФ УНАЧЫ

Міколу Аўрамчыку

Скрыпка ціхая ночы. Дрымотная музыка ночы.
Водар мора і кветак. Глухая начная пара.
Аюдаг за чаўнамі рыбацкімі ў моры напружана сочыць
Зыркім вокам адзіным — чырвонаю іскрай кастра.

Што, як ярасна скочыць? Дарэмна. Дрымотаю скоран,
Галаву ён на мяккія лапы здранцвела паклаў.
Чайкі спяць на вадзе, як плаўкі, у сярэбраных водсветах зорных.

Спіць каханне ў дамах. Спіць прадоння марскога імгла.
Наздраватыя сходы завулкаў ад дзённай хады спачываюць,
Крок паэта апошняга за́мер на вулках крывых,
І магноліі кветкі так соладка дураць і так спавіваюць,
Што ні людзям, ні скалам дрымотнай не ўзняць
галавы.

І лянотна мядзведзь на спакойнае мора усперся
І ў знямозе салодкай, забыўшы пра гнеў і гразу,
Касавурыць адзінае вока на зоры, што ўнізе і ўверсе.
На скупое сузор’е між іх, на сп’янелы і сонны Гурзуф.

Май — 15 кастрычніка 68 г.
Гурзуф — Брэст

«ПРЫЎКРАСНАЯ ПАЛЬМА…»

Прачынаюся ноччу — месяц,
Ў садзе сінім спеў салаўя.
І над вокнамі косы звесіла
Пальма поўдня, любоў мая.

Салаўіныя стогны ўтрапёныя...
Нельга спаць. Мы чакалі гады,
І мы дзелім наша бяссонне,
Дзелім месяца срэбны дым...

Насупор усеўладнаму лёсу
Яільды і пустыні скрышыў,
Я прыйшоў да твайго уцёса —
Кедр каханы з паўночных вышынь.

25 красавіка 67 г.
Ялта. Гадзіна ночы

* * *

Над Аюдагам — над Мядзведзь-гарою —
Хрыбет увесь імглой завалакло.
Не ведаю, не знаю, што са мною.
Дзе ты, маё халоднае святло?!
Чакаю. Прагну. А ў душы, бы ў хмарах,
Маланкі незгасальныя гараць,
І як рванецца хоць адна ў абшары —
Да сэрца дрогне ўся Мядзведзь-гара.
Прыйдзі, схілі мне галаву на плечы,
Дай мне сябе, жывучая вада,
Каб піць цябе да скону, вечна, вечна,
Як мора п'е пахмуры Аюдаг.

29 сакавіка 67 г.

* * *

Сумесь Бураціна з Аэлітай,
Зорка незгасальная ў акне,
Сумная, прыгожая, забытая,
Ўвечар ты прыходзіш да мяне.
Смешная і нібыта заспаная,
Пад пяшчотаю маёй маўчыш,
А пасля аддана і рахмана
Засынаеш на маім плячы.
І малю я сонца, неба, корсту:
Хай яны палаюць над табой,
Над тваёй былою крыўдай жорсткай,
Вечныя — пяшчота і любоў.
Хай не будуць да цябе суровыя,
На ласкавы пакладуць пясок,
Горы вечныя ўзнясуць ў галовах,
Ўспеняць мора добрае ля ног.
Нагадуюць цёплай ласкі хлебам,
Сцішаць успамінаў злых прыбой.

І тады я стану вечным небам,
Сінім вечным небам над табой.

19 сак. 67 г.
Ялта. Сонечныя горы

* * *

Спіш? Я прыйду, пагушкаю.
Вечар нейкі дзікі і злы,
Як лёс, няўмольныя птушкі
Чорна сыплюцца з нізкай імглы.

З гор яна напаўзае —
Птушкі крыкам крычаць: «Р-ратуй!»
І палёт іх, як сецць, як вязанне
Між лаўраў, магнолій і туй.

Гэты крык і святла кананне
Навісаюць пагрозным мячом
Па-над нашым вялікім світаннем:
Над каханнем тваім, дзяўчо.

Што шукаеш у гэтым спакоі?
Што табе твой адвечны лёд?
Дай стрымаць мне ўладнай рукою
Твой няўмольны, дурны адыход.

Калі спіш — я прыйду, пагушкаю.
Калі не — абаўю, як хмель.
Слухай мудрых, мая папялушка.
Слухай добрых, мой дзікі бружмель.

22 красавіка 67 г.
Ялта

ДЗВЕ ВАДЫ

Шум горных ручаін за вокнамі маімі
І мора мерны шум. Накатваюць валы.
Салёны Понт не хоча водаў Крыма
І гоніць іх назад да скал, вяршынь, імглы.
А ўсё ж бяжыць крышталь да пенных хваль салёных
І ломіць іх, хаця ўстаюць сцяной,—
Няма цяплей, радней марскога лона,
Які б там гнеў ні строіла яно.
І ведай, як бы ты ні прагнула адрынуць
І як бы ні была ты халадней ільда,—
Сальёмся мы з табой у вечным і адзіным,
Крыштальная вада і сіняя вада.

29 сакавіка 67 г.
Ялта

* * *

Прыпадзі да мяне, прыпадзі,
Як да глебы сухой вада,
Быццам яшчарка да сцяны,
Быццам ластаўка да гнязда,
Быццам горны алень Яйлы
Да яе вясенніх лугоў,
Быццам цяжкае грона шаслы
Да разнога ліста свайго.
І цябе я так абаўю,
Каб не ведала іншых зліў,
Іншых гнёздаў, кветак і дрэў,
Іншых лозаў і іншай зямлі.

Сак[авік] — 5 кастрычніка [1967]
Ялта — Мінск

КІПАРЫСАВЫЯ ЖАРЦІКІ

Бяроз няма. Адны кіпарысы:
Быццам хвасты наставілі лісы,
Лісы зялёныя, незвычайныя,
Ў горад зайшлі, такія адчайныя.
І ты са мною зусім як лісіца,
Смех на беленькіх зубках іскрыцца.
Смех такі, што кідае ў дрыжыкі.
Лісіца. Толькі звычайная. Рыжая.
Дурнога ваўка да ільду прымарозіла,
Ды толькі й чакаеш, каб кінуцца ў лозы,
Навесці зялёных братоў-кіпарысаў,
Зялёных лісаў, зялёных лісаў,
Наставіўшы хвост, смяяцца з нябогі,
Якому сястра наставіла рогі.

29 сакавіка 67 г.
Ялта

* * *

Я чакаў цябе тысячы год,
І ўрэшце прыйшла ты, прыйшла...
А ў вачах тваіх — холад і лёд,
А сэрца тваё — скала.

Неласкавая ты са мной,
Як зімовага мора валы,
Як пілы скал пада мной
І як снег на схілах Яйлы.
І калі я цалую цябе —
Так сціскаеш ты гожы свой рот,
Быццам я катую цябе,
Быццам я — канец і сыход.
Растаплю я твае снягі,
А іначай — лёс, як свінец,

Сконы радасці і тугі,
І канец. Сапраўды... канец.

22 сакавіка 67 г.
Ялта

* * *

Мора гранітныя хвалі,
Ад ветру чырвоныя людзі,
І ты, што мяне кахала
І болей кахаць не будзеш.
Даўнія вежы суровыя
З сухім палыном і ўзлётам,
Сатканыя з нашай любові,
Са скалаў, тугі і журботы.
Якая бязглуздая сіла
Якім акрываўленым раннем
Грані ў іх разбурыла
Разам з нашым каханнем?
А я застаюся, як з Богам,
Навекі, навекі закуты
Ў твае пяшчотныя ногі,
Ў гняздо маё, месу, пакуту.
І я ўспамінаю, як кляты,
Скалы колеру перца,
Вуснаў тваіх гранаты,
Сэрца біццё пад сэрцам,
На скуры кропляў каралі,
Ад сонца медныя грудзі...
Кахала мяне ты, кахала...
Не будзеш, не будзеш, не будзеш.

27 сакавіка 67 г.
Ялта

* * *

І бывай. Не трэба шкадаванняў.
Што мне ў іх, калі, на боль і зло,
Свеціць з неба мне тваё каханне,
Быццам месяц, не сваім святлом.
Рукі твае — сонечныя соты,
Але што заменіць дабрыню?
Што мне ў сонцы — без яго пяшчоты?
Што мне ў любых вуснах — без агню?

25 сакавіка 67 г.
Ялта

КІНААСЛЫ

Пад стромай эфемерныя кварталы,
Б'е ў дыхту сценак вецер-дрэвачос.
Па вузкіх сцежках, зарасцях і скалах
Я еду на асле, нібы Хрыстос.
І на шырокіх ветраных палянах,
Дзе адступаюць дубнякі і глог,
Махаюць лаўры мне галлём «асанну»...
Ну, хло-опцы, сорам!.. Ну за што, дальбог?
За гэты горад?.. То не горад — гора...
Ўся гэта фальш з павапленай сцяной
І я, што дурам на асла ўспёрся,—
Ўсё гэта называецца — кіно.
І помніце, што маскі і катурны
Не ўсё ў жыцці,— паверце мне, не ўсё,—
А на аслах часцей бывалі дурні,
І не адзнака для Хрыста — асёл.
Нашто «асанну» ліць бяззменнай хваляй?
Глядзіце лепш, як на мяжы імглы
Над безданню вячэрняй, над правалам
Па сцежцы едуць два кінааслы.

29 красавіка 67 г.

ШАЙТАН-МЯРДВЕНЬ

Чортавы сходы, Шайтан-Мярдвень,
Вымерлых таўраў спаруда.
Ледзьве ляплюся... Ой, справы дрэнь!..
Людзі! Ратуйце, людзі!
Ў сажань прыступкі. Зараз бы мул,
Асёл або хто заўгодна,—
Я б ухапіўся за хвост яму,
Нібы за маму родную.
Тытанаў шлях паўтарыць захацеў —
Ляцець, як арол, над абвалам...
Арол, ён ляціць, а вось ты каб зляцеў?
Чорт занёс цябе ў гэтыя скалы!!!
Строма — семдзесят градусаў. Ў прорве цень.
І з-пад ног туды камні прамуюць.
Кляты, чортаў Шайтан-Мярдвень!
Каго хочаш на морд замардуе.
Вецер і сцюжа ў кішках аж да дна.
Сцяна, і канца ёй не будзе.
Дамоў бы зараз, ды шклянку віна...
Людзі!
Ратуйце, людзі!

29 красавіка 67 г.

* * *

Са стэпавымі вятрамі,
З сухою спявучай травой —
Пайшла. І сэрца начамі
Нясцерпна плача крывёй.
Па той, з душою як камень,
Па той, забытай, другой.

Няхай. Ўсё было: і вецер,
І скалы, і караблі,
І мы кахалі, як дзеці,
І мы сапраўды жылі

Пад сонцам гэтага свету,
Ў шалёным бэзавым свеце,
На самым краі зямлі.

[1968]

ТАЎРЫ

В. Б. В-ч

Таўры жылі, як і ўсе народы:
Ваявалі,
Кахалі,
Гарэлку пілі.
Мудравалі,
Зліваліся з маці-прыродай...
Насваволілі,
Навершавалі,
Пайшлі.
Але так,
Без слядоў,
Ніхто не знікае.
І дасюль,
Па абшарах сваёй стараны,
Між людзей,
Непазнаныя, таўры блукаюць
І не ведаюць самі,
А хто яны?
На муры, што нязнанымі продкамі ўзведзены,
Пазіраюць, як козы на новы плот:
«Ані д'ябла пра вас мы, браточкі, не ведаем.
Што вас несла ў горы?
Унізе ж — цяпло!»
Дрэмле Кошка-гара,
Дрэмлюць тауэраў руіны.
Я стаю і ўяўляю,
Што я не ізгой,
Не паэт з беларускіх узгоркаў сініх,

А апошні таўр
Народа свайго.
О, якая ганебнасць у гэтых згадках!
О, які атрутны бяспамяцтва дым!..
Крый нас божа, калі і на нас
Нашчадкі
Паглядзяць,
Як мы
На таўраў
Глядзім.

[1968, красавік — май]

ПЕСНЯ МЕХМЕТА

Ўсё набегі, войны, пажары.
Ўсё наперад — ханскі загад.
Не было такога абшару,
Дзе не стала б наша нага.
Хан сказаў! Іначай — магіла.
І вялі мы няшчасны палон,
І чужыя аулы палілі
На вуголле, на попел, на тло.
Мы забылі сябе і Бога,
Разлілі акіяны зла.
Не хацеў я крыўдзіць нікога,
Ды заложніцай — ты была.
І было мне адзінаю ўцехай
На няшчаснай чужой старане
Чуць твой голас — далёкае рэха,
Ведаць — ты чакаеш мяне.

Верыў, ведаў хвілінай кожнай,
Што калісь прыскачу ў Кок-Цюбе,
І, як меч спачывае ў ножнах,
Так і я адпачну ў табе.
Мёртва ў саклі... Хочаш — паслухай?
Толькі стогн мой ды храп каня.

Ханскі сын, шчанюк жаўтавухі,
Праязджаў... Убачыў... Адняў...
Як я мог не адчуць: ты скутая?
Не пачуць здалёк: ты ў бядзе?
І нашто былі нашы пакуты
І пакуты вакольных людзей?
Справядлівасць і вера стаптаныя!
Хай ў крыві пад васкрылляў звон —
Не на простых — на голаў хана
Цяжка рухне народаў праклён!

Голых, бедных, палонных, без хлеба...
Вось крычыць вязь на ножнах крывых:
«Не вымай без вялікай патрэбы,
Не хавай без вялікай крыві!»

І, жыццё за сабой адсякаючы,
З сілай кідаю ножны ў дрок,
І ў руках, як змяя крывая,
Ртуццю ззяе стары мой клінок.
Сцеражыся, палац бязбожны.
Я іду. І праўда — мой шчыт.
Што мне гэты клінок без ножнаў?
Не схаваеш — то трэба сячы!

Задумаў у сакавіку [1967] — 28 студзеня 68 г.
Бахчысарай — Мінск

ЧУФУТ-КАЛЕ

Быццам толькі што вось адбылася Галгофа.
Свет трывожна заціх у барвянай імгле,
І зрываюцца ў бездань, у катастрофу
Нашы сэрцы: маё і Чуфут-Кале.
Абрываюцца сэрцы, схілы, тэрасы,
І спакой паўстае чыгуннай сцяной.
Быццам толькі што вось яна адбылася...
Быццам толькі што вось... А над кім — ўсё адно.

Над любым, хто ўзяты сілком ад свабоды,
Хто ўтаптаны атамам ў попел і глей,
Над маім народам, над іншым народам,
Над тваім народам, Чуфут-Кале.
Не зямля, а Біблія: скалы, каменні,
Каляіны ў скале і руінаў іржа.
Не хапае толькі авечых ценяў,
Не хапае заранкі, узгорка, крыжа.
Але столькі ва ўсім самоты і гора,
І, ў спакоі забытых, боляў і скрух,
Нібы ў дворыках гэтых, малельнях, пячорах
Ўсё канае і ўмерці не можа дух.
А за мурам шляхі ў безнадзейнасць, ў даліну
І даўно струхлелых павозак сляды...
І ідзе, ўсё ідзе па плато Магдаліна.
Невядома куды.
Ў нікуды.
Ў нікуды.

19 сакавіка 67 г.
Ялта

МАЎЗАЛЕЙ ДЖАНІКЕ-ХАНУМ

Маці хана і жонка хана,
Кветка шчасця, пагоншчыца зла,
Я была бязмерна каханай
І бязмерна грознай была.
Паўтаралі імя маё крыкам
Нават кінутыя са скал.
Я жаданай была і вялікай,
Як вада Алаха ў пясках.
Я рабыняй была і законам,
І абраным дарыў зару
Невымоўны рай майго ўлоння
І пяшчота вуснаў і рук.
І анёл мне ў дзверы пастукаў.
І спакой. Да сканчэння год.

Дзе яны, мае цёплыя рукі?
Дзе падданыя? Племя? Род?
Белы камень мёртвых кварталаў,
Раз на месяц — казіны крок,
Сон муроў, кенасы і скалы,
Раніц сінь, барва дня, ночы змрок.
Над бяздоннем пячоры-магілы
Сотні вокнаў глядзяць у прастор,
І ламае час свае крылы
Ля магільні на мёртвым плато.
Мела час падумаць пра гэта...
Што такое багацця гной,
Ўлада ўся, ўсё золата свету
Перад простай людской цеплынёй?
Што такое нянавісць у сэрцы,
Кроў, падкопы, людзі-багі
Перад простай ісцінай смерці,
Перад вечнай спякотай магіл?!
Непатрэбная чэрапу ўлада,
Непатрэбнае золата тло.
І ніхто не скажа: «Ты — радасць».
І не крыкне ў адчаі: «Ты — зло!»
Толькі зрэдку, ў начную спякоту,
У асенні чарнільны сум
Чую з прорвы словы пяшчоты:
«Джаніке! Джаніке-ханум!»
Ціхі кліч у мёртвых кварталах,
Цень імя, што ў далёкіх вяках
Трапятанне і страсць выклікала.
Больш нічога...
Як мала...
Алах...

Красавік — 5 жніўня [1967]
Чуфут-Кале — Мінск

НАРАКАННІ НАСРЭДЗІНА АХМЕТ-АХА ЭФЕНДЗІ [1]

Чым дапікнуў табе стары мула?
За што, Алах, караеш і караеш?
У Бухары і ў Басры мора зла,
І пекла ў Мерве і ў Бахчысараі.
Ніхто прыўзняць не хоча галавы,
Ў былых садах пануе запусценне.
Па ўсёй зямлі — ад Хіны да Хівы
Пануе зло без літасці й сумлення.
Нашто мне вочы есць айчыны дым?
Чаму да скону суджана нябогу
Не студню бачыць, што патрэбна ўсім,
А мінарэт, нацэлены у Бога?!.
Вакол мяне душыцеляў гайня.
Каранам б'юць па чалавечых марах,
А ў кожнай суры — нізкая хлусня...
І нізасць рабская у кожным твары.
Цалуюць ногі, хоць ты іх пілуй,
Гнілым мулам і хцівым царадворцам,
Лісліваць, хлусяць, льюць аслам хвалу,
Гной ішака ўсхваляюць светлым сонцам.
А, што ўжо там: на ўсіх вісіць ярмо.
Па ўсёй зямлі адна і тая ж пошасць.
Зусім аднолькава смярдзіць дзярмо
Ў раба й султана, ў гяўра і святошы.
Каго мне джаліць і каго караць?
Каго ўратуе шлях пакутны ў Меку,
Калі на ўвесь народ, на ўвесь мой край
Ці два, ці тры з найменнем Чалавека?
Што горды здзек, што вольнай песні ўзлёт
Для чарады, чый лёс — бізун агідны.
Як мне далей любіць такі народ?..
Няшчасны мой...

[1] Насрэдзін Ахмет-Аха эфендзі — вандроўны цюркскі філосаф XVII ст. Выкрывальнік раскошы і распусты. Стаў фальклорным героем турэцкіх і татарскіх казак пад імем Ахмет-Ахая.

Ўлюбёны...
Ненавідны...

Красавік — 3 снежня 67 г.
Чуфут-Кале — Мінск

БРАТЫ ПА НЯШЧАСЦІ

Ай, Аюдаг, што ж ты робіш з морам?
Вырашыў выпіць да дна, шалёны?
Кінь, набухторышся толькі з гора
І не нап'ешся, бо мора — салёнае.

Кінь тую п'янку, бо ўрэжаш дуба
Або з пахмелу захочаш павесіцца:
Чоўн, у якім уцякла твая любая,
Вельмі далёка, ля чоўніка месяца.

Лепей давай я віна дастану,
І пад кефаль мы дамо яму рады,
Вып'ем за вусны маёй каханай
І за тваю, што падступна здрадзіла.

29 сакавіка 67 г.

РАМАНС
АБ РАССТРАЛЯНЫМ КАХАННІ

Ах, якое грознае гора!
Ах, якая журба ў світанні:
На вачах у нябёсаў чорных
На расстрэл адводзяць каханне.

І міндаль палыхае, як лава,
І персікаў белыя крылы,
Як каханню бялюткі саван,
Як вянок на яго магілу.

А яно адыходзіць, праклятае,
А яно нават жыць не хоча…
Сябры, затрымайце катаў,
Сяброўкі, закрыйце ім вочы.

Прыйдзе, можа, часіна злая,
Калі згасне крывавы месяц,
І, магчыма, мяне расстраляюць.
І, магчыма, мяне павесяць.

Але я й на пласе прыпомню:
Ў небе ранішнім — водсвет лёду,
Ў тумане — кіпарысы цёмныя.
А цябе… адводзяць… адводзяць…

Пад апошнімі цьмянымі зорамі
Труп кахання, як труп каханай…
Ах, якое бязмежнае гора!
Якая крывавая рана!

29 сакавіка 67 г.
Ялта

УСХОДНІЯ ПЕСНІ

I

Нібы ў дождж, што смагу скал і пяскоў
Разам з сонцам змог напаіць,—
Расцвітаюць чорныя ружы саскоў
Пад дажджом пацалункаў шалёных маіх,
Пад сонцам вуснаў маіх.
Ты не будзеш, не будзеш давеку маёй,
Прынамсі, на гэтай смяглай зямлі...
Але ж сведкаю неба...
Ружы цвілі...
Але сведкай Алах,
што ружы цвілі...

Боль і горыч мой: ружы цвілі... цвілі...
Чорныя ружы цвілі.

II

І сонца,
І дзень,
І паўночны цень,
І раніца ў сумнай журбе...
Гады сплываюць,
І дні лятуць,
А я ўсё шукаю цябе.
Без каня і асла,
Без глытка вады
Я іду па міжгор'ях сухіх
І часам цалую твае сляды
І зноўку губляю іх.
Дзе тая крыніца, каля якой
Пераседзела поўдня пажар,
Дзе той горны дуб,
Што лістотай сваёй
Зацяняў ад сонца твой твар?
Што мне дзюба грыфа,
Джала змяі,
Аднарога смяротны рог?!
Я ў барса спытаю,
Сцежкай якой
Можна ўпасці да любых ног.
Не знікай!
Злітуйся!
Над зямлёй
Таеш ты, як над сакляй дым.
І ўсё ж каханне са мной, са мной,
Як Яйла, Чатырдаг і мора — са мной,
І ўсё ж каханне са мной...
У сэрцы маім.

[1959 — 1966]

ФАНТАН СЛЁЗ

Капаюць слёзы, слёзы, слёзы, слёзы,
Капаюць слёзы зусім як калісь, калісь, калісь,
Нібы ўспаміны аб сонцы, аб танцы вясеннім бярозавым
І аб навекі далёкай зямлі, зямлі, зямлі.
Дзікі налёт і гадзюка аркана. О Божа наш мілы!
Дай нам радзіму, бо сэрцы аб ёй толькі б’юць,
Дай нам, глухі, лебядзіныя белыя крылы,
Каб даляцець на старонку, старонку, старонку сваю.
Плачам за краем, нібыта за страчаным раем,
Тужым па лепшай на свеце сваёй старане
Ў гэтым тужлівым, пустынным Бахчысараі,
Ў гэтай цясніне, дзе Божаму свету канец.
Выйсці? Іх два. І абое замкамі замкнёны:
Злева — пустэчы, дзе косткам бязрадасна тлець,
Справа — гняздо караімаў і пракажоных,
Горад ізгояў, пячорны Чуфут-Кале.
Дзе вы, далёкі наш Нёман, Дняпро, Белавежа?
Клетка і скалы вакол, і нябёсы дзярэ мінарэт.
Хана пяшчота праклятая, еўнуха вежа,
Чахлы садок, і фантан, і гарэм, гарэм, гарэм.
Змоўч на хвіліну.
Не плюскай...
Молім...
Не плюскай...
Падае кропля і ціха, так ціха звініць,
Быццам расінкі вясёлак з дубоў беларускіх
Ў срэбныя чашы лясных беларускіх крыніц.

29 красавіка 67 г.

ШТЫЛЬ

А. А. Назарэўскаму

Якая прыгажосць! — Самкнёны веі.
Якая цішыня! — Вады не чуць...
І ветразі абвіслыя на рэях,
Нібыта ў сне, не дрогнуць, не дыхнуць.
Паміж нябеснай і марскою смагай
Над караблём, што да змярцвення звык,
Арол на мёртвых рэбрах Аюдага,
Як джала, сонцу высунуў язык.
Праплысці б рэкамі радзімы ранняй,
Пачуць хаця б на міг прызыўны звон:
Радзімы кліч, кліч буры, кліч кахання,
Якім чужыя штыль, спакой і скон.

13 чэрвеня 67 г.
Ялта — Мінск

СЭРЦА ГАРЫ

Васілю Зуёнку

Між скалаў вугальна-чорных
Ля вогнішча мару адзін,
І мыс, што спусціўся ў мора,—
Вастраносы, пачварны дэльфін.
Мора цьмянае, мора шырокае,
Ціха хлюпае хлопчык-прыбой.
І зорка, як вышняе вока,
Сочыць з вышынь за мной.
І ў душы маёй сум і радасць.
Я — у ракавіне скалы.
Быццам маг на вялізнай эстрадзе
Перад тварам ночы і мглы.
І, як гэта належыць магу,
Чарадзействую я ля агню,
Спяваю гімн Карадагу

І яго неспакойнаму сну.
Ты змагаўся з небам без жаху.
Сек нябесны цябе ятаган,
І расколіна Гяур-Баха,
Быццам шнар на табе, тытан.
Спіш? Не веру. Пагрозным валам
Ты ўзмятнуўся над злым і гнілым.
Часам гул: шматтонныя скалы…
Толькі кроплі… А што, як валы?..
Мы падобныя. Радасна, мусіць,
Лаву-кроў да кроплі праліць
Дзеля роднай маёй Беларусі,
Дзеля ўсіх народаў зямлі.
Душыць змрок, і густа і глуха,
І ў чаканні далёкай зары
Я, прыпаўшы да каменя вухам,
Чуйна слухаю сэрца гары.

27—29 красавіка 67 г.

НА РОДНАЙ МАГІЛЕ

Тыя цёмныя цісы і цёмныя кіпарысы,
Тыя зарасці лаўраў і леташняй ссохлай травы,
І туманныя горы з Яйлою, марознай і лысай,
Над якімі ўсё цягнуць і цягнуць у родны наш край журавы,
Тыя, белыя з ярасці, тыя гуллівыя рэкі,
Хмар чароды, што снежнай вадой набіваюць валлё,—
Не забуду я іх, не забуду ніколі, давеку,
Не забуду, як ты, што засыпаны крымскай зямлёй.
І прабач за пралескі. Табе б васількі і рамонкі,
Але доўга яшчэ не цвісці ім на нашых палях.
Там вада памярцвела гайдаецца ў чорных палонках,
Там зіма, там на схілах адных і растала зямля.
Я скажу табе тое, чаго не сказаў бы я людзям,
Пастаю тут з гадзіну з апушчанай галавой,
А пасля... Што пасля?.. Суцяшэння няма і не будзе:
Я вярнуся дадому, а ты — да самоты сваёй.

Не сумуй, што далёка твой край і зялёны і сіні,
Што пралётныя жоравы граюць на весняй трубе:
Я хацеў бы і скону, і смерці ў далёкай чужыне,
Толькі б вочы юнацтва любілі мяне, як цябе.
Гэта дзіўна, што мёртвым часамі зайздросцяць жывыя,
Тым, што песцілі парасткі, нішчылі ламаўё...
Хай канец, хай атлантаў цяжар на маю
несагнутую выю,
Толькі б вечнае шчасце каханай старонцы маёй.
Не сумуй тут адзін. Прыйдзем мы да цябе, да калыскі.
Не сумуй. Весні вецер разгойдвае косы ракіт.
Не сумуй, ты не чуеш, мой любы, што блізка,
так блізка, так блізка
Над зямлёю тваёй ляск упэўнены конскіх капыт.

29 сакавіка 67 г.
Ялта

САПЕРНІЦА

(Супакоены ўспамін праз трыццаць год)

Зноў у старасці будзе Таўрыда. Але ў сэрцы спакой скамянее,
І прыпомню без болю словы пяшчотнай і дарагой:
— Што ў цябе часамі, каханы, так вільготна вочы сінеюць?
Ты кагосьці недзе пакінуў? Ты часамі сумуеш па ёй?
Ветрык нячутны з мора. Цішыня рытмічна ракоча,
У вільготнай пахучай цемры магнолій белы падман.
— У яе, напэўна, мой любы, глыбокія сінія вочы?
— Так (і Свіцязь успомніў), чысцейшых і глыбшых няма.
Рука на грудзях высокіх. Плыве ў нязнанае ложак.
Цёмных вачніц таямніца, і голас — журботны ўздых:
— Яна, мой апошні, напэўна, вельмі-вельмі прыгожая?
— Так (і Нёман успомніў). Яна прыгажэй за ўсіх.
На горных вяршынях пад ветрам, дубоў вясёлыя гульні,
Мора прыбой блакітны, бэзавы скал прыбой.
— Што? Памерла? Ці, можа, здрадзіла? Не было ў вас
мовы агульнай?
— Так, была калісьці маёю, так, не хоча быці маёй.

* * *

Ўсё мінула. Тады ж і мінула… Па-ранейшаму неба сіняе,
Але нашу ростань апошнюю ўкрыў няўмольнага часу дым.
Не хацела дзяліць кахання з другой, з вялікай жанчынай,
Хай сабе ў той час і нялюбай, хай сабе заручонай з другім.
Ўсё жыццё абрыкосы квеценню дарэмна твой след замяталі…
Не вынесла ценю ўспамінаў і начнога дрыжання вей,
Бо да скону жадала мяне, бо, як сонца, мяне кахала.
Бо любоў мая пралівалася —
Хай часамі —
Тугою з вачэй.

Май — 27.VII.67
Крым — Нарач

ПАДМОГІ

Хай заб’юся — не збочу з дарогі.
Аб граніт падковы звіняць.
На ўнамёт распластаныя ногі
Пена падае з храпы каня.
З не майго, з непатрэбнага раю
Ў родны край, дзе змагаўся, дзе быў,
Я імчуся, бо там адбіраюць
Ўсё святое, што знаў і любіў.
Цераз бурыя гораў цясніны,
Дзе ваўчыныя крочаць агні,—
На палынны стэп, на раўніну,
Дзе вось-вось закрычыць цягнік.
Загалосіць, заплача ў трывозе,
Пабяжыць да забытых дубоў,
Бо цябе ў белы свет завозяць.
Бо сказалі: забыў я любоў.
О, не вер! Хай агонь не згасае!
Азары ім дарогу мячу!
Я з табой! Ты мой боль! Я кахаю!

Меч са мной! Я скачу. Я скачу,
Ўспамінаючы песню былога,
Як песню сённяшніх дзён:
«Каханне на ложку ў другога...
Рві жылы, мой белы конь».

Май — 4 ліпеня 67 г.

ТАЎРЫДЗЕ

Тут мяне, бы ўвесь сусвет, кахалі,
А пасля ў руін нябыт звялі...
Што ж забыў я ў гэтых голых скалах?
Што рабіць мне на тваёй зямлі?
Але ўсё ж за шнары новых ранаў,
За прыбой марскі ў начной журбе,
За пяшчоту, здраду і адданасць
Я, Таўрыда, дзякую табе.
Апускаю зноў сваё забрала...
Вечнай будзь... Мінай цябе канец
За любоў,
                    што ты ў мяне забрала,
За любоў,
                    што ты вярнула мне.

Май — 26.VII.67
Кабыльнік

ВЯРТАННЕ

НА ПАЧАТАК «КАЛАСОЎ ПАД СЯРПОМ ТВАІМ...»

Шчаслівы паўнатою сталай сілы.
Спакойнае натхненне гоніць сон.
Далёка ад мяне калыска і магіла,
І слабасць дзён вясны,
і мудрасць зімніх дзён.

Дні, як вякі, амаль не маюць меры,
І сіла ў рукі просіцца мае.
Пры новым дрэве я паклаў сякеру,
Каб на світанні ў рукі ўзяць яе.

Хай шлях даўгі ты не дасі мне, доля.
Зрабіўшы ўсё і дзён спыніўшы бег,
Спакойна потым лягу я, як поле,
Пад чысты і халодны зімні снег.

[1967]

МУЖНЫЯ МЯТЛУШКІ

Дождж.
І ў дажджы гэтым пух таполяў,
Ветрам узняты з зямлі і з дрэў,—
Ўгору ўзлятае з чорнага долу
Пад безупынны грымотаў напеў.

Сэрцу здаецца: праз хмарныя патлы,
Праз бліскавіцы, што б’юць у крыло,
Не хлапякі, а белыя мятлушкі,
Мужныя мятлушкі цягнуць на ўзлёт.

Мужны народ у прыцемку чорным,
Белы народ, што не хоча змаўчаць,
Смела ірвецца ўгору і ўгору,
Проста насустрач пагрозным мячам.

7 чэрвеня 66 г.
10 веч. Дождж.
Таполевы пух

* * *

Міхасю Стральцову

Ўсё, што было, і ўсё, што часам сніцца,
Забуду ў лесе, дзе, як той капёж,
Як споры дожджык, аблятае гліца,
І шум яе парывісты, як дождж.

Зноў бранзавеюць шышкі на ялінах,
Зноў восень на бярэзніках ляжыць...
Сястра мая бяздольная, асіна,
Апошняю лістотай не дрыжы.

Лістоты мала, але трэба верыць
Ў жыццё, ў каханне і ў вясны піры,
Пачуўшы нават мерны гук сякеры
У пасівелым восеньскім бары.

[1964]

* * *

Уладзіміру Лучуку

Падымаюць жоўтыя галовы
Над вадой гарлачыкі ў Падкове —
Старарэчышчы маёй ракі.
Вечар спаць рыхтуецца у дрэвах.

Тысячамі ходзяць на сугрэве
Маціцова-сінія малькі.
Кветкі, памаліцеся, з прадонняў
Працягнуўшы жоўтыя далоні.
Бачыце, над плынямі Дняпра,
Поўнае пяшчотнай дабрынёю,
Сонца павісае над вадою:
Ўсіх гарлачыкаў старэйшы брат.
І, як той гарлачык над вірамі,
Човен мой дрыжыць у цэнтры храма,
І бягуць палосы па лазе:
Светлыя адбіткі на зялёным.
Ў час, калі аддзячаць мне праклёнам,
Не ўпаду, згадаўшы гэты дзень.

10 жніўня 64
Падкова — Чырвоная Гара

ЧУРЛЁНІС

В. І. Бараўскене

Як цябе засланіць небывалаю марай,
Як цябе зберагчы у змаганні са злом,
Ты, Зямля, ты, сівы абдуванчыка шарык
Пад савіным павевам, пад няўмольным крылом?
Не дрыжы, не дрыжы, калі ласка, Зямля мая,
Бо навекі рассеешся ў цемру вякоў,
Абляціш ад атаму, ўспышак рэкламы,
Ад прадажнага ляску друкарскіх станкоў,
Ад таго, што без ведання зла і нягоды,
Як туман, абыякавы да ўсяго,
Як азійская лава, праплываюць народы,
Абмінаючы ногі раўнадушных багоў.
Вось, вось-вось, як ахвяру сонцу памерламу,
Нібы ў згаслую печку засунуць труну...
Ўсё далей хаўтурных паходняў перлы,
Ўсё бліжэй да вечнага змроку і сну.

І як толькі каханне памрэ няшчаснае,
Скінуць гукі і колеры пад адхон,—
Ў канчатковым сконе прасторы і часу,
Павуціннем аблытаны, спыніцца звон.
Ў панаванні цямноцця й хаосу гэтага,
Без марэй, без усмешак, без сонца-ліста,
Я ўздымаю далоні над светам без свету
І ўзглашаю яму:
«Светаносны, паўстань!»
Не хачу! —
І ўздымаюцца колеры ніцыя.
Заклінаю! —
І вось над бязмежжам зямлі,
Над празрыстымі, быццам лістота, званіцамі
Ў звонкім небе, як хмаркі, лятуць караблі.
Мір усім! —
І спыняюцца страшныя воды,
І — хвіліну назад смертаносна руды —
Акіян жыцця, затаіўшы подых,
Абдуванчык пільнуе на кромцы вады.
Будзе так! —
І зарука ў сонцы і зорах,
У любові і мужнасці, ў дні і ў начы,
Ў сініх стронгавых замках — літоўскіх азёрах —
І ў бяздонных зяніцах літоўскіх жанчын.

20 красавіка 66
Рагачоў

БАЛАДА
ПРА СЫНОЎ ПІТАКОСА

Арфей сканаў на змяркканні,
Аддаўшы песні марам,
А ліру яго лесбіяне
Ўзялі і паклалі ў храм.
У капішчы Пасейдона
Між сонцам і золатам хваль

Паснулі навек між калонамі,
Знямелыя, шчасце і жаль.
Нямыя струны не зналі,
Што іхняй журбы сляза
Тыграў калісь прымушала
Ногі ў песні лізаць.
Што ў свет падземны, агідны
Песню прынёс Арфей
І вытаргнуў душы з Аіда,
Слёзы — з Плутонавых вей.
Што Цэрбер з трыма галавамі
Выраніў шэсць слязін,
Цэрбер, няўмольны, як камень,
Цэрбер, лютасці сын...
Сцякалі па струнах росы —
Слёзы душ, багоў і людзей...
І сын жраца Пітакоса
Прагна на ліру глядзеў.
Бо возьмеш яе — і ад Бога
Сам станеш прарок і Бог,
І тыгры abліжуць ногі,
І схіліцца свет да ног.
Нібы перад ангельскім клірам,
Галовы схіляюць звяры...
І ўкраў ён з капішча ліру,
І ў лес уцёк на зары.
Нацяўшы срэбныя струны,
Лаўры паклаўшы ля ног,
Пачаў ён плесці карункі
Эпіліяў, од і эклог.
Пачуўшы Арфея ліру,
Прагнучы дзіўнай ігры,
З Атыкі, Спарты, Эпіра
На Лесбас плылі звяры.
Ліліся, схіліўшы галовы
І пашчы схаваўшы ў траве,—
Трагічна зламіўшы бровы,
Граў для іх чалавек.
Ў экстазе хмельным, прарочым
Вяшчаў ён волю багоў,

Спяваў, закацíўшы вочы,
І тыгры... з’елі яго.
. . . .
Павольна мяняюцца людзі:
Бывае і сёння, што зноў
Сыны Пітакоса судзяць
Арфея слаўных сыноў.
І вы меркавалі, напэўна,
Што крыкам аглушыце свет,
Што вас пакахаюць царэўны
За ваш казліны фальцэт,
Што досыць адняць у нас пер’і,
Каб ахнуў захоплена час,
Што досыць купіць паперу
Таго ж гатунку, што ў нас.
Купляйце... Хопіць чырвонцаў...
Не хопіць — абчысціце храм...
А дзе ж вы купіце сонца,
Што ўсё-ткі належыць нам?
А хто вам падорыць, цвярозым,
Лобныя мукі начэй,
А дзе вы купіце слёзы
З Цэрберавых вачэй?
Прыйдуць адплатай за ўцехі,
За ваш нікчэмны спакой
Звяры забыцця і смеху,
Звяры пагарды людской.
Нашчадкі Арфея, досыць!
Не вам ісці на крадзёж.
Не трэба жрацам зайздросціць.
Вам дрэнна будзе — і ўсё ж
За грозную літасць лёсу,
За змей, што вас абплялі,
За шчасце не быць Пітакосам —
Цалуйце ногі зямлі.

[1963]

КОРЧМЫ

Дарогі... Корчмы... Ліра за спіною...
Ў гадах Хрыстовых — бедным шкаляром...
Заспее ноч, заспее дзень слатою —
Паўсюль мне стол, любоў, цяпло і дом.
У торбе за спіной — пяшчоты словы,
Для песняў клетка, соль, тытунь, цацні,
Кашуля, нож і вышыты, суровы,
Нескарыстаны за гады ручнік.
І горкіх жартаў поўныя кішэні
Замест манет. Хто хоча — той бяры.
А ўцерціся дадуць у кожных сенях,
А не дадуць — абсохну на вятры.
На кожным дрэве — дамавіты свепет,
А я — па людзях мёд разношу свой.
Палі, лясы з няроўным сілуэтам
І крумкачыны грай над галавой.
Пярун злуецца на мае справункі.
Дзьме ў грудзі мне раз’ятраны Пахвіст,
А я нясу на веях — пацалункі,
Ў расколе вуснаў — салаўіны свіст.
Адбітая у зрэнках, бы ў палонцы,
Зямля мая ўстае перада мной,
Высокая і чыстая, як сонца.
Чысцейшая, бо плям няма на ёй,
Бязлітасная, добрая, святая,
Ўся зведаная, як дзядоў палі,
І кожны дзень нязнаная, як тая,
Што не суседзі, а багі далі.
Па ёй іду ад самага світання,
Рукамі гладжу глог і жаўтазель,
Каб кожны вечар за смугой барвянай
Убачыць грыб страхі і журавель.
І сесці пад страхой, што пахне дымам,
І песняю нягучнай ля агню
Аддзякаваць шматлікім гаспадыням
За горкі хмель і вуснаў дабрыню.
Ласкавыя, як жнівеньскае лета,
Адданыя, як спелыя палі,

Глядзяць, на рукі ўспёршыся, кабеты
І ўспамінаюць, што было калісь.
Трывожныя, няўтульныя, як сломкі,
Яны ў адрынах кудлы гладзяць мне...
Густыя сцежкі, частыя карчомкі
Па ўсёй сваёй азёрнай старане.
І што мне недзе за высокай брамай
Чырвоных, прагных вокан каламуць,
Што ў ноч глядзяць, і чамкаюць грыбамі,
І думаюць, што з часам праглынуць?
Што мне яны, калі, як дар адзіны
За тую песню, што нясу ў карчму,
Чырвоных, горкіх вуснаў арабіны
Мне свецяцца — не ведаю чаму.
Калі за простую прыпеўку тую
Ва ўсіх хацінах у маіх краях
Мяне, здаецца, песціць і цалуе
Уся зямля мая. Зямля мая.
Калі яна, Любоў, рукамі ломкімі
Ва ўсіх адрынах кудлы гладзіць мне.

Густыя сцежкі, частыя карчомкі
Па ўсёй маёй азёрнай старане.

19 жніўня 64 г.

НАДЗЕЯ ЛІСТАПАДУ

Лістапад маё сэрца забіў, забіў,
Я іду ў зімовую бель,
Згубіўшы ўсё, што магчыма згубіць,
Акрым вечнай веры ў цябе.
Я веру, ты недзе жывеш, жывеш,
Ты таксама пакуль што спіш,
Да леснічоўкі глухой ідзеш
Або ў ззянні сафітаў стаіш.
Магчыма, сярод чужынскіх снягоў,
Магчыма, ў родных лугах,

Магчыма, ў доме сябра майго,
Як дух яго ачага.
І спяшаюцца ногі ў зімовую бель
Насустрач вясне і ільду.
Я іду ў сваю восень шукаць цябе.
Здолею — значыць, знайду.
Ты — заранкі апошняя паласа,
Ты — рабіна ў асенніх палях,
Вецер надзеі ў маіх валасах,
Росы слёз на маіх нагах.
І мне нельга згубіць цябе.
                                        Ў цемры вякоў
Атрымаць замест вуснаў жывых
Адчай Алімпа, дзе з вольных ваўкоў
Робяць дачных псоў вартавых.
Ў валасах маіх снежная восып руж,
У душы замест снежня — май.
Я знайду цябе, сонца, вазьму, забяру,
Бо мяне без цябе няма.
Ты чуеш? Я грозную песню вяду,
І лясы забываюць свой сон.
Я іду — ты чуеш мяне? — я іду,
Твой меч, твой пярун, твой агонь.
Я іду, каб навекі абняць твой стан,
Я іду, як шчасце і жах,
Закаханы ў цябе асенні буран
З пялёсткамі ў валасах.

13 лістап. 63
Каралішчавічы

БЕЛАВЕЖСКІ АЛЕНЬ

Ул. і З. Калеснікам

За спакоем тваім сонца майскае радасна сочыць,
Над табою ў блакіце бязмежных лясоў палавень...
Дык чаму ж у тузе твае мудрыя сумныя вочы,
Белавежскі алень?

І адказваюць вочы, рахманыя, поўныя жалю:
— Як схаваць мне тугу, і пакорлівасць лёсу, і жах,
Калі тысячы год маіх продкаў падступна хапалі,
Калі сто пакаленняў канчалі жыццё на зубах?
Я ляжу ля кармушкі. Лагодны і радасны ранак
Сотні сонечных зайчыкаў сыпануў мне на бок.
Але сню я бязлітасны пошчак крывавых маланак
І — ў зеніце прыпынены — мой апошні скачок.
І ў вачах маіх, чорных персідскіх, тужліва-бяздонных,
Ёсць вышэйшая мудрасць пяшчотных і ўпартых істот,
Бо на гэтай няладнай зямлі мы ратуем ад вечнага скону
І ўратуем наш добры, трывалы і моцны народ.
Ён ідзе да мяне і да друга, як сцішаны вецер,
Галаву падстаўляе, спадзяецца, што сэрца кране:
«Вы мяне не зачэпіце? Вы мяне зберажэце?
Пашкадуйце мяне!
Калі ласка...
Пашкадуйце мяне...»

9 мая 63
Брэст

КАЛОЖА

Дануце Бічэль

О Каложа, туга мая светлая!..
Ў чорны Нёман па чорным шкле
Сіняй кропляй спадае ракета,
Быццам зорка ў ціхі Бетлем.
Ў вокны цёмныя заглядае,
Ззяннем бледным шукае кутка,
Дзе хваіна ў грубцы страляе,
Дзе ў жанчыны дзіцё на руках.
Глянь, абраная. Гэта не ў Нёман,
Не ў цямноцце, не ў сон, не ў драму́ —
Ў веліч падае зорка бяздомная,
Ў снег і ў сэрца сыну твайму.

І ў няпэўным хвілінным блакіце,
Ўся адзіная, ўся са святла,
З небам, з Нёманам, з зямлёю злітая,
З сэрцам нашым — Каложа ўзрасла.
Трохі ў зелень, як пер’е качынае,
Трохі ў бэз і трохі ў гранат,
Уся — крышталь невыказна сіні,
Ўся — як край наш, як сон, як вясна.
Ўскінь далоні тонкія ўгору,
Сыну неба акрэслі шлях,
Каб навекі адбіліся зоры
У тваіх і дзіцячых вачах,
Каб ніколі перуны чужынныя
Не асмеліліся скасіць
Ні цябе, ні Каложы,
дзяўчыны
З ніў і пушчаў Беларусі.
І калі ўзнясе вас над светамі —
Прыгадайце ў вечным святле,
Як самотная зорка — ракета
Ціха падала ў цёмны Бетлем.

12 ліст. 65
Рагачоў
12 ночы

БАГДАНОВІЧУ

Сцюжны час, бязмежна-суровы.
Спіць народ, нібы зерне ў раллі.
. . . .
Ты прыйшоў
І гарачым словам
Рунь узняў на роднай зямлі.
Ты сказаў нам:
«Унукі Скарыны,
Дзе ваш гонар, моц і краса?
Ёсць і ў вас, як і ў іншых, святыня.

Не давайце святыні псам!
Не давайце з яе глуміцца,
Бо праспіць яна ясну зару,
Бо святы ізумруд заімгліцца
У пярсцёнку тваім, Беларусь».
Ты устаў на лютую сечу,
Бітву вечную сонца і хмар,
Узваліўшы на юныя плечы
Святагораў народны цяжар.
І не вынеслі жылы напругі:
Знік ты, лебедзь, у хвалях сівых,
Сплыў крывёю, загінуў «за другі»,
За мяне, за вас і за ўсіх.
І застаўся ты ў нашых душах,
Хоць згубіўся твой след у палях,
Вечна светлы і вечна дужы,
Вечна юны, як наша зямля.
Мы табой ганарымся — і плачам.
Мы нясём цябе ў сэрцы праз дым.
. . . .
Нізка голаў схіляю, юнача,
Перад вечным глаголам тваім.
Смела крочу цяпер у пяскі я
Перад светлай Сінайскай гарой,
Бо як ёсць у народа такія —
Не загіне давеку народ.
Не загіне ні слова, ні справа,
Калі здолеў хоць нешта сказаць:
Вашай сілы і вашае славы
«Не разбіць,
Не спыніць,
Не стрымаць!».

9 снежня 66 г.
Мінск

ДЗЯДЗЬКАЎ КУБАК

Васілю Сёмуху

Ён жыў у невялічкім гарадку,
Мой кроўны дзядзька, просты і вялікі,
Душэўны чалавек.
Яго душу
Узгадавалі старыкі і плаўні
Адвечнага, як Беларусь, Дняпра.
Што ведаў ён?.. А тое, што й суседзі:
Маленькі гарадок, заліты сонцам,
Крандáль у садзе, хвоі на адхонах
І ветразь, сіні ад паўночных зор.
Было ўсяго.
Звінела скрыпкай шчасце,
Але часцей, як шчупаку ў ярузе —
У яме, што Дняпро на паплавах
Пакінуў пасля повені,— ў адчаі
Даводзілася думаць аб паветры
І целам біцца аб траву і торф.
Ён, як вугор, не поўзаў па расе,
Быў сынам хваль дняпроўскіх,— і аднак
Ён выжыў, выжыў, вырасціў сыноў,
Збярог дом дзедзіч, напаіў сады,
Хлусіў для смеху, жартаваў, смяяўся
І працаваў, як глеба, як Дняпро.
Вайна пажэрла ўвесь набытак роду.
Застаўся дзядзьку толькі добры розум
Ды дзедаў срэбны кубак на дзве кварты.
Падымеш — хваля ходзіць... Вось і ўсё...
Дванаццаць год таму, зусім хлапчынай,
Якому ўсё на свеце зразумела,
Які вышэйшай думкі аб сабе,
Балбоча вершы, як індзейскі певень,
І пагарджае ўсім, акрым сябе,
Бацькоўскім домам і старой таполяй,
Рыдлёўкай, гноем, садам і палямі,
Я пакідаў «навекі» родны дом.
Стаялі коні ўжо каля варот,

Быў вечар жнівеньскі, як колас, жоўты.
Лугі зарэчныя спявалі нешта
Далёка, невыразна — аб каханай,
Аб коніку і аб бялых падушках,
І гэта ўсё, напоенае сонцам,
Я з лёгкім-лёгкім сэрцам пакідаў.
«Бывай,— сказаў мне дзядзька,— толькі... ведай:
Нічога не магу табе пакінуць,
Вось толькі, можа, даўні гэты кубак,
І сэрца, і асеннія палі...
Бывай, сынок, п’ю за пуховы шлях».
І ўзняў свой кубак з маладым і даўкім,
Дурным вінюм паўночных нашых лоз.
Даўно ўжо коні рушылі, і ганак
Паплыў, паплыў назад. І ўсё ставала меншым,
Бы ў дні дзяцінства, калі сон бярэ.
Але нясцерпна доўга, доўга, доўга
Быў бачны на верандзе сумны дзядзька,
Што піў, прыўзняўшы кубак напалову.
Гады мінулі. Шмат я разгубіў
І шмат я страціў на шляхах сваіх.
Сябры забылі. Вершы падманулі.
І ўсё часцей я ўспамінаў чамусьці
Лёт зімародка над ракой начною,
Бяссонныя шаломы курганоў,
Дубы часоў варажскіх у размывах
Пустынных берагоў. Лістоты шум.
Бязгучныя, крывавыя зарніцы
І неадольны кліч маёй зямлі...
О мой народ! Даруй дурному сыну,
Што кінуў дом бацькоў дзеля карыта,
З якога еў са свіннямі свой хлеб...
Я больш не мог. Я кінуў камяніцы.
О, як спяшаюцца ў дарогу ногі!
Які павольны бег у цягніка!
Як незваротна, бы з клепсідры рымскай,
Пясок сцякае з хісткіх колаў воза!
Вось дзядзькаў дом расце, бы ў снах дзяцінства.
Спускаецца, як дараванне, вечар.
Хрушчы басяць пад клёнамі.
І мне

Раптоўна стала смешна... Стала смешна...
Здалося мне, што ціха вар'яцею:
На ганку ў глыбіні двара... На ганку,
Аплеценым, як сеццю, «панічамі»,
Стаяў у той жа самай позе дзядзька,
І хваля хвосткая хадзіла ў кубку,
І кубак у яго руцэ узнятай
Быў апарожнены амаль да дна.
Як быццам Сож змяшчаўся ў гэтым кубку,
Як быццам дна у дзядзькі не было,
І ўсе дванаццаць гэтых цяжкіх год
Ён піў свой кубак за мяне, за іншых...
Ён піў, трывала ўсталяваўшы ногі,
Віно з паўночных, даўкіх нашых лоз,
Ужо старое, як сівыя ніці,
Што серабрылі галаву яго,—
Я да яго пайшоў хадой імклівай.
Я раптам зразумеў... Я зразумеў...
А ён, павольна апусціўшы чашу
І не здзівіўшыся майму з'яўленню,
Сказаў мне вельмі проста:
— Ты...
            Вярнуўся...
І працягнуў мне кубак:
— Дапівай!

26.III.62
Палова пятай

НАШЫ БЯРОЗЫ

Танкі з крыжам ляцелі на лес празрысты.
Дым мяшаўся з зямлёю. Сцяліўся пажар.
Палала бярозка, танюткая, чыстая,
Без стогну,
Як Жанна д'Арк.
У дрэўцы, кволенькім, як мімоза,
Цякла зямлі маёй мужная кроў...

Я знаю, як гінуць нашы бярозы:
Без плачу.
Шапкі далоў!

[1965]

МАЛЕННЕ АБ ЧАШЫ

М. Прашковічу

Паплавок то спачне, то адплыне,
Свіцязь дрэмле ў зялёных гаях,
Нібы поўная чаша сіняя,
Малахітавая па краях.
Сонца нізкага пляснуты персік,
Пад вадою — стронгаў палі...
Чаша ўнізе і чаша ўверсе.
І — як мошка — я ў крышталі.
У чаўне на каленях тулюся.
Скача воддаль падзёнак сям'я
І канае з сонцам. І ў скрусе
З сонцам гасне душа мая,
І любоў да цябе, як мора,
Расцякаецца ў ціхай журбе
Ад Адама, што даў табе корань,
Да Адама, што ўславіў цябе.
Ад падзёнак у сінім дыме,
Ад апошняй былкі гарбоў —
Да пагодкаў тваіх, радзіма,
Дзесяцівяковых дубоў.
Беларусь мая, ты адзіная,
Перад кім на каленях стаю:
Мне, слузе твайму, цяжка загінуць,
Лёгка — жыць у славу тваю.
Лёгка з песняй глядзець у вочы,
Цяжка — кроўю расіць чараты...
Ўрэшце, як сабе ты захочаш,
Ўрэшце, як сабе вызначыш ты.

Калі прыйдзе на нівы нашы
Смерць з касою сваёю крывой —
Не мінай мяне гэтай вось чашай,
Што барвее заходняй крывёй.
Як магу я не йсці на пакуты
За цябе, за спакойны твой дым,
Я
Ўсяго толькі мошка,
Закутая
Ў светаносным бурштыне тваім?!.

22 крас. 65 г.
Шагол

* * *

Міколу Грынчыку

Па-над шчыраю Шчарай, над шчодраю Шчарай,
Па-над плынню чырвонай і рыжай травой
Плачуць чорныя цені на фоне пажару,
Моляць кані аб кроплі вады дажджавой.
Майскі дзень, засынаючы, сніць аб світанні,
І ў цішы, чорным ценем на стужцы зары,
Моляць белыя, белыя, белыя кані,
Плачам думаюць з небам сябе памірыць.
І плыўкі нашы ў зарыва адплываюць,
І ў імгле, той, што скончыцца ўсё-такі днём,
Верыць можна ў зару і святло, што чакаюць
Нават там, за апошнім дубовым крыжом.
Можна верыць. А жыць? Як там жыці, о дружа,
Калі ведаць і там, што бяжыць збажына,
Што барвее на поплаве дзікая ружа,
Шчара плешча — без нас, кані плачуць — без нас?
Не! О не! Збыць анёльства і стаць чалавекам,
Доўга, цяжка пакутваць пакутай жывых,—
Толькі б майскай часінай давеку, давеку
Над вячэрняю Шчарай цвілі паплавы.
Сыты быў бы, здаецца, паветрам духмяным,

А п’яны — ад празрыстай расінкі адной,
І любіў бы, і вымаліў людзям і каням
Дараванне, світанне, любоў і спакой.

24.V.67
Мінск

ВІЛЬНЯ Ў ДОЖДЖ

Вільня ў дождж, як старая гравюра у «Тэцы Віленьскай»:
Праз завесу дажджу — кожны дах у штрыхах, як страха,
Крадуць даль туманы. Ўсё ў звівах, нібы на паперы вяленевай,
Ўсё з шматлікіх штрыхоў, ўсё ў касых характэрных штрыхах.

Ўсё з дакладнай штрыхоўкі гравёра: завеса туману,
Пляма вежы, забытай у дождж на вяршыні гары,
І акрэслены контур званіцы вялікага Яна,
І, ля ног яго, пастка з цямноцця і цэглы — Муры.

Я не ведаю, дэман які над гравюрай пануе пахмура?
І чые гэта вочы халодныя ў віслых мяшках
Разглядаюць яе? І чыя гэта крэсліць крыжамі гравюру,
З жыл-вяровак, старэчая, злая, сухая рука?

15 лют. [1968]

НЯВЕСЦЕ КАЛІНОЎСКАГА

Недзе поруч ляжалі дарогі,
Кліч кахання ляцеў ад ніў,
Але ён не кахаў нікога,
Бо занадта радзіму любіў.
Варты лепшага ў свеце кахання,
Рана скончыўшы мужны палёт,
Русы хлопец золкім світаннем
На высокі ўзышоў эшафот.
Плач людскі барабаны крыюць,

І ад пошчаку глухне зямля.
На высокую гордую шыю
Успаўзае змяёю пятля.
З плачам жоравы пралятаюць.
Курганы і магільны жвір,
Непалітая ніва святая,
Плач жанчын, эшафот і Сібір.
Нікні гожаю галавою,
Па нязнанай страце ўздыхай.
Дарагая, ты стала ўдавою,
Не пабачыўшы жаніха.
Вашы кветкі ў лугах завялі,
Месяц марна згарэў над ракой,
Ты чакала яго, а стала
І нявестай і жонкай чужой.
І чамусьці ў сэрцы, як рану,
Я нясу твой нязбытны лёс,
Не даруючы ўсім тыранам
Непралітых табою слёз.

5.VII.60
Орша

МЫ

Максіму Танку

О сусветнае, ўсёпераможнае маўчанне першай зямлі,
Калі выйшла яна з гарніла агню і пакуты,
Перайшла ад кіпення жыцця да імгнення сну і спакою,
Да імгнення.
Ў абдоймах прабыўшы ў агню
мільёны стагоддзяў,
Астывала ад іх, каб жыццё маўкліва зачаць.
О зямля пераможнай, бязмозглай і яраснай цягі,
Перамагаючай у змроку і выпарэннях,
Калі дзіка крычаць брантазаўры, звіваючыся між хвашчамі
І дурманнымі папарацямі ў ліловай вадзе.

О зямля перамагаючай чалавечай пяшчоты,
Калі дойлід за смех Хатшэпсут з каменняў будуе легенду,
Калі майстра мадонн ад кахання ўмірае ў абдымках каханай,
Калі я аддаю ўсе імгненні свае для яе.
Хто ж мы, маці-зямля?
Мы ўсе твае дзеці,
Мы нязменныя і, як ты, кожны час шматтварыя.
Мы з чакаючай гліны на родным полі,
маўклівай і туга ўпартай,
І з агню, што віруе пад ёю, з гнева і страсці,
І з пяшчоты, што дзіўна ляжыць у губах Неферціці.
Мы такія
І будзем такімі — давеку.
Прабудзем —
Давеку.

[1962, люты]

* * *

Як сканаю — душа застанецца
Ў ззянні кожнай крынічнай слязы,
У аеру, што з ветрам сячэцца,
Ў срэбных хвалях дняпроўскай лазы,
Ў бадзяках, што мячамі суворымі
Кожны родны вартуюць пляцень,
У шыпшыне, што ля Загор'я
Ля старэнькай капліцы цвіце,
У азёрах паўночных і ў нетрах,
У чырвоным начлежным агні,
Ў пільным флюгеры, што пад ветрам
Над страхою ў каханай звініць.
І аднойчы, на золку бязлюдным,
Уздыхне яму ветрык: «Пара!» —
І павернецца ён, і разбудзіць
І дзяўчыну, і свет, і край.
Будзе сонца.
Пад неба ў блакіце
Дуб-Атлас падставіць плячо,—

І тады вы той флюгер разбіце
Справядлівым і новым мячом.
Досыць мне чуць трывогу начную,
І сачыць, і кружляць на шпілі:
Абцяжарваць памяць зямную —
Не найлепшае на зямлі.
Што да снежня вечнаму маю?
Ціха! Сплю! Да сканчэння дзён
Сплю ва ўсім, што ты ёсць, дарагая!
Вечны ўзлёт табе!
Вечны мне сон.

4 мая 66 г.
Рагачоў

БЕЗГАЛОВАЯ ВЕНЕРА

Стаю ля яе ў задуменні
І голас пяшчотны чую:
«Прыйдзіце, мужчыны, ад зброі,—
Ўлонне маё сумуе.
Прыйдзіце, мужчыны, ад сечаў,
Ад турмаў, ад страт на світанні.
Адзінае ёсць на свеце:
Сумленне, братэрства, каханне».
І думаю я неадчэпна:
За што ж ты бяду спаткала?
За што галаву ты згубіла?
Якую праўду сказала?

16.XII.61
ВСК. Напісаў у будынку ВЛК

«MEDUSA LUDOVISI» Ў РЫМЕ

Спіць Эрынія. Ў грозных веях
Цень прароцтва вялікага лёг.
Помства спіць. Касмылёў змеі
У спакоі тояць скачок.
Спіць яна. Бяздумна і глуха.
Сны аб праўдзе і роўнасці сніць...
Ціхі гук:
Будзільнік над вухам
Папярэдзіў, што зазвініць.

5.XI.64 г.

ЗЕМЛЯТРУС

Пад кайданамі гор акіяны гарыць,
Там шалёная лава цячэ...
«Не душы мае грудзі, зямная кара!..
Я жывая яшчэ!
Чуеш? Мне абрыднуў каменны прыгон!
Чуеш? Чуеш? У тоўшчы зямной,
Ў нетрах гор уздыхае вялізны гонг
З мора Чорнае велічынёй».
Тут. Тут. Тут. І там. Там. Там.
Гонг грыміць пад зямлёй,
Ракоча тамтам.
Чуйна вушкі наставіў насцярожаны трус.
Набліжаецца землятрус.
Лані горныя пакідаюць бары,
Захлынаюцца ў рэчках язі.
Вось... Вось-вось пакажа вяршыня гары
Небу першы крывавы язык.
Ўскалыхнула мора сваю тугу...
Глей узняўшы, як кроў, руды,
На дрыготкі бераг цунамі бягуць,
Хмарачосы з чыгуннай вады.
Чуеш? Вось... Чуеш? Вось! Вось! Вось!!!

Трэсне, зломіцца ў курчах зямная вось,
Нівы моршчацца, мнуцца, нібы абрус.
Землятрус!
Землятрус!
Землятрус!
Свет аглух ад архангельскай страшнай трубы.
Горы крычаць: «Ратуй!»
Ад штуршкоў пад падэшвы ўзлятаюць дубы,
Вежы замкаў у неба лятуць.
Вылятаюць з распяццяў, як кулі, цвікі,
І, гнілы уздымаючы пыл,
У крывавыя хмары лятуць мерцвякі
З праслаўленых хцівых магіл.
Чуеш? Вось... Чуеш? Вось! Вось! Вось!!!
Трэсне, зломіцца ў курчах зямная вось.
Разляціцца зямля, як пад доўбняй гарбуз.
Землятрус!
Землятрус!
Землятрус!
Бачыш? Бліскаўкі нараджае туман,
Нарастае, клубіцца імгла,—
Гэта лавай з адгор'яў цячэ гурма
Ў чорнай цемры і ў барве святла.
Іх самбрэра — як хмары над светам сляпых,
Іх мачэтэ — як грозны жах,
І маланкі над імі мігцяць, як сярпы,
А сярпы — як маланкі ў руках.
І зямля трасецца пад іхняй ступой.
Гора ж тым, хто, сляпы як крот,
Паспрабуе заціснуць рукою сваёй
Землятруса адверсты рот.

[1962 — 1968]

БЫЎ. ЁСЦЬ. БУДУ.

* * *

Быў. Ёсць. Буду.
Таму, што заўжды, як пракляты,
Жыву бяздоннай трывогай,
Таму, што сэрца маё распята
За ўсе мільярды двухногіх.

За ўсіх, хто ўздымае цяжкія разоры,
Хто ў гарачым пекле металу,
За ўсіх, хто змагаецца з небам і морам,
За жывых і за тых, што сканалі.

За ўсіх, хто крывёю піша
Ў нязгодзе
З рабства подлай дарогай,
Хто за Край Свой Родны, за ўсе Народы
Паўстане нават на Бога.

За ўсіх, хто курчыцца ў полымі вёсак,
Хто ратуе краіну ад краху,
За ўсіх, хто бясстрашна глядзіць у нябёсы
З барыкады,
З пушчы
І з плахі.

Хто са смерцю гаворыць з вока на вока,
З яе усмешкаю ветлай,
І ўсё ж узводзіць — нясцерпна далёкі —
Храм наш агульны і светлы.

А калі ён горда заззяе ў зеніце —
Непарушны — ўзнясецца ў неба,
Вы з распятага сэрца кроплю вазьміце.
Апошнюю.
Болей не трэба.

І няхай яна збоку, недзе на ганку,
Дагарае й дзяцей не страшыць
На граніце любові,
На граніце світанку,
На граніце велічы вашай.

9 снежня 76 г.
Дубулты, 13.15

МОЙ ВЕК

Было ў ім усякага жыта:
Тысячы добрых гадзін,
І сонца, і шчасце, і літасць,
І космас — на ўсіх адзін.
А ўсё ж такі мне ён сасніцца
Ў агні пякельных начэй
Не добрай васковай пшаніцай,—
Плевеламі хутчэй.
За дрот валакуцца строем...
З «ведзьмаў» высмоктваюць кроў...
Дзяцей, старых і герояў
Бульдозер зграбае ў роў.
Вулканы Мінска і Кіева...
Трэблінкі — вар’яцкі сон...
Вусны жанчын, у якія
Асвенцімскі рвецца «цыклон».

Забітых халодныя горы...
Котлішчаў вечны спакой...
Дык што ж вы з такім дакорам?
Чаму з пагардай такой?
Што? Рыдаю над даўнімі болькамі?
Што? Валюся ў азёрах крыві?
Падаў...
Плакаў...
Ды толькі
Ў той час, як не бачылі вы.
І які той цяжар ні будзе,
Ён веры маёй не сагне:
Мяне пахаваюць людзі,
Лепшыя за мяне.
І якіх ні было гекатомбаў,
Ў ім не згаснула праўды свяча,
І я веру ў хрышчаны бомбамі
Мой крывавы, мой страшны час.
Ў ім цяжка раслося калоссям,
І на большым абшары зямлі
Раскашней паршыўцам жылося,
То адкуль жа Людзі былі?
Тыя, што за радзіму,
За людства, праўду і нас,
Тыя, што за адзіную
Паміралі літару «аз».
Ваявалі ўпарта са змеем,
Карчавалі ўпарта ляду,—
На іх у мяне надзея
Ў час апошні, калі адыду.
Няхай іх душа жывая
Пакуль што не знішчыла снег.

Яны мяне пахаваюць,
Лепшыя за мяне.

17 верасня 69 г.

«НА БЕЛАРУСІ БОГ ЖЫВЕ»

«На Беларусі Бог жыве»,—
Так кажа *мой* просты народ.
Тую праўду сцвярджае раса ў траве
І адвечны зор карагод.
Тую праўду сцвярджае
Упартасць хваль,
І продкаў запавет,
І мовы залатая сталь,
І нашых дум сусвет.
Тую праўду сцвярджае
Ўсё зноў і зноў
Ўсім лёсам,—
Няхай спакваля,—
У хмарах дубоў,
У вясёлках агнёў
Купальская наша зямля.
І няхай давядзе мне
Іншая кроў,
Што брашу,
Як сабачы сын,—
А няма нідзе
Вярнейшых сяброў
І прыгажэйшых жанчын.
Гэта край раскрытых душ і дзвярэй,
Гэты край —
Твой дом і сабор...
Ў нас дваццаць з лішнім тысяч рэк,
Адзінаццаць тысяч азёр.
Нам ёсць што піць,
З падмосткаў ліць,
Чым палі свае акрапіць,
А як давядзе, то ёсць нам дзе
І ворага ўтапіць.
І тая памяць жыве не ў царкве,
А ў кожнай жыве галаве:
«На Беларусі Бог жыве...» —

І хай сабе жыве.
А калі ён шле на нас кару і гнеў,—
Ну што ж,— мы з ім свае:
Ў вяршыні самых гонкіх дрэў
Маланка з неба б'е.

У вяршыні маленькіх і ніцых дрэў
Маланка ніколі не б'е.

І пра тое кожны пяе салавей
Росным кветкам у роднай траве:
«На Беларусі Бог жыве»,—
І няхай давеку жыве.

5 ліпеня 80 г.
14 г. 4 хв. Мінск

РАЗВЕДЧЫК

Загінеш — і ведаць не будуць
Пра цябе нічога сябры.
Загінеш — і ведаць не будуць
Маці, жонка, бацька стары.

Загінеш — і ведаць не будзе
На роднай мяжы лебяда...
Але вечна тваім застаецца
Толькі тое, што ты аддаў.

Вораг навіснуў над лёсам...
І, можа, не ўбачыць зор,
Над Убарцю пілы ўцёсаў,
Над Улай зубчасты бор.

...І слова па-беларуску
Перад смерцю не смей сказаць,
І нічога навокал роднага,
З чым лёгка так паміраць.

Побач выскалы, побач лычы.
А сябры — як джалам мяча —
Здалёку здраднікам клічуць
Або з пагардай маўчаць.

Атруту салодкую точаць
Схаваныя ўсімі нажы,
Але смела ўсміхайся ў вочы
Смяротнаму стану чужых.

Ты не з імі. Ты — за каханне.
І таму — у вякі вякоў
Ідзі за межы пазнання,
Пастыр сярод ваўкоў.

Вядзі іх манлівай сцяжынай
У нетры, змрок, глушыню,
Каб з-за той, з-за *тваёй* асіны
Раптам вылецеў слуп агню.

Калі горкім пацягне дымам
І ўвап'ецца ля сэрца набой —
Ты маліся адной радзіме,
Што цябе асудзіла на бой.

«Зямля, што мне суджана лёсам,
Адзіная ў свеце любоў,
На табе няма хмарачосаў,
Апроч вечных тваіх дубоў.

Асеннім усходам абмытыя
Ў вечным ззянні расы ці ільда,
Устаюць твае пірамíды,—
Дзюнаў палескіх града.

Дым вячэрні над родным парогам,
Россып літар у лемантары,—
Гэта ўсё мне суджана Богам,
І за гэта — хоць тройчы памры...

За мятлушкаў песню жывую,
За паданняў бясконцы сувой,—
Ўсім жыццём за іх адваюю...
А, як трэба,— смерцю сваёй...»

Загінеш — і ведаць не будзе
На ўзмежку тваім лебяда...
Але вечна тваім застанецца
Толькі тое, што ты аддаў.

Але волі няма вышэйшай
За абраную ў гэтым жыцці,
Але долі няма вышэйшай,—
Аднаму на тысячы йсці!

Аднаму — без сотняў дывізій,
Без тысяч сконаў і мук.
Аднаму загінуць, зрабіўшы
Ўсё адзінаю парай рук.

19 жніўня 69 г.

* * *

Радок бяззбройны і бясспрэчны
Слабым — адзіна верны шчыт.
І не знікаць Паэтам вечна,
У вечнай Песні жывучы.

Калі пайду з юдолі гора,
Не скончыўшы найлепшы сказ,
То Божы свет мяне паўторыць,
Як паўтараў ужо не раз.

Як моры, зоры і азёры,
Якія ў вечнасць забяру.

Свет шчодры.
Свет мяне паўторыць...

Ну, а не свет,
дык Беларусь.—
Мне — досыць...

24 верасня 79 г.
15 г. 57 хв. Піцунда

КНІГІ

Кнігі — сябры.
Іх кідаюць перш за ўсё:
Яны цяжкія,
Як дзесяць вазоў з цэглай.
І калі над дарогамі
Равуць бамбавозы,
Чалавек нясе з сабою
Не цэглу,
А хіба насавік.
(А мо абыходзіцца без яго.)
Кнігі — сябры,
Іх кідаюць перш за ўсё.
Але потым...
Коштам пайковага хлеба,
Калі знойдзеш на вуліцы пяцьсот рублёў
(Два боханы!),
Купляеш не боханы, якіх дома чакаюць,
Купляеш «Гісторыю чалавецтва» Гельмальта,
Чалавека,
Унук якога,
Магчыма, расстраляў
Або прымучыў
Твайго адзінага брата.
Кнігі — сябры.
Іх кідаюць перш за ўсё...
І потым,
Галодныя,
Перш за ўсё зноў пачынаюць заводзіць.
Згарэлі бібліятэкі прадзеда,

Дзеда,
Бацькі,
Твая...
Але ты копіш,
Грамаздзіш адна на адну
«Віфліофікі» жонкі,
Сваю,
І дзяцей,
І ўнукаў.
Кнігі — сябры.
Іх кідаюць перш за ўсё,
Каб навек зберагчы,
Як сяброў,
У сэрцы.
Чалавек прыходзіць
З-за далёкіх, чужых нам меж
І здзіўляецца:
«Што вы за нацыя,
Хай вас халера,
Што ні дом — сотні кніг!»
Гэта правільна, дружа,
Іначай бы мы не былі
Ні народам,
Ні нацыяй,
А дзярмом,
Гноем,
Хімерай.
Гэта ведамствы гебельсаў
Толькі хлусілі на нас:
«Дзікуны,
Шайзэланд!»
Але ў гэтым нялёгкім сусвеце
Мы чытаем,
Мыслім,
Мы дзейнічаем,
Мы.
Мы, што больш за ўсіх чытаюць на свеце.
Кнігі — сябры.
Іх кідаюць перш за ўсё.
Але ўсё ж Чалавек

Выходзіць пад бомбы ў дарогу,
Захапіўшы з сабой
Акрым шчоткі зубной
Багдановіча, Танка, Купалу,
І Коласа, й Панчанку,
І Эклезіяста,
І — ў сэрцы — Бога.
Калі здарыцца горшае,
Калі будуць паліць
(А папера палае лёгка і весела),
Мы на памяць завучым,
Каб прапраўнукам не забыць
Ўсё сваё,
Дарагое:
Наш свет —
Ад сонца да месяца.
Кнігі — сябры.
Іх кідаюць перш за ўсё.
Але ў сэрцы яны застаюцца,
Як памяць нятленная.
Бо яны — гэта мы,
Бо яны —
«Гэта рэкі суць,
Рэкі, што назаўжды
Пяюць вечную нашу ўсяленную».

[1977]

* * *

Абяцаюць нам новы раскошны дом,
Але *тут* нам жыць і канаць,
Тут пад кожным навекі здабытым бугром
Нашы продкі забітыя спяць.

Яны аддалі нам меч і касу,
Слова з вуснаў, цяпер нямых...
І нам немагчыма пайсці адсюль
І пакінуць са смерцю іх.

[1979, 29 жніўня]
Польшча. За Калюшкам
21.55 (наш час)

ПАЭТ

Брусок спявае ціхую малітву,
Ды зрэдку іскру кіне над сабой —
Пакуль нажы не зазвіняць у бітве
І шаблі горда не ўзнясуцца ў бой.
Няма ў яго ні вастрыя, ні джала,
Патрэбен ён хіба сярпам крывым,
Пакуль у похвах спяць усе кінжалы,
Усе нажы, наточаныя ім.
І на папрок, чаму не йдзе ён біцца,
Чаму ён не падобны да мяча,
Ён сціпла спіць у нейкай там брусніцы,
Пакуль тупіцца сталі прыйдзе час.
Але ж, узяты у баі няроўным,
Палонны нож — як спынены парыў —
Хіба сказаў даспехам у катоўні,
Які брусок і дзе яго вастрыў?
Маўчаў, як нож. Маўчаў, як крыж на полі,
Бо ведаў ён няпісаны закон:
Спявае нож у час вайны за волю,
Брусок — у рабства час спявае ён.

Калі ж залье крывёй радзімы пожні,
І пойдзе гнеў да эшафотных стром,
І зломіцца аб сталь кінжал апошні —
Ну што ж?
Тады ўжо можна і бруском.

8 лютага 84 г.
16.28

МОВА

Праваслаўны або каталіцкі,
Ці які там твой будзе парог,—
Яе разам з матчынай цыцкаю
Даў табе ў твае вусны Бог.
Пі. І ведай: гіне ў пракляццях
І з дзярма павек не ўстае
Той, хто выплюнуў цыцку маці
Або злосна ўкусіў яе.
І на іншых вяршынях суровых
(Вера! Роўнасць! Свабода! Край!)
Ты струменьчык матчынай мовы,
Быццам маці, не забывай.
Ты забыў? Ну што ж, на дасвецці
Ты без сонца будзеш канаць...
Шмат прыўкрасных грудзей на свеце,
Ды не ўспоіць цябе — ні адна…
Сярод іншых святынь неаджыўшых
Даў яе нам на кожны парог,
Твар да нас,— усялякіх,— схіліўшы
З невымернаю літасцю Бог.

7 мая 76 г.

АФІЦЭРУ ЛІСАНЕВІЧУ

Яму прапанавалі выклікаць на дуэль Лермантава. Мы нічога болей не ведаем аб ім.

«Добра... Я ведаю, што да чаго...
Што такое дзярмо і кроў.
Але што вы?!
Узняць руку на яго?!
Ды лепей ужо... на цара свайго!
Ды лепей на ўсіх...
Так, на ўсіх... цароў.
Я яго не люблю... Вы сказалі: «Гадзёныш...»
Але вы, калі праўды тут трохі й ёсць,
Пашукайце іншых,
Ад моху зялёных,
Што ўздымуць руку на сваю маладосць.
Вы там можаце мне балбатаць аб годнасці,
Абяцаць... (— вашу маць!..—)... кайданы не куць...
Ды на Слова Народа, на Сэрца Народа
Не ўздыму я ніколі сваю руку.
А вы там можаце... хай сабе плазам,
А мне пакіньце мой эскадрон...»
І гэтай ганьбай,
І гэтым адказам
Ў гісторыі Людства застаўся ён.
Зразумейце: ўсяго не ўзнялася рука.
Усяго — на сорам пайшоў.
А пасля?
Пасля ён смерці шукаў
І, можа, недзе знайшоў.

24 вер. 79 г.
17 г. 24 хв. Піцунда

УСХОД

Максіму Танку

Бы ў першыя дні стварэння,
Цемра, хаос і шал,
Прыбой і туман спадаюць
На труны змрочныя скал.

Плывеш між валоў і бачыш,
Як там, на грані імглы,
Над светам і над табою
Светаносна кружляюць арлы.

Нябачную ўбачыўшы радасць,
Лятуць пад нябесны шацёр,
І рыжае сонца праз падзі
Лавай спаўзае з гор.

За ім мільёны гайдукаў
Ідуць з цямноццем на бой
У зялёных ірваных адзеннях,
З дзідамі за спіной.

Над ашаломленым змрокам
Сведчаннем вечнай вясны
Шумяць пераможна пад брызам
Зялёныя лахманы.

Хлусня начной ліхаманкі,
Жах заімшэлых стром
Ў пячоры здыхаць запаўзае
З пераламаным хрыбтом.

І, кроплямі вечнай вясёлкі
Ажывіўшы мёртвы граніт,
Яр магутны з неба спускаецца
На сонечным прамяні.

Бэзавы спеў сірэнаў
У поўнай сонцам вадзе,

Гульні вясёлых дэльфінаў
Сярод вясёлых людзей...

І толькі яму, адзінаму,
Сэрца я падару,
Адзінаму Богу ў свеце,
Адзінаму ў свеце цару.

23 вер. 70 г.
16.40. Гагра

НАДПІС НА КАМЕНІ НАД КРЫНІЦАЙ

Ворагі хмарай смяротнай знішчыць ішлі.
І тады
Наша зямля бараніла знямоглых сыноў:
Ў нетры яе адыходзілі храмы і гарады,
Білі крыніцы адтуль і даносіла водгук званоў.

Ў кожнай крапліне жыццё незгасальна звініць.
Душы забітых — аблокі — вітаюць зару.
Дзе мірыяды чужынцаў? — Спытай у слабенькіх
крыніц!
І ў акіяна, якому імя —
Беларусь.

З цемрай, са сталлю, з хлуснёй крывадушнаю
йшлі,
Але Зямля, і Вада, і Дабро скаранялі той зброд...

Будуць давеку крыніцы на гэтай зямлі,
Будзе давеку наш мужны і мудры, вялікі народ.

29 жніўня 79 г. 21.40
Крупцы — цягнік Масква — Вена,
паміж Варшавай і Лоддзю —
30.X.79, 13 г.
Мінск

ШЛЯХІ
ІГНАТА БУЙНІЦКАГА

Па пясчаных дарогах, па гразкіх дарогах,
Па дарогах, якім канца не відаць...
Зверху хмараў чароды.
Знізу — хвалі разлогаў.
Зверху хвошча вада.
Знізу плешча вада.

На палях ялянцу гатычныя вежы.
Верх фургона дарэмна ловіць зару...
О, якая туга, якое бязмежжа,
О, які нязнаны твой шлях, Беларусь!

Пан каморнік! Куды?
Каму гэта трэба?
Што звычайным хлопам гэтых краёў,
Ім, якія жывуць без імя і неба,—
Тыя песні твае, тое слова тваё?!

Што ім тая забытая дзіўная вера?
Лепш бы ты, як раней, межаваў палі
І стараўся даць ім — судом і мерай —
Хоць валоку якую панскай зямлі.

Што ім іхні лёс,
Вялікі й суровы?
Што ім,— мо ўжо адкажаш нарэшце ты,—
Да загнанай, забітай, задушанай мовы,
Іх вялікасць першы вандроўны артыст?..

Але што гэта я?
Ёсць святло і цені.
Гэта вечна.
І вечны няроўны бой,
І таму сэрцам плачу, ўстаю на калені
Перад ранняй, святою магілай тваёй.

Яснай месячнай ноччу ці днём журботным
Свеціць дальнім нашчадкам яна, як маяк,
І таму, чым мужней, неразумней, самотней,
Тым ясней, тым велічней слава твая.

І гарэць той славе, нятленнай, шырокай,
Да апошніх, бязведамных нашых вякоў
За адну тваю спробу замест валокі
Мову людзям вярнуць і зямлю бацькоў.

Слава *Першых*, якія сабой заплацілі
За айчыну і слова, племя і род
І душу аддалі, каб яна ажывіла
Мёртвы гліны камяк:
Свой родны народ.

22 верасня 67 г.
Мінск

АМАЛЬ ХРЫСЦІЯНСКІ ТОСТ ЗА ВОРАГАЎ

Адаму Мальдзісу

Гіене — баяцца, сабаку — вішчаць,
Свінні — рыцца ў гноі сваім.
А льву патрэбны калючы гушчар,
Родны край і свабода ў ім.
П'ю за тое, каб нам сярод родных лясоў
Не вішчаць, не дрыжаць, не крывіць,
Бо ўсе мы тут не з гіен і не з псоў,
Бо мы — сапраўднай крыві.
І таму давайце за ворагаў піць
І за імі сатканую сецьʼ,
Бо ім не дадзена нас палюбіць
І не дадзена нас зразумець.
Бедалагі!
Не ўцяміць іх бедным мазгам,

Пакуль не праб’е ім канец,
Як добра быць другам і братам нам,
І яму, і табе, і мне.
Божа, дай ім даўжэй пражыць,
Хай спаўна адтрубяць свой час,
Хай да самай апошняй нашай мяжы
Будуць яны у нас.
Божа, ты скінуў іх нам, як дары,
І мы славім мудрасць тваю,
Бо яны нас будзяць яшчэ на зары
І рана заснуць не даюць.
І ўстаем і арэм мы нашы палі,
Пакуль не апусціцца змрок,
І мы ўстаем, і зброю сталім,
Слова сталім і радок.
Ім няма з кім ісці плячо да пляча,
З кім любіць, з кім стаяць у баі,
З кім смяяцца, спрачацца і нават маўчаць.
А памруць — хто паплача па іх?
Даруй ім. Яны пакараныя й так
(Даруй хоць на гэты раз),
Бо розуму ў іх, як слёз у катá,
І не могуць пазычыць у нас.
І даруй нам, што сеем мы ў душы ім жах,
Як скачком бяром частакол,
Што даводзіцца ім дрыжаць у дамах,
Калі гойсае леў вакол.
Твой закон, што вазіць нявартыя гной
Чалавек такі і народ,
Калі вораг ад назвы іхняй адной
Не бялее, як снег і як лёд.

18 сакав. 68 г.
Брэст

БАЛАДА
ПРА АРХАНГЕЛАЎ

Днём, і ўначы, і ранкам
Пошчак падкоў над зямлёй:
Гэта конныя скачуць архангелы
Па дарогах планеты маёй.
Бяздумныя, падшыя, светлыя,
Поўсць на німбах расце,
Замест сумлення — дубінка,
І замест сэрца — касцет.
Абыякава і бяздумна
Архангелы топчуць расу.
Невядома нікому на свеце,
Што яны людзям нясуць.
Невядома — турму або волю,
Невядома — дабро ці зло,
Але моўчкі чорныя птушкі
За імі ўстаюць на крыло.
Перад імі лунае гора,
За імі лунае жах,
Рудыменты крылаў, пагоны
Лунаюць на іхніх плячах.
Па дарогах зямнога шара
Крылатая скача раць,
І мёртвыя крылы не могуць
Да сонца ніводнага ўзняць —
Таму што на цяжкіх крылах,
Апушчаных змрочна ў імгле,
Ўссядае мана на правым
І здрада — на левым крыле.

[1968]

ПРЫСЕННЕ ЗІМЫ

Наваградак. Золь. Прысенне зімы.
Рунь і дрэвы мараць аб цёплых снягах.
О, якая самота гатэльнай турмы!
Векавая якая туга!
Крыжацкай навалай з паўночных меж
Падпаўзае пад стромы зіма,
На схілах чыгунная чырвань веж
Прамерзла да сэрца амаль.
Вецер з цемры польнай, бы ўдар ляза,
Бадзякі зіхацяць, як шкло...
Як жа ім халодна, чарцячым князям,
У іхніх загонах было!
Паміраў жарынкамі зор карагод...
Мой апошні агеньчык жаўрэў нежывы,
І коні калматыя білі лёд
Да замерзлай жоўтай травы.
І скакаў да брамы начны ганец,
І крычаў, што безліч крыжацкіх зграй,
Што ад сцюжы чужынскай і сцюжы сардэц
Памірае ўлюбёны край.
Ноч... Гасцільня... Горад даўно апусцеў.
У вежах пяць стагоддзяў, як згаслі агні,
І вецер у вокны лісце мяце,
Прамерзлае — аж звініць.
Уначы ірвецца дрымоты ніць...
Як удар,
Бо прыпомніў у сне,
Што Свіцязь, у нетрах забытая, спіць
У дубовай сваёй труне.

27 кастрычніка 69 г.
Наваградак. Гасцініца.
Ноч. 9 гадзін.
А ўночы і сапраўды пайшоў снег.

ЮНАЦТВА МАЁ

О юнацтва маё! Як забуду цябе?
Alma mater і догмы, навука і тлум...
«Píramus ét Thisbé...
Píramus ét Thisbé...
Piramus ét Thisbé...
Juvenum...»[1]
Як забуду?
Завея акацый мяла
Квецень па вулках крывых.
Ты была, мая Цізба, была, была
Пажаданая больш за ўсіх.
Радасны боль, нясцерпны, як шкло
Між сэрцам маім і тваім...
І ніколі такога ні з кім не было
І не будзе ніколі ні з кім.

І развёў нас не леў і не востры кінжал,
Не вакзалаў далёкіх агні,
А гады пакут і няшчырых пахвал,
Даносаў і брыдкай хлусні.
І ведаў наклёп, як сэрца крануць,
І нас аддзяліў сцяной,
І паверыла ты, і змяняла вясну
На шаўкі, што знасіла даўно.
Але сэрца не можа забыць пра замах,
Болем поўнае да краёў...
Будзь праклятым, юнацтва маё, ў вяках!
Будзь праклятым, юнацтва маё!
Будзь праклятым!..
Каштаны квітнелі вясной,
Хаваў нас бэзавы дым,
І былі мы з ёю — адно, адно
І ніколі не будзем адным.
Што ж, не плачу.
Паэзіі горды прыгон,
І радок, што сталлю звініць,—

[1] Пірам і Цізба юнакамі (прыўкраснымі былі) — Авідый.

Ўсё адкуў я на горне юнацтва майго,
На яго пакутным агні.
І праўды зніч, і подласці дым,
І сілу мужную жыць,
І тое, што веру ў сэрцы маім
Нават смерць не можа забіць.
І руку дагэтуль помніць рука.
Сэрца помніць шчасце баёў...
Благаслаўлёна юнацтва маё ў вяках,
Бласлаўлёна юнацтва маё.

21.XII.61
2 г. ночы

* * *

Страціў лес свой зімні чуб,
Ліст растраціў да манеты...
І стаіць адзін адзеты
За акном іржавы дуб.

Дуб-мярзляк, скупеча-дуб
Шмоццем голле саграваe...
Вецер трэпле і матляе
Жоўты зімні дуб.

Вецер вые ў сотні труб,
Снег з дажджом у шкло шпурляе...
Стой са мною аж да мая,
Браце мой, іржавы дуб.

21 лістапада 81 г.
10.15. Паўн[очныя] м[огілкі]

БАЛАДА
ПРА РАЗВІТАННЕ

Над пушчаю вецер гудзе, бы ў бядзе,
І хмары імкнуцца рыссю.
— Бязлітасны, чорны вораг ідзе.
Бывай, о бывай, Марыся.

Тут нельга больш. У адказ на крык
Савіны рогат лунае.
І душаць мову, і рэжуць язык,
І шкаляроў разганяюць.

І нават апоўдні на гонях туман,
З адчаю хаця задавіся,
І сіл няма, і вояў няма,
І здрадзіла панства, Марыся.

— Куды ж вы ідзеце? З лязом па лязу.
Ноч. Месяц — і той змарыўся.
— Мы пойдзем у пушчу, ў густую лазу,
Ў разбойнікі пойдзем, Марыся.

— Якая ў вас сіла? Пад ветрам дым?
Князь першы — і той скарыўся.
— Здабудзем волю, пакажам ім
Ці косці складзем, Марыся.

— А што, калі ён не здыме нагі
З ніў, што зараз толькі чапае?
— Тады мы спалім свае ачагі,
Калыскі свае пашчапаем.

— О, муж мой мілы! Святы, залаты!
— О, бацька мой, праўдай абраны,
Куды ж мне ісці, як загінеш ты?
— У пушчу з сякераю, Яне.

— А што як абодва? І ўсё без змен,
Маліся ці не маліся?
— Ну што ж, брацць табе тады цэп ці бязмен
І ў пушчу ісці, Марыся.

І месяц між хмар, як адчаю знак,
І страшнае ў свеце світанне.
Крываввы ўсход.
                    І канчаецца так
Балада пра развітанне.

8 лютага 84 г.
20.09

* * *

Нават сцюжным зімовым вечарам
Або ўвосень, як зліва лье,
Як цябе я на вуліцы стрэчу —
Падгінаюцца ногі мае.

Што казаць пра майскае ранне,
Калі ў росах салоўка б'е?
Што скажу я табе, каханы?..
Падгінаюцца ногі мае.

Што скажу са сваёй гаротай?
Хаты побач, а...
                    кроч не кроч,
Будзе тое ж:
                    салоўка, журбота,
Цыгарэтны агеньчык ля плота
І маўчанне ў цёплую ноч.

Будзе тое ж:
                    начныя лукі
Без світання.
                    Салоўка пяе.

Пакахай жа, вазьмі на рукі —
Падгінаюцца ногі мае.

16 ліпеня 72 г.
Гадзіна ночы

* * *

Блякла-сіняе неба і чырвань галін.
Уздыхае ветрык. Спадае ліст.
Асцярожнае сонца з голых асін
Выпаўзае на ціхі сінічы свіст.

Ледзь хістаюцца ў небе галіны бяроз.
Лёг спакой на іржышчы. Гумённы дым.
Ярам рушыць павольна з дрывамі воз,
І сарока няспынна стракоча над ім.

У разведку за возам ляціць яна,
Трэба край адшукаць, дзе пякуць бліны,
Дзе кайстра, дзе ў ёўні жыве цеплыня,
Дзе заснула сытасць да новай вясны.

[1959]

ГЛЯДЖУ НА ТУЮ, ШТО СПІЦЬ

Шапчу сабе ціха: «Ліліт».
Ў акно — мяккі горны вецер.
Няма прыгажэй на свеце
Дзяўчыны, якая спіць.

Ў міг гэты шкада мне ізноў
Сваёй маладосці мілай...
О, колькі па ёй пахадзіла
Чужых і сваіх кіёў!

І — хай не ўмірае любоў —
Павінны мы ціха й зажурана
Звыкацца з падношанай скурай
Сяброўак сваіх і сяброў.

Вецер з гор і зялёны прыбой
На твар твой бягуць і веюць,
І ў сне дрыжаць твае веі...
Лёс, злітуйся над табой!

20 ліст. 81 г.
19.47. Мінск. Паўн[очныя] м[огілкі]

НОВАЯ АТЛАНТЫДА

Каб плыў судоў уратавальных дым,—
А родны край знікаў навекі ў хвалях,—
Я б лепей згінуў з ім, з яго апошнім жалем,
Як жыў і мучыўся бязмерна — з ім.

21 ліст. 81
13 г.

ЭНКЕЛАД

Валянціну Тарасу

Багі-забойцы за мужнасць маю
Мне пакаранне знайшлі:
Сіцылію ўсклалі на персць маю,
Этну — на галаву маю,
Морам — ногі мае залілі.
Падушка каменная душыць мне рот,
Я не ў змозе ні жыць, ні сканаць.
Я ляжу. Я ляжу. Дзесяць тысяч год.
Я маўчу, нямы і сляпы як крот,
Але семя мне даў тытанаў народ,

І калі пачынае рыкаць народ,
Бо ідзе за праўду вайна,—
Я ірвуся, ўздымаю скалаў прыгнёт,
І падае ў мора сцяна.
І ўстае да месяца край зямлі,
І пажар ліжа сонца змяёй,
І ў моры варацца караблі
Ад агню любові маёй.

5.XI.64

Я ІДУ

Калі ты ведаеш, на што здатнае каханне,
і калі ты мужчына, пашкадуй мяне,
не кажы «не» і дай мне ўвайсці...
Надпіс на муры ў Пампеях

Надпіс моліць. Журба скамянелая,
Быццам рана, гарыць на сцяне.
. . . .
Даў ён шчасце, якога хацела?
Ці кахаў? Ці паспеў?.. Ці не?
Невядома. Ўсё сцерлі крыкі,
Знішчыў полымем судны час.
Засталася крыўда вялікая,
Крык аб літасці.
Гром у адказ.
Як на смерць гэты дзень вязу я:
Горад марыў і мрэла гара,
Калі рынуў з глоткі Везувія
Божы гнеў, божы гром, божы град.
Гэтым гневам абезгалоўлены,
Волат выплюнуў страшны салют,—
Серны грыб, крывавы, суровы,—
Як пергамент раздзёршы зямлю.
Адбягала вада ад берага,
Ў бухце трушчачы караблі,

Злівы з попелу, гразі, серы
Проста з неба на горад плылі.
На герояў, ад жаху спешаных,
На раба, што жадаў забыцця,
На дзяцей аднадзённых, бязгрэшных,
І на ўсіх, нявартых жыцця.
Дэман чорны, крывавы, агністы
Прагна падаў з хмары, як крук,
На твае валасы залацістыя,
На клубы, на сцябліны рук.
О, няўжо гэты воін ці мытар
Не суцешыў цябе ў журбе?!
Я б цябе і з Везувія вытаргнуў,
Я б і з пекла вывеў цябе.
Позна. Ў зыркіх маланках над ліўнямі,
Ў гэтым д’ябальскім бліcканні вей
Ў поўдзень дваццаць дзявятага жніўня
Ўпала ноч на зямлю Пампей.
Ну, схлусіў бы!.. Хаця б перад лютай
Гэтай смерцю, халодная кроў,
Перад ноччу на двое сутак,
А пасля на дваццаць вякоў.
Камні гэтыя сочацца болем
Горай страшнай пякельнай смалы...
Дык чаму ж твой прызыў непатолены
Больш за ўсё ў маім сэрцы баліць?
Вось агонь гуляе святынямі,
Гіне ў выбухах гор града...
. . . .
Калі нешта і зараз загіне,
То адной любові шкада.
Спапялёны такімі ж мукамі
І патоплены ў той жа крыві,
Да цябе я працягваю рукі,
Твой двайнік па смерці й любві.
Праз мільёны ўдараў і ранаў,
Заступаючы шлях журбе,
Мая даўняя, мая жаданая,
Не крыўдуй, я іду да цябе.

Студзень 1968 — 27 (28) жніўня 1969 г.

* * *

З вытокаў да вусця ракі, што няспынна бяжыць,
Няўхільна адносячы юных і сталых ладдзі,
Вада, бы аконнае шкло, за якім без мяжы
Глыбокая цемра і ў ёй залаты маладзік.

Калі развітання апошняга прыйдзе пара,
Ладдзя на апошні, світанкавы выплыве плёс,
І прыйме мяне валавокая цемра Дняпра,
Як месячны серп з залацістых дняпроўскіх нябёс.

[1963]

СТАРАЖЫТНЫ БЕЛАРУС

Спічасты строй гатычных вежаў.
Ў дубах старэнькая царква...
«Як чалавеку жыць належыць,
Скажы мне, мудрасці сава?»
На хаты ў прывідах вішнёвых
Глядзіць, і іх не бачыць ён...
«Хоць ты адкрый мне тое Слова,
Сваты Настаўніка закон!
Адкрый не верай ці бязвер'ем,
Не так, як Мойзасу калісь,
Як зведаць Словам, Весам, Мерай,
Што Ісціна на сей зямлі?
Ў чым чалавечнасці адзнакі,
За кім ісці, каго маліць,
Ці багахульстваваць, ці плакаць,
Ці кнігі на стагна́х паліць?»
Маўчанне. Кнігу ў скуры рудай
Закрыў, бо перад ім — сцяна.
І сэнс жыцця, і хто мы, людзі,
Па кнігах не спазнаць да дна.
І усплываюць за парогам

Краін далёкіх міражы.
Як сэрца цягнецца ў дарогу!
Як прагнуць ногі зем чужых!
Туды! Туды! З няпэўнай картай.
Туды, каб рассудзіць спаўна,
Чым дрэнны чалавек і варты,
І з родным краем параўнаць.
Нясцерпна думаць, што блукаюць
За вобрыем, далёка, там
І какадрыл, і цудзь марская,
І страшны звер сланапатам.
Ўсё выпытаць, не для прыправаў —
А ўрэшце, можа, і для іх —
Пачым там перац, вера, слава,
Грахоў смяротных сем людскіх?
Прайсці праз горы, моры, логі
Нязнанай сотняй пуцявін
І зведаць золата, і Бога,
Й сем кліматаў чужых краін.
Калі ж абрыдне — Божа мілы! —
Пад лаўрамі чужынскі рай,
Прыдумаць бронзавыя крылы,
Каб адляцець у праўды край
І сесці й піць красу зямліцы,
Якой ты гонар, моц і шчыт,
Красу вунь той, сваёй званіцы,
Дзе ў бронзу гучна б’юць хрушчы.

5.II.84
14.22

ВУЛІЦЫ

Дом, дзе першае стрэў світанне,
Быў на ўскраіне ля дубровы.
Вулка першая да паўстання
Мела назву Планоў Князёвых.
Назвы новыя не прыліплі

(Мураўёўская! Петраградская!) —
Да пчаліных дзедаўскіх ліпаў,
Што на Вуліцы Першай Радасці.
Неіснуючая, нечуваная
Засталася ты ў сэрцы шалёным
Вечнай Вуліцай Абдуванчыкаў
(Залатых-залатых на зялёным).
Вуліцай Мокрых Падтыннікаў,
Вулкай Звону з-за Весняй Дубровы,
Вуліцай — Яйка Качынага
Ў Нетрах Сонечна-лапуховых,
Вуліцай Вось ты і Дома,
Вуліцай Душ Сагрэтых...
Вуліцай трыццаць сёмага
(Але я не ведаў пра гэта).
Назву новую гнеўна вырыдаў
Рот Айчыны, крывёю заліты.
Ты ў вайну стала Вуліцай Ірада,
Тупіком Немаўлятак Забітых.
Стала Вулкай Руін і Змарлых,
Стала Вулкаю Год Праклятых,
Вулкаю Клятага Карліка,
Вулкай Сусветнага Ката.
Колькі год давялося мне класці
У муры вашы цэглу звычайную,
Вулка Вуснаў і Вулка Шчасця,
Вулка Здрады і Вулка Адчаю?
Вулка Першага Верша і Слова
(І Апошняга Верша Крывавага),
Вулка Бацькаўшчыны і Мовы,
Вулка іхняй Зіхоткай Славы.
Колькі год я сноўдаўся ценем,
Каб патрапіць на Вулку Радасці
Вулкай Мудрасці і Сумлення,
Вулкай Гневу і Барыкады.
Можа, здарыцца й так, што гора
І вайна зноў падуць на народы
І мяне за любоў маю горкую
Да Вуліц Радзімы й Свабоды
Павязуць, каб і попел рассеяць.

На вянчанне з драўлянай жырафай
Па Вулцы Святых Фарысеяў,
На плошчы Анны з Кайяфай.
Хай!
Ніколі не помняць свінні,
Што з плошчы Няпраўды Дрымучай,
З Лобнай Плошчы — вядзе праз Краіны
Бясконцы Тракт Неўміручасці.

12 лют. 66
Рагачоў. 11.10 вечара

* * *

Як Стажары ў небе заззялі,
І ў сяле падаілі кароў,
І з палёгкай палі ўздыхалі,—
Я пад вокны твае прыйшоў.

Ты з хітрынкай сказала, мілая,
Прыкрываючы шыю касой:
«Маці спіць. Я таксама стамілася.
Дарагі, прыходзь раніцой».

Ты сказала так цёпла і ветліва,
Я кахаў цябе так даўно...
Я паверыў і раніцай светлай
Пад твае прыцягнуўся акно.

Зноў з хітрынкаю ты сказала:
«Бач, каровы ідуць на лугі.
Бачыш, маці толькі што ўстала.
Ўдзень прыходзь да мяне, дарагі».

Я чакаў паўдзённай часіны.
З неба сонечны пёк агонь.
Я драмаў у хмызах тры гадзіны
На нагах, як стомлены конь.

Мрэлі ў сонцы паўдзённым шаты,
Калі зноў я прыйшоў да сяла
І... нікога не стрэў ля хаты,
Бо каханая ў полі была.

Ўсе сабакі на вёсцы яхкалі
На даўжэзную постаць маю,
Калі вечарам шэрым і мяккім
Я прыйшоў на сядзібу тваю.

Усміхнулася: «Нельга вечарам,
Нас заўважаць суседзі ў садках.
Любы мой, дарагі, недарэчны,
Ноч наперадзе. Зоры ў вачах».

Уначы я свіснуў ля хаты,
І з’явіўся цень у акне:
«Я заснула ад стомы праклятай.
Не шкадуеш, будзіш мяне.

Ну і д-добрым ты будзеш мужам...
Не. На вуліцы травы з расой...
Што ты, што ты! Маці нядужая...
Дарагі, прыходзь раніцой».

Ці доўга ты яшчэ будзеш мяне мучыць, нягодніца?!!

[1959]

* * *

Ларысе Геніюш

О любоў мая, Беларусь!
Над туманным начным стаўком
Пралятае самотная гусь,
Разразаючы люстра крылом.
. . . .
Разразаючы неба крылом.

[1963]

* * *

Можна ўсё: пусціць каханне дымам,
Ўзяць і занядбаць мінулы шлях.
Але толькі — не любіць Радзімы
З чорнаю павязкай на вушах,
З чорнаю павязкаю на вуснах,
З чорнаю павязкай на вачах.
Толькі слухаць словы нездрадлівыя,
Толькі не тлуміць яе маной,
Бо адным мы вінны, пакуль жывы,
Перад нашаю вялікай нівай:
Праўдай абавязаны мы ёй.
Ісцінай.
Адзінаю.
Адной.

[1984, люты]

БЫЛО
ЮНАЦТВА

Так ружы надушыліся
Уласнаю парфумай,
Што іхнія галовы
Ад водару баляць.
А мне няма спакою,
І пра цябе я думаю,
Пакуль блакітны месяц
Не выпаўзе на гаць.
Калі няпэўным сяйвам
Залье ён кола млына,
Заблытае прамені
У тваннай барадзе,
Я зноўку засумую
Па дарагой дзяўчыне,
Халоднай, як лілея,
Што дрэмле на вадзе.

Блакітная і белая,
Жамчужная, ружовая,
Ўсю цеплыню хавае
У самай глыбіні.
Пакут маіх не бачыць,
Майго не чуе слова,
Каханне зневажае
І пра каханне сніць.
Якой адданай песняй
Развеяць мне бяду маю?
Глянь, любая,— вось месяц
Над грэбляю старой.
Што ж ты не заўважаеш,
Што пра цябе я думаю
І раніцай ружовай,
І позняю парой?
У руж баляць галовы,
Ім сумна, ім нявесела,
А я да іх хілюся
Гарачай галавой:
«Вы, модніцы бяздушныя,
Што ж вы галовы звесілі?
Скажыце, што рабіць мне
З каханаю сваёй?»
Яна, як кветка, дрэмле
На холадзе празрыстым
І ад усплёскаў рыбы
Праз лёгкі сон дрыжыць.
Далёкая, маўклівая,
Халодная і чыстая —
Зусім яна не думае,
Што мне балюча жыць.

[1959]

НАЧНАЯ ПЕСНЯ

Змрок на кручы заспеў рабінзона бабровага...
У Дняпро ручаінай сплывае туман.
Ўсе паехалі качак страляць на Падкову,
Абяцалі вярнуцца, ды нешта няма.
Пільна слухаю ветрык з далёкіх затокаў:
Можа, недзе Дняпром затуркоча матор.
Але ціха...
Плаўка не відаць у сутонні.
А над светам — шалёнства зіхоткае зор.
Перакрэсліўшы вудай смугу агнявую,
Я гляджу у свінцовы і грыфельны змрок...
Вось, здаецца, кругі...
Падсякаю ўсляпую...
Зноў узмах...
Зноў знікае ў прадонні плавок.
Каб не спудзіць спакою
з нядальных кшакаў,
З прыбярэжнай лазы, што цьмянее сцяной,
Ціха ўзносіцца пастка рыбацкага сака,
Ловіць зоры і іх апускае на дно.
Пэўна, лягу пад стог.
Хай з глыбіняў знямелых
У адвечным і самым бяскроўным з баёў
Вышніх знічак імгненна-агністыя стрэлы
Да світання спадаюць у сэрца маё.

9 жн. 70 г.
Мінск

РЭЧКА ПАПАРАЦЬ

Чорная, з адценнямі зялёнымі,
Быццам качкі цьмянае пяро,
Цягнецца яна праз нетры сонныя,
П’е балот настоеную кроў.

Ціша ззаду цягнецца да шыі:
Ў гэтым кінутым кутку зямлі
Волаты змагаліся лясныя,
Зрынулі, пасеклі, paляглі.

Ўсё змяшалася і спрахла з часам.
Курчыць зрынутыя дрэвы страх.
Мухаморы, як кавалкі мяса,
Кінутая, як шчыты, кара.

Бервяно праз рэчку аксамітнае.
Я зваліўся на спіну ў імхі
І не ўбачыў ні шматка блакіту
Праз ялін кашлаты малахіт.

Ўсё адно, калматыя ялінкі,
Што ўзрасце каля вачэй маіх,
Баравік, надрэзаны сцяблінкай,
Ці галоўка вострая змяі.

Хай мне будзе абаронай цвёрдай
Звонкае, як шчыт, найменне той,
Гожай, як язмін, няўмольнай, гордай,
Як світанне сэрцу, дарагой.

Будзьце сведкамі,
Лясныя сілы,
Да апошняга ў гаі ліста,
Што яна калісь сказала:
«Мілы».
Мімаходам.
Лёгка.
Проста так.

Што мне нетры?
Што мне цені смерці?
Што мне змеі?
Толькі ты любі.
. . . .
Тых, хто носіць небасхіл у сэрцы,
Нельга ні уджаліць, ні забіць.

Чэрвень — верасень 59 г.

СВЕДКА

І было, і быллём парасло,
Але сведкі гуляюць ракой...
Рыба брохнула,
Як вясло.
У жыцці не бачыў такой.

11 жніўня [1964]

ТАГАСВЕТНАЕ

Сом вытрэшчвае глядзелкі сонныя:
Ў Верхнім Царстве Смерці, па Той Бок,
У чаўне пад ветразем чырвоным
Праплывае невядомы бог.

Сом, не спадзявайся ты на бога,
Хай сабе ў яго і пара ног.
Бог і сам не ведае нічога,
Бог і сам на ростанях дарог.

11 жн. [1964]

ДУБ

Ён быў царом дубоў. Над пушчай дзікай
Ён узвышаўся, як над морам траў.
І кожны жолуд, як радок вялікі,
Для сонца новы парастак раджаў.
І вось цяпер, калі яго быліны
Жывуць у жылах кожнага, як кроў,
З яго драўніны цяжкай робяць клінні
Для пачынаючых мужнець дубоў.
А ён, калі пачнуць крахтаць нябогі,
Іх важна вучыць,— мудрасці нібы:

«Што ж, дошкі будуць,— гэта ўсё нічога,
Для гэтага ж і існуюць дубы».
Забыў свае змаганні і быліны,
Забыў свае пакуты на зямлі,—
Таму, што першыя свае галіны
Не так, як ён, нашчадкі павялі.
І ён глядзіць на іх, бы з мёртвай вежы,
Не разумее іх святыя сны...
А будучыня парасткам належыць,
Бо на дубах былых растуць яны.
Бо іх галінам шырыцца ў свабодзе,
Бо іх карэнням глыб зямлі працяць,
Бо іншыя яны, бо сем стагоддзяў
Лес глебу рыхтаваў для іх жыцця...
...Стаіць над здзірванелай сцежкай згубы,
Нібыта ўсім, што з ім было ў жыцці,
Ўвасобіў да канца «ідэю дуба»
І больш дубам няма чаго расці.

Травень — 16 ліпеня 62 г.

* * *

Вецер ужо і лістотай не кружыць,
Золкі, начны вылізвае брук.
І лету на змену прыходзіць сцюжа,
І сон на змену пяшчоце рук.

І што абдымаць цябе ззаду за грудзі,
Лавіць нагою выгіб сцягна,
Калі замест песні вясенняй будзе
Зіма, забыццё і здрада сна?

І як мне не гладзіць цябе з трапятаннем,
І як мне не плакаць ад гора ў сне,
Калі ты кожным сваім дыханнем
Нібы адрываешся ад мяне.

30 лістапада 70 г.

* * *

Вёслы мае разрываюць ноч
Чорнай азёрнай вады.
Іскра агню мне міргае: «Не збоч
І прыплыві сюды».
І ўяўляюцца ў з’явах асенняй тугі
Валасы, цеплыня грудзей...
А ў затоках дрыжаць і дрыжаць сітнягі
Ў бясконцай асенняй вадзе.
Ветравей, ты падзьмі над няўтульнай вадой,
Панясі над прадоннем начным,
Каб хутчэй у абдымках каханай маёй
Я прачнуўся ў ложку маім.

30 ліст. 70 г.

* * *

І тады закахалася хмара...
У паплавы, ад расы прамяністыя,
І ва ўсю Беларусь маю чыстую,
Ў мары бору, ў палёў абшары.

І заплакала ад кахання,
І слязою чыстай абмыла
Ўсе абшары зямлі маёй мілай,
Ўсе калыскі яе і магілы,
Ўсе змярканні яе і світанні.

І пад птушак зялёны гоман
Нарадзіліся для абшараў,—
Плод кахання бору і хмары,—
Мой Дняпро, і Бяроза, і Нёман.

26 ліст. 81 г.
9.45. П[аўночныя] м[огілкі]

НАСЛЕДАВАННЕ БАЙРАНУ

Ты апусціла стрэлы вей —
І гэта, як на снег вайны,
На саван бітвы ў снах завей
Бязгучна селі груганы.

На веі слёзы наплылі —
І гэта, быццам па вясне,
Як брама райскае зямлі,
Праз дождж вясёлка ззяе мне.

Па ўсёй каханай старане
З блакітных сноў спадае дождж —
І гэта,— здаючыся мне,—
Ты ўсмешку дорыш мне усё ж.

І адышла зіма трывог,
І ўстаў з нябёс герояў строй...
І зноў ёсць май, і зноў ёсць бой,
І зноў ёсць свет, і ў свеце Бог.
І свет — не пустка мне з табой.
І Бог — не пастка мне з табой.

27 крас. 81 г.

* * *

Закувала зязюля у лесе празрыста-зялёным...
Божа мой! Колькі год яшчэ жыць нам з табою і жыць!
Ранак ціхай вясны! Ранак светлых пяшчотных палонаў!
Ранак вечных спатканняў на роснай і цёплай, пахучай мяжы!

І не будзе канца ні вясне, ні іскрыстай расе, ні каханню,
І спрадвеку, давеку, магутныя, будуць яны

Цараваць над вясенняй зямлёй, над гаямі у цёплым тумане,
Над гаямі, дзе...
Так нечакана прыгасла зязюлі куванне.
Дзе ля касак прабітых міргаюць калматымі веямі сны.

[1974]

* * *

Над полем месяц двухрогі,
А мне ў цішыні палявой
Адна пралягла дарога:
Да вокан любай маёй.
Яна кахае другога,
І як ні падай да ног
Убранага кветкамі бога,—
Ён не ўратуе, бог.
Свяшчэннікі ўсёй паднябёснай
Кахання не вымаляць мне.
А суцешаць хіба што сосны
І роднага неба свінец.
Каб глядзеў я ў вочы іконе,
Як у вочы лепшай з дзяўчын,—
Узялі б мяне ў Божае лона,
Ўзвялі ў апостальскі чын.
Каб бегаў я ў Божую хату
Так, як пад хату тваю,—
Мяне б серафімы крылатыя
Жывым пасялілі ў раю.

[1959]

* * *

Ў бездарожжа для тых, каму шчасціць,
Дагарае ўначы маё сэрца...

Ты дала мне імгненнае шчасце,
Я табе даў за гэта — бяссмерце.

І калі ты падзякаю, болем
Азарыла мне прорвы сусвету,
Я сказаў:
«Больш, напэўна, ніколі
Мы на свеце не ўбачымся гэтым».

І табе — хай нас людзі рассудзяць —
Я зайздроснай аддзякую доляй:
Ты — ніколі — мяне не забудзеш,
Ты мяне не пабачыш — ніколі.

Ў ноч самоты, і ў цемры магілы
Будзе смага адна тваёй доляй:
Ты забыць мяне будзеш не ў сілах,
І са мною... ніколі.
Ніколі.

Пасля развітання — і 8 ліпеня 82 г.
19.10. Жонцы ў бальніцу<...>

* * *

Данеслі добрыя людзі
(А я спакойны чамусь),
Што жыццё пачало паскудзіць
Былому Каханню майму.
Колькі ж годных яна абсмяяла!
Колькі чыстых на сметнік звяла!
Піравала яна, гуляла,
Ў Божы рай па трупах ішла.
Гэта толькі пачатак гісторыі:
Будзе ёй яшчэ на зямлі

Безвыходней куды і горай...
Так, як мне праз яе калісь.
Сёння плачуць слязой яе вочы.
Заўтра — кроў яна з іх пральне...
Але гэта не я ёй адплочваю.
Гэта лёс ёй спаўна аддае.
Б’е за шчасце маё, і за мукі,
І за ўсё, што аддаў сатане...
. . . .
Але, Божа,
анёл ці гадзюка —
Ўсё ж была яна часткай мяне.
Твой закон, і права, і сіла,
І таму не малю за сябе...
. . . .
Бог даруй, Бог — цябе памілуй,
Хай сабе і ў смяротнай журбе.

3 жніўня 80 г.
17.15, Друскенікі

СТАРЫ ПЕВЕНЬ

Жабруюць хаты. Штук дваццаць даўно,
Сорак восем сляпых звіў бур’ян пятлёй,
І ўрэшце адзін павадыр: акно,
А за ім жывое святло.

Забітая кожная з хат, як труна,
Вёска вымерла. Ў ёй толькі хлюпам звярэць.
І жыве там бабулька адным-адна...
Котка. Певень. І пяць курэй.

Ноччу мулка. І шэпча яна ў невідно:
«Не паспее тройчы»... І вось у туман
Загарлае певень, што доўжыцца ноч.
І чакае. Адказу няма.

І сыноў, і суседзяў ёй трызніцца крок,
Як жывы, неадчэпны падман...
Загарлае певень, што чэзне змрок,
А хору ў адказ — няма.

Хто ў тайзе, хто ў стэпе. Свой гай парадзеў,
А калі ўрэшце прыйдзе драма,
Загарлае певень, што блізкі дзень,—
І хоць бы хто падтрымаў.

Калі хвошча залева на ўвесь небакрай,
Калі спіць пад снягамі трава,
Гэты певень вартуе наш родны край.
А вы? Ці не ганьба вам?

4 лютага 84 г.
16.11

ВОРЫВА НА ВАЛАХ

Я гэта бачыў сам, хоць адышло:
Ў апошні, можа, раз на белым свеце
Ішлі быкі і ворыва плыло,
А зверху — хмары, чырвань, сінь і вецер...

Ідуць па ўзгорках, круглых і цяжкіх,
За імі йльсняныя ў адвалах межы...
Як старажытныя князі, быкі
Маю радзіму на кавалкі рэжуць.

З нябачнае лагчыны йдуць яны
Да сонца, ветру, хмараў і разлогаў,
На ўзгорак, велічны, як шар зямны,
Бы два паўмесяцы, ўсплываюць рогі.

Заплюшчу вочы — і перада мной
Два цені йдуць пад крумкачынай зграяй,

І рэжуць свет нарожнаю бранёй,
І капыты —
бы край мой папіраюць.

Бялкі ў крыві, а капыты — ў гразі.
І ўсё здаецца мне: нарогам-броіяй
Быкі, як старажытныя князі,
Маю радзіму на кавалкі кроіяць.

Ў смяротны час — няхай прайшлі гады —
Ў маё апошняе сальюцца слова,
І сэрца раздзяруць на дзве паловы
Аблокаў барва, сінь, трывожны дым,
Радзімы твар, і горды, і суровы.

27 чэрвеня 73 г.
19.35. Мінск

ДОМІК БАГДАНОВІЧА

Туі, Іудзіна дрэва і пілы агаваў.
Пала сцежка жыцця на апошні, смяротны парог
І разлілася ў тваю, як святло, неўміручую славу,
Сонцу якой пазайздросцяць і космас, і людзі, і Бог.

Весняе неба не ведае, плакаць надалей ці годзе.
Голлямі ўніз пацягнуўся праз хмары сонечны куст,
Ў хатку, дзе згасла тваё беднае дваццаціпяцігоддзе,
Ў хатку,
дзе ўспыхнула сонцам любові твая Беларусь.

Кажуць, разбураць цябе. Але хай сабе новая рана,
Хай справядлівасць яшчэ раз будзе стаптана ў жыцці,—
Гэты маленькі дамок праз акно тваёй ночы астанняй
Будзе да скону зямнога ў вечнасць нашчадкам свяціць.

Сакавік — 3 снежня [1967]
Ялта — Мінск

БЕКЕШ, АБО ОДА ЕРАСІ

(Балада 1555 года)

Ў змроку, калі спалыхнуць над Гародняй байніцы,
Еду размерана, повад аддаўшы каню,
Еду паўз лобныя месцы, катоўні, цямніцы,
Еду паўз ночы цямноцце насустрач далёкаму дню.
Ляпае меч па баку — ну-тка, варта, хто возьме рукамі?
Злосныя позіркі світак ядуць мае вочы, як дым.
Ведаў бы хто з іх, што б’ецца пад гэтымі сабалямі?
Ведаў бы хто, што палае пад гэтым берэтам маім?
Ерась, вялікая маці, агонь ступакі твае ліжа.
Хлопы не ведаюць, ярасці варачы страшны напой,
Што я за іх ненавіджу, знішчальней за іх ненавіджу,
Бо й аднавокая ярасць пакажа дарогу сляпой.
Ерась, вялікая маці ўсіх народаў вялікіх,
Выратуй сына свайго, што не будзе быдлець спакваля,
Не падтрымае ў натоўпе аб дыбе звярыныя крыкі
І не падкіне нявінна ў вогнішча Гуса галля.
Ведаю я за табою, што як бы ні катавалі,
Як бы цябе ні прыдушвалі змрочных стагоддзяў валы,—
Не апявала ты статуй і догмы заўжды адмаўляла,
Знаючы цвёрда, што смерць, што гніццё у патоках хвалы.
Цемры князі і хлусні, што і праўдай і сонцам праклятыя,
Лёд вашых зрэнак змяіных павольна паўзе за спіной.
Як вы мяне ненавідзіце, д’яблавы адвакаты!
Так, што... нянавісць клякоча ля лытак пагарды маёй.
Я праязджаю праз чорныя мантыі, справы і душы,
Нібы праз строй праязджаю, праз імі прыдушаны край,
Крыкі людзей у катоўнях казань хлуслівую глушаць,
Пекла штодзённае глушыць размовы пра баечны рай.
Блізкі, здаецца, ды толькі не верце, што вам абяцаюць.
Ён міражом адплывае, вясёлкаю перад гразой.
І не нагнаць таго раю, павек не нагнаць таго раю,
Як на найлепшым кані не дагоніць ніхто гарызонт.
Веры адкідамі, смеццем будуць зваць цябе людзі,
Пакуль у капішчах іхніх будзеш паўзці, нібы крот,
Пакуль ты слухаць іх будзеш, і пакуль ты верыць ім будзеш,
І пакуль будзеш скарацца ім, мой беларускі народ,

Вашага бога не ведаю з раем рабоў і гаротных,
Пекла яго не баюся, бо ўсё гэта ваша багно,
Не клапачуся аб целе, ані аб душы бессмяротнай,
Тым бессмяротнай, што зробіць, каб потым пагаснуць са мной.
Тут пабудуйце свой рай. Бо ён у руках вашых чорных,
Ў людзях на гэтай зямлі, людзях, што робяць свой лёс,
Ў праве на праўду і слова, на светлы агонь непакорны,
Ў праве на веру не браць, нават як скажа Хрыстос.
Я з баганоснага племя, якое у турмы спускалі,
Шылі ў дурацкі каўпак, рэзалі дзёрзкі язык.
Але забылі вы тое, што колькі б вы нас ні цкавалі,
Рацыю меў, праз стагоддзі, заўжды — ерэтык.

Ветрык свабоды далёкай пяро на берэце ўзвівае,
Вогнішчаў полымя злое ў вачах маіх дзёрзкіх гарыць.
І паўстаюць папярэджаннем, якім да канца пагарджаю,
Шыбеніц чорных «пакоі» на фоне далёкай зары.

Студзень 66 — 3 снежня 70 г.
Рагачоў — Мінск

ПАВЕШАНЫМ 1863 ГОДА

Калі ідуць на абардаж,
І поўніць полымя прасцяг
Да верху мачты —
экіпаж
Цвікамі прыбівае сцяг.

Даўно здалася — нават сталь,—
І толькі зараз —
мы памром
Пад сцягам, што ў прадонні хваль
Знікае разам з караблём.

Ў крыві краіны нашай бель,
Прыходзіць час смяротных сноў,
І нашай волі карабель,—
Няскораны,— ідзе на дно.

І сёння ў вечны наш працяг,
У неба на світанні дня
Уздымуць нас, як волі сцяг,
Якому й Богу нельга зняць.

28 — 29 студзеня 80 г.
0 г. 20 хв.

СМЯРОТНАЯ СТРАТА

(1 сакавіка 1881 г.)

Ігнату Грынявіцкаму,
які сваім выбухам адпомсціў
Аляксандру II за 1863 год

Карэта цара выязджае.
(Гэткі на колах гадзючнік!)
У канале Кацьчыным воды
Да блізкага мора бягуць.
Вось бомба. Хай з падлы смярдзючай,
Хай з яго, ката народаў,
Ката маёй Беларусі
Зараз шматкі палятуць.
Выбух. Той здох. Але
І яго смерч асколкаў нізрынуў,
Вось нясуць... Вось колюць... Пытанні...
Гэта каб іншых гнаць.
Не, ён ім не скажа, хто ён,
«Ігнась Грынявіцкі» — не кіне,
Гонару многа ім, гноям,
Па імю, па бацьку, па прозвішчу,
Гонару многа ім, шлюхам,
Сыноў Беларусі знаць.
З апошніх згасаючых сілаў
(Пытанні... Пытанні... Пытанні...)
Ён лепш успомніць пра тое,
За што ён ішоў на замах.

Успомніць Бабруйшчыну мілую,
Майскую стужку Бярозы,
Дняпро на райскім світанні,
Белыя світкі ў лугах.
. . . .
І ў яго галаву адрэзалі,
І ў сасуд са спіртам паклалі.
. . . .
Спрэс трэслі усіх на допытах:
«Хто гэта?! Хто гэта?! Хто гэта?!»
Але галава маўчала...
І людзі, вядома ж, маўчалі...
Адзін толькі выдаў, паскуднік,
І з тым перайшоў у нішто.
І сяброў ягоных павесілі.
Быў ранак сонечна-чысты.
А ноччу, як развітанне,
Калі іх везлі хаваць,—
У сінім небе начным,
Сінім, як спірт празрысты,
Ўсплыла чырвонага месяца
Адсечаная галава.

9 лютага 84 г.
17.05

ЦАР-ГАРМАТА

Ідзе аблога.
                    На зубцах каменных
Цвітуць клубкі парахавога дыму.
У сутарэннях Вадаўзводнай вежы
Дзяк мерае скупы прыток вады
(Глыток на дзень дзіцёнку і жанчыне,
Сем — воіну і кухаль — для баяр).
Над цёмнымі званіцамі сабораў,
Залітыя дрыжачым мяккім ззяннем,
Спалохана лунаюць галубы.

Ў прыказе душным нейкаму нябогу
Кавальскія пад нос падносяць клешчы,
І пальцамі ўчапляюцца у рэбры,
І тузаюць: «Кажы!
                                        Кажы!
                                                    Кажы!»
А хаты,
                што да моцных сцен прыбеглі
Ў адчаі,
                бо не хочуць іх пусціць,
Ўзяліся полымем і паміраюць.
Рыхтуецца апошні штурм.
                                                        Надзея
Пакінула галодных і сасмяглых.
Драбіны валакуць.
На вежы лезуць,
Чапляючыся пальцамі за камень,
Як мухі па сцяне.
                                        Вязуць таран.
На ланцугах, ад ворвані ільсняных,
Гайдаецца ляніва бервяно.
Вось трэскі паляцяць.
                                              І раптам рып.
Чакаць нясцерпна.
                                        Знову рып.
                                                              І вось,
Адкрыўшы браму, цяжка і павольна
Выкатваюць пачварную гармату.
Яна плыве,
                      плыве,
                                    плыве,
                                                  плыве.
Здаецца, хобату канца не будзе.
Чаканне навісае...
                                        Зараз...
                                                      зараз.

У кожнага ёсць кроў і дом бацькоў,
Абдоймы жонкі раніцай замглёнай
І дзеці, што хістаюцца ў калысках,
Як мараходы на судах лядашчых.

І смокчуць пальцы, смачныя, як цукар.
І успамін аб гэтым, цёплым, блізкім,
Пранізвае людзей у страшны час.
Людская плоць пужаецца, крычыць,
І ў цёмнай паніцы перад страшыдлам
Ад брамы рынула.
                                        Адкуль ім ведаць,
Што гэты леў бяспечны, як шчанюк,
Што ён на крок свайго ядра не кіне.
Ён страшны...
                              Ён жахлівы.
                                                  Бо нямы.
Бяспечная дурная недарэчнасць,
Бязглуздая, вялізная, цяжкая,
Як жудасная цёмная улада
Над душамі людзей, як тыранія.
Забойства цяжка коціць на людзей,
Грукоча ў камень коламі цяжкімі,
І з чорнае разяўленае пашчы
Крыўляецца і пазяхае смерць.
Ўстае над светам бронзы цёмнай холад,
Пагрозны і няўмольны зеў вайны.
О чалавек,
                     як дрэнна ты жартуеш!
Вось ты набудаваў палацаў дзіўных,
Узносяцца над светам Парфеноны,
Ў садах квітучых музыка іграе,
Гамеры светлыя складаюць гімны
І моцарты над нотамі сядзяць.
І раптам... грубы і нясцерпны скрогат
Гармонію ў кавалкі разбівае.
Прарокаў мудрых ты паслаў на смерць,
Заступнікаў сваіх пабіў каменнем
І дойліду фалангі перабіў...
Адвечная гучыць над светам песня:
Б'юць дзікуны у гучныя тамтамы,
Калоны скіфы валяць на зямлю...
Лятуць, як смерч,
                                       атручаныя стрэлы...
Куюць мячы і вынаходзяць порах...

Агнямі выбухаюць мінаносцы...
І,— завяршэнне,— устае над морам,
Над залатым каралавым пяском
Сляпучы і тупы атрутны грыб.
Цывілізацыя!
                    Вянец культуры!
Яны жывуць народаў цёмным жахам.
Яны прыдумалі на душу простых
Дзясяткі недарэчных цар-гармат.
О простыя зямлі,
                    падайце рукі
Адзін другому з братняю любоўю.
Не кашляйце крывёй ля ям ліцейных,
Дзе смерць братам спакойна адліваюць.
І шчасцем стане жыць.
                    І цар-гарматы
Тады ў належнае паставяць месца,
На вечны п’едэстал,
                    каб ранкам дзецi
Гулялі ў схованкі паміж лафетаў,
І вартаўнік, заспаны і бурклівы,
Хадзіў вакол з анучаю і цэбрам
І лаяўся, змываючы з жалеза
Памёт і пер’е.

[1959]

РАМАНС ПРА КАРАЛЯ, ШТО ПАКІНУЎ ТРОН

Так было і доўга так будзе:
Палілі вёскі й палі,
З гарадоў рабілі руіны і груды
Ўсёй зямлі — усе каралі.
    Не, не ўсе. Ў даўніну забытую
    Быў адзін — адзіны, і ён
    Для простых кінуў эліту,
    Для кахання пакінуў свой трон.

Заблукаў ён на паляванні,
І з дачкой палясоўшчыка Рут
Прасядзеў ля агню да світання
І найлепшую стрэў зару.
І кінуў магнатаў без жалю,
Палюбіў курных хатаў дым,
І аддаў сваё сэрца не за́мкам і залям,
А халупам і бедным братам сваім.
Палюбіў іх песні і словы,
Бо казаў іх каханай рот,
І зляцелі ў многіх галовы
З тых, хто мучыў і нішчыў народ.
І аднойчы сказаў ён магнатам,
Сказаў словы дзіўныя ён:
«За каханне у простай хаце
Я пакіну бацькоўскі трон.
А пакольки мне вецер вее
З нейкай іншай, свабоднай зямлі,
То ў Ісландыю, край завеі,
Мы сплывем на сваім караблі».
...І ў той час, калі йшчэ не ўкрылі
Крылы ветразяў мачты ўзлёт,
На прычале конна з’явіліся
Сваякі тых, што нішчыў народ.
Гналі коннікі ў дзікім намёце.
Кожны меч свой цягнуў з нажон:
«Не каханнем — макітрай заплоціш
Ты, што, дурню, кінуў свой трон».
Нараджала маланкі зброя,
І пад вечар ад роднай зямлі
Ў край далёкі, край мёртвых герояў
Ён адплыў на сваім караблі.
. . . .
Раздзімаў яму ветразі вецер,
І адплыў у Нязнанае ён...
Той адзіны кароль на свеце,
Што аддаў за каханне свой трон.

25 ліст. 81 г.
21.20. П[аўночныя] мог[ілкі]

ГЛУХІ ГЕНІЙ

(Гоя)

Сон розуму пачвар раджае,
І панствуюць яны над ім,
Паветра крыкам запаўняюць,
Вішчаць і кідаюцца ў дым.
І вар'яцее мозг ад плачу
На самай праведнай з планет.
Чуць не магу!!! Ўглядаю. Бачу
І мацаю каравы свет.
Што з ім? Які смяшлівы д'ябал
Зямлёй гуляе, як мячом?
Чаму аднога ўладай вабіць?
Чаму другога б'е мячом?
У ведзьмы на грудзях звісае
Дух цемры, злосны і тупы.
Свет забівае і ўмірае.
Хто не асёл — той нетапыр.
І хто паверыць, нават з кроўных,
Што цяжка мне узнёсласць мар,
Дзіцячую сваю любоўнасць
Хаваць за жорсткасць і кашмар?
Іначай нельга, бо адразу
Раздражніш лютую змяю...
Іначай схопяць і абразяць,
І гразззю ў душу наплююць.
У царстве смерці і трывогі
Ёсць для мяне адзін маяк,
Што асвятляе мне дарогі...
Іспанія, зямля мая!
Ахутаная ў сан-беніта
З дурацкім вострым каўпаком,
Равучым полымем абвіта,
Ў турме задушана шнурком.
Вайна!
                Забілі маці ў полі.
Нясуць. А захад дагарэў.

Дзіцёнак сіры, бедны, кволы
Ідзе за ёй і вочы трэ.
Не бачылі бы лепей вочы
Вось гэта:
                    новай смерці цень,
Маленькую фігурку ноччу,
Кранаючую, як прамень.
Хто высушыць дзіцяці слёзы?
Хто ён, загублены ў хмызах?
Язміну кветка на марозе.
На веях мёртвая сляза.
«Матуля, бедная!
Як гэта вытрымаць?!
Якая мужнасць!»
Суцэльны крык ірвецца з горла,
Крык фарбы, крык іглы ў турме.
І ўрэшце: «Ісціна памёрла!»
Памёрла пад вясёлы смех.
Глухім жыву і паміраю,
Глухім крычу пад градам куль,
Глухім, бо слухаць не жадаю
Хлусню, што панствуе паўсюль.
Пакуль пад гукі новай песні,
Хар алу, што залье палі,
Святая праўда не ўваскрэсне,
Ўсё ж уваскрэсне на зямлі.
. . . .
Тады — пачую.

[1959]

* * *

Не злабіся на ерэтыкоў,
Не цягні ў самае неба выю.
Свет без іх — чародка прасцякоў,
Свет жывы — пакуль яны жывыя.

Ты мудрэц — пакуль мудрaць яны.
Ёсць яны — няма ў табе падману.
Не гані агнём іх, не кляні,
А малі аб іх уратаванні.

26 ліст. 81 г.
11.37

БЕЛАРУСКАЕ МІНУЛАЕ

Нязносны гонар тым, што робім сёння.
Дулю!
Вазьмі у звычай, сын герояў і багоў,
Не пагарджаць святым сваім мінулым,
А заслужыць яшчэ,
і вартым быць яго.

21 ліст. 81
13.43

* * *

Што такое ёсць справядлівасць,
Калі капануць глыбока?
Яе няма, калі гнецца
Хоць адна ад крыўды спіна.

Як кулак — не кулак без пальца,
І «ў абодва не зрыць» аднавокі,
Так грамадства з адным нешчаслівым
Каштуе не болей лайна.

23 ліст. 81 г.
12 г. 5 хв. Паўн[очныя] м[огілкі]

* * *

З амбона хтось крычаў пра шлях да раю.
Адзін маўчаў, паказваючы згоду.
Другі маўчаў — на знак сваёй нязгоды...
Маўчанне адназначным не бывае.

21 ліст. 81
13 г.

БЫЛОМУ ДРУГУ

Ну й свінства ж ты зрабіў... Ледзь дашукаўся караня.
Глядзі,
          ў наступны раз не зносіш галавы.
Давай
          на антыбрудэршафт з табою дзёрнем.
Хачу ад сёння быць з табой на «вы».

21 ліст. 81
13.25

СКЛЕРОЗ

У яго быў склероз — ну чыстае гора!
Але ён быў мужны і не паддаваўся:
Кожны дзень забываў ён, ці піў учора,
І, на ўсякі выпадак, апахмяляўся.

23 ліст. 81 г.
12 г. 7 хв. П[аўночныя] м[огілкі]

АРАРАЦКАЯ ДАЛІНА

Плантацыі перцу, кінзы і рыгана,
І сохне перац пад кожным «дымам».
І кожны дом у агні буяным
Згарае купінай неапалімай.

І скалы, як бруднаю вапнай пабелены,
Гразёй храпаватай залеплены спіны.
А там, дзе вада,— такая ўжо зелень,
Такая зялёная, ажна сіняя!

А ўдалечыні Арарат двухгаловы
У небе стаіць недасяжнаю марай,
Прысыпаўшы лысіны пудрай цукровай,
Захутаўшы ногі ў ліловыя хмары.

26 ліст. 81 г.
20 г. 53 хв. П[аўночныя] м[огілкі]

АРМЯНСКІЯ АНАНІМНЫЯ ПРЫТЧЫ

(Вольныя пераклады)

СТАГОДДЗЕ V

Воўк авечкам сказаў: «Мір вам светлы й святы.
Нада мной і над вамі — адзіны Бог».
І Баран сказаў: «О сёстры й браты! —
Ратуйся, хто як і хто змог!»

Калі часам пачую голас святы:
«Абавязкі!!!
Прагрэс!!!
Ідэі!!!
Правы!!!»,—
Мне таксама хочацца крыкнуць: «Браты!
Ратуйся,— на на злом галавы!!!»

СТАГОДДЗЕ XX

Ганарылася стронга перад печкуром:
«Рыбакі мной цароў частуюць! А ты?!
Галадранец кожны нясе цябе ў дом,
Купіўшы за шэлег сто тры хвасты».

І пячкур адказаў: «Ну і хай сабе голь,
Хай ламаны шэлег за сто тры хвасты.
Ты ж — бясплатна вандруеш на панскі стол.
Значыць, нават таго не вартая ты».

23 ліст. 81 г.
13.58

ПЯЦЬ СТРУКОЎ ПЕРЦУ

Як задумаў свіння — Асманскі султан
З Каўказам сілаю мерацца,
Ён — меру гароху прыслаў для армян,
А яны — пяць струкоў чырвонага перцу.
І кожны султанаў мудрэц, як баран,
Разглядаў іх і сэнсу не бачыў,
Але самы сівы сказаў: «О султан!
Мне нядоўга жыць. Растлумачу.
Ты гарох ім паслаў — безліч войска свайго.
Ну і зварань. З’ядуць. Хай без радасці.
Хаця цяжка пасля,— нат з падмогай багоў,—
Будзе вытрымаць іх кананаду.
Войска іхняе — пяць пярчын — прад табой,
Праглыні, найвялікшы султане,
І згарыш ці да смерці уп’ешся вадой:
Ні Севана, ні рэчак не стане».

25 ліст. 81
9.55

* * *

Старайся (але, вядома, не ка́ту)
Сказаць адзіна верныя словы:
Замест:
          — О Божа, ды будзьце вы клятыя!
Сказаць:
          — О Божа, ды ўстаньце здаровы!

24 вер. 79 г.
16 г. 20. Піцунда

ХАН І ТАБІБ

Хан кліча лекара-табіба зрання:
— Баліць азадак. Маю барыша.
Лячы хутчэй, бо заўтра мне ў дыване
Дзяржаўныя пытанні вырашаць.
— Ды вылечым. Але прабач, мой хане,
Магчыма, у неразумнасці сваёй
Я нейк лічыў, што гэтыя пытанні
Рашаюць пераважна галавой.

8 лютага 84 г. 21.03 — 9 лютага. 10.24

ПРАРОК

(Маналог Кастуся з ІІІ акта
трагедыі «Кастусь Каліноўскі»)

Генадзю Кісялёву

Далёкія-далёкія дарогі
Пад хмарнай лебядзінай чарадой...
Іду... Не веру ў д’ябла ані ў Бога.
Былі б — дык не паднеслі б чары той:
Пакутваць цяжка гневам і журбою,

Ў пустыні марна да пяскоў гукаць
За край, даўно адвучаны ад бою,
Ад мовы, гонару і языка.
І жыць, як тыя, што вось-вось сканалі,
Але яшчэ не ўпалі ў вечны смерч:
Мозг шле навокал клічы і сігналы,
А цела — ў мёртвы лёд закула Смерць.
Ў распадзе клетак мозгу, бы ў магіле,
Чуць, як лікуе крумкачоў імша,
Ўсе словы чуць у гневе і бяссіллі,
Пакуль не вернецца ў Нішто душа.
І з горыччу, бы ў сполаху зарніцы,
Убачыць раптам дальнія гады,
Калі нашчадкі узвядуць грабніцы
Ўсім тым, каго распялі іх дзяды,
Каго пабілі на стагнах каменнем,
Каго на плаху валаклі з турмы...
Вы, людзі ўсіх наступных пакаленняў,
Ці будзеце у роспачы, як мы,
З сваёй апошняй ледзяной калыскі
Чуць мозг, што марна растае ў агні?
Не трэба. Што нам славы абеліскі?!!
Што нам, памёрлым, знічы і граніт?!!
Калі жадаем мы адной кароны:
Пачуць, як лёсу валяцца муры,
Пачуць, хаця і ў першы дзень па сконе,
Ў згасанні мозгу ярасны ваш крык.
І зразумець, што вы ўзламалі краты,
Апошняй думкай, цяжкай, як свінец,
Што блізкі ён, вялікі ваш пачатак,
Што блізкі ён, вялікі мой канец.
І ў водбліску згасальнае заранкі
Апошнім промнем, як лязом нажа,
Пайсці раллёю, мною узаранай
Для руні, невядомай і жаданай...
Пайсці да вас...
І да свайго крыжа.

3.IV.65
Шагол

ДЭМАН

Позняю ноччу з бяссілымі зорамі стылымі,
Калі ў глыбокіх дварах паміраюць вятры,—
Сеў на акно чалавек з кажановымі крыламі,
Месяц і зоры гусцеючым ценем закрыў.
Складваў і знову выпростваў ён крылы маўклівыя,
З іх вандраванняў міжзорных счышчаючы пыл.
Крылы як веер былі, як паніклыя косы алівы
І як пагаслых ад стомы камет пацьмянелых снапы.
— Хто ты? — спытаў у яго.
— А нашто табе ведаць аб гэтым?
— Што ты?
— Я кветка і зорка. Пагоня і бег.
— Зараз адкуль?
— Я... забыўся на тыя планеты.
Дзе абпякаў мае крылы агонь, дзе завейваў іх снег.
— Што ты пабачыў?
— Тупых катаклізмаў раскаты,
Зло і пяшчоту, пажар і спакойны заліў.
Ўсё гэта можна пабачыць на гэтай праклятай,
На блаславёнай, на сонечна-змрочнай зямлі.
— Што ты запомніў найбольш?
— Ледзяныя абшары свабоды,
Дзе сумнявацца даводзіцца ў сэнсе самога быцця,
І каля Альфы Цэнтаўры грыбы вадародныя,
А ў Магеланавай Хмары няпэўныя іскры жыцця.
Ёсць там планета, што Антызямлёй называюць,
Чорная прорва за ёю. І там, у здрадлівай імгле,
На двайніка твайго вораг з кінжалам чакае
І з антыкуляй, што дрэмле у антыствале.
— Дэман мой, што ж не сабраў ты апошнія сілы,
Каб двайніку майму сніліся вершы, каханне, спакой?
— Але ж цябе на зямлі гэтай, дружа, таксама забілі
Слабай жаночай рукою, каханай рукой.
— Дух дасканалы занадта, ўсю горыч ты зведаў.
Што ж уратуе жыццё? Ратуй мяне, дружа, або
Вырві з мяне ледзяную самоту ўсяведання,
Дай мне няведанне простых і простых любоў.

Ўсё асляпленне кахання, эльбрусы яго і галгофы,
Люд, што гібее ў агні, сэрца, што гіне ў агні,—
На іх, вазьмі іх сабе разам з гэтымі строфамі,
Што разумеюць усё і нічога не могуць змяніць.
У чалавека ўначы ўсміхнуліся змрочныя вочы:
— Просіш аб чым? Пагасіць твой апошні маяк?
Хлусіш нашто? Ты ж не хочаш збавення, не хочаш.
Лепшаю песняй тваёй стала пакута твая.
Мужна ў цемру глядзі і трызні аб вечнай радзіме,
Трызні аб шары зямным і пакутвай далей і далей,
Пакуль не згасла зямля, пакуль чыстае неба ад дыму.
І пакуль гібель твая дрэмле ў нейчым ствале.

13.III.62
2 г. ночы

ВІНО ДАЖДЖОЎ

(Малая паэма)

Рыгору Барадуліну

Хмары цягнуцца ляніва, дзень пры дні — чацвёрты дзень,
Гарадок паныла мокне на адхоне над Дняпром.
Хочаш — паблукай па вулках,
толькі зведай — варта дзе?—
Каб з зараслае канавы не чарпнуць чаравіком.
На адхонах ліпы мокнуць, за ракой дажджы вісяць,
Нібы гэта і не жнівень, а кастрычнік на палях.
Бурбалкі плывуць па плынях, ад мянёў віры кіпяць.
Што, зямелька дарагая, нарабіў Ілля гнілля?
Добра, калі пройдзе скора, калі сонца раніцой,
Ледзь прабіўшы выпарэнні на старыцах і тарпах,
Сотняй радасных вясёлак загуляе над зямлёй
І ў падобных на вясёлкі, зыркіх, радасных сярпах.
Наламаныя з праменняў,
стануць копы на палях,
Сотні ветразяў паставяць і абсушаць іх буслы,
І тады не толькі ў птушак будзе цвёрдае валлё,

І тады не толькі ў быдла будуць гладкія маслы.
Добры дух зямлі дняпроўскай, пасіні рачны свінец,
Каб сплылі за мора хмары і,— як можна нарыхлей,
Дрэнна стала паляўнічым, а, сярод усіх, і мне,
Добра стала ўсім астатнім, чый надзённы гіне хлеб.
Паглядзі, пад бізунамі ледзь стаіць у люстрах сад,
Яблыкі, як лёд вільготны,
                                        агрэст змрочны, нібы гном,
Сотняй мокрых парасонаў правісае вінаград
За заплаканым, як доля, за пакрэсленым акном.
Мокрыя стагоў шаломы, бітая, як я, рака,
Ломкая дажджоў салома не стамляецца звінець.
І ад любай сто стагоддзяў ні адзінага радка:
Пэўна, ногі паламалі на ухабах да мяне.
Будзем верыць:
                              заўтра сонца абагрэе свет ізноў,
Заўтра Янка ліст напіша, Грышка, Ладысь і яна.
Бог, урэшце, з ёю. Пэўна, зноўку недзе п’е віно.
То давай і мы адкажам яснай зліваю віна.
Што яшчэ рабіць іначай, калі плачуць берагі?
Чым яшчэ цяпер заняцца, калі ў гневе мокры бог?
Ну,— Сяргей, Юрась і дзядзька! — заўтра пойдзем на лугі,
А сягоння досыць кіснуць. Выпіць хочацца, дальбог.
Будзем верыць: сонца ўстане.
                                             І ў чаканні на яго
Прабяжым дваром і ў спіны бізуноў палучым воз,
І адкрыем рот адрыны, і пасцелем ля стагоў
Пару посцілак суровых, як паэтаў добрых лёс.
Пяць «гармат» ля іх паставім пад высокі азярод.
Толькі ў гэтым ты прыдатны, золкі дождж, праклён зямлі:
З-пад цябе яны — ў каралях,
                                             з-пад цябе яны — як лёд.
Як, сцюдзёныя ў крыніцах, дуба чорнага камлі.
Ну, Сяргей, бяжы ў гародчык, памідораў набяры.
Патапчы бульбоўнік золкі — раз малодшы сярод нас.
Прыйдуць, будзем спадзявацца, і такія вечары,
Калі хлеб ты будзеш кроіць і з адрыны — ні на час.
Дзядзьку — баннік ад «гарматы», як зямны прагрэс, крывы.
Аддамо яму пашану: больш як ўсіх ён пастраляў,
Хай кіруе ён паважна разліццём зямной крыві,

Каб ніхто не лёг пад стогам і ніхто не крыўдаваў.
Ты, Галіна, дай, тым часам, сала мяккага сябрам.
Што мы, ўрэшце, не славяне?
Што мы, зломкі на хаду?
І паколькі продкі нашы елі з травамі зубра,—
«Зверабою» і «Зуброўкі» для гуляк не пашкадуй.
Я — раздзелаю качыну на талерку для кагось,
І яна растане ў роце — што там нейкі ананас?!
Ты ж, Георгій, як далёкі, але вечна блізкі госць,
Пасядзі пакуль султанам і натхняй ідэйна нас.
Вось урэшце ўсё гатова.
Стол цвіце, як майскі луг.
Але што з пяццю жняцамі значыць жніўная пара?
Ёсць сусед у нас харошы, і паколькі ён наш друг,
І паколькі ён вясёлы — запрасі, Сяргей, Змітра...
Мы сядзім, і перад намі быццам восенню гарод,
Ўвесь спакойны і раскошны і аддадзены такі,
Быццам лепшы грэх смяротны, забаронены стакрот,—
Пахнуць кменам і парэчкай маласольныя гуркі.
Кроп, нібы галіны славы над бульбянай галавой,
Лаўр на ёй ляжыць, здабыты ў палымянай барацьбе,
І, як лёд, стаяць вяргіні, ўсе абвітыя ў павой,—
Нібы ты і ўсе дзяўчаты, што тужылі па табе.
Ад гусцёрак на патэльні —
да нябёсаў пах пайшоў,
Аж багоў на сёмым небе рэжуць зайздрасць і нудзьга,
Кучы ракаў вагнедышных, жоўтых паркіх кіяшоў,—
Патрабуюць вінных плыняў, каб пажар у глотцы згас.
Гэй вы, хлопцы-памідорцы, рэжуць вас, а вам — дарма!
І таму ў падзяцы палкай будзем з вас мы пачынаць,
З вас, жаўцюткіх, нібы сонца, сонечных, нібы хурма,
І чырвоных, нібы шчокі у вясковых дзеўчанят.
На, трымай, вось гэты зараз лопне, як чырвоны шар,
Ёю ўпушчаны ў вышыні ў той апошні, горкі дзень...
Д'ябал з ёю!..
Як палае баравінкавы пажар!
Гэта, брат, такое дзіва: як няма, то украдзеш.
Лі віно! Мы не з цвярозых ад калыскі карасёў.
Нічыёй высокай ласкі мы не маем на стале.
Самі ўсё мы тут злавілі, і ўзрасцілі самі ўсё,

І не ўдзячныя нікому да маленняў і кален.
Вып’ем, хлопцы, за нянасце, за ружовыя агні,
Што абудзяць немінуча заўтра новую зару.
За Балгарыю, за ружы, за баянскіх тэмпер зніч,
І за сінія валошкі, за Дняпро, за Беларусь.
Хай жывуць яны давеку сярод рэк, азёр і гор,
З іхняй Боскай дабрынёю, з гонарам прыгожых вей,
З іхняй мовай першароднай, з песнямі, як райскі хор,
З ярым сонцам вечнай славы, што і ў хмарах пражыве.
За Рыгора і за Янку, за сяброў вясёлых — мех,
За пасеў, пачаты імі на святой сваёй раллі,
І яшчэ за Аляксандра, за яго знішчальны смех,
За працяг яго легенды аб раздзетым каралі.
Спусцім каралёў у прорву — і нядрэнных і благіх,
Разам з гвалтам і вайною кінем іх да сатаны,
І адзетых, і раздзетых, і ў каронах і без іх.
І за гэта, братка, вып’ем. Не кажы, што ты хмяльны.
Вось віно, як кроў дракона, вось з рабінаю каньяк,
А не хочаш — «беларускай» ад душы у глотку ўлі.
П’ецца ў дождж, дык пі, Георгій, пі, балгарскі ты лайдак,
Ні Кірыл і ні Мяфодзій гэтак, дурні, не жылі.
Што з таго, што гэтай песні літары далі яны,—
Мы далі для гэтай песні тое, чым звініць яна:
Азбуку любві да праўды і агіды да хлусні,
Азбуку радзімы мілай, і кахання, і віна.
І закусвайце: ўсё роўна поўная грахоў карма.
Дык давай на ўцеху д’яблам мы пакінем гэты дом
Тлустыя, як карт калода ці апошні мой раман,
Гладкія, як друг мой Мальдзіс, і лянотныя, як сом.
Закусі, каб нас мядзведзем Хмель Хмялевіч не задраў:
Вось кіпіць у масле рыба, вось кіёўкі, як ламы,
Качкі смажаныя мараць пра зялёны рай Дняпра,
Як калісьці будзем марыць аб Дняпры у пекле мы.
Мы не крыўдзілі суседзяў, але крыўдзілі багоў,
І з катлоў смалы ніякі нас не выведзе Арфей.
Пекла будзе.
І калісьці вып’ем мы і за яго...
А цяпер, на тост наступны,
выйдзі, брат, пад дождж, Сяргей.
За жанчын, што нас кахалі ў светлы дзень і ў ночы час,

Што сваёй пяшчотай рэдка нас міналі на зямлі,—
На каленях, хлопцы, вып’ем: і за тых, што грэлі нас,
І за тых, што нас калісьці, небаракі, абышлі.
Ім жа горш, што абмінулі, не прыйшлі ў наш цёплы кут,
Што навекі застануцца без сапраўднага святла...
А пакуты?.. Што пакуты?.. Без настройкі трох пакут
Песень сапраўды вялікіх наша ліра не дала б.
...Дождж лапоча па драніне, і праз завесі вады
У адрыну павявае ветрам волкім і прамым,
І ўстаюць у мокрых далях з хмар і зліваў гарады,
У якія не траплялі і павек не трапім мы.
І няхай пад бізунамі ледзь стаіць у люстрах сад,
І скрабецца у адрыну агрэст, змрочны, нібы гном,—
Мы жывём і п’ём за сонца, мы, сцюдзёная раса,
Што прарочыць дзень пагодны і знікае з гэтым днём.

5 жніўня 64 г.
Рагачоў

ГУЛЯНКА Ў ДЭКАРАЦЫЯХ

(Малая паэма)

Гародня над морам. Няўжо над морам?
Нешта, здаецца, вучыў, што над Нёманам...
Мабыць, з-забыў... Хвала рэжысёру,
Што прыцягнуў пад Гародню горы!
Волат!
Мог бы спрачацца з Сам-со-манам.
Што-то як двойка па геаграфіі...
Вось жа яно...
У стагоддзі шаснаццатым...
Латнікі п’яныя, войты, графы...
Тр-р-р... А нашто тут студыйны «рафік»?..
Часу машына?
А што разбірацца там?!.
Плюнь! Віно галоўнае,
Шашлыкі,
Сіні дым...

П’ём сваё, кроўнае,
На працы гарым.
Бач, апостал Павал цягне віно...
Кін-но!!!
Месяц ішачылі
Дзень у дзень...
Што вам тут, Ушачы?
Орша? Бытэнь?
Маеш рач-чыю
Д-дзень у дзень...
Мелі рацыю,
Што ў дэкарацыях,
Без людзей.
Што вам тут, Мёры,—
Пі ды глядзі.
Слава касцюмёрам,
Грымёрам, акторам,
А найбольшая таму, хто даў у крэдыт?
Полымя адбіткі на даўніх мурах,
Вілы, косы, світкі — проста жах!
На шампурах круцяцца, пахнуць шашлыкі,
Сінія агеньчыкі, іскаркі.
Досыць над такімі палілі нас.
Мы іх пусцім дымам...
Наш час!
Вогнішча іскрыцца. Дым. Дым.
Мы ім — інквізіцыю! Мы — ім...
Лі на абрусы,
Паны-беларусы!
Ў гэты апошні і слаўны час
Крымскія лаўры глядзяць на нас...
Мы беларусы даўніх часоў.
Ой, уп’юся!
Дык кінь ты ўсё!
Налівайце шклянкі —
П’янка дык п’янка.
Налівайце іх на святасць
Віном.
Акаянным, але не праклятым
Віном.

А яно нам паможа ўзвесці наш дом,
Радасць, ісціну й людскасць у рукі ўзяць.
Слаўся ў вышніх лаза!
Слаўся лаза.
Слаўся тая, што дорыць кахання сілу,
Слаўся тая, што гора паможа заліць,
Тая, гроны якой нас сёння паілі,
Тая, гроны якой яшчэ спяць у зямлі,
Што малодшым, іншым падораць радасць,
Іх шпурнуўшы ў кахання гарачы вір.
Эх, лаза ты мая,
без лістоў,
непрыглядная!..
І сядзіць у вянку з лазы вінаграднай,
І смяецца праз слёзы
Аўтар — п’яны сатыр.
О якая туга!
Па-над белымі вежамі сцелецца
Ў чорным небе Батыева Шляху алмазны аркан.
Калі даць камянём па аплеценай віннай бутэльцы,—
Атрымаецца ледзь не версальскі фантан:
Сто каскадаў у шчыліны. Глеба з гора
Смокча, сёрбае, цягне нагбом віно...
Ой, кіно!!!
О, як скачуць, якая фантасмагорыя,
Мора, скалы, касцёл беларускі, ноч!
Ноч святое Вальпургі: рук спляценне,
Вежы, мур і горад з сярэдніх вякоў,
На франтонах і статуях ломяцца цені,
Бліскавічна імчаць распатланыя цені
Пад рытмічны пошчак конскіх падкоў.
Конскіх?
Чорта!
Проста ў д’ябла капыта
Рэквізітарам п’яным рупна падбітае,
Бо ў імгненне стопча сярод камянёў...
Ой, кіно!!!
Як на Лысай гары, як на Брокена скалах
Карагодам, віхураю ўецца навала.
Скачуць д’яблы з вядзьмаркамі, скачуць агні,

Ўсё, здаецца, вось-вось узаўецца ў зеніт
На мяцёлках і свіннях, з бляяннем і віскам,
На казлах і качэргах, як смерч, як вятрыска...
Звон падковаў і з белай званіцы звон,
А магчыма, ў мазгах утрапёных звон...
Звон.
Звон.
І віно, і ўзлёт, і водбліск пажараў,
І бляднеюць зоры ад нашай мары
Ў прадчуванні новага светлага дня.
Пеўня крык.
                    Цішыня.
Разлілося святло.
                              Цішыня.
Цішыня. Над туманным масляным морам
Узвышаюцца вежы снежным узорам.
Мёртвым сном войска мёртвае спіць на зямлі...
Мо манголы прайшлі?
Мо гуны прайшлі?

1 крас. — 18 вер. 67 г.
Панізоўка — Мінск

ПАЭМА ПРА ЯВАР І КАЛІНУ

Трубяць трубы ў Гародні,
Прагнуць мячы крыві...

Збірае войска магутнае
Князь Гародні — Давід:

— Абрыдлі зямлі нашай крыкі,
Крыжакаў расціснем у блін!
Хадзем, зямля Беларуская,
Хадзем вайною вялікай!
Хадзем,
Народ
          беларускі,

На Мар’енбург і Берлін!!!
Досыць ім нашага раю!
Не дазволім нас болей крануць!!!
Конь басуе, іграе,
Зямлю капытамі крае,
Зоры вачыма лічыць,
Вушамі — чуе вайну.

Збіраюцца тысячы вояў.
І Яну трэба ісці...
Латы светлыя, добрая зброя —
Што яшчэ патрэбна ў жыцці?!

А нічога! Хіба што праклёны,
Ды яшчэ каб даўжэй пражыць.
Бязлітаснай чорнай варонай
На ганку маці стаіць:

— Ян!
Запомні!
Немцы
І прусы...
(А як прыйдуць, то зноў заб’юць)...
У няроўным баі яны мову душылі,
У няроўным баі твайго бацьку забілі
І зямлю спалілі тваю.
І прусы —
Няхай пад прымусам
(Кляты, рабскі народ!)
Зрабілі табе,
беларусу,
Найгоршую з горшых шкод.
Яны спалілі Айчыну.
І ты з імі тое ж зрабі.
Дзіця...
Старога...
Жанчыну...
Дань не бяры...
Забі!!!

О вялікая, лютая сеча!
(Што каму да жаночых слёз?)
Над поплавам мокрым пад вечар
Пыл стаяў да нябёс.

Мужчыны забітыя...

Прусак
          і нямкінь
                    у распетлях вялі...
Край загінуў.
І за́мкі іхнія,
І палацы дымам пайшлі.

За́мкі — хай...

А нашто ж адрыны?..

Трубы вояў плачуць наўзрыд.

Паміж яварам і калінай
Сядзіць Вялікі Давід.
Вакол — вялізная світа
І ні лапічка свежай травы.
І латы яго — пабітыя,
І на твары — дым баявы:

— Яне! Прасі чаго можаш!
Ты ў ворага славу адняў,
Ты прабіўся праз строй варожы,
Ты — магістра зваліў з каня.
Ты —
Зламіў таму быдлу шыю,
То прасі хоць свет у мяне…

— Княжа... Мне паланянку...
Марыю...
Яна... пакахала мяне.

— Хочаш — золата колькі важыш?

Ці бурштынаў,
каб аж скамянець?

— Княжа... Мне паланянку...
Марыю...
Яна... пакахала мяне.

— Хлопча!!! Аб’еўся блёкату?!!
Немец з прусам кроў нашу п’е...
Яна пруска! Балтка! Рабыня!

— Княжа, я кахаю яе.

— Д-добра, бяры яе ў жонкі,—
Ўсё ж паправа для нашых ніў.

І адсек ён галіну явара,
І каліны цвет абламіў.
— Бяры, калі так кахаеш...

Чагосьці я добры цяпер?
Толькі ведай: такое — навекі.
Кінеш — то лепей бы ўмер.
Кахай да апошняга ўздыху,
Кахай да ліхога канца.
Толькі вось што...
Хочаш не хочаш,
А матцы дашлі ганца.
Бо яшчэ прыпасе табе вілы,
Бо яшчэ глядзіш — і канец!..

На апошніх канёвых жылах
У двор уварваўся ганец.

— Пруска?!? Яны пад прымусам
(Кляты, рабскі народ!)
Зрабілі нам, беларусам,
Найгоршыя з горшых шкод.
І няхай яны знікнуць знічкаю...
І няхай...

І тады яна
Атруту, чорны дурнічнік,
Распусціла ў чашы віна.

Ян вёз,
Асцярожна трымаючы
Пад грудзі магутнай рукой.
Конь ступаў, нібы нёс паміраючым
Чашу з крынічнай вадой.

Прыскакалі.
Вояў калона
Па шляху паўзе, як ніць...
На гульбішчы чорнай варонай
Няўмольная маці стаіць.
А яны — як светлая мара,
А яны — як вясны яснацвет.
На кальчузе — галінка явару,
На шнуроўцы — калінавы цвет.

— Маці, я дужа кахаю.
Гэта вечная радасць мая.
Палюбі, як неба кахаеш,
Палюбі, як кахаю я.

У нянавісці — неба згарае,
Пасвіць воўк чараду авец.

Конь басуе... іграе...
Зямлю капытамі крае,
Зоры вачыма лічыць,
Чуе вушамі —
канец.

— Піце на хмель і на руту,
Піце, дзеці мае.
(Падае Марыі атруту,
Яну — віно падае.)
— Тут твой дом, бузіна ля парога,
Тут прабабкі часалі руно...

Проста каню пад ногі
Сын вылівае віно.

— Марыя! Віно, і світанне,
І апошні смяротны ўздых,
І шчасце адно, і каханне.

Пі палову майго кахання.
Астатняе я...
Каханне.
І сонца адно нам, Каханне,
І Зямля адна на дваіх.
. . . .
І... зямля... адна на дваіх.

Не паспелі схапіцца другі,
Маці вей не паспела ўзняць:
Ледзь паспелі схапіць яго слугі,
Калі ён
валіўся з каня.

Скамянела маці:
— Што ж, людзі.
Гэта лёс.
Падрыхтуйце ім дом
Ля царквы.
Дзеля Яна —
пад правым.
Дзеля дзеўкі —
пад левым крылом.
Вінен сам.
Забыўся, ануча,
Пад чыёй рукою ляглі
Бацька,
друзі,
браты,
таварышы
На праклятай,
На спаленай гэтай зямлі.

І хай вам не будзе агульным
Ані жыта, ні сінь ільноў,
І ложак не будзе агульным,
І зямля вам не будзе адной.
. . . .

На магіле Марыі каліна
Ў кроплях вясёлкавых слёз,
А на магіле сына
Явар магутны ўзрос.

Дні ішлі... А дрэвы віліся
Паміж тысячаў дрэў жывых
І галінамі моцна спляліся
Над страхой заімшэлай царквы.

Данеслі.
І маці з’явілася,
І вочы ёй плач спапяліў:

— Пэўна, дзесь мае дзеці
Ў вялікім каханні жылі.
Жылі, жылі, весяліліся,
Шумелі вясной маладой...
Цераз царкву сашчапіліся.

Божа!!!
Божа ты мой!!!

Што казаць аб магіле трэцяй?!

Мала тых магіл на зямлі?!

Але разам — праз храмы,
Войны,
Дзяржавы,
Наветы,
Праз нянавісць —
галіны яны сплялі.

І канец паэмы журботнай,
Так журботнай, што плача сусвет,
Пра магутны і горды явар.
Пра каліны ласкавы цвет.

Юрмала — Пумпуры
19 жніўня 76 г. —
Верасень 1976
12.20 ночы
Гагра

ПЛОШЧА МАЯКОЎСКАГА

(Паэма)

Брыдкі, халодны асенні дзень.
Таксі прыцішаюць бег.
Над горадам неба, як шэры цень,
Над горадам мокры снег.
Снег на карнізах бялее палоскамі,
Снег ляжыць на плячах Маякоўскага.
Мокры снег,
Мокры снег,
Мокры снег
Растае на асфальце, на газонах ляжыць,
Шэры асфальт і сівы газон.
Мне да болю, да болю хочацца жыць,
Хочацца жыць,
Хочацца жыць,
Як не хоча снег,
Як не хоча трава,
Як не хоча бронзавы — ён.
Снег зіхаціць на апушчаных веях,
Без капялюха іду, бы ў сне,
А ў валасы мае вецер вее
Мокры, мокры снег.
Мокры снег.
Снег.

I

Любая, помніш?
Была вясна.
(Вясна? На гэтай зямлі?)
На машыну проста ляцела сасна,
Ў неба ўзняўшы крылле галін,
І клаксона гук абуджаў лясы,
Іх празрысты зялёны дым,
І была паўсюль неабдымная сінь:
І ў небе, і ў сэрцы маім.
Ап’янелы ад паху пралесак шафёр
Мог зблытаць дарогу з ракой.
Нават дрэвы цягнулі галіны да зор,
Нават пні гублялі спакой.
І чакалі нас тысячы гарадоў,
З мільёнам людзей і слоў,
З белымі вежамі, з пенай садоў,
З золатам купалоў.
І чакала нас на лугах цішыня,
Месяц, адбіты ў вадзе,
Белыя песні, што ціха звіняць
У вушах дарагіх людзей.
І ты мне была,
Як святло на вадзе,
Як подых,
Як верш,
Як хлеб.
Дзе мне было на рукі глядзець?
Я кахаў,— а значыць, аслеп.
Боль шчаслівы сэрца маё звязаў.
Лёгка жыць было на зямлі.
. . . .
Я нічога, нічога табе не сказаў,
Побач суседзі былі.
Развітанне. Зноў горад. І зноў агні.
Бязладны гоман сяброў.
І хутка мы будзем зусім адны,
Паасобку ў цемры дамоў.
— Ну скажыце што-небудзь.

Горад у сне.
Хвіліна — і сам-насам.
— Калі-небудзь заходзьце дамоў да мяне,
Метро «Маякоўская».
Там...
О, як лёгка май у палон бярэ!
Хто паверыць,
Што ён адзвінеў?
Я не з тых,
Я прыйшоў да родных дзвярэй,
Я прыйшоў да самых родных дзвярэй,
І тут
Забілі мяне.

II

На вуліцы неба, як пыльнае шкло,
Снег мокры дае і дае.
Бегчы, бегчы, бегчы трэба было,
Бегчы прэч ад яе.
Як я мог не заўважыць,
Што пралеска другому цвіце?
Як я мог не заўважыць
Пярсцёнка на тонкай руцэ?
Як я мог не заўважыць,
Што розны нам шлях у жыцці?
Як я мог не заўважыць?
Не заўважыў!!!
Плаці!
Зноў перон.
У дальнім яго канцы
Жалеза, цэгла, бетон.
Рамонт.
Нержавеючую сталь
І тую здаюць у рамонт.
А сэрца маё не сталь, не бетон,—
Ад пяшчоты трапеча і мук.
Як гільяціна,
Дзверы ў вагон:

Мёртвы, халодны стук...
Блытаніна дратоў.
Вагоны мільгаюць,
Абыякавы ляск,
Агні, агні.
Пасажыры ў вокнах
Сябе разглядаюць:
Больш нікога ў жыцці не бачаць яны.
Дратоў блытаніна.
Вагоны.
Вагоны.
Часам нейкі далёкі вой...
Дзе ж ты, дзе ты, зямля зялёная
З белаю-белаю песняй сваёй?

III

Уначы плыве папяросны дым,
Я сам-насам з кяліхам віна.
Ў мяне размова мужчынская з тым,
Каго кахае яна.
— Сигареты?
— Дзякуй, куру «Беламор».
— А в Минске?
— «Нёман» куру.
— Закуры маіх.
— Закури моих.
— Дзякуй.
— Благодарю.
— Прости мне, братец.
— Даруй мне, браток.
— Крепкий.
— Дый твой не трава.
Каб ты спазніўся на пару год,
Я б цябе не пашкадаваў,
Як ты мяне. І значыць, язык
Мне замкнуць і цягаць з сабой.
— А я, ты знаешь, просто привык,
Что она всегда со мной.

— Чуеш, не смей,
Ты аб гэтым — не смей,
Ты проста кахай і жыві.
Ніхто на свеце,
Дальбог,
Ніхто
Не варты большай любві.
Кахай яе,
Да скону кахай,
І ў радасці і ў журбе.
Калі ты паспрабуеш яе не кахаць,
Я проста заб'ю цябе.
— Как же тебе?
— Пражыву адзін.
Але помні:
Кахай і маўчы.
Нельга крыўдзіць рускіх жанчын.
— А белорусских мужчин?
— А мы такія ж, як на Русі:
П'ём гарэлку і лаемся ўсмак.
І любім цягнуць, і любім касіць.
І любім працу.
Так.
І верым сэрцу свайму ўвесь час,
І любім кахання дары.
І калі пакрыўдзяць каханыя нас,—
Мы з хвалою ідзём на крыж:
Ave, Regina,
Ззяй між людзьмі
Тысячы тысяч вякоў,
Ave, родная,
На, вазьмі,
Гэта самы моцны з цвікоў.

IV

Ноч прыйшла на змену гэтаму дню.
Я ў пакоі ўседзець не мог.
Ззянне неонавага агню.

Плошча.
Канец дарог.
— А мы такія ж, як на Русі.
Як сказаць мне хапіла сіл?
Я мог табе і ёй нахлусіць,
Але ночы нельга хлусіць.
Маўчы.
Маўчы хоць тысячу год.
Чуеце?
Я маўчу.
Я пальчатку разам з суставамі — ў рот,
Каб брэху ніхто не пачуў.
На плошчы ціха ўмірае крок.
Нікога ім не кранеш.
І слёз няма, і ў глотцы камок,
І лепей памерці мне.
Я стаю каля цяжкіх тваіх дзвярэй.
Я хаджу пад цёмным акном.
І вось у аблогу мяне бярэ
Садовае кола агнём.
Падступае бліжэй, і бліжэй, і бліжэй:
«Мы сябры, павер нам, павер.
Здавайся!
Чуеш, здавайся нам...
Тысячам цёплых кватэр.
— Я не горшая, вер,
Пабудзь са мной...»
— Пакіньце!
Таму, што мяне
Цягне акно хаты адной.
І цемра ў гэтым акне.

V

На бронзе адбітак агню залаты.
Вецер пяе і пяе.
Я, кажуць, ростам амаль як ты,
І вочы амаль як твае.
Мы з табою на плошчы гэтай адны,

Дай, руку тваю мякка вазьму.
Мы крылы спалілі ў адным агні,
Толькі розныя назвы яму,
Уладзімір, чуеш?
Хадзем са мной,
Вып’ем шклянку віна.
Не ў шалмане,
Што тут, за тваёй спіной.
Тут можа прыйсці яна.
З плячэй, што аплакаў сваёй тугой,
Паліто бязважкае скінь.
І мужчынскія рукі пагладзяць яго,
Чужыя рукі пагладзяць яго,
І іншым стане «Пекін».
І стане іншай,— як майскі вянок,—
Зала, дзе лыжкі бяруць,
Дзе ў вочы глядзяць, дзе жлукцяць віно,
Дзе галатурый жаруць.
Зала заграznула ў ліпкім віне,
Але тут узнясецца да зор...
Як мне цяжка, мой родны, як цяжка мне.
Лепей бы я памёр!
Цяжка табе, а мне — ўдвая,
Таму і прыйшоў. І стаю.
Тваю гісторыю ведаю я,
Паслухай лепей маю.

VI

У атамны век, у пластмасавы век,
Век нянавісці і любві,
Жыў сабе на зямлі чалавек,—
Не з пластмасы, а з плоці й крыві.
Лічылі паэтам.
У ранг узвялі.
Ён жыў.
Спрабаваў пісаць.
І ён пакахаў, як на гэтай зямлі
Не кожны ўмее кахаць.

І была яна, хай далёка не першая.
І сонца агонь яе залаціў.
Многа вершаў, дурацкіх вершаў
Добрай гэтай паэт прысвяціў.
Ён з ёю плыў за сіняе мора,
Ў глыбіні вякоў накіроўваў свой спеў.
І нават пад зоры, чыстыя зоры,
Не ўмеючы лётаць, з ёю ляцеў,
Прыпомніўшы вочы, шэрыя, сінія,
Ён змяць не мог бы нават травы.
Ён за яе пад скаламі гінуў,
Стократна мёртвы і зноў жывы.
Людзі, людзі, розныя людзі,
Пачуйце глухія словы мае:
Нічога, нічога такога не будзе.
Будуць зоры — не будзе яе.
Другу жанчына сказала: «Канец».
Ён доўга моўчкі сядзеў
І сказаў: «Не хочаш глядзець на мяне?
На партрэты будзеш глядзець».
Ён сказаў — а мяне забівае туга,
Памерлі песні мае,
І сэрца, як птушка у мокрых снягах,
Зламанымі крыламі б’е.
За сонцам ляцеў праз дождж і буран,
За сонцам імкнуў свой бег,
За сонцам.
А сонца спавіў туман
І мокры завеяў снег.
Бронзавы мой, заснежаны, белы.
Зноў да мяне самота прыйшла.
Ў снежны,
Ў чорны мой панядзелак.
Кастрычніка, дванаццатага чысла.

VII

Ўспамінаю мой цёплы дом,
Думак халодны пажар

І над пісьмовым сталом
Сіксцінскай Марыі твар.
Да цябе, да цябе адной
Палёт маіх зблытаных мар,
Злітуйся, дай мне спакой,
Кахання чыстага твар.
Не ведаю, ты ці яна
З’явілася ў гэты дом,
Не ведаю, ты ці яна
Над маім бяссонным сталом?
Калі ты — прыгажосць, якой молімся мы,
Калі рухаеш ты зямлю,
Вызвалі з гэтай бясконцай турмы,
Зрабі мяне моцным, малю.
І калі не можаш такога зрабіць,
Каб мяне кахала яна,
І калі не можаш такога зрабіць,
Каб вярнулася зноў вясна,
І калі не можаш такога зрабіць,
Каб пагладзіла мне руку,—
Зрабі, каб яна нарадзіла сынка
Або найлепей дачку.
На руках насіў бы, не помнячы зла,
Каб яна шчаслівай жыла,
Каб расла,
Каб на маці падобнай была,
Адшукаў бы добрага хлопца ёй,
Каб падобны быў на мяне,
І глядзеў бы, і цешыўся іхняй гульнёй,
І гісторыі быў бы канец.
Я кожнаму галаву бы разбіў,
Хто захоча за нейкі барыш
Яе падмануць,
Яе ашукаць,
Ці яго пацягнуць на крыж.
. . . .
За дзвярыма дома кватэра твая,
Снег шалёны ў вочы б’е.
Вы, прадажнікі!
Чуеце, гэта я

Стаю на варце яе.
Зныня да веку,
Памятайце і верце,
Я стаю,
Я сціскаю меч і трубу.
Для подласці,
Гора,
Для самой смерці
Гэтыя дзверы будуць — табу.
. . . .
Хмары над горадам праплываюць,
Над плошчаю прыцішаючы бег,
І ў валасы мае навяваюць
Снег,
Мокры снег,
Мокры снег,
Мокры, халодны снег.

13.X.59

ГРУБАЕ І ЛАСКАВАЕ

(Паэма)

І. РОЗДУМ

Расплата за ўсё:
За чырвоныя макі,
За світанне жыцця,
За блізкі канец,
За тое, што быў,
Што смяяўся і плакаў,
За тое, што ўсе любілі мяне.
За Сірына, што заліваўся ў маі,
За лістападаўскі крык крумкача —
За ўсё, расплата, цябе прымаю
І, сціснуўшы зубы, буду маўчаць.
Нішто не суцешыць,
Не дапаможа,

Таму, што не быў я спакойнай травой,
А быў удалым,
Як Ян Прыгожы:
Ў стрэмя нагой ці аб пень галавой,
Аб пень галавой!
З парванай папругай
Конь самотны тоне ў траве.
Спускаецца ноч.
І голас друга
Не заплача, не крыкне, не пазаве.
Я многія вочы і сэрцы трывожыў
І толькі перад каханай адной
Бляяў рахмана, як агнец Божы,
Піў з капытка і цягнуўся струной.
Я ведаў, што трэба кахаць бязмерна,
Што не біць, а песціць павінна рука,
Што лепей ягня, чым тхор крыважэрны,
Лепей юродзівы, чымсьці кат.
А яна мне на шыю стужку ўзвязала,
Як ягня, барола мяне галавой,
І ў кучаравы лоб цалавала,
І гадавала зялёнай травой.

II. КАЗКА

Ну сядай, сядай са мной, калі ласка.
Навальніцы песня старая-старая.
Слухай казку. Апошнюю казку.
Яна на тваіх вачах памірае.
Ў гэтай казцы яліны лапы схілілі.
Візантыйскі захад у алым дыме...
«Зялёная сарока кашку варыла,
Зялёная сарока з дурнымі вачыма...»
У кулінарную кнігу глядзела,
Чухала патыліцу драўлянаю лыжкай,
І дзеткі кашку да лыжкі з’елі,
А нам з табой не далі ані крышкі.
Ты смяешся? Такога няма на свеце?
Не смейся, любая, свет шырокі.

Мы з табою толькі дурныя дзеці.
Нам добра з гэтай чубатай сарокай.
Сарокі розныя рэчы крадуць,
І, можа, ў гняздзе яе, з золатам поруч,
Ляжыць каханне, святло і радасць,
Што прынесла сарока з-за сіняга мора.
Аддайце, сарока. Няма ўжо сілы.
Яна ж не кахае мяне, хоць зарэжце.
. . . .
Дай я цябе пацалую, мілая.
А каша?
Чорт з гэтай кашай, нарэшце.

III. СТРАШНЫ СУД

Якія страшныя, шэрыя дні!
Апоўдзень — вячэрні змрок.
Без цябе, без сонца, без цеплыні.
Ў сэрцы — боль, на вуснах — замок.
Імжэў у чацвер халодны дождж.
Я ў ложак лёг і памёр.
Праляцеў праз туман, праляцеў праз буран
І пабачыў ільдзінкі зор.
Мае павекі цяжкімі былі
Ад непралітых слёз.
За мною былі абшары зямлі.
Наперадзе — быў Хрыстос.
І д’ябал сядзеў ля ног яго
На вугалях залатых,
І на ляжках калматых ляжала ў яго
Кніга грахоў маіх.
Уладзімір злева стаяў у карзне,
Справа — маці Хрыста,
І яны загадалі наблізіцца мне.
І я перад тронам стаў.
Паміж Богам і мною стаяла сцяна.
Я на жанчыну глядзеў,
Мне здавалася: гэта стаіць яна,
Лепшая з лепшых людзей.

— Любая, што вы са мною зрабілі?
Чым асудзілі на страшны канец?
Чым варажылі, чым апаілі,
Чым, дарагая, забілі мяне?
Трызніцца ўсё мне ліловы вечар,
Вашы сляды на ліловым снягу.
Нават цяпер я чакаю сустрэчы,
Нават мёртвы без вас не магу.
    Думаў, што ёсць забыццё у смерці,
    І зноў папаў у квітучы твой сад.
    Вазьмі маё сэрца,
    Вазьмі маё сэрца,
    Вазьмі майго сэрца
    Чырвоны гранат.
— Досыць,— з усмешкай сказаў Сатана,—
Ты не змяніўся, герой.
Замест таго каб маліць і стагнаць,
Ты ўпадаеш за жонкай чужой.
Занядбаў ён, Божа, твае дары,
Талент развеяў, як дым,
Ён гарэлку піў, ён кахаў і курыў,
Брыдка лаяўся ў доме тваім.
Воласа не аддаў за багоў,
Нюхаў дно ў бакалах, як Ной,
І нават памёр ад кахання свайго
Да зямной жанчыны адной.
Ты даў зямлі дзіўных песняў сям'ю,
Ты арган стварыў для яе.
Ён мог грымець у славу тваю,
А славіў адну яе.
І ён самачынна арган паламаў,
І песня знікла з мяхоў,
І ў кнізе чыстага месца няма
Ад яго бясконцых грахоў.
    — А ён малайчына,— Ўладзімір сказаў,—
    Любіць песню і сечы дым.
    Гусляром бы яго я ў дружыну ўзяў,—
    І стаў бы Царград маім.
    — Я ведаю,— вымавіў рот Сатаны,—
    Што ты бараніць яго рад.

Ты такі, як ён, ты — певень дурны,
Да крыжа меў трыста дзяўчат.
— З табой, Сатана, распраўлюся я,
Як мой дружыннік Ілля
Расправіўся з багамерзкай дачкой
Разбойніка Салаўя.
Выспятак суну табе пад зад,
І будзеш ведаць тады,
Што ўзялі маіх цёплых грэшных дзяўчат
У светлага раю сады.
— Панове, тут дама,— ўзмаліўся Бог,—
Бярыце рот на замок.
А вы, маман, прыпадаю да ног,
Не рэгардэ ў той бок,
Як мне з такой камарылляй жыць?
Лаюцца, бы ў піўной.
А ты... ты апошняе слова скажы,
Апраўдайся перада мной.
— Любая, што вы са мною зрабілі?
Чым асудзілі на страшны канец?
Чым варажылі, чым апаілі,
Чым, дарагая, забілі мяне?
Трызніцца ўсё мне ліловы вечар,
Вашы сляды на ліловым снягу,
Нават цяпер я чакаю сустрэчы,
Нават мёртвы без вас не магу.
І адказ. Цішэй скрыпічнай струны.
Голас маці Хрыста і маёй:
— Ён кахаў, і за гэта палову віны
Выкраслі з кнігі сваёй.
І душа яго была, як палі
Ў сонечнай майскай расе.
Ён кахаў прыгажэйшую на зямлі,—
Выкраслі віны усе.
Ён так кахаў, як ніхто з мужчын.
Свет паклаў на каханай далонь.
Жанчына я і стаю за жанчын.
Кідай лісты у агонь.
А ты, што душы можаш будзіць,
Ты, шалёная галава,

Уваскрэсні, на людныя вулкі ідзі,
Грашы, суцяшай, спявай.
Ёсць на свеце гор і лясоў краса,
Акіянаў сіняя соль.
— Але я не хачу, не хачу ўваскрасаць.
Там боль!
— І тут будзе боль.
Забыцця ў каханні і смерць не дае...
— Там змрок!
— І тут будзе змрок.
— Там яна!
— А тут не будзе яе.
Ёй горка,
Вярніся, дружок,
Помніш? «Што вы са мною зрабілі?
Чым асудзілі на страшны канец?
Чым варажылі, чым апаілі,
Чым, дарагая, забілі мяне?
Трызніцца ўсё мне ліловы вечар,
Вашы сляды на ліловым снягу...»
— Досыць!
Хоць бы адну сустрэчу!
Ўваскрасіце!
Вярніце!
Я не магу!

IV. ГОРАД І ЗАВУЛКІ

Зараддзе. Будоўля. Магутныя краны.
Электразваркі мёртвы агонь.
Звініць у свежых цагляных ранах
Перфаратараў гучная звонь.
Бурыць дамы. Для кіно раскоша:
На руіне вісіць чыгунны ліхтар,
Пад нагамі разбіты латок кніганошы
І сарваная «выбухам» шыльда «Бар».
Раяль бутафорскі вісіць на калоне
(Усё зрабілі, як на вайне),
І струны, як змеі Медузы Гаргоны,

Свіцяць на вятры і ловяць мяне.
Я ўваскрэс, але я гару, як салома,
На якую вецер іскру нагнаў.
Пажар у шэрым каменным доме:
Дым укрывае пляц Нагіна.
Крывы завулак.
Царква Варвары,
Ліпучы брук і вугальны дым.
Ва ўсіх дамоў непакояцца твары:
«Чаму ён такі?
Што здарылася з ім?»
Завулкі, завулкі, завулкі змяяцца,
Усе падобныя, шэрыя ўсе,
І я падобны на лісцік акацыі,
Што вецер цяснінамі вуліц нясе.
Я хацеў бы рухаць пачварныя краны,
Класці цэглу.
                        А сам не магу стаяць.
Закон бы выдаць, каб закаханых
За сабатаж — без жалю страляць.
Людзі ў завулках, людзі ў кватэрах,
Людзі ў вокнах.
                             І ў гэтых людзей
Шчасце без меры і гора без меры,
Змрок безнадзейнасці, сонца надзей.
Інвалід бязногі спрытна і ўмела,
Падабраўшы раменьчыкам чуб з ілба,
Ладзіць абцасікі туфлікаў белых,
У якіх дзяўчына пойдзе на баль.
Флюгер — леў на баярскіх палатах —
У дзённым прысмерку цьмяна згас.
Плача дзяўчо за шклом аўтамата,
І трубка каркае ёй у адказ.
Я б не дазволіў, каб горкія слёзы
Проста да трубкі з вачэй цяклі.
Яны ж —
                   нават моцныя —
                                                трошкі мімозы.
Іх трэба любіць на гэтай зямлі.

Каб мая жанчына мяне пакахала,
Я б не каркаў, як гэты прывык,
А здарыцца так, што слова сарвалася,—
З коранем выдраў бы свой язык.
Не пакахае.
Не можа.
Світанне
Не прынясе мне новых надзей.
Але ёсць яно,
Але ёсць каханне,—
І люблю я больш
Зямлю і людзей.
Больш ні ў чым на зямлі мне няма патрэбы:
Толькі б шчасця болей яе сынам,
Больш любві, пяшчоты, сумленнага хлеба,
Менш хлусні, менш свінцу, менш агню палям.
Толькі б хлопцы былі да дзяўчат, як ветрык,
А дзяўчаты да хлопцаў, як сонца, былі.
Толькі б мукі зямлі ў зямныя нетры
Разам з целам маім навек адышлі.
Толькі б душы свяшчэнным гарэлі знічам...
І яшчэ адно,
І гэта канец:
Калі ты мяне ў бой за сябе паклічаш
І заглянеш пажарамі ў вочы мне,—
Я пайду на гэта з такім жаданнем
І з такою гарачаю верай зямной,
Як ляцеў у асенні дзень на спатканне
З жорсткай, светлай, добрай, харошай маёй.
Ўсіх Святых на Кулішках храм занядбаны
Поруч з плошчаю і тытунёвым латком.
Памалюся ў ім аб смяротнай ране
І аб мужнай славе перад канцом.
Аб трывожнай, крывавай, застрашлівай долі
Папрашу перад тым, як кінуцца ў бой,
Перад страшным полем, смяротным полем,
Куліковым полем любові маёй.

V. ПЕРАД СЕЧАЙ

Над полем агонь бівачны згас.
Два страі. Скора звінець мячам.
Многа вас, вельмі мала нас,—
Літасці нашай не будзе вам,
Сілы зла, што пакінулі нам
Попел, і смерць, і асколкі ў грудзях.
Прыходзіць канец. Звінець мячам.
І ў душах вашых цемра і жах.
Вы каханне забілі у кожным з нас.
Тут кожны, кожны такі, як я.
Мы свядома клічам апошні час,
І на вуснах у кожнага песня мая.
«Коні грымяць капытамі.
Блізка апошні час.
Юры, градучы ў славе,
Будзь справядлівы да нас.
Моцнай не будзь дапамогай,
Стрэлы не кідай свае
І не давай перамогі,—
Самі возьмем яе.
Не нам дрыжаць і баяцца;
Нас раз’юшылі ўкрай,
Дай нам да іх дарвацца,
Моцнага ворага дай.
Яны нам жыццё зламалі,
Каханне, цяпло і дом,
У сэрца нявест плявалі
Сталлю, свінцом, агнём.
Над намі не будзе Бога,
За намі — пажараў дым.
Мы не просім нічога,
Мы просім цябе аб адным:
У нас ні жонкі, ні хаты,
Ні дзяўчын, ні ніў, ні каня.
Дай, разграміўшы праклятых,
Смерць на полі прыняць.
Не нам каханых палацы,
Нам — абдоймы ночы пустой.

Нам немагчыма вяртацца.
Нас не сустрэне ніхто.
Няхай і кроку ў тумане
Не зробіць дахаты нага.
Не там, а з намі каханне,
На нашых гнеўных сцягах».
Вораг мой ляціць на кані вараным,
Над расістай травою заззялі мячы,
Мне перад войскам біцца з ім —
Зубы ў зубы і шчыт на шчыт.
Слухай,— прыходзіць апошні бой,
Я заб'ю ў паядынку ці ён заб'е,—
Перад тым як спаймаю стрэмя нагой,
Слухай, мілая, словы мае.
Не магу я ліць табе цёплых слоў,
Што квітнеюць, як макі на цёплай раллі,
Толькі думы светлыя, толькі кроў,
Толькі жыццё магу праліць.
Мы на смерць як адзін за цябе гатовы.
Мы гатовы грызці ваўчынай гурмой.
І кавыль схіляць пераможным ровам
Перад тым, як кінуцца з дзідаю ў бой.
І над строем тваіх абаронцаў суровых,
Над клінкамі, што п'юць гарачую кроў,
Будзеш ты лунаць
На харугвах пунсовых.
Залатое святло!
Прамаці любоў!
Чуеш — падковам час звінець.
Разышліся — ад пошчаку поле звініць.
Клінок
яму
і клінок
мне.
Два падзенні,
два сірыя ў полі кані.
І не плач, не магу ў вачах тваіх сініх
Бачыць слёз.
Даруй.
З жыцця адпусці.

За цябе так лёгка, так лёгка гінуць,
Бы ў абдоймы каханай нарэшце пайсці.
З перарывістым, лёгкім, шчаслівым уздыхам
Да грудзей прынікнуць і замаўчаць.
Ты не плач. Я скажу табе ціха-ціха,
Што цалую лязо чужога мяча.
Ён дабро мне зрабіў, пракалоўшы грудзі:
Я ўпэўнены ў гэты шчаслівы дзень,
Што цябе ні Бог,
                ні д'ябал,
                        ні людзі
Больш не змогуць вырваць з маіх грудзей.

VI. MISERECORDIA[1]

Стогне поле нясцерпна, няспынна,
Гасяць стогны крылом крумкачы.
Маці шукае забітага сына:
Чорны цень на захадзе алым,
Чорны дзень уначы.
Поле вячэрняе, поле сырое.
Плач плыве, як туман па вадзе.
Маці плачуць і над героямі,
Героі таксама пілі з грудзей.
Яны ж хлапчаняты, няхай з барадамі,
Яны ў калысцы плывуць пад гачком.
Што ж ты, калыска, такая свабодная?
Што ж зарасла ты травой-кавылём?
    «Ой, да нары мышка,
    Да нары,
    Да сваёй залатой
    Каморы.
    Ў мышкі пад падлогай
    Дзеткі спяць,
    Хвосцікі толькі
    З калысак вісяць».
Што ж, мышанятка маё, нерухомае,
Што ж ты не можаш узняць галавы?

[1] Меч, якім дабівалі параненых.

Дзеці, дзеці, з якое стромы,
З якіх вяршынь абарваліся вы?
Ляжаць, раскінуўшы рукі белыя,
Кліч іх не кліч, заві не заві.
Ляжаць пасечаныя, пастрэленыя
З-за нейкай сваёй, невядомай любві.
Хоць бы пабачыць дзявочыя рукі,
З якіх яны выпілі чашу сваю,
З-за якіх з усмешкаю йшлі на мукі
І шукалі, як шчасця, смерці ў баю.
Іх не пабачыш.
Іх вочы сінія
Халадней сібірскіх спакойных зім.
Той, хто не быў у жыцці з маім сынам,
Ў смерці таксама не будзе з ім.
Мы — маці, і мы ад тугі згараем;
Але нават у смутку ўсё зноў і зноў
Мы на жыццё вас благаслаўляем,
Бо вы забілі нашых сыноў.
Таму, што лепей вісець на нажы,
Кахаць,
Праклінаць.
За каханне багоў,
Чым век пражыць,
І дзяцей нажыць,
І не дажыць да кахання свайго.
Маці, ты памылілася знову:
Ў час, калі ты пакінеш мяне,
Прыйдзе яна і вачыма суровымі
Ў самае сэрца мне загляне.
Пабачыць, што ў полі, крывёю палітым,
На якім заклалі мы нашу вясну,
Я адзін ляжу недабіты.
І гора забітых адзін цягну.
Ўстаюць з уздыхам змятыя травы.
Яны рыхтуюць сябе для жывых.
Чаму я павінен, палегшы са славай,
Слухаць адзін уздыхі травы?
Месяца сяйва ружовае, соннае.
— Гэта вы? Я чую. Вы — спеў зямлі.
— Я прыйшла. Вы шалёны,

Зусім шалёны,
Вы двойчы жыццё за мяне аддалі.
Нашто свае песні, іх ласку і сілу,
Іх сталь і шоўк аддалі на здзек?
Нашто вы сябе дарэмна забілі?
— Нашто?
Вы забылі:
Я чалавек.
Раб прыроды сваёй.
Уладар прыроды.
Зямная персць.
                    І сонца зямлі.
Вы былі разумнейшай заўсёды,
Але я кахаў, і тыдні, як годы,
Над маёй галавою маршам прайшлі,
І абвяваў мяне пекла вецер,
І сэрца маё палала свячой,
І столькі я зразумеў на свеце,
Што сталі вы неразумным дзяўчом.
Слухай:
Закону гэтага сілу
Не заб'юць ні агонь, ні час,
Ні мячы:
Мужчына павінен гінуць за мілых,
Іначай не будзе
Жанчын і мужчын.
Не будзе пяшчоты,
Адвагі дзікай,
Стане зямля,
Як сіта, пустой,
Справы вялікай,
Песні вялікай,
Смерці вялікай
Не будзе на ёй.
Зроблена ўсё
Яшчэ напрадвесні,
Сказана слова для ўсёй зямлі,
Зроблены справы,
Скончаны песні.
Мортусы да мяне падышлі
Чалавечней дабіць.

І ў масках чорных
Чакаюць, на што ты асудзіш мяне:
Пальцы ўгору — жыццё падорыш,
Пальцы ўніз — падорыш канец.
Жыць?
Вышываць санеты на пяльцах?
Чакаць, каб агонь з гадамі згас?
Ну!
Апусці свае тонкія пальцы.
Кожны сам выбірае свой час.
Узрадуй апошнім мяне падарункам,
Грудзі мае прабі і знявеч,
Сэрца маё абпалі пацалункам,
Miserecordia,—
Літасці меч.

VII. REQUIEM

Знічка ўпала — памёр чалавек,
Камень свой катаржны знёс пад гару.
Вечны спакой і святло павек
Сыну свайму, зямля, падаруй.
Не баяўся ён спяваць і любіць,
Жыццё ў няроўнай паліў барацьбе,
Быў такім, якім трэба быць,
Калі завуць чалавекам цябе.
Сонцам пяшчотным быў для дзяўчат,
Другам адданым для добрых сяброў.
Страшным для ворага, як набат,
Літасці Богам — для бедных звяроў.
Што яму смерць і што яму змрок?
Смерці няма для людзей на зямлі.
Марш жалезны. Чыгунны крок.
Тысячы ног за лафетам пайшлі.
Сонца ўстае над новай зямлёй,
Выбух апошнюю рушыць турму...
Вечнае шчасце любай маёй.
Вечны requiem сэрцу майму.

10.XI.59

МАСКВА — ВЕЧНАСЦЬ

На вуліцах горада ў цёмны час
Не размова, а лёгкі канкан:
— Якая, дзяўчына, футра у вас?
— Французская. «Soukine sine».
Не хачу з імі. Не прымушай.
У іхніх вачах каламуць.
У тумане, змрочным, як іх душа,
Яны, як рыбы, плывуць,
Да д’ябла!!! Збочыў. Завулкі ў сне.
Снег згінае дрэвы. Туман.
І горад простых чакае мяне,
І слядоў на снезе няма.
— Адкажыце, куды маё шчасце пайшло,
Вы, што йдзяцё ўначы,
Гаечны ключ, або дрот, або лом
На сагнутых плячах несучы?
І ў адказ галасоў бязладны харал,
Як спеў, што вецер даруе дратам:
— Ідзі на вакзал. Ідзі на вакзал.
Пра ўсё будзеш ведаць там.
Чаму на вакзал? Чаму? Чаму?
Нельга хіба без яго?
Хіба растопіць у сэрцы зіму
Зыркай топкі агонь?
— Ідзі на вакзал.— Ну што ж, пайду.
Ноч. Завулкі. Снег, як карцеч.
Пусты вакзал. Пусты віядук.
Ні праводзінаў. Ні сустрэч.
Ведайце! Без гудкоў, без агню,
Адтуль, дзе звычайна тупік,
Адыходзіць, сёння ў гадзіну нуль-нуль
«Масква — Вечнасць» цягнік.
Без білета залез я ў цёмны вагон.
Маўчаў змярцвела цягнік.
Ніхто не ведаў, што рушыць ён,
І мяне не сустрэў праваднік
...Дзед і ўнучка ў пустым купэ,
Маўчанне, цемра і сон.

У дзеда слёзы, як весні капеж,
У дзяўчынкі коскі, як лён.
Галоўкай дзеду лягла на плячо,
Ўсміхаецца ў сне чамусь.
— Куды вы вязеце такое дзяўчо?
— Сын памёр. Там сумна яму.
Так і я. Мой май адспяваў, адзвінеў.
Шчасце знікла, як сон.
Адзавіся! Што ты так вабіш мяне?
Добры прывід мой. Янаў агонь.
Пераходны мосцік.
Тамбур пусты.
У душы нарастае жах.
Першы вагон, і ў вагоне — ты.
Дзяўчынкай. І слёзы ў вачах:
Любы загінуў. Колаў звон.
Не тужы. Не тужы ў журбе.
Падумай, як бы пакутаваў ён,
Каб вайна забрала цябе?!
Як бы імкнуўся праз чорны дым,
Як клікаў бы смерці касу?!.
Мёртвым лягчэй, і нясцерпна жывым,
Што мёртвых у сэрцы нясуць.
Пераходны мосцік. З тупой вышыні
Нехта арфуе снег.
У другім вагоне згаслі агні,
І ніхто не пабачыў мяне.
А я пабачыў. Гарэла свяча
Над святлом жаданняў маіх.
Ты з другім. І боль такі у вачах,
Што лепей бы слёзы ў іх.
Я шукаю цябе. Я не магу
Загасіць свой равучы агонь,
Я з вагона пустога ў вагон бягу.
Трэці. Апошні вагон.
І ты. Як свечачка у снягах,
Як цёплы кахання сон.
Я сказаў, што знясу для цябе на спіне
Самы жахлівы цяжар,
І ты мне з усмешкай сказала: «Не».

І лепей бы мне — на ліхтар.
Ноч. Матляе вагон. Спакойны час.
Як разбіць мне сэрца турму?
Дзед, і ўнучка,
І ты,— за кожнага з вас,
За кожнага смерць прыму.
І не буду клясці свой першы ўздых,
Свой лёс, свой няпросты канец.
Што ж, адмучыцца сэрцам сваім за траіх
На долю выпала мне.
Не я дзяліў з табой сталь, і бой,
І шчасця светлага час.
І ўсё ж мы ў Вечнасць едзем з табой,
Хоць вагоны розныя ў нас.
І ўсё ж са мною, са мною ты,
У бязмежнай маёй цеплыні...
Масты ляскочуць. Ляскочуць масты.
Скупыя плывуць агні.
Прыляцелі з халоднай начной зямлі,
З дрымучых глыбокіх снягоў
І ў вачах вясёлкаю паплылі
Агні нямых хутароў.
Нічога. Нічога. Цягнік ляціць
У Вечнасць праз снег густы.
Там разбяруцца. Там створаць трох.
Кропля ў кроплю, як ты.
І мне падаруюць сапраўдную з трох
За тое, што на зямлі
Ніхто нават смерцю самой не змог
Мяне ад цябе аддзяліць.
За тое, што я дагарэў і згас
На вялікім, як сонца, агні.
За тое, што сеў я ў начны гэты час
Без білета ў цёмны цягнік.

[1959 — 1961]

* * *

Дваццаты век, цень верталёта
Ляціць над гмахамі дамоў.
На ярасна-высокай ноце
Трапеча праца гарадоў.

Бяжыць над залатым бетонам,
Над эстакадамі ў сусвет,
Над трызненнем людзей шалёным
Трывожнае святло ракет.

І горад ад неона сіні,
Дзе век прыстанак свой знайшоў,
Трымае ў вуліцах жанчыну
З дзіцячай, спуджанай душой.

Ў адвечнай празе чалавека
Яе душа, яе рука
Шукае месца ў гэтым веку
І ўсё не можа адшукаць.

То ў шыльдах Суціна, то ў Халса,
То ў Бацічэлі, то ў Манэ,
Ў канкрэтнай музыцы, ў Пікаса,
Ў хлусні, ў каханні і ў віне,

Ў карэктным мужы і ў кватэры,
Ў калекцыі старых карцін,
Ва ўсмешлівых старых хімерах...
Ці новых? — Знае Бог адзін.

Мана — ад прагі ўстаткавання,
Мана — ад снегу за акном.
Няма святла, няма кахання.
Халодны свет. Халодны дом.

Не ведае, што век дваццаты
Ў святле, што бачыць ясны зрок,

У літасці, ў ламанні кратаў,
Ў паўстанні полымя на змрок.

Мне скажуць: моцным без патрэбы
Трымаць над прорваю такіх.
А я ўяўляю зоры ў небе
І вочы, што жывуць без іх.

І нават больш яе кахаю.
Няўтульная душой да дна,
Зусім малая, трапяткая,
Яна адна ў мяне. Адна.

31 ст. 61 г.
Поўнач

РАГНАРАДЗІ

Словы паўночных паданняў
Годы амаль што згладзілі;
Словы прароцтва змрочнага,
Як ф'ёрдаў начных берагі:
«Настане апошні дзень —
Бітва пры Рагнарадзі,
Ў якой загінуць героі,
Ў якой загінуць багі.
Будуць біцца да смерці,
Рыкам поўнячы горла,
Ў полі жалезным лягуць
Апошняй данінай мячам.
Не будзе ні пекла, ні раю,
Загінуць душы памерлых,
А час зжуе іх даспехі,
А потым скончыцца сам».

Годы мае,
Як строфы,

Строяцца ў моцным парадзе.
Лёс чакае няўхільны,
Просты, як хлеб і свінец.
Чакаю майго Рагнарадзі,
Чакаю майго Рагнарадзі,
Чакаю майго Рагнарадзі,
І мне не страшны канец.
Быў змагаром суровым,
Ворагам быў сталёвым,
Рыцарам чалавечнасці
Над прорвай страшных баёў.
Я не ўцякаў ніколі
Ў вечнай бітве за волю,
Браў тое, што мне належала,
І тое, што не маё.
Меў я толькі радзіму:
Пушчы, палеткі, вежы,
Ясную песню жаўранка
Ў моры надрэчных траў.
Песня мне не належала,
Голас мне не належаў,
Слова мне не належала,—
І ўсё я ў змаганні ўзяў.
Бронзай гучала зброя,
Срэбрам звінела слова.
Зброяй і песняй такою
Здолеў я ўсё узяць,
І толькі не ўзяў адзінага,
Маёй адзінай любові,
Смерцю ўзятай любові.
Не мог у руках затрымаць.
Вазьмі сабе ружы тугі маёй,
Пакінь мне крывавыя макі,
Тыя, што на магілах
Забітых байцоў гарадзь.
Бывай, мой далёкі бераг.
Шчасце апошняе, дзякуй!
Няма забыцця на свеце,
І не ў ложку мне паміраць.

Я не пляміў ніколі
Рукі бязвіннай крывёю,
Не пляміў маною песню
І словам здрадніцкім — рот.
Я воінам быў нястомным
З жорсткасцю і хлуснёю,
І без забрала, да смерці
Біўся за просты народ.
Я ведаю: я загіну,
Загіну і не ўваскрэсну,
І ўсё ж за народы змагацца
Пакіну кагорты свае,
І будуць магутнымі словы,
І пераможнымі — песні,
Нават тады, калі прахам
Стануць косці мае.
Такія байцы не ўцякуць,
Такія сябры не здрадзяць,
Добрыя, як паветра,
Надзейныя, як свінец.
А потым настане бітва,
Бітва пры Рагнарадзі,
І чалавецтву старому
Прыйдзе паўсюль канец.

Гэта будзе, напэўна,
Раніцай яснага мая,
Тады з не крывёю паэты
Параўноўваць будуць зару.
Зброя не будзе патрэбнай —
І людзі яе зламаюць,
Героі не будуць патрэбны —
І ў бітве апошняй памруць.
І лёсам нашчадкаў будуць
Толькі кахання раны,
І толькі аднойчы мужчына
Пралье жыватворную кроў,
І шчасце будзе нясцерпным,
Бы ад зліцця з каханай,

Толькі не два імгненні,
А тысячы тысяч вякоў.

Пралескі спакойна будуць
Квітнець на светлым прадвесні,
А дзеці — гуляць жалудамі
Пасаджаных намі дубоў,
І людзям не будуць патрэбны
Мае іржавыя песні,
І людзям не будуць патрэбны
Мой боль і мая любоў...
Думы мае загінуць,
Думы гневу і радасці,
Народжаныя ў пакутах
Тысяч бяссонных начэй.
. . . .
Прыйдзі, маё Рагнарадзі,
Прыйдзі, маё Рагнарадзі,
Няхай забыццё, Рагнарадзі.
Прыходзь.
Наступай.
Хутчэй...

Сакавік 60 г.

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ 1961 — 1984 гадоў, ЯКІЯ НЕ ЎВАЙШЛІ Ў ЗБОРНІКІ ПАЭЗІІ

ВУЛІЦА КАСМАНАЎТАЎ

У горадзе без тралейбусаў,
над імклівай нямоўчнай ракой,
На вуліцы Касманаўтаў — хата маці маёй,
На вуліцы Касманаўтаў, дзе ўлетку бубняць чмялі,
На самай мне любай вуліцы з усіх,
што ёсць на зямлі...
Пасталі дамы ў пажары каралавых арабін —
Шаснаццаць аднапавярховых і двухпавярховы адзін.
А поруч з імі узносяцца над стромай садоў залатых
Велічны гмах піўзавода і дом Грамады глухіх.
Хто там смяецца з’едліва? Лепей няхай маўчыць!
Па гэтым па цёплым пыле я вуды нёс на плячы.
Тут маці мая ля брамы, як выплыве месяца рог,
Чакае нястомнага сына з далёкіх-далёкіх дарог...
Асенняй імжой безнадзейнай і вясной,
калі гоняць кароў,
Адзіная з тысяч вуліц, ты — святло маё і любоў.
Нідзе ў сусвеце не стрэнеш стрэх і кветак такіх,
Тут гусі такія паважныя, бы з Марса вывезлі іх,
І нідзе не песціў на свеце ніякі вішнёвы сад
Такіх немаўлят крыклівых і такіх пяшчотных дзяўчат.
Дзяўчат, што ўсю ноч да світання купальскай добрай
парой
Спяваюць зорныя песні пра вярбу над ціхай вадой.

Спявайце, дзяўчаты, спявайце, каб адпачыць салаўю,
Пра сон і вільготныя веі, пра апошнюю страту маю...
Нябачны нікому на свеце, стаю і слухаю вас,
Каб сэрца не сумавала ў чорны паўночны час...
Вуліца Касманаўтаў збягае ў лагчыну з гары.
Вытокі яе — у горадзе, вусце яе — у Дняпры.
Направа — дамы і краны, і шызы з комінаў дым,
Налева — Дняпро і абрывы, і аблокі над гэтым усім.
Цяпер жа, далёка за поўнач, як згаслі агеньчыкі ўсе,
Над ёй беларускае неба ў сваёй адвечнай красе;
Зменліва ззяе Капэла, сінее віно ў Каўшах,
Шлях Чумацкі віхурыцца пылам, срэбны Батыеў Шлях.
Спявайце, дзяўчаты, спявайце — крылаты чакае лёс:
З вуліцы Касманаўтаў на срэбны гасцінец нябёс.
Дзякуй за адпачынак. Сад зацвіў недарма,
Я іду адсюль. Я спяшаюся. Дарозе канца няма.
І недзе далёка свеціць, як забыты цёплы маяк,
Вуліца Касманаўтаў —
пустая калыска мая.

30.XII.61
Орша

ПРЫЙДЗІ!

Не чакаць парываў свабоднага брыза,
Не чакаць святла сярод цёмнай начы.
Час рабоў і здрады. Эпоха Чынгіза.
Час дрыжачых мужчын і хлуслівых жанчын.
І ў баі і ў каханні вароцяць спіны.
Што ж рабіць?
З году ў год лічыць барышы?
Для чаго?
Ўся слава, віно і жанчыны —
Суета сует і тамленне душы.
Зарастае травою ў сумлення ганак,
І ваююць даносам замест свінца.
Пасля славы — наклёп, нуда — пасля п’янак,
Пасля здрады кахання — туга да канца...
Да канца...

Ўспаміны адносяцца роем...
Я адзін.
Я адзін супраць тысяч стаю,
Клічу сэрцам збавіцельны полаг спакою,
Што закрые мне крыламі вочы ў баю.

[11 лютага 1962 г.]

ПРИДИ!

Не дождаться порывов свободного бриза,
Не дождаться лучей в беспросветной ночи.
Век рабов и измены. Эпоха Чингиза.
Время лживых баб и трусливых мужчин.
От любви бегут и от битвы кровавой.
Жить зачем?
Чтоб годами считать барыши?
Для чего?
И вино, и любовь, и слава —
Суета сует и томленья души.
Заросли бурьяном у совести двери.
Все воюют доносом вместо свинца.
После славы — поклеп, после веры — безверье,
После ложной нежности — скорбь до конца.
Сны о счастье во мрак уносятся роем.
Я один против тысяч и тысяч стою,
Где ты, где ты, спасительный полог покоя,
Что закроет мне очи в последнем бою?!
Гнев последней и первой моей молитвы
Успокой навеки бездумным крылом.
Ты, как губы любимой,
Ты, как сон после битвы,
Ты, как влага сирени, омытой дождем.
Ты, как дождь яснокий над страждущим бором,
По которому пламень и гибель бегут,
Ты мне солнце и зори. Ты мне теплое море.
Ты мне звездные искры на синем снегу.
Ты, как брешь в стене многолетней темницы,
Как правдивый взгляд после лживых святынь,
Как поток, что торопится в море излиться,
Как разливы криниц за пределом пустынь.

Забирай, но выслушай прежде желанье:
Перед тем, как отдамся тебе навсегда,
Подари мне право на миг урагана,
На один, на последний кинжальный удар.
Пусть потом бесчестье мне напророчат —
Все равно кинжал вонзится, звеня,
В беспредельно разбухшее сердце ночи...
И тогда обнимай.
Уноси меня.

11 лютага 62 г.

* * *

Чым прагнявіла ты Бога? І чым раззлавала,
Што над табою, яшчэ неапетай і параю строф,
Маятнік часу упаў і касцельная цемра настала,
Цемра прабітых далоняў і тысяч няправых галгоф?
Што ты зрабіла зямлі — ад фіёрдаў да Рыма,
Што залівалі пажары цябе, распраналі вятры,
Што паміралі ў Сібіры твае маладыя багрымы,
Што дастаеўскія кідалі нівы твае і бары?
Хто адабраў тваю памяць, мая дарагая,
Што, на працягу вякоў, забываючы мукі свае,
Лепшых паэтаў сваіх ты смяротным забвеннем караеш,
Лепшых пракрокаў каменнем няведання б’еш?
Веру ў адно.
Калі злосць векавечную звяжуць
І над крыніцамі зорка Палын узыдзе,
Ты на судзе,— пад архангелаў трубы,— Марыі адкажаш,
Скажаш адзінае слова за ўсіх на планеце людзей:
«З мовай памерла. Для заўтрашніх дзён не ўваскрэсла,
Каб на пакутах маіх выкуплення зярняты ўзраслі.
Маці сыноў чалавечых.
Я столькі пакут перанесла —
Можна зямлі даравяць,
Калі я існую на зямлі».

11.III.62
Масква

ПАРОДЫІ (З Рыгорам Барадуліным)

***

[На сабак Дома творчасці
Саюза пісьменнікаў «Каралішчавічы»]

Сук Дазор і сучка Джэры
Жралі суп і сок з фужэра.

[1963, лістапад — снежань]

***

[На верш Янкі Купалы «Гэй, наперад!»]

Гэй, да сонца, гэй, да зор,
З намі Джэры і Дазор!

[1963, лістапад — снежань]

ЛЮДЗІ З МАЛАНКАЙ

Прысвячаю Вальку і Сцепанчуку

Знікне гнёт цеплавой турбіны,
Гідрастанцый знікне праклён.
Вольных рэк вадаспады сінія
Не скуе змярцвелы бетон.
І асетр на празрыстым світанні
Вольна ў нераст пройдзе ракой
Паўз цямніцы для гнеўных маланак,
Збудаваныя нашай рукой.
Нас пакуль яшчэ вельмі мала...
Трыста шрамаў, і кожны, як боль.
Дваццаць пальцаў. Рашпіль. Паяльнік.
Электроды. Разец. Каніфоль.
Толькі воляй падвойнай, бязмернай
Бунт народзіцца і ажыве

У закутку, за корпусам шэрым,
У падбеле і крапіве.
Мы сепарыруем плазму,
Каб ток нарадзіла яна:
Чакаюць балоны з газам
У чорнай пашчы акна.
Падазрона-спакойна, шалёна
Чакаюць, каб час настаў,
Сапраўдныя два вучоныя
І лірык — прышый хваста.
І ўсё ж гэта лірык, лірык,
Бязмэтны, як песня яго,
Падпальвае факелам зыркім
Іхняй ідэі агонь...
Чаканне, як ноч перад стратай...
Хлапок абсякае яе,
І полымя з мірнай гарматы
Насустрач маланкам б’е.
Не хапае лёгкім паветра,
Цішыня гняце, як скала...
Вось... здалося... Вось... стрэлка вальтметра
Папаўзла... папаўзла... Па-паў-зла!!!
Гэта толькі дрыготкі подых...
Першы подых... іскра ў імгле,
Але іскра, што вызваліць воды
І турбінам падорыць хлеб.
Гэта першае сціплае слова,
Першы крок у бясконцы шлях,
Нараджэнне энергіі новай
Для абшараў тваіх, зямля.
У вяках памятаць ты мусіш,
Што, маланку спаймаўшы ў далонь,
Нарадзілі два беларусы
Для цябе праметэеў агонь.
І стаю я, агнём гэтым спалены,
Разумеючы, што на зямлі
Ўсе радкі мае, вартыя жалю,
Для хвіліны гэтай жылі...
...Задні двор. Абдуванчыкаў вочы,
Крапіва і мокры падбел,

А над намі маланкі грукочуць
Міліярдамі сініх стрэл.
І з шатра, што гарыць у пажары,
З перуноў, што грымяць, як званы,
Пан-агонь сцякае па тварах,
Па абдымках нашых трайных.
І няхай у агні гэтым сінім
Мы абпалім крылы свае:
Ад маланак найлепшыя гінуць.
Хай маланка!
Чакаем яе.

[1962]

* * *

Галі і Вальку

Не верыш зіме за сваім акном:
Снежань — а снегу няма,
І ў небе празрыстых хмар валакно,
А не шызы зімовы туман.
І цень надзеі ў душах жыве,
Што зусім не будзе зімы,
Што вечны на гэтай зямлі чалавек,
Што вечныя ў свеце мы.

9 снежня 62 г.

МАНАЛОГ МАЦІ

[Верш да трагедыі «Кастусь Каліноўскі»]

Сягоння сны мне сніліся цяжкія:
Снягі, пажар, гром зімніх перуноў,
Ваўкі, што спяць на печышчы халодным,
І два ліловых цёплых анемоны,

Што смела сярод лёду расцвілі,
Пушыста-залатыя, як пушок
На згібах рук дзявочых, рук каханай.
Сягоння сны мне сніліся цяжкія:
Мястэчка з дзіўнай назваю Пампея,
Што спіць на мірным схіле пад глухія
Удары бубнаў недзе пад зямлёй.
«О легкаважныя!» — прамовіў нехта
З разумным сэрцам, ледзяным, як глетчар...
Але пралескі, што цяпла чакаюць,
Не маюць права звацца першацветам,
І матылі, што прагнуць мірных кветак,
Не маюць права на пажар жыцця,
А гарады, што схілаў унікаюць,
Не маюць права сеяць хлеб і есці.
Не легкаважнасць, а святая мудрасць
Жыць прымушае побач з небяспекай,
Цвісці на самым вастрыі маланкі,
Сады разводзіць каля брамы пекла
І паміж хлябяў весці каравелы,
Між акіянам і блакітным небам...
І вось тады прыходзіць зорны час...
Прыходзіць. І кавалак тленнай гліны
Ўспрымае горда назву: «Чалавек!»
Для маці шчасця большага няма,
Чым бачыць шчаснымі дзяцей любімых,
Хоць на кароткі гэты, зорны час.
І я бязмерна шчасная сягоння,
Бо зорны час прыйшоў, і ў хвалях страшных,
З агнямі Эльма на звінячых мачтах,
Нічога на зямлі не баючыся,
Паміж адною і другой бязоднямі
Ідуць у край блакітны караблі.
. . . .
Прыходзьце зрэдку зорныя часіны,
Каб каласоў не знішчыў сухавей,
Хоць на хвіліну, хоць на міг адзіны,
Кароткі, як дрыжанне любых вей.

[1963]

МАЦІЦОВЫЯ СЛЁЗЫ

Ураджай пагарэў. З працадня — ані шэлега.
Вымі бедных кароў, як пустыя збаны...
На пясчанай касе ля Збароўскага берага,
Быццам рыбы галодныя, дрэмлюць чаўны.
За бязглуздасць чыюсьці, грабежную, хвацкую,—
Як было не адзін ужо раз, і не два,—
І сягоння бакамі адказвае Бацька,
Рыбы, дрэвы, нябёсы яго і трава.
Цені, белыя цені на водмелях сініх,
На плячы даўгазубыя граблі ляжаць.
Стогнуць спіны, і ціха паўзе над пучынай,
Быццам дзіда, цяжкі, трохсажнёвы дзяржак.
Граблі шаблямі дно залатое скародзяць
І прыносяць «палюддзе» галодным чаўнам:
Ясных кропель алмазы, багновак бароды,
І бяззубак — па грыўні за кілаграм.
У катлах ненажэрных іх вывараць ноччу.
Чарапашак ад мяса аддзеліць «кульба».
Будуць запінкі для вячэрніх сарочак,
А начынне — свінням.
Па-братэрску дзяльба.
Дзеля гэтага з ранняй да позняй часіны,
З салаўінай пары да савінай пары,
Як трысцінкі, трымцяць дзявочыя спіны,
І аленевы вочы глядзяць у віры.
І пакуль грабуць яны сонца з парогаў,
А з крыніц і глыбіняў вясёлак глыжы,—
Зыб ад глісераў белых абліжа ім ногі,
Грудзі-шкелцы бінокляў абсліняць чужых.
І за сіняй далёкаю паваroткай,
Там, дзе знікне багатых глісераў зыб,
Людзі з граблямі выбух учуюць кароткі
І бязгучныя стогны аглушаных рыб.
Быццам жэмчуг, на нашых адхонах суровых
Наліваюцца барвай насустрач дню,
Як вулканы, зырчаць маціцовыя горы,
А між імі, як лава, шалёнства агню.

І з адчаем слухаюць ракавін вушы,
Як віруюць у пекле катлоў агнявых
Душы брацціяў, нямыя бяззубкавы душы,
Пад мяшалкамі д’яблаў... таксама нямых.
І ўвесь час, пакуль мяса ад лат аддзіраюць
І дымее у ночвах яно, як гара,
Качкі шэрагам шэрым стаяць і чакаюць,
Як пры Сталіне поліўкі ў лагерах.
Высыхаюць крыніцы, і іхнія слёзы
Дзень ці два ззяюць маціцай ў сонца агні
Перад вечнай разлукай з радзімай бярозавай,
Дзе цяпер ні бяроз, ні дубоў, ні крыніц.
О зямля мая ў сонцы, зітханнях і зыбу!
Дзе дубоў твае цёплыя халады?
Абясптушылі, бомбамі ўсю абязрыбілі,
А цяпер абяззубяць...
А што ж тады?!
Разнясі ім каўчэгі з хлуснёй і атрутай
І даруй, тым, танюткім, як струны лазы,
Тым, з граблямі, у плаццях сваіх падаткнутых,
Што для хлеба ўзялі ў цябе човен слязін.
Бо штоночы, як толькі прытомнасць пакіне,
Мне адзін, мне адзін толькі трызніцца сон:
Даўгазубыя граблі, напятыя спіны,
І пад хусткамі белымі — твары з ікон.

22 крас. 65 г.
Шагол

* * *

Следапыт гістарычных палёў,
Слаўны лыцар Генадзь Кісялёў.
Не затопча рэгрэсу карова
Дарагога Г. В. Кісялёва.

6 ліпеня 65 г.

ПАЛАНЭЗ АГІНСКАГА «РАЗВІТАННЕ З РАДЗІМАЙ»

Родны кут, Смаргонскі кут,
Калыска светлая мая,
«Бывай»,— гавораць мне твае лясы.
Але мяне ад іх не адарваць,
Як іх з гаротнага майго не вырвеш сэрца.

Родны край, навек бывай.
Шлагбаума меч над галавой...
Ўсё далей ад Залесся колаў стук...
І слёзы у вачах маіх стаяць,
Сінеючы, як плынь святой маёй Віллі.

Буду ўспамінаць [цябе][1]: алеяў сініх ціхі спеў,
І вадаспад ніжэй млына, што бачыў нас
У той апошні час
З каханаю маёю,
І магілы даўнія дзядоў,
Рады сівых капцоў,
Цяжкіх не ад граніту, а ад бэзу,
І цёплы дом са свечкамі калон,
І спрэчку з танцам беларускім паланэза.

Ўсё далей вядзе выгнання шлях
Ад ніў, дзе ты, любоў, жыла,
Дзе ты навекі адышла...
Ды прыйдзе час — насустрач дню
Ўваскрэснеш ты жывой з агню.
І я прыйду і абдыму цябе,
Мая любоў, мая айчына.
(Калі патрэбныя яшчэ 2 склады, то варыянт:
Мая любоў і ты, вялікая айчына.)
[Музыка без слоў]

Чуеш крок загонаў? Крочаць легіёны[2].
Прыйдзем

---

[1] Пры патрэбе больш працяглага спеву слова, узятае ў [ ], можна выкінуць.

[2] Мільёны.

Мы яшчэ змагацца за цябе, радзіма [свабода][1],
Як Кастусь з Касцюшкам супраць цёмных зграй...
Проці ўсіх імперый і карон
Людзей пакліча волі звон,
І ў бітве пераможа ён. (Гэта страфа гучыць як марш.)

Мір тым, хто гіне за народ,
А пераможцам — славы ўзлёт...
Няхай дзяўчаты увянчаюць іх
Галінамі дубоў Залескіх.

Але як забыць цябе,
Радзіма, край маіх бацькоў?
Павінен разлучыцца я з табой,
А я б памёр у бітве за цябе.
І загайдала бы мяне Вілля,
Закалыхалі беларускія дубы.

Край, навек [навек] бывай. Адзіная мая любоў.
Адзіная любоў. Навек бывай.
Нічога, добры мой,
Далёкі мой, нічога.
Я жывы.
А жывы, пакуль здалёк
Даносіць спевы рэк і дрэў.
Няхай я адарваны ад цябе —
А нават у чужым, чужым краі
Змагацца буду за цябе,
Мая радзіма.

[1965, верасень — пачатак кастрычніка]

* * *

Месяц над садам, ад квецені белым.
Месяц — вялізны. Сад — анямелы...
Белыя прывіды дрэў у тумане,
Вочы кахання, голас кахання.
Вусны кахання.

[1] Свабода.

Што ж ты ўцякаеш, мая адзіная,—
Яснае сонца ад месяца сіняга?!
Хіліцца ў месяца іскрах галоўка...
Звоніць салоўка, смяецца салоўка,
Плача салоўка.
Кветкі рассоўваю й шэптам гукаю,
Ты паддаешся, і ты адступаеш.
У цёплым блакіце, ў пяшчотным лёдзе
Белыя вішні ў туман адыходзяць,
У ноч адыходзяць,
У сон адыходзяць,
Ціха ў любоў адыходзяць.

4 мая 66 г.
Поўнач
Рагачоў

ПРЫМОРСКАЯ ТАНКА

Крык касулі начны
Ў звонкім лесе на сопках асенніх.
О, як сумна!

[1966]

* * *

Тая жонка, якую ведаў,
Да апошняй сардэчнай струны,
Так, як ведаюць гімны «Ведаў»
Амазонскія дзікуны.
Ты, якую меў і кахаў я,
Як кахае ў імкненні віроў
Заручоную з Балтыкай Гаўю —
Заручоны з Понтам Дняпро.
Так, як ведае Месяц аблокі,
Так, як ведае шчасце Зямля.

[1966]

* * *

За чорнаю ружай ідзі ўсцяж дарог,
Ідзі праз хлусню, цямноцце і дым,—
Каб неяк убачыць блакітны стог
І месяц зялёны ў тумане над ім...

Пад месяцам гэтым, між сініх стагоў
З бедным сэрцам маім у руцэ —
Цвіце імя чужой, дарагой,
Чорная ружа цвіце.

Я не верыў, не верыў у змрочнай журбе,
Што можна, пазбыўшыся мук,
Ўзяць цябе і да вуснаў прыціснуць цябе,
Не скрываваўшы ігламі рук.

8 кастрычніка 66 г.
Рагачоў

* * *

Вільня. О Вільня! Гару, як салома!
Гора! Бяда мая! Шчасця сусвет...
Ймкнуся з жанчынай, амаль незнаёмай,
Ў чорным таксі — аж за сёмы свет.
Трохі п’яны і трохі шчаслівы...
Але з душы, як вясною трава,
Іншы мне вобраз зрастае імкліва:
Ты — сінявокая радасць Літва.
Ты — шматпакутная, ты — шматзялёная,
Ты — што з Зямлі, як ліпаў камлі,
З носам — бы ў Маці Боскай з іконы,
З сэрцам, што вымаліць шчасце — Зямлі.
Цяжка бывае. Нічога. Нічога.
У горы, ў слязах, у моры крыві,—
Не прададуць яны нашага Бога.
Нельга забіць ўсёмагутнага Бога
Белай Русі і Блакітнай Літвы.

Той, хто з хлуснёй,— сам згіне з наругі,
Той, хто з агнём,— сам ганебна згарыць.
Ён існуе, неабражаны пугай
Конь неўміручы на Браме Зары.

11 студзеня 67
Вільня, «Нерынга», 22 пакой, 23.20

МІНСКУ

Мільёнам весніх буслiных чарод
Над табою ляцець і ляцець.
Калі будзе табе дзве тысячы год,—
Ад мяне не будзе й касцей.

Але я ўсё адно на плошчы твае
Няпрошаным ценем прыйду,
Непатрэбны, як звон, што трывогу б’е,
Як у полі забыты рэдут.

[1967]

ЗА ПЕРАВАЛ, СЯБРАМ

Ўсе беды — за пераваламі:
Маразы, буранаў дымы,
Жанчыны, што нас кахалі
І якіх не кахалі мы.
Нагадвае пра былое
Толькі шэрань на схілах Яйлы...
Жвір шыпіць пад начным прыбоем,
Б’юць аб бераг валы.
І сон з табою, з каханай,
Быццам сон матыля ў мігдалі...
Хлопцы, я знаю, вы зранены!
Хлопцы, мы вас не падвялі!
Не ўцяклі ў лазу, ў дэзерціры,

Не сплылі ў ружовыя сны —
Мы тут замкі узводзім для міра,
Літасці і вясны.
Дзеля вас, у снягах забытых,
Дзеля вас, каб скончыўся здзек,
Каб добрым, чыстым, нязбітым
Стаў на зямлі чалавек.
І ўсё ж я як быццам зганены,
Бо — на смутак мой, боль і жаль —
Над любоўю да вас і над нашым каханнем,
Не над вамі, а толькі над нашым каханнем
Так палае ружовы, барвяны мігдаль.

19 сакавіка 67
Ялта

БЫВАЙ!

Хтось бязвіннай крывёю заліў зару
І стагі заінелыя лоз.
Мой цягнік пакідае цябе, Беларусь,—
Твой сівер і твой мароз.

Я шчаслівы, што знікну з гэтых палёў,
З гэтых пушчаў і берагоў.
Хай яны дранцвеюць, закутыя ў лёд,
Калі так ужо любяць яго.

О, даволі! Намерзся! Пусці з сябе
Ў мора добрае, ў іншы край...
Я ні ў чым, ні ў чым не віню цябе.
Калі можаш — даруй і бывай.

Сакавік — 4 ліпеня 67 г.
Мінск

* * *

Зацвітае дрэва Іудзіна,
Горы ў весняй, цёплай журбе...
Ну куды ж уцячы мне, людзі,
Ад кахання, ад дум, ад сябе?!

Не купляў я зямлі гаршчэчніка
І нікога ў жыцці не прадаў,—
Што ж ты помсціш мне, чалавечнасць,
Што ж ты, лёс, мне нічога не даў?

Так, нічога ў жыцці не зроблена,
Так, пражыты нікчомны век,
Так, і словы і справы дробныя,—
Але ж хоча святла чалавек.

Гімнаў тых, што няма і не будзе...
Рук дзіцячых і словаў яе...
Цяжка, людзі. Нясцерпна, людзі.
Сонца здрадзіць. Шчасце заб'е.

Хутка сорак, і хутка восень...
Ўжо адна толькі прага пячэ,
Каб скаціліся цёплыя росы —
Хай на крыж мой з людскіх вачэй.

І малю я вышэйшаю верай —
Ўздайце мне дабрынёю ці злом
Не за тое, што на паперы,
А за тое, што ў думках было.

Мы бываем невінаватыя,
Што звінім, як струны лазы,
Што вісяць нашы рукі клятыя,
Што маўчыць наш слабы язык.

Ўздайце мне. Хай, што будзе — будзе.
Нельга больш захлынацца ў крыві
Пад праклятым дрэвам Іудзіным
Без нянавісці і любві.

6.IV.67
Ялта

* * *

Няхай шчасця гадзіны
Адлічвае Славу і Тані
Гэты гадзіннік

7.11.1967 г.

ЭПІТАЛАМА ТАЦЯНЕ І СЛАВЕ

Кахання Бог у светлай сіле
Сядзіць між нас. Я п’ю нагбом
За вас: прыгожых, добрых, мілых,
За ваш стары і *новы* дом.

Да схілу дзён сваіх астанніх
Мы вам сябры. Няхай жыве
Наш гонар: Слава і Тацяна,
Сябры ад сёння і — навек.

Малю аб вечным і адзіным:
Хай шчасны будзе на вякі
Шлюб Беларусі і Ўкраіны,
Шлюб Львова й Іслачы-ракі.

8 лістапада 1967 года. Ракаў

* * *

Скрыпка ціхая ночы. Дрымотная музыка ночы.
Водар мора і кветак. Глухая начная пара.
Аюдаг за чаўнамі рыбацкімі ў моры напружана сочыць
Зыркім вокам адзіным — чырвонаю іскрай кастра.

Што як ярасна скочыць? Дарэмна. Дрымотаю скораны.
Галаву ён на мяккія лапы здранцвела паклаў.
Чайкі спяць на вадзе, як плаўкі, у сярэбраных водсветах зорных,
Спіць каханне ў дамах. Спіць прадоння марскога імгла.

Наздраватыя сходы завулкаў ад дзённай хады спачываюць,
Крок паэта апошняга замер на вулках крывых,
І магноліі кветкі так соладка дурацъ і так спавіваюць,
Што ні людзям, ні горам дрымотнай не ўзняць галавы.

І лянотна мядзведзь на спакойнае мора успёрся,
І ў знямозе салодкай, забыўшы пра гнеў і гразу,
Касавурыць адзінае вока на зоры, што ўнізе і ўверсе,
На скупое сузор’е між іх, на сп’янелы і сонны Гурзуф.

15 крас.— май 68 г.
Гурзуф — Брэст

МАЙ

Парасон і плашч між сабою гамоняць
І ідуць тратуарамі ўніз галавой,
А пад імі, як хмары, дрэвы зялёныя,
Ўспышкі кропляў, маланкі, дамы і балконы...
Ўвесь амыты,— як вабяць кветак далоні! —
Плашч прыпаў да ружовага парасона,
Нібы чмель, што ўпяўся ў ружовы павой.

12 вер. 69 г.

* * *

Мы не ўпершыню, Адась Каханы,
У адзінай кніжцы пахаваны.
Два Адамы ў ёй, адзін Ладысь,
Ўсе ўтраіх адзін адному рады.

Першы экзэмпляр дастаўшы «Мешка»,
Як кацапы рэкаюць, «не мешкай»,
О, Адась
У гэтай кнізе <...>

Хай сябры, ўзламаўшы Пекла браму,
Ўздымуць чары з мёдам пасля бою,
Як Янук Чачот з другім Адамам,
Як Парай і князь, як мы з табою.

Плюнь! Яшчэ мы два тамы ўсясільных
Грукнем разам на чыюсь магілу.
Пра Гародню, Мілавіды, Вільню
І пра звычаі Радзімы мілай.

[1969]

* * *

Ў золь і туман Вы святло мне і радасць,
Зорка адзіная ў змрочны час...
Кінуў бы нават маю «Іліяду»,
Каб Адысеем даплысці да Вас.
Вечарам п’яным ці золкам суровым,
Ноччу адчайнай ці днём пустым
Прозвішча «Галачка Шаранговіч»
Музыкай Божай у сэрцы маім.
З княскім запалам хаплю я паўлітру...
Каб не насіла шчасліўца зямля,—
Кіну пальчатку яму на палітру,
Выклічу я на дуэль Васіля.
І у апошняй ахвярнай скрусе
Стрэлю ў паветра, ўпаду нежывы.
. . . .
Можа, пад плач ўсіх жанчын Беларусі
Хоць бы слязіну ды ўроніце Вы.

29.X.70 г.
Мінск. Пляцоўка выдавецтва

КАЛЯДНАЕ ВІНШАВАННЕ МАКСІМУ ТАНКУ

На новы лета
Хай родзіцца жыта.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

Ідэі, тэмы,
Вершы, паэмы.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

Хай шчасціць з імі
Пану Максіму.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

Хай у кішэню
Запусціць жменю.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

І ў торбу наску
Кіне каўбаску.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

Ды паляндвіцу,
Дый гарэліцу.
    Шчодры вечар!
    Багаты вечар!

[1960-я — пачатак 1980-х]

* * *

О, ілюстрысіме Грынчык, ў дзень гэты светлы
Шчыра вітаю цябе я, пісьменства прыгожага друг,
Ўсё аддаю: і лясы, і Дзвіну, і Дняпро, і сады нашы ветлыя,
А наўзамен толькі сэрца... і светлую Шчару бяру.
Мінімум здаў я. І толькі. Ты ж смела узрынуў
Ў неба навукі з Бытэньскіх палёў і дуброў.
Гэта спрадвеку было. З тых часоў, калі *доктар* Скарына
Шлях прамяністы для многіх нашчадкаў адкрыў,
Стаў нашым доктарам першым і прыклад для іншых падаў.
Будзь на яго ты падобны. Дарогай горнай
Кроч і на гадаў трымай напагатоўку сціло.
Як мне шкада, што хістаюся ў моры я Чорным,
А не з табою хістаюся паміж банкетных сталоў!
Добра! Прыеду, і выправім! Будзе празрыстая Шчара,
Шлюзы пад ценем таполяў, аціца у глізах на дне,
Брохание тоўстых язёў, белых дзічак каравыя мары,
Спрэчкі аб песнях, аб звычаях і аб віне.
Рыбу усю не лаві. Хоць бы трохі для члена Саюза
Парачку плотак ў Шчары пакінь.
Як прыеду лавіць да цябе шчупакоў,
Замест цябе, дарагі, пацалую у морду я Зюзю,
Бо фамільярнічаць з доктарам можа хіба што Пшыркоў.

18.V.70
Панядз. 12 г.
Скарына
Зюзя

АРМЯНСКІ МАТЫЎ

— Матухна,
глянь,
на галіны змярцвелыя
Селі ружовыя матылі!
— Не, мая дзетка, то яблыні белыя
І абрыкосы ўначы расцвілі.

— Матухна,
глянь,
гэткі цукар чысты
Там, на блакіце і срэбры, гарыць!
— Не, гэта летняе сонца агністае
Вочы сляпіць на Святой Гары.
— Матухна,
глянь,
як сплываюць крывёю
Волаты ў скалах, і ў барвах трава!
— Не, гэта проста халоднай рукою
Вецер лістоту з чынараў сарваў.
— Матухна,
глянь,
гэта ластаўкі белыя
Зверху імкнуцца й спадаюць у сне.
— Не, мая дзетка, то з неба знямелага
Падае,
падае,
падае снег.

[1971]

НА ВУЛІЦЫ ДЭШЧОВАЙ

Здзіславу Нядзелю

На вуліцы Дэшчовай — слата і шэрань,
І вокны,— як з неба,— гарацъ уначы.
І я не зведаў, нашто мая вера,
Нашто жыццё я стаўлю на шчыт?!
Нашто шукаю ў душы маёй — Слова?!
Праўда — нашто? І Бог мой — нашто?
Нашто Касцюшкі капец над Дэшчовай
Так марна гарыць між цяпліц і платоў?!
Мэта, напэўна, і ёсць, і будзе,
І Вера, і Праўда, і Слова ёсць...
Вярнулі б вы толькі мне, добрыя Людзі,
Любоў да ўсяго і маю маладосць.

К нам прыходзяць...
І гінуць у скрусе...
Калі нават іх цёплай рукою бяру...
О Божа, даруй маёй Беларусі!
І Польшчы!
І ўсім на свеце...
Даруй.

16 снежня 71 г.
Кракаў

ВАКОЛ ХЕЙНАЛА

Яну Колтуну II, самаму маладому
трубачу — «хейналісту»
Вежы Марыяцкай

Думае — герольды
Ў барве й каронах?
Рык фанфаронаў — ад суднага дня глухіх?..
А тут проста трубы
Чэшскай фірмы «Лігатона».
А на калках вісяць кажухі.
Бэлькам — шэсцьсот
(Тут што праўда, то праўда)...
Сведкі польскай, і нашай, і... іншай зары,
Але тут... Тут спявае ціхутка радыё,
І ў каморцы «тэлік» маленькі гарыць.
Тут дзяжураць. Тут звон адбівае рупліва
Ўсё, што з’елі, скахалі і прапілі...
Ну вас... З вашым... туды...
Рамантызмам саплівым.
Вы, паэты ўлюбёнай маёй зямлі.
Не прыполамі дам,
Не дамаскай парфумай
Пахнуць рукі «герольдаў» на гэтай «гары».
Пахнуць яны жалезам, пылам і гумай,
А ў сіх тых — часныком.
(Ходзіць Кракавам грып.)

Пахнуць добра баршчом, цёплым хлебам, цыбуляй,
Як дзяды ў старожцы ці ў начлег на Дняпры...
І мне добра.
І шчыт Марыяцкі, як вулей,
Над згасаючым Кракавам мёдам гарыць.
Ў Яна Колтуна ані гербоў ні дукатаў
(Як, між іншым, ва ўсіх «герольдаў» пяцёх),
А звычайная,
Такая сабе —
Зарплата —
Ад дзвюх тысяч злотых да чатырох.

[1971, снежань]

ОДА НА ЎРАЧЫСТЫ ДЗЕНЬ ШЛЮБАСПАЛУЧЭННЯ ЯГОНАЙ ПАНСКАЕ МОСЦІ ГАСПАДАРА ЛАПУЦЯ І ГАСПАДЫНІ ЯГОНАЙ ПРАВЯЛЕБНАЙ — АД СЁННЯШНЯГА ДНЯ — ПАНІ ЛАПУЦЁВАЙ

Ўзыходзіць Геліас над светам,
Прарочыць новую зару,
І п’е гарэлку ўся планета,
І, разам з ёю, Беларусь...
П’юць кухары і п’юць паэты,
П’юць за свае і напавер
Усе калегі з камітэта
СССР і БССР.
Сяляне п’юць і касманаўты.
Бо ўжо законны шлюб бяруць
Яны, загадчык нашай нафты,
Віктóр Антонавіч Лапуць,
Якога можа паважаць
Аж сам т. Леановіч,
А пра мяне ўжо што казаць!!!
Лапуць, што так з народам зжыўся,
Лапуць акраса нашых ніў,
Што, раніцай не падлячыўшы,
Ні разу сябра не пусціў.

Што нам рабіць цяпер, калегі?
Хіба што, скорбію дыша,
Пайсці раўці на дзікім брэге
Бярэзіны ці Іртыша.<...>
Адно суцешвае паэта,
Што дужа любіць ён цябе,
Наш супергеній, наша Света,
Канструктар слаўны СКБ.
Бо ён мне так сказаў аб шлюбе,
Што калі прыме ён закон,
То жонка ўжо яго палюбіць,
Бо многа есці любіць ён.
То лепей не рыдаць, не вохкаць...
Давайце, хлопчыкі, усе
Пяроймем гэты слаўны вопыт,
Каб свет заззяў ва ўсёй красе.
Сваіх зямлячак не адрынем,
Не пойдзем за мяжу па мёд.
Хаця жанчын сабе пакінем,
Не сплавіўшы ў нафтаправод.

[1972]

[ВІНШАВАННЕ В. РАГОЙШУ ДА ЯГО 30-ГОДДЗЯ]

Слава!
Для Беларусі
збірай пасаг —
Сто манаграфій
і дзесяць саг!

5 чэрвеня 1972 г.
г. Менск

ДОМ СЯБРА

Маленькі астравок маёй зямлі —
Зялёны Астравец над срэбнай Лошай,
Такі прытульны і такі харошы,
        Як сонца, бор і родныя палі.
Дом друга. Не, дом тысячы сяброў.
Не ведаю, што можа звацца раем?
Хіба мароз і піва ў Гудагаі
І галасы далёкіх цягнікоў?
Маё другое сэрца. Год пяцьсот
Адлічваеш ты мне гады на свеце,
І кожны дзень аблокі, верас, вецер
І сонца неўміручага ўзыход.
        І твой святы і светлы чалавек,
Твой дым і крыж магутны Аняліна,
Твой лубін залаты, твой лес
                                        на ўзгорках сіні
І стронга ў крышталі маленькіх рэк.
Сто тысяч год няхай вакол шумяць палі,
Сто тысяч год няхай вакол гудуць дубровы,
Пакуль гучыць вакол святая наша мова,
Пакуль ёсць беларусы на Зямлі.

1974 г.

[НАВАГОДНЯЕ ПАСЛАННЕ В. РАГОЙШУ]

Слава! Ты пэўна пад туфель
Трапіў уласнай жане,
Што замест Львова ў год гэты новы
Ты не прыйшоў да мяне.
Вядома, жывіце сто тысяч год
У шчасці, без маяты́,
У плёне, у сонцы, без розных нягод!
. . . .
І ўсё ж паплачашся ты,
Што кінуў сяброў, свой абраны лёс
І падаўся кудысьці за край...

Дык насі свой нос, як той дзед-мароз,
Чырвоным.
Давеку.
Бывай.
Твае Валодзя і Валя

30.XII.75

ОДА ИХ ВЫСОКОЙ ЛУЧЕЗАРНОСТИ, КАВАЛЕРУ ВЫСШЕГО ОРДЕНА ВСЕЛЕННОЙ, ИМЕНУЕМОГО «СПИНА В СОЛНЦЕ», В. С. РУДОВУ В ДЕНЬ ЕГО СЛАВНОГО ЮБИЛЕЯ

Валитесь на колени, люди!
Ведь в космосе такой один,
Вениамин Семёныч Рудов,
Великий минский гражданин.

Декабрь расцвел когда-то маем,
Когда «за жизнь» заговорил
Остряк, и воин, и прозаик,
И верный брат насчет че...го-нибудь.

Весь — всевеликое сиянье,
Весь — разной сволочи отпор.
Единственное оправданье
Существованья Лысых Гор.

Достичь его — и не пытайтесь!
В чем обаянье — не пойму!
Но даже пани Пальчинскайте,
Богиня, молится ему.

Кинь взор на нас, несчастных, сирых,
Когда на нас не смотришь ты,
Ты — Солнце, ты — царица мира,
А мы — всего твои цветы.

В лучах твоих безмерно бренны,
Но и вечны твоим огнем...
Мы рады, что в одной вселенной
С тобою, Рудов, мы живем.

Тобою бредят даже польки,
Ты швец и жнец, в дуду игрец...
Живи, великий, Столько, Столько,
Еще Полстолько и Полстолько
И Четверть Столько — наконец.

17 декабря 76 г.
Дубулты

* * *

Генадзь, княж Васілёў, сын Кісялёў,
Каб быў заўжды ты пройдам навуковым,
Мы дорым табе тоўсты гэты слоў-
нік тлумачальны беларускай мовы.

Ўдасканальвай мову ўглыб і ўшыр,
Вучы і ўдзень і ўноч, грызі, імкніся,
Каб селі ворагі твае ў сарцір[1],
А ў канкурэнтаў грошы не вяліся.

Знайдзі загадку там, дзе іх звялі,
І таямніцы раскрывай з налёту,
Каб вымушаны выпусціць былі
Дадатак слоўніка са словам «кротус».

[1977]

[1] Шашачны, шашачны, вядома.

АЎТАЦЫТАТА

«Скінуць гукі і колеры пад адхон,—
Ў канчатковым сконе прасторы і часу,
Павуціннем аблытаны, спыніцца звон».

2 ліпеня 79 г.
Друскенікі

* * *

Я. А. Сацішуру, хірургу Лечкамісіі

Калі побач Сацішур —
Пакладзіся — як на мур.

Ён адправіць вас на неба,
З печані прамыўшы жвір.
Там, дзе трэба і не трэба,
Ён вам выража пузыр.
І ўжо ніякай бражкі,
Да канчыны, мой дружок,
Ні віна, ані барашка —
Толькі чай ды тваражок.

Ціха! — Цс-с-с! Ані мур-мур!
Ходзіць побач Сацішур.
Варыянт:
Калі ўчуеш: «Сацішур!!!» —
Абыдзі дзясяты мур.

8 верасня 77 г.
Лечкамісія

НА ВЫГНАННЕ З ЛЕЧКАМІСІІ УЛ. КАРАТКЕВІЧА

Раззлаваўся Сацішур,
Што ў яго ізноў дыжур,
Што з асенніх хмар залева,
Як ад урыгіту, лье,
Што паганец Караткевіч
Выразацца не дае.

Аляксеевіч Яўген
Закрычаў страпціўцу: «Гэн!!!
Трапіце яшчэ сюды —
Ўсё вам выражу тады!!!»

Жэ вуá сюр сэт гравю́р?[1]
Сацішур
Ў божым гневе.

16 верасня 77 г.

ПЕСНЯ КРАСАВИЦЫ ИЗ ГОРОДА НА НЕВЕ, ПОСВЯЩЕННАЯ ВРАЧАМ МИНСКОЙ ЛЕЧКОМИССИИ

(Поется на мотив «Позабыт — позаброшен»)

Будь у меня десять желчных пузырей —
каждому бы по одному из симпатии подарила,
а так что ж...

Из дамского разговора

С глаз долой Короткевич,
Не показывай лыч —
Меня любит Ярошевич
И Евгений Кузьмич.
Эх, как выйду на Невский,
Как делов накрошу —
Меня любит Ковалевский
И месье Сатишур.

24 августа 78 г.

---

[1] Што мы пабачым на гэтай цікавай карцінцы? *(фр.)*

МЕДСЕСТРАМ ЛЕЧКОМИССИИ В ОТВЕТ НА ПРОСЬБУ НАПИСАТЬ ПРО НИХ «ЗЛЫЕ СТИХИ»

Тошно мне в подлунном мире:
Не медсестры, а вампиры.
Вместо чарки шприц несут,
Кровь из жил моих сосут.
Неуклонны, непреклонны,
Как Георгий на иконе:
«Держит шприц, как копие,
Тычет змия в жопие».

[1978, жнівень]

«АФІЦЭРСКІ ВАЛЬС»

(«Туркменфільм»)

Шли танки несказанным рыком
С экрана в просмотровый зал,
И наш комбат Василий Быков
Впервые в жизни убежал.

[1979, 12 октября, Пицунда]

НАДПІСЫ НА ФАТАГРАФІЯХ (ПІЦУНДСКІХ), ПАДОРАНЫХ В. БЫКАВУ І А. САВІЦКАМУ

***

Кубінец Васіль у стыхіі роднай,
Ён з ціхай журбою ўспомніў былое,
Як быў нібы свой кракадзілам звыродным
І як у Гаване жаваў алоэ.
Ірына ж ягоныя ведае думы,

І Караткевіча цісне за мезенец:
«Не руш яго, бо ўзраве, як пума,
Не лезь да яго, бо на пальму палезе».

***

Кубінец Быкаў (бо ў кубінскай майцы)
Не пабываў хіба што на Ямайцы,
І паглядзець на дзіва ад сяла
Нясмела Кудла рыжая прыйшла.
Алесь калегу рэзка папракае,
Што ўвагі на паклонніц не звяртае.

***

Вянчаны прамянямі вечнай славы
Камбат стаяў, як велічны статуй:
Ён піў усё... ну... акрамя какавы,
Але за гэта Бог яму даруй.

СУХУМСКАЯ ЗАСТОЛЬНАЯ

«Ва-сыль — гениальчык,
Васыль — абызьянчык.
Ва-сыль — наш любимчык,
Ва-сыль — наш инжирчик.
Ва-сыль — симпатычка,
Ва-сыль — мая птычка».

***

От двери кабака
Махает,
Дон Вальдемара видится
Манящая рука.

***

Падумала Кудла: «З сябрамі. З дамамі.
Класік? Жывы? Але ўсё ад Бога:
Выходзіць, і ў класікаў гэтых таксама
Бываюць спакуслівa голыя ногі.
Зазнаўся. На псоў і не гляне, зануда,
Але канцэрта на пляжы не будзе.
Хапаць за гэтыя лыткі не буду,
Даверу гэта зычлівым людзям».

***

«А гэта сабака,— Ірыне тлумачыць
З пачуццём перавагі Васіль.—
У «Чырвонай кнізе» пакуль не адзначаны...
Збегаўся... Спіць на асфальце нясіл».

***

Марціновіч з Быкавым стакнуліся
І хаваюць карты хто куды,
І знялі з мяне касцюм, кашулю...
Скора плаўкі здымуць — што тады?

***

Васіль глядзіць ачумела
І думае пра няўдалых:
«Добра, што ў кактус не селі,
А толькі кактус кралі».

***

Савіцкі гожы муж і вока мае,
Таму ў шкарпэткі чачу разлівае.
На гэты важны акт глядзяць жанчыны.

Жанчынам не паложана па чыну.
Хіба што, можа, кроплю й ім наточым,
Умольныя пашкадаваўшы вочы.

***

Хаця нахабства ў Мужыка ў крыві,—
На «абаяху» надта не даві.

***

Хто б думаў, што й так на свеце бывае!
Прыкрасць і немы дакор у спіне:
Васіль натацыю жонцы чытае,
Што села за сажань яна ад мяне.

***

Расселіся з рознымі там мандарынамі,
З хурмою, аджыкай, цыцмою зялёнай
І павесілі над галавою «цагліну»,
Гэта значыць: «Праз нас праезд забаронены».

***

«Такіх абцягнутых з голаду рылаў,
Расчараваных вачэй такіх
Не бачыў, хлопцы, і на Курылах
Сярод салдацікаў слаўных маіх».

***

Скажыце мне хтосьці, хто побач сядзеў,
Ці з’еў я штось, ці нічога не еў?

***

Ў тумане абліччы — суцэльнае гора,
Пазнаеш хіба што па портках мужчыну...
Ці гэта фатограф затворам торгаў,
Ці хістаўся сам з невядомай прычыны.

***

О ворагі, сквернаўцы і сквернаўкі!
Што нам да вашых хвігаў і інтрыгаў?!
У нас аднолькавыя толькі плаўкі,
А ў вас стандартныя галовы й кнігі.

***

Дзесьці ў Дэлі паэтам (нават не верыцца)
Дораць з кветак хамут і славу прарочаць.
Я ж ад краю свайго заслужыў толькі перац,
Каб жваў, аж пакуль не вылезуць вочы.

[1979, кастрычнік]

***

Тут твару няма, але гэта Быкаў,
Калі ён кагосьці ці штосьці пстрыкаў.

***

Мяркуюць па пузе
Аб членстве ў Саюзе.

***

Вось маршал пісьменства В. Быкаў
Кудысьці ідзе пакрысе,
За ім ад'ютант Караткевіч
Бутэлькі з... кефірам нясе.

***

«Я маю права на ўсё бурчаць,
На мора, жанчын і прыбой,
І рукі свае за паяс закладаць,
Як гэны... ну... Лёва Талстой».

***

О, колькі суму у пейзажы гэтым,
Журботы колькі — д'ябал вас бяры! —
Паспачувайце Васілю, кабеты!
Напоўніце графін яму, сябры!

***

Энергіі збытак у жылах клякоча.
Не ведаю, выкінуць што ён задумаў:
Ці, можа, дошак накрасці хоча,
Ці ў мора машыну скаціць без шуму?
Мараль без рыфмы:
Не трэба лапіць ГГЖ,
Бо можна трапіць ў КПЗ.

ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЬ

Философ Быков с каменным лицом
Надежность камня пробует яйцом.

* * *

Ірыне Быкавай

Ідзе яна, качаецца,
Ўздыхае на хаду:
«Ох, з рынку шлях канчаецца!
Ох, зараз упаду».

* * *

Ірына сказала: «Не п’е дваццаць дзён»
(А вакол вінаробаў зямля).
І ўздыхнуў Караткевіч: «Няшчасны ён!
Горш за мяне й Васіля».

[1979, кастрычнік]

НАСЛЕДАВАННЕ СЫРАКОМЛЮ

«Вясна будзе»,— людзі баюць.
Ды нашто нам росквіт той?
Мы адвыкнулі ад мая,
Нас не выручыць ніхто.
Ў скутай інеем краіне,
Ў мерзлай пушчы векавой
Толькі елкі цяжка стынуць
Мёртвай зеленню сваёй.
Ды палі ў снягах калеюць,
Ды на гора і на смех
Мох магільны зелянее
На капцах мужыцкіх стрэх.
Чэзнеш нівай непалітай,
Усялякі церпіш зброд.
Ці ўваскрэснеш? Ці жывы ты?
Ці забіты, мой народ?
Каб вясне прабіць дарогу,

Каб калісь вярнуўся рай,—
Слова праўды, слова Бога
Мусіш слухаць, родны Край.
І тады адтануць гоні,
Цеплынёй дыхне ралля,
Раем зоймецца зялёным
Маці — родная зямля.
Пройдзе нівамі, лясамі
Бог свабоды залатой.
Калі мы не ўстанем самі —
Не падыме нас ніхто.

14 лістапада 79 г.
18.35. Мінск

ГЕНАДЗЮ КІСЯЛЁВУ

Кісялёў наш, харошы і ветлы,
Ты няробствам хоць нас не прымуч,
Бо гісторыі нашай — ты светач
І гісторыі нашай — ты ключ.

[1970-я]

ЭПІГРАМЫ

УЛАДЗІМІРУ КАЛЕСНІКУ

А Калеснік добры быў,
Мне козачку падарыў,
А козачка белая
Па пакоях бегае.

[1970-я — пачатак 1980-х]

НАДПІС НА ДЗВЯРАХ КІНАСТУДЫІ

Доведем мы Быкова
До стыда великого.

[1970-я — пачатак 1980-х]

СЦЯПАНУ ГАЎРУСЁВУ

Сцяпан Захарыч Гаўрусёў
Уцёк ад жонкі без трусёў.

[1970-я — пачатак 1980-х]

НА ВЯЛІКДЗЕНЬ ГАСПАДЫНІ ЯДВІНІ І ПАНУ ІВАНУ

Ай на Вялікдзень, ды на першы дзень,
Ісус Хрыстос, Сын Божы,
Валачобнікі сабіраліся...
Сабіраліся, рахаваліся...
У слаўны горад да слаўнага пана...
Да слаўнага пана, пана Івана...
Да гаспадыні пані Ядвіні...
А дзень добры таму, хто ў гэтым даму...
Пасадзі за стол і віно на стол...
Ды кусок сала — то для голасу...
А пірог жытні — то для коласу...
А кусок шынкі — каб здаровы свінкі,
Ісус Хрыстос, Сын Божы.

[Пачатак 1980-х]

ЭПІТАФІЯ.
ПАКАРАНЫМ СМЕРЦЮ
Ў 1882 ГОДЗЕ

Сякуць, краіна, карак твайму сыну,
Ды ты не кажы ім: «Даволі!»...
Хай лепей ніколі не будзе краіны,
Чым будзе краіна — без волі.

29 студзеня 1980 г.
21 гадзіна 38 хвілін

ВЯЧАСЛАВУ РАГОЙШУ
Ў ДЗЕНЬ ЯГО НАРАДЖЭННЯ

Каня і падкову мы дорым сягоння
У дзень нараджэння для нашага Славы:
Каня — каб заўсёды любіў ты Пагоню,
Падкову — на шчасце, на вечнасць, на славу.

5 чэрвеня 1980 г.

БОГ ВАЖДАЕЦЦА
З БЕЛАРУСКІМІ ПРОЗВІШЧАМІ

Бог глядзеў на Беларусь з нябёсаў,
На жывых і мёртвых ягамосцяў,
На ўсе кальварыі і росы
І павольна закіпаў ад злосці.
«Што там робіцца, ядры іх мову? —
Закрычаў ён у страшэнным гневе.—
Быў там нейкі Ванька — стаў Ванькові́ч,
Быў там нейкі Міцька — стаў Міцкевіч.
З гонарам, нібы у Радзівіла,
Швэндаецца ў свеце пан Bowdzillo,
І ў шляхту точацца без мыла
Baran, Kozell, Piottuch і Pedrillo.

(Сто гадоў хавае ў торбе шыла
Пан Дэконт. А ўсё чуваць, васпане:
«Ты *Дэконт*? Пся крэў, а дзе кабыла?!
І *дзе конь*, пся маць тваю, галгане?!»)
Ў Сталіны там пнецца кожны Юзік,—
Быў там нейкі Сенька,— стаў Сянкевіч...
І адзіны, хто не прэцца у французы,—
Гэта безумоўна Караткевіч.
Гэты свой. [...]
Ведае, што хтось з ягоных продкаў
Ці азадкам быў крыху куцапы,
Ці вумом, ці чым яшчэ кароткі».

10 вер.— 12 кастрычніка 1980 г.

* * *

Лідзія Іванаўна Збралевіч,—
Гонар наш!!!
                І наша прыгажосць!!!
Шле Вам віншаванне — Караткевіч —
Беларусі —
                Раб і Ягамосць.

[1980, кастрычнік]

* * *

Ты не сніся мне, мама,
І не ваб у краіну, дзе ружы сінія.
(Пачакай! Ну, крыху!)
                                        Асабліва на гэны раз.
Ты ж так рэдка бачыла кветкі мімозы
І (яшчэ радзей)
добры квет туберозы,
І —
        зусім ніколі —
                                кветкі гліцыніі,

І астатнія дзівы,
якім прысвячу я свой сказ.
Пачакай мяне, мама!
Ёсць бярозы ў вільготнай лагчыне,
Ёсць Дняпра старыкі
і дубоў векавых запавет,
І народ мой,
якому я вінен
Ўсім,
ўсім
шчасцем,
турмой
і чужынай,
Той народ, у якім, можа, ўвеку ніхто не загіне,
Калі я,
Нават я,
што даўно за табою пакінуў Твой Свет.

15(?).XII.80

* * *

Агонь з вяршынь — і дом твой, як свяча,
І мёртвай хмарай — попел над Гаморай,
І ўсё з нуля даводзіцца пачаць,
Бо ў тым былым нічога не гаворыць.
Калі ўжо давядзецца зноў пачаць —
Ідзі ад дымам пушчаных святыняў
І не шкадуй ні плуга, ні мяча
На новы свет, дзе ўсё пакуль — пустыня.
Там будзе грай сівога крумкача,
Сто бездарожжаў, соль і пыл на веях...
Калі ўжо вырашыў з нуля пачаць —
Ідзі! Не аглядайся!
Скамянееш!

Снежань [1980]

КАЛЯДНАЕ ВІНШАВАННЕ ВАСІЛЮ І ІРЫНЕ БЫКАВЫМ

На нова лета
Хай родзіць жыта.
Шчодры вечар!
Багаты вечар!

Піва варыці,
Дзяцей жаніці.
Шчодры вечар!
Багаты вечар!

Поўныя скрыні
Васю з Ірынай.
Шчодры вечар!
Багаты вечар!

А мне — як ласка —
Кольца каўбаскі.
Шчодры вечар!
Багаты вечар!

Валя
Уладзімір

[Пачатак 1980-х]

* * *

Тут кожны сядаў бы, дзе схоча,
Адзін — ля камінка
(Каб вечна сябе спрабаваў паўтарыць,—
Нясталы і зменны агонь),
Другі — ля вакна,
Што спрадвеку глядзіць
На здрадлівае мора.
А трэці, калі б не схацеў,
Проста ў кут бы зашыўся з уздыхам палёгкі.
І ўсе б працавалі,

І ў гэтай прывольнай майстэрні
Ніхто б не пісаў
І ніхто бы не ўбачыў
Аднолькавых твораў.

[1980]

* * *

Панна Варшава,—
Яна сваёй дарогай ішла...
Мурамі крывавымі
Падпертая ззаду і спераду.
Панна Варшава,—
Ніка —
Аднойчы шпажонку ўзняла.
І ёю
Зваліла
Ні многа ні мала
Дваіх мядзведзяў.

[1980]

* * *

Шчасны хай Ваш будзе брод без меры
Дзецьмі, ўдачай, любасцю гасцей,
Дамалюбствам, дарагая Лера,
Працалюбствам, дарагі Сяргей.

Некалі праз семдзесят і з гакам
Хай сабе развалены, як дуб,
Я, хоць рассыпаючыся макам,
На брыльянтавы прыйду Ваш шлюб.

Хай заўсёды поўнай будзе чаша
Шчасця вашага і ўсіх страсцей,
Мілыя, харошыя вы нашы,
Залатыя Лера і Сяргей.

26.VI.1981

ВІНО АРМЯНСКАЙ ГІСТОРЫІ

Раздан, Арташат, Аўрэшат. Што б ні ўзяць.
Сотню назваў любых абяры між іх.
Але ўсе.
Ўсе
        армянскія віны гарчаць,
Як гарчыць гісторыя іх.
Можаш тысячы кніг геніяльных стварыць,
Збудаваць Гарні, Гегард, Кармір-Блур...
Ды зірні і ўважай:
                                    над Масісам крывы ятаган,
Над Масісам месяц — крывы ятаган.
Над народам, які палюбіў і люблю.
Хай бы ўсім пражыць, хай бы ўсім дажыць
Без пакут,
                    без хлусні,
                                    без ран...
П’ю віно, а яно, халера, гарчыць,
Як стагоддзі жыцця армян.
І каштую, і — ўсё ж — без ахвоты п’ю,—
Як душу прадаю сатане —
І душу народа ў ім пазнаю,
А іншай — не трэба мне.
Божа мой! Я пеклу б душу аддаў
І здохнуў ахвотна, як нейчы там сын,
Каб аднойчы ў жыцці толькі «горка!» крычаў
На вяселлі дачкі армянін.
П’ю.
Гарчыць. І думаю я пра сябе:
О Арменія гор, што крывавяць ад ран!
Хай бы горка ўжо мне...
Хай не горка табе,
Маці мільёнаў забітых армян!
Хай раней за дабро памірае гнюсь,
Хай сонца жыве, хай гіне туман...
Бо як без Беларусаў мая Беларусь,
Так Арменія без Армян.
Добры Божа! Гарчыць! Вось відаць і дно.
(Дзе я? Ў пекле? У раі? Дзе?)...

Зразумееш не зразу армян віно,
Як душу карабахскіх людзей.
Горыч вінаў Арменіі... І Беларусь...
Ну каму па плячы вас здушыць?..
Можа — горкія — мы й не да смаку камусь,
Але нам — узаемна — мы па душы.

21 лістапада 81 г.
12.25. Паўн[очныя] м[огілкі]

СТАРААРМЯНСКАЕ, З ПРАЦЯГАМ...

Трапяткая грубасць — не сродак на ўсё...
Злы язык — не падстаўка для зла...
У Ісуса мо тысячны служыць асёл,—
А калі Ісус — у асла?

Удава і пасерб жылі на сяле,
І бывала — о Божа жывы! —
Што пасерб сена краў для асла,—
Дзве былкі... —
У каровы ўдавы.

І ўзвыла ўдава: «Разбярыся ў траве!
Ён працуе? — гной яму ў рот?!
Хай ён здохне — асёл, хай карова — жыве!..»

Выйшла, ясна ж, наадварот.
І ты разабрацца не змог,
Дзе асёл і карова дзе?!

Гэта байка — пра беларускі народ
І пра месца яго між людзей.

Ён працуе — якую ўжо тысячу год,
Ён да скону верны сябрам,
Чым ён вінен табе, мой народ,
Які нават былкі чужое не ўкраў.

Спытай у суседзяў. <...>
Скажуць: «добры», «шчодры», «ворагам жах».
Дык хіба на добрых возяць ваду?
На каровах?
І на ішаках?

[1981]

ПЕСЕНЬКА ПРА ВЫПАДАК У КАФЭ

Яго не абслугоўвалі
Хвілін так сорак пяць.
Пайшоў Ён да дзвярэй і раптам
Порткі стаў здымаць.
Тады ускалыхнуў скандал
Кафэ і ўвесь гатэль,
Афіцыянт туды пабег
І сам метрдатэль.
—Я думаў звычай тут такі,—
Нявінна Ён сказаў
І, портак не ўздымаючы,
На шыльду паказаў.
—Вось бачыш: «Ў верхняй вопратцы»,—
Умееце чытаць? —
«Не абслугоўваць людзей
І есці не даваць».

21 ліст. 81

КІТАЙ

Затаптаныя песня і слова матчына,
Па правінцыях людзі ядуць траву...
Канфармізм з папраўкай на азіятчыну,
Мудрасць продкаў з папраўкай... на галаву.

23 ліст. 81 г.
12.15

ВЫШЭЙШЫЯ ЖЫВЁЛЫ,
АБО «ВЯНЕЦ ТВАРЭННЯ»

...у вышэйшых жывёл патрэба
і здольнасць прычыняць разбурэнні
і шкоду ўзрастаюць прамапрапар-
цыянальна ступені іхняй разумнасці.

Канрад З. Лоранц

І тое праўда. Лемур нецікаўны:
Вісіць на галіне плюшавым мішкаю.
Капуцын (з вузканосых) гарлае песні,
Псуюць уласныя цацкі мартышкі.
Чым вышэй, тым больш разбуральна-цікаўныя,
Нібы гарылы з пачкаю сернікаў...
Натуральна ўзнікае пытанне: «А людзі?»
. . . .
І ўспомніў Хатынь, Хірасіму і Герніку.

23 лістапада 81 г.
13.32

* * *

Дарогі ўсёй зямлі маёй
Гудуць у стомленых нагах.
Куды табе ісці за мной
У гэткі невыносны шлях?
Выццё здалёк. Бяжыць руя,
І вочы свецяцца ваўкоў,
Такіх жа валацуг, як я,
Маіх сяброў, маіх братоў.
І, можа, тыя, што ў мане
Жывуць свой век, п’юць добрых кроў,
Цкаванне ўладзяць на мяне
Калісьці — горш, чым на звяроў.
Ўзяць не магу цябе я ў бой,
Аддаць марозу і агню,
Аддзячыць ліхам за любоў,

Нянавісцю — за дабрыню.
Не плач над лёсамі звяроў
І вей не апускай разбег,
Як крумкачынае пяро
На белы-белы, чысты снег.
Дарогі ўсёй зямлі маёй
Гудуць у стомленых нагах.
Куды табе ісці за мной
У гэткі невыносны шлях.

25 ліст. [1981]
22 г. 58 хв. П[аўночныя] м[огілкі]

* * *

Аб існаванні подласці й наветаў,
Падступных махінацый і інтрыг
Я ведаю, паверце мне у гэтым,
Зусім не са старонак даўніх кніг.
Мужчыны і жанчыны сонмам цэлым
Імкнуцца здрадзіць, край свой ашукаць.
Я проста ў гэтым не прымаю ўдзелу.
Няма мяча, дык чыстай будзь рука.

26 ліст. 81 г.
11.29. П[аўночныя] м[огілкі]

* * *

Стаіць ля ідэі на варце,
Хвалу бессаромную п’е.

Не ўсякая шыя вартая,
Каб меч тупіць аб яе.

26 ліст. 81 г.
11.40

ЯК МЯНЕ ПЕРАКЛАДАЛІ НА ЯПОНСКУЮ МОВУ, АБО ЛЕТАВЫЛІЧЭННЕ

Па японскім летавылічэнні 1981 год —2641 (з дня каранавання першага мікада)

Ну, хочуць перакласці японцы — і годзе...
— Калі нарадзіўся?
— Гэх, старасць не радасць.
Ў дзве тысячы пяцьсот дзевяностым годзе...
(Ад каранавання першага мікада.)
— Жартуеце? Ці проста лухту гародзіце?
— Ды зусім не жартую... Адкуль жа знову?..
Ну... Тады ў дзевяцьсот трыццатым годзе
(А сам падумаў: «Ад нараджэння Хрыстова»).
— У тысяча дзвесце сямідзясятым?
(Ён тады — за мікада, я — за новую эру.)
— Зноў жарты? У нас манголы трыклятыя.
— А ў нас з крыжакамі войны за веру.
— Вам дзвесце шэсцьдзясят. Пяцьдзясят,
трошкі болей.
— То што, дзве тысячы дзвесце дваццаты?
А зараз?
— Шэсцьсот сорак першы грымзоліцца
Пад гэтым пяром на паперу клятую.
— Паслухайце, жарты ў вас проста конскія.
Вы, «бака», дурань.— Бяка? — То самае.
— Знаеце,
не хачу гучаць па-японску.
Ў вас «яма» —
«гара»,
а ў нас «яма» —
«яма».

26 ліст. 81 г.
13.35. П[аўночныя] м[огілкі]

* * *

Бог пайшоў. Жыццё ідзе пад кручу.
Але йдзі і не губляй спакой.
Ёсць замест прыватнай неўміручасці —
Бессмяротнасць нацыі тваёй.
Ты памрэш. Але ў бязмежным свеце
Будуць працвітаць твой Люд і Край...
Вер, што ў гэтым, вер, што толькі ў гэтым
Шчасце пасмяротнае і рай.

28.I.82 г. 17.40

ПРЫВАТНАЯ ГІСТОРЫЯ

Без сцягоў, без прамоў, без багнетаў,
Без атак з паміnaннем чартоў —
Вяршыць яна справы сусвету
Побач з іншай гісторыяй,— *той*.
Без крыклівай і кідкай грубасці
З ёю робіць справу жыцця.
Але той — барабаны і трубы.
Гэтай — сціплы спакой забыцця.
. . . .
Ў час разгрому прайграны і раны і планы
Ў сто слупоў аж пад неба дымяць:
Гэта ўспыхвае Пушкініяна,
Каб не пэцкалі любых імя...
Ляпнуў нехта слова міжвольнае,
Наракнуўшы на штось, і таму
Рве Купала паперы крамольныя,
Каб сяброў не павесці ў турму.
Ў паляўнічых доўгія лапы,
Ім гаворыць кожны трафей,—
Ёсць — «свае» з прадажнаю зяпай,
Ёсць — ахранка, СД і гестапа,
Ёсць,— каб людзям да іх не трапіць,—
Ў кожнай попельні — аўтадафэ.
Пра падзеі ратнай гісторыі

Ў паднябеснай слава звініць.
Ўсе архівы прыватнай гісторыі
Ў выбаровай яме (у адходжым месцы) й агні.
Пра вялікую трубы гнюсяць,
Пра малую шапочуць лісты.
Ды яе забіваюць хлусы,
А цябе забівае — святы.
Не спявае нідзе араторый
Пра твае неўміручасць і жах.
Гіне праўда прыватнай гісторыі
У пляткарак на языках.
І пакольні ідзе непрыкаянай,
І пакольні ў хлусні — сто ног! —
Выглядае нязломны — Каінам,
Дантэ — бабнікам, Юдам — Пан Бог.
І за «Шэйлака» йдзе бяссрэбранік,
«Прадае» Багушэвіч пяро,
І хаваюць «мільёны» пад зрэб'ем
Страстацерпцы за бедны народ.
Некрыклівая, безабаронная,
Бо адкрыты ж кожны парог,
Патанае ў чорным бяздонні.
А гісторык — адзіны бог.
Ды сумленне і нюх некаторых,
Якіх нельга маніць навучыць...
Ўсю гісторыю гэта гісторыя
На нябачнай пласе маўчыць.
У засценку дапытчыкаў платных,
Дзе ў вяках на цвіках стаяць...
Ты прабач, чалавецтву, прыватная,
Што не можа цябе адстаяць.
. . . .
Абяздоленая, абясхлебленая,
Сярод родных душаў — адна,
Ўсё ж вядзе яна людства да неба,
Толькі ўбогая, толькі яна.

4 лютага 82 г.
16.11

ГЕНІЯЛЬНАЕ НАСЛЕДАВАННЕ А. ГЛОБУСУ

Начны — у пражэктарах — стадыён
Рыкаў
І неба бароў кулакамі
Кучаравых і лысых галоў.

26 сакавіка 82 г.
20 г. 48 хвілін 39 секунд

ЮБИЛЕЙНАЯ СТИХОЗА НЕСРАВНЕННОЙ НАШЕЙ РОЗЕ

Все вместе физкультурники для Розы
Нашли одну лишь рифму: «Вы — мимоза».
О, чахлая фантазия! О, слёзы!
Не буду Розу рифмовать с мимозой.
Ведь наша Роза лишь для тех мимоза,
Кто овладел одной лишь жалкой прозой.
А я без хвастовства, без всякой позы
Хоть тыщу рифм рожу сейчас для Розы.
Итак, стихоза
В честь милой Розы:
Вся Беларусь словно в наркозе
Перед своей богиней Розой.
Премьер-министр и студиозус —
Все влюблены в царицу Розу.
Ей преклоняются в нархозе,
Рыбоколхозе, леспромхозе,
Лесхо-, сельхо- и совнархозе,
Рыбхозе и зверосовхозе,
Олене-, коне-, льносовхозе.
Мясо-, рыбо-, овцесовхозе.
От управхоза до завхоза —
У всех в душе одна лишь Роза.
Сладчайшая, словно глюкоза,

И сахароза, и фруктоза.
Хожу я, как в анабиозе,
С тех пор, когда увидел Розу.
По всем подвозам все обозы
И на привозах углевозы,
Зерно-, тепло- и скирдовозы,
Тяжеловозы, нефтевозы,
Цементо-, мото-, лесовозы
И соле-, рудо-, турбовозы,
Электровозы, троллейвозы,
А также паротурбовозы,—
Не с недовозом, с перевозом,—
Привозят Розе туберозы.
Страна вся занята извозом
Цветов для милой пани Розы.
Смотрите, в лютые морозы
Цветет на Беларуси Роза,
О Розе грезят чернолозы,
По Розе плачутся березы.
Пусть ей не даст судьба-заноза
Бактериоза, кариоза,
Филяриоза, ихтиоза,
Тромбоза и парабиоза,
Некробиоза и невроза,
Всех токсикозов, силикоза
И прочих всяких разных «озов».
Все эти дерматомикозы,
А также авитаминозы,
Психоневрозы и циррозы,
А также прочие психозы
Пусть поразят враждебных Розе,—
Они ведь просто... сметьевозы.
Все лучшее огромной дозой
Пусть будет с Розой в симбиозе.
А все ее враги-стервозы
Пусть по уши сидят в навозе...
Престранные метаморфозы
Со всеми, кто увидел Розу:
Мужчины все словно в гипнозе,

Мечтают скрасть ее увозом,
И жен не помнят, как в склерозе,
И, находясь в метампсихозе,
Вокруг порхают, как стрекозы,
В восторге блеют, словно козы,
Пыхтят, подобно паровозам,
Полны к соперникам угрозы.
Не надо... Вы не бомбовозы...
И Розу все минуют грозы.
(Да и сидящий здесь угрозыск
Со мною вступится за Розу.)
Во все века, по всем прогнозам
Народ мой будет славить Розу.
Лью поэтические слезы
Пред нежною штокрозой Розой.
Плевал я на официозы!
В экстазе и апофеозе
Кричу: «Живи и здравствуй, Роза!
Да здравствует лет двести, Роза!»
Так улыбнись же виртуозу,
Красавица моя ты, Роза.
. . . .
Вот так-то, братцы. Целлюлозы
Не хватит всей для рифм о Розе.
А вы тут лезете с мимозой.
Зачем мимоза гордой розе?

8 апреля 1982 года

СЛАВУ РАГОЙШУ З ЛЕПШЫМІ ЗЫЧЭННЯМІ Ў ДЗЕНЬ САРАКАГОДДЗЯ

Не будзь да славы
надта ласы,
Пі памаленьку і не трусь,
І беларускага Пегаса
Любі, як маці-Беларусь.

Хадзі за ім старанна,
з потам,
І не шкадуй мазгоў і ног.
Тады і ён дабром адплоціць...
А з ім — і Беларускі Бог.

5 чэрвеня 1982 г.

НЕ ВЕР ІМ

«Мудрасці не слухаў, мернасці не нюхаў...
Аддаваў належнае не кесарам — віну...
Да інфаркту спіўся, праз парэнч пераваліўся...
Да пятлі заліўся або воцату глынуў».

«Самі вінаватыя»,— нас судзяць з абурэннем.
Але ты не слухай тое гнюснае выццё:
Мёртвыя паэты даць не могуць тлумачэнняў.
Тлумачэнні мёртвых — гэта іхняе жыццё.

Як ішлі праз тысячы велічных сражэнняў,
Як крывёй сплывалі ў мностве дробязных баёў,
Йшлі да перамогі праз мільёны паражэнняў,
Сэрца аб грамадства разбіваючы сваё.

Дзе б мы ні памерлі: ў сутарэннях або ў хатах —
Верце ўчынкам нашым ад пачатку да труны.
Нам, што ўмерлі ў полі, як застрэльшчыкі-салдаты
Людскай і апошняй, Божай, праведнай вайны.

4 жн. 82 г.
17.45

МІНАШУКАЛЬНІКІ

Ты — археолагаў сучасных зброя,
Ты — на зямлі ў балоце і ў вадзе
Шукаеш гарады, глыбіні крыеш
І проста на паселішчы вядзеш.
Ты — нібы пуцяводная заранка,
Вядзі, пакуль вушэй хапае й воч...
Але замест вясёлкі і світання
Як часта ты прыводзіш нас у ноч!
Вядзеш табой — і вось, здаецца, радасць,
Якая прывядзе цябе паўсюль,
А рыць пачнуць — і вось іржа снарадаў,
І міны йржа, і гнюсь руды ад куль!
Жалезная уся, з металу,
Ты хлусіш нам, шточасна, спакваля,
Ваенным потам і смярдзючым палам
Ушчэнт нашпігаваная зямля.
І вые, як дурны, мінашукальнік,
І ўжо, як той шукальнік, галава!..
О вый, зямля, о вый ад зброі пальнай,
Аж покуль не навучышся спяваць!

22 верасня 82 г.
19 г. Піцунда

РАДЗІМЕ

Радзіма,
            стой як горды ўцёс.
У велічы і журбе,
Каб вецер за тысячагоддзе аднёс
Пясчынку адну ад цябе.

І хай той пясчынкаю буду я,
А не мой сусед і не брат.

22 верасня 82 г.
19.53

НАТАШЫ Ў ЯЕ ШЭСЦЬДЗЯСЯТ

Вакол нас шляхі і дарогі
І пройма людзей ля двара...
І ўсё ж такі перад Богам
Адны мы з табою, сястра.
Нянька мая дарагая,
Мой абаронца ў бядзе.
Каменні няхай не трапляюць
Пад ногі твае нідзе.
Ні табе, ні тваім дзіцяткам
Каб ніколі не быць у журбе...
Ат, падумаеш, шэсць дзясяткаў —
Яшчэ шэсць дзясяткаў табе.
Сто год яшчэ хай дарогі
Вядуць цябе на гару,
Хай убачыш праўнукаў многіх
І хай любяць цябе, мой друг.
Як жнівеньскі добры вецер
На радасць усім жыві.
Але ўсё ж мы адны на свеце
Такой вось адной крыві.
І калісьці — аж страшна расказваць —
Воддаль парасцяў нашых жывых
Сядзем недзе на прызбу разам
І прыпомнім свой шлях векавы.
Оршу ўспомнім, тую, зялёную,
Бег крыніц ля Дняпра-ракі,
І уральскія эшалоны,
І ў цяплушках салдатаў палкі.
Гэта — наша.
Нашы дарогі.
Тут з табою мы лёсу багі.
Тут з табой мы адны перад Богам,
Сястрычка, мой друг дарагі.

20 лістапада 1982 г.

* * *

На празрыста-блакітную роўнядзь мора
Апускаецца сонца чырвоны жаўток.
Заўтра ўстане ён зноў,
І ў імгненні сканання самога быцця
Ёсць імгненне жыцця, і імгненне смерці,
І імгненне веры ў вечнасць жыцця.
Я імгненне жыву, і памру на імгненне,
І у думцы і ў слове маім аджыву.

[1982 — 1984]

[ЭПІТАФІЯ НА ПОМНІКУ ЖОНЦЫ ВАЛЯНЦІНЕ КАРАТКЕВІЧ]

Вечна будуць дрэвы шумець над зямлёй,
Над нашай адвечнай зямлёй,
Над зямлёй, што была і тваёй, і маёй,
Над зямлёй, што стала цяпер тваёй
І што скора будзе маёй.

[1984, сакавік]

ПЕРАСТАЛІ БРАЦЬ ПАДАТАК ЗА БЯЗДЗЕТНАСЦЬ, АЛЕ НЕ ЗНЯЛІ ЯШЧЭ З ВАЙСКОВАГА ЎЧОТУ

Падаткаў стала трохі менш бярэмя,
Старэчай рыссю джгаю за трубой;
Стаў трохі менш прыдатны я на племя,
Але яшчэ прыдатны на забой.

20 мая 84 г.
12.45

ВАСІЛЮ БЫКАВУ

Час стагоддзі, як касой, сцінае,
Веры, царствы, догмы йдуць да ценяў...
Ўсё мінае — Гонар не мінае,
Бо народжаны адным сумленнем.

Калі сонца выб’ецца з туману,
Толькі іх і ўспомніць хор народаў,
Воінаў сваіх, святых і зраненых,
Рыцараў сумлення і свабоды.

[19 чэрвеня 1984]

ІНШЫЯ РЭДАКЦЫІ І ВАРЫЯНТЫ

МАЯ ІЛІЯДА

Беларуская песня (с. 5)

Рукапіс:

3 Дзе на стромах Наваградскіх дрэмлюць
18 А жанчыны, як радасны сон у стагах на зары.
31 Днём, калі нам архангелы грымнуць на страшнай трубе...

ЗЯМЛЯ ЖУРБЫ

Дзяўчына пад дажджом (с. 7)

Першы, другі рукапісы:

3—4 І ўспыхнулі раптам гваздзікі
Ў нетрах абмытых траў.
14 Палка, пяшчотна, ўзасос,
17 Дождж зрабіў сваё цуда,
19 Плечы, дзявочыя грудзі,

Першы рукапіс:

Пасля 20 радка:

Грудзі, якія будуць
Хутка дачку гадаваць,
Вусны, якія будуць
Словы кахання шаптаць.

Трасцянец (с. 8)

Першы рукапіс:

Пасля 12 радка:
17 — 20 радкі.
22 І, каб цемра не ўпала на край,

Першы, другі, трэці, чацвёрты рукапісы:

21 Мы — прах. Але сэрца наша стучыць.

Здратаваныя магілы (с. 9)

Першы рукапіс:

4 Дзе ж цяпер ты, мой сыне, мой светлы, мой мілы?
7 За труною людзей — што на полі калоссяў,
20 Мой далёкі, мой блізкі, мой родны, мой мілы.
27 І грымоты над Грамасам білі не ў хвоі,
31 З дальняй, цяжкай, паўночнай тваёй Адысеі
33 І канец... І людскія маўклівыя гурмы.
50 І таму, пакуль гора зямлі не ў магіле —
52 Мой сыночак, мой цёплы, мой добры, мой мілы.

Балада плахі (с. 10)

Рукапіс:

35 Калі ё ў гэтым свеце вера,

Балада аб трыццаць першым сярэбраніку (с. 11)

Першы рукапіс:

22 І вяроўку купіў, і яе у пякельнай журбе
70 — 71 Толькі выпадак дай — распаўзецца чумою па свеце,
Закладзе ён і вас, і дзяцей, і ўчарашніх багоў...
74 Досыць! Сэрца хлусні ў яго вырвіце, людзі, з-пад рэбраў.

Другі рукапіс:

12 Ўсё адно як зайца, што загнаны крывавай пагоняй,
24 І ударам нагі шар зямны з-пад сябе адштурхнуў.
59 І ніхто не сказаў яму слогам старых беларусаў,

Першы, другі рукапісы:

53 А пакольні трапаўся ён прыгожа, то ўсе, як бараны,
62 Па ахранках служыў, па засценках, ад стогнаў глухіх,
66 І жыве. Ўсё жыве, хоць прыціхнуў... заходзе ў ваш дом...

Крумкачы (с. 13)

Рукапіс:

Пасля 1 радка:

Аголеныя дрэвы сумавалі
Па кветках за бліскучым шклом вітрын.
19 Што чалавек ідзе перада мною,
86 Мы кулі наша вернае сяброўства.

Пры смерці (с. 16)

9 — 10 Я б памёр.
Я знаёмы з апошняй тугой
12 Замест слёз і сліны, замест усяго

Пасля 13 радка:

Ля брамы пекла пад Цэрбера брэх,
Два гады са смерцю адзін на адзін,
Выкупляю я невядомы мне грэх
На Галгофе з белых прасцін.
Я не веру, што ноччу знікне яна...
Што адолею цудам... Што стрэну зару...
Гэты ложак — краіна мая і труна,
Белы свет і Беларусь...

Балада аб асуджаных і аб чалавечым «даруй» (с. 18)

Рукапіс:

24 Божым дзівам, што ўсё маглі:
53 Аб які клапоцімся мы,
62 — 63 Калі вы таксама — радзіма,—
Не дарую радзіме сваёй.

Балада пра дзіка і чалавека (с. 20)

Першы, другі рукапісы, машынапіс:

Пасля 4 радка:

Ўвесну будуць рыкаць каровы,
Цёплай сытасці прыйдзе край...
Старшыня падумаў сурова,
Стрэльбу даў і сказаў: «Карай!..»
96 А ўначы, калі хмурнае неба
98 Выйшаў я на двор за патрэбай,

Слова беларускай бярозы (с. 23)

Першы, другі рукапісы:

6 — 7 А вакол, у густым травяным халаду,
Валуны бялеюць, як белыя гусі,

СТАРЫЯ СУВОІ

Чашы слёз (с. 28)

Другі рукапіс:

Перад 1 радком:

У адным з музеяў пад Рыгай пабачыў гэтыя чашы. Вада поўніла іх. Горкая вада позняй восені.

Першы, другі рукапісы:

52 Лепей, чым слёзы, да Бога дайдуць.

Самсон (с. 32)

Другі рукапіс:

49 Прыгожай сукі ў разубраным зале!..

Балада аб нашэсцях (с. 34)

Першы, другі рукапісы:

Пасля 20 радка:

На слядах палонных — рос алмазы,
А на месцы, дзе вяршыўся пір,—
Дым — ад летуценняў, прах — ад казак,
Струны абгарэлыя — ад лір.

Другі рукапіс:

24 І — чуйдух! — пастукаў да ракі.

Скарына пакідае радзіму (с. 35)

Другі рукапіс:

14 Яны у лютых баях
17 З упартасцю паслядоўнай

Пасля 20 радка:

Аленяў лясных чароды
Страляюць з дазволу багоў,
Кіруюць прыгонным народам
Першыя дзеці яго.

Пасля 24 радка:
Хутка нашчадкі катаў,
Такія ж сляпыя краты,
Аб’явяць мяне крылатым,
Мудрым, божым, святым.
Калі ж паспрабую ўваскрэснуць,
Каб справу рабіць далей,—
Зацягнуць старую песню
Пра ерась, касцёр і ялей.

КАЛІ ПАМІРАЕ КАХАННЕ...

Чырвоны шар (с. 37)

Рукапіс:
28 Сумны ў халодным сяйве нябёс,
Пасля 29 радка:
Ляці, як я, ні аб чым не шкадуй.
І аблокам скажы пра мяне.
Маленькі сведка майго: «Даруй»
І яе кароткага: «Не».

Фантазія (с. 38)

Першы рукапіс:
1 Знову блукаю пад месяцам сінім.—
5—6 Ноччу ў таемнае гэта сховішча
З блытанай сеці завулкаў начных
18 А пяцярня, што брыльянты ўзяла.
25 Проста да зор халодных упарта
27 Смутныя цені Джульеты Гвічардзі.
33 Потым, як пойдуць у глебу сырую.

«Ўкруг месяца туманнае гало...» (с. 39)

Трэці рукапіс:
6 Самотай знішчаны нечалавечай,

Калі паміраюць... (с. 40)

Першы, другі рукапісы, машынапіс:
Перад 1 радком:
Калі паміраюць багі — над імі рыдае зямля.

Пан памёр, і дрыяд блакітныя слёзы
Спарадзілі крыніцы па ўсёй зямлі.
Калі памёр Хрыстос (не на крыжы, а ў сэрцах),
Ягоная ўсмешка засталася толькі ўсмешкай дзяцей,
А на іконах, што пісалі ханжы і для ханжэй,
На гэтых іконах — углядзіцеся,— бачная іншая ўсмешка,
Сатанінская ўсмешка з выскалам доўгіх зубоў.

Песня колаў (с. 43)

Першы рукапіс:
[19] І ёсць вераніцы, з кім можна спаць,
Другі рукапіс:
[1 — 2] Кожны раз я дамоў праязджаю
На цягнік міма дома твайго...
[21 — 22] І палае сэрца, як цэпелін
І ў агні, што спаліць на тло.
[48] І цябе... І цябе... І цябе...
[53] Душы родныя дзе? Прадалі і яны.

Таруская віла (с. 46)

Другі рукапіс:
Пасля назвы, перад 1 радком, як аўтаэпіграф:
Гэты верш застанецца як знак перамогі адвечнай
Простай праўды жыцця над вялікай маною балад.
Гэты верш будзе жыць, як песня на грубай паперы,
Як таруская мальва у слоўніку цяжкім маім.
(У. Караткевіч)

ІНГА І МАРЫЯ

Жаўранак — звонкая ніць (с. 55)

Першы, другі рукапісы:
[9] За раллёю, тваім зайздросцячы лаўрам.
[16] Зноў цяплеюць разоры і сытая пара

Мёртвае рэчышча (с. 56)

Першы, другі рукапісы:
[9] Ні прызыў твой, калісьці любы.
[11] Ні апошніх архангелаў трубы

Крокі ўначы (с. 56)

Рукапіс:

[27] Раптам крокі, гулкія крокі

Карадаг (с. 60)

Другі рукапіс:

[17] І авечым памётам, і ёдам, і вечным спакоем зямлі.

Раманс Марылі (с. 61)

Першы рукапіс:

Пасля 16 радка:

Усміхаюцца кемна лабеліі,
Архідэя падступна маўчыць,
Пад руку з камеліяй белай
Ходзяць Кручаныя панічы.

Дняпро і Ака. Ён і яна (с. 62)

Рукапіс:

[27] У тваіх гарлачыках спіць
[29] У свяцёлках тваіх агні
[31] Чым не муж табе, не жаніх,

Машынапіс:

[12] Як начнога змагання дым.

Туман (с. 64)

Другі машынапіс:

[12] Ад мільёнаў глухіх існаванняў людскіх.

Каравелы (с. 66)

Рукапіс:

[10] Смярчы лавілі ветразяў сцяной,

Бахайская чарапаха (с. 67)

Рукапіс:

Пасля 40 радка:

Я адна толькі сведчу,
Што калісьці было
На Усуры

Залатое,
Багатае,
Грознае царства Бахай.
І таму, што ў вайну
І па самым моцным плачуць,
І таму,
Што й магутныя самыя царствы
Таксама калісьці падуць.

Легкаважная песенька... (с. 68)

Першы рукапіс:
11 І ў моры рыфаў вострыя свечы

ТАЎРЫДА

Дрэва на Чатырдагу (с. 69)

Першы рукапіс:
6 Там пчолы гудуць закахана,
9 — 10 У прысенні пекла, пад спевы
12 Стаіць каравае дрэва,

Чатырдаг (с. 69)

Рукапіс:
34 Ў парчы з ільду і зорак агнявой —

Спуск з гор (с. 71)

Рукапіс:
24 Мо анёлы ўскінулі крылы свае

Лебедзь (с. 72)

Першы рукапіс:
9 Страсаў? Эўкаліптаў пер’е?

Вадаспад Учан-су (с. 73)

Рукапіс:
1 Як Божая з нябёс пагрозных кара...

Маладая вясна (с. 73)

Рукапіс:

[5] Снег вяршынь ажывае ў снягах цвіцення.

Дзве вады (с. 78)

Рукапіс:

[8] Якім бы злым ні здалася яно.

«Я чакаў цябе тысячы год...» (с. 79)

Рукапіс:

[16] І канец. І канец,
Канец...

«І бывай. Не трэба шкадаванняў...» (с. 81)

Першы рукапіс:

[5] Цела тваё — сонечныя соты,

Кінааслы (с. 81)

Рукапіс:

[2] Б’е ў дыхту сценак вецер-дуралей.
[4] Нібы Хрыстос, я еду на асле.
[7] Галіны лаўраў машуць мне «асанну»...
[18] Глядзіце лепей, як на грані ймглы

Шайтан-Мярдвень (с. 82)

Рукапіс:

[3] Ледзьве паўзу, а ў прорве — крамень.
[7] Я учапіўся за хвост яму,

Песня Мехмета (с. 84)

Рукапіс:

[30] Хай пад крылляў архангельскіх звон —
[34] Вось крычыць вязь на піхвах крывавых:
[38] З сілай кідаю піхвы ў дрок.

Маўзалей Джаніке-ханум (с. 86)

Першы рукапіс:

[8] Як Алах, як вада ў пясках.

Нараканні Насрэдзіна Ахмет-Аха эфендзі (с. 88)

Рукапіс:

11 — 12 Выгортваць студні, што патрэбны ўсім,
На мінарэт, што непатрэбны й Богу?!
32 — 33 Пракляты мой...
Прапашчы...

Браты па няшчасці (с. 89)

Рукапіс:

9 Лепей давай я гарэлку дастану,

Усходнія песні (с. 90)

Другі рукапіс:

21 — 23 Без вярблюда,
Без солі
І без вады
Я іду ў пустынях сухіх
28 — 29 Дзе тая пальма,
Што лісцем сваім
34 У льва спытаю,
41 — 43 Пасля 44 радка.

Трэці рукапіс:

19 І дні ляцяць
33 Насарога смяротны рог
Пасля 36 радка:
Любых,
Стомленых ног.
40 Таеш ты, як міраж, як дым.
42 Адсутнічае ў трэцім рукапісе.

Сэрца гары (с. 93)

Першы рукапіс:

7 І зорка, як Божае вока
11 Нібы маг на вялікай эстрадзе
17 — 20 Гімн расколіне Гяур-Баха,
Што анёлаў рассёк ятаган
Ў дні, калі ты змагаўся без жаху
Нават з небам, грозны вулкан.

Падмогі (с. 96)

Першы рукапіс:

[7] Я скачу, быццам там адбіраюць

Першы, другі рукапісы:

[15—18] Бо цябе ад мяне увозяць,
Бо забыў я цябе, любоў.
Цябе прымушаюць?
Пачакай! Не гасі свячу!

ВЯРТАННЕ

«Ўсё, што было, і ўсё, што часам сніцца...» (с. 99)

Рукапіс:

[5] Зноў ружавеюць шышкі на ялінах,

«Падымаюць жоўтыя галовы...» (с. 99)

Першы рукапіс:

[3] Рыба б’ецца ў столь ракі.

Чурлёніс (с. 100)

Першы рукапіс:

[13] Як нямую ахвяру сонцу памерламу,
[24] І ўзглашаю. Як Бог:

Балада пра сыноў Пітакоса (с. 101)

Першы рукапіс:

Пасля 52 радка:

Якія ў вас смешныя буры!
Як нудна ад вашай ігры,
Парафіяне Дурасці,
Бяздарнасці сакратары!

Корчмы (с. 104)

Першы рукапіс:

[1] Па корчмах, з бабамі і лірай за спіною...
[29] Іду па ёй ад самага світання,
[44] Па ўсёй маёй азёрнай старане.

Надзея лістападу (с. 105)

Рукапіс:

[7—8] На пралцы ў глухой леснічоўцы прадзеш,
У сяйве сафітаў стаіш.

Белавежскі алень (с. 106)

Рукапіс:

[3] Што ж у чорнай тузе твае мудрыя сумныя вочы,
[13] Ў гэтых чорных тужлівых вачах, бы ў персідскай
красуні, бяздонных
[16] Наш лясны, наш лагодны, трывалы і моцны народ.

Каложа (с. 107)

Першы рукапіс:

[19] Уся — крышталь сапфірава-сіні,

Дзядзькаў кубак (с. 110)

Рукапіс, машынапісы:

[34] Рыдлёўкай, гноем, садам і радзімай,

Пасля 58 радка:

Жанчына, што была зямлёй і сонцам,
За срэбранікі прадала мяне.

Пасля 89 радка:

Піў наша гора і атруту нашу,—
Ўсё тое, што павінны б выпіць мы.

Нашы бярозы (с. 112)

Рукапіс:

[2] Дым мяшаўся з зямлёю. Сцяліўся гар.
[7] Цякла па зямлі маёй цёплая кроў...

Маленне аб чашы (с. 113)

Рукапіс:

[1] Паплавок то спачне, то пляша,
[3] Нібы поўная сіняя чаша,
[23] Мне, рабу твайму, цяжка загінуць,

«Па-над шчыраю Шчарай, над шчодраю Шчарай...» (с. 114)

Рукапіс:

[13] Можна верыць. А выжыць? Як там выжыць, о дружа,

Вільня ў дождж (с. 115)

Першы, другі рукапісы:

[3] Далеч крадзе туман. Ўсё ў звівах, нібы на паперы вяленевай,

Пасля 12 радка:

Ў глотках рынаў хрыпіць, насцярожана замірае,
Быццам ярасць стрымаўшы, бурчыць і чакае з пагрозаю звер.
І, здаецца, пад аркамі вуліц, дзе змрок ад вякоў спачывае,
Крочыць цень Кастуся, насцярожана ўзняўшы каўнер.

Крыкнуць?
Позна!..

Нявесце Каліноўскага (с. 115)

Першы, трэці рукапісы:

Перад першым радком:

Ён цябе не бачыў ніколі,
Не дарыў табе мокры бэз,
Сэрца, поўнае гневам і болем,
Не паклаў на далоні табе.

Трэці рукапіс:

[2] Спеў кахання ляцеў ад ніў,

Мы (с. 116)

Тры рукапісы, тры машынапісы:

[10] Калі дзіка крычаць брантазаўры, звіваючыся між гінкго
[13] Калі дойлід за смех Хатшэпсут з каменняў узводзіць легенду,
[15] Калі я аддаю ўсе імгненні мае для яе.

«Як сканаю — душа застанецца...» (с. 117)

Рукапіс:

[8] Вакол драхлай капліцы цвіце,

16 Ціхім звонам мой родны край.
22 Досыць крокі начныя чуяць,
24 Абцяжарваць памяць людскую,—

«Medusa Ludovisi» ў Рыме (с. 119)

Першы рукапіс:
7—9 Ціха шчоўкнуў будзільнік над вухам.
Папярэдзіў:
Вось-вось зазвініць.

Землятрус (с. 119)

Другі рукапіс:
12 Шыбануў у кусты насцярожаны трус.
14—15 Пакідаюць нагор'і звяры.
Імчаць, як у летні зыр —
17 Небу крывавы язык.
24 Нівы моршчацца — шорах і хруст.
29 Горы нема равуць: «Ратуй!»

БЫЎ. ЁСЦЬ. БУДУ.

Мой век (с. 122)

Першы рукапіс:
5—6 А ўсё ж ён, напэўна, сасніцца
Мне ў цемры пякельных начэй
10 З падлеткаў выцягваюць кроў
14 Пекіна — вар'яцкі сон...
27—28 Які той цяжар ні будзе,
А веры ён мне не сагне:
33 Я веру ў хрышчоны бомбамі
35—36 Цяжка раслося калоссям,
На вялікім абшары зямлі

Разведчык (с. 125)

Першы, другі рукапісы:
17—19 Вакол — асколы і лычы,

Слова ўсіх, як джала мяча.
З нянавісцю здраднікам клічуць
21 Атруту смяротную точаць

Першы рукапіс:

59—60 І няма на свеце вышэйшага:
Як аднаму на тысячы йсці.

«Абяцаюць нам новы раскошны дом...» (с. 131)

Першы рукапіс:

2 Але *тут* наш храм і палац.

Паэт (с. 131)

Першы рукапіс:

20 Брусок — у цемры час спявае ён.

Надпіс на камені над крыніцай (с. 135)

Першы рукапіс:

7 Душы забітых — аблокі — страчаюць зару.
15 Будзе давеку наш мужны, вялікі народ.

Шляхі Ігната Буйніцкага (с. 136)

Другі рукапіс:

1 Па дарогах пясчаных, па гразкіх дарогах,
8 Верх кучобрыка марна ловіць зару...
10 І які нязнаны твой шлях, Беларусь!
18 Каб дабіцца, каб даць ім — судом і мерай —
22—23 Што ім,— мо ўжо з магілы адкажаш ты,—
Да загнанай, забітай, мужыцкай мовы,
25—30 Я маўчу. Над кладамі святло і цені
Ў вечным бегу. І вечны няроўны бой,
І таму я міжволі схіляю калені
Перад ранняй, забытай магілай тваёй.
35 І гарэць той славе спакойна, шырока
38 Голас людзям вярнуць і зямлю бацькоў.
39—41 Бо адвеку знаходзілі людзі сілу,
Надрывалі голас, тупілі пяро,
Аддавалі душу, каб яна ажывіла

Балада пра архангелаў (с. 139)

Рукапісы, машынапісы:
27 — 28 (варыянты):
Ўссядае Гітлер на правым
І Рэйган — на левым крыле.

Ўссядае Гітлер на правым
І Сталін — на левым крыле.

Ўссядае Гітлер на правым
І Махно — на левым крыле.

Прысенне зімы (с. 140)

Першы рукапіс:
2 Рунь і дрэвы аж сняць аб снягах.
15 — 16 І калматыя конікі білі лёд
Да прамерзлых косаў травы.
20 — 21 Памірае каханы край.
Ноч... Гасцініца... Горад даўно апусцеў.
Пасля 29 радка:
Глуха ў цёмным пакоі. Прыйдзі ў журбе
З гэтых стылых прамерзлых лясоў і палян.
Прыйдзі. Я цябе сагрэю ўласнай крывёю,
Ты, святая зямля.

Юнацтва маё (с. 141)

Другі рукапіс:
13 Пад сэрцам маім і тваім...
Першы, другі рукапісы:
33 Што ж, не пла́чу.

«Блякла-сіняе неба і чырвань галін...» (с. 145)

Рукапіс:
1 — 2 Бледна-сіняе неба і чырвань галін.
Шапаценне вятрыска. Спадаючы ліст.
5 Як дзявочыя рукі, ствалы бяроз
10 Каб разведаць пра край, дзе пякуць бліны.

«З вытокаў да вусця ракі, што няспынна бяжыць...» (с. 149)

Першы рукапіс:

[2] Няўхільна адносячы юных і драхлых ладдзі,

Вуліцы (с. 150)

Першы рукапіс:

[42] Зноў падзе на плечы народа.

Начная песня (с. 156)

Першы, другі рукапісы:

[21 — 23] Пэўна, лягу пад стогам.
З глыбіняў знямелых
Хай у самым бяскрыўдным і вечным з баёў

Рэчка Папараць (с. 156)

Рукапіс:

Пасля 32 радка:

У машыне, што праз ноч ляцела,
Я казаў ёй пра разводдзі вод,
Пра лясы мае, пра зорку белую,
Пра легенды тарфяных балот.
І мяне туды закінуў вецер,
І цябе я ў шчасці і тузе
Клічу месяц, і другі, і трэці
У лясах, на ўзгорках, на вадзе.
Калі зорка вочы мне калола
Над садамі у маім акне,
Клікаў я, ў кулак сабраўшы волю:
«Помні, помні, помні пра мяне».
Але ты не прыплыла з разводдзяў,
Не з’явілася праз лісцяў сець.
Што табе нарэшце абыходзіць
Да мяне хоць з ветрам прыляцець?
На каго мне спадзявацца ў згубе?
Што са мною ў гэты цяжкі час?
І ўстае зямны, бязбожны, любы,
І ўстае ў вачах рублёўскі «Спас».
Ён плыве з тваім нясмелым словам
Па гарах, па пушчах, па вадзе

На барвяным ветразі любові,
На зялёным ветразі надзей.
Ён са мной. Сцяг бітвы, сцяг шалёны
Я ўздымаю над лясной ракой.
Выйду супраць тысяч і мільёнаў,
Каб прабіцца да цябе адной.

Домік Багдановіча (с. 166)

Рукапіс:

2 Пала сцежка жыцця на апошні-апошні парог

Раманс пра караля, што пакінуў трон (с. 173)

Першы рукапіс:

20 З тых, хто біў і мучыў народ.

Прарок

(*Маналог Кастуся з III акта трагедыі «Кастусь Каліноўскі»)* (с. 181)

Першы рукапіс:

3 Не веру ў д’ябла. І не веру ў Бога.
26 Чуць мозг, што тае марна ў агні?

Дэман (с. 183)

Рукапіс:

23 Дзе міліярды братоў маіх гордых ляцяць,

Гулянка ў дэкарацыях *(Малая паэма)* (с. 188)

Першы, другі рукапісы:

1 Гродна над морам. Няўжо над морам?
51 Напаўняйце шклянкі —
53 Налівайце іх не на святасць
83 Ноч святога Вальпургія, рук спляценне,
90 — 92 Проста ў д’ябла капыты
Рэквізітарам п’яным рупна падбіты,
Бо ў імгненне стопчуць сярод камянёў...

Пасля 99 радка:

Важны пан, уладар кінасвету цэлага,
Скача, ўзяўшы на рукі сабаку белага,

Бо сабака цяжарны, бо сука ён,
Бо не можа скакаць, як нармальны, ён,
Бо сабаку шкада!..
Звон. Звон.

Першы рукапіс:

Пасля 38 радка:

51 — 60 радкі.

58 Праўду, людскасць і радасць у рукі узяць.

Другі рукапіс:

Пасля 43 радка:

Што царквы улада?
Мы — народ!
Мы ім, гадам,
Уставім пяро.
Войтам, кардыналам,
Здрадліўцам, панам,
Тлустым папам,
Запечным клапам.

Паэма пра явар і каліну (с. 191)

Другі рукапіс:

10 — 11 Народ, народ
беларускі,

180 Ні жыта, ні сінь ільноў,

Першы, другі рукапісы:

209 І канец балады журботнай,

Першы рукапіс:

211 Пра магутны і стройны явар.

Плошча Маякоўскага (*Паэма*) (с. 198)

Рукапіс:

10 На асфальце ён тае, на газонах ляжыць.
26 (Няўжо сапраўды была?).
28 Размятнуўшы два лёгкіх крыла,
55 Бо ў нас суседзі былі.
66 — 73 Адсутнічаюць у рукапісе.

Перад 74 радком:

Цябе далёка закінуў лёс.
Мінула лета ў журбе.

Пад нізкім скляпеннем шэрых нябёс
Я сёння прыйшоў да цябе.
Звініць ад напругі аўтобуса вось.
У метро паскараю крок.
І вось ён, пад’езд, і дзверы вось.
Званок! —
Адыходзяць дзверы назад...
Бачу тонкія пальцы рукі,
Добрыя вочы, адверты пагляд...
Прыемны хлопец такі.
І адказ яго забівае мне дых:
— Яе няма. Я адзін.
Тэрміновая кансультацыя ў іх.
Пайшла ў дзевяць гадзін.
112 Я адзін без агню і сну.
134 — 135 Не смей, не смей,
Кахай, гары і жыві.
137 — 138 Ніхто,
Ніхто
141 — 142 Да смерці кахай,
У радасці і журбе.

Пасля 144 радка:

На руках яе быў нясцерпны цяжар
Працы, жыцця, вайны,
Але ясным застаўся разумны твар,
Бы ў дні зялёнай вясны.
156 І любім верыць сваім вачам,

Пасля 165 радка:

Ён грудзі праб’е і сэрца праб’е,
І сканаю я ў барацьбе.
Толькі ведай:
Забіўшы сэрца маё,
Ты гэтым сябе заб’еш.
166 І ноч гэтага самага дня.
211 — 212 Не ў «Пекіне»,
Не тут, за тваёй спіной.
216 — 219 Хай пяшчотна, як косы, пагладзяць яго
Дзве прыгожых мужскіх рукі.
І стане іншай, зусім іной
241 І была яна прыгожая, першая.

243 Многа вершаў, найлепшых вершаў
248 Ў адной ракеце з ёю ляцеў.
253 — 254 Людзі, людзі, добрыя людзі
Пачуйце простыя словы мае:
261 Ён сказаў — а я сказаць не магу
263 І сэрца, як лебедзь на мокрым снягу,
278 Сіксцінскай мадонны твар.
280 — 281 Палёт ліхаманкавых мар,
Злітуйся нада мной,
286 Плывеш над маім сталом?
289 Вызвалі з гэтай любоўнай турмы,
307 Я кожнаму стулам лоб бы разбіў,
314 Фарысеі!

Грубае і ласкавае *(Паэма)* (с. 207)

Рукапіс:
17 — 18 У стрэмя нагой ці ў пень галавой.
У пень галавой!
24 Я многім вочы і сэрцы трывожыў
33 Жартам барола мяне галавой,
48 Ты смяешся? Такога нямае на свеце?
56 Аддайце, сарока. Нямае сілы.
63 Без кахання. Без сонца. Без цеплыні.
106 Брыдкасловіў у доме тваім.
136 Вазьміце язык на замок.
191 Электразваркі змярцвелы агонь.
216 Я хацеў бы рухаць партальныя краны.
Пасля 229 радка:
Дзеці гуляюць. Слата і вецер.
Дом навісае над імі скалой.
Бедныя дзеці. Бедныя дзеці,
Быццам травінкі ў студні гнілой.
239 — 240 Іх трэба вельмі любіць на зямлі.
Каб мая дарагая мяне пакахала,
252 Мне ні ў чым на зямлі нямае патрэбы:
258 Толькі б думы і мукі мае у нетры
278 Два страі. Хутка звінець мячам.
285 Вы каханне забілі кожнаму з нас.
305 Над намі — нямае Бога,
349 — 350 Два прабітыя сэрцы, два сірых кані.

371 Чорны цень уначы.
376 Яны маленькія, хоць з барадамі,

Масква — Вечнасць (с. 221)

Рукапіс:
24 Палаючай топкі агонь?
Пасля 61 радка:
Зноў ты..
Другая.
Боль у вачах.
70 — 71 Гады прайшлі.
Забыўся боль.
Жывы з жывым жыве.
І слёз забытых ядучая соль,
Быццам раса на траве.

«Дваццаты век, цень верталёта...» (с. 224)

Рукапіс:
7 — 8 Над абеліскамі з нейлона
І горад,
Ад неона сіні.
18 У Бацічэлі і ў Манэ,
26 Манэ — ад снегу за акном.
33 Мне кажуць: моцным без патрэбы

Рагнарадзі (с. 225)

Рукапіс:
15 І час зжуе іх даспехі,
38 Талент мне не належаў,
Пасля 50 радка:
Таму, што скрогат жалеза
З музыкай не параўнаць.
54 — 57 Бывай, дарагая, апошняя,
Ўклон глыбокі, і — дзякуй,
Я зразумеў канчаткова:
Не ў ложку мне паміраць.
65 Біўся за мой народ.
84 Тады не крывёй паэты
91 Толькі сардэчныя раны.

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ 1961 — 1984 гадоў, ЯКІЯ НЕ ЎВАЙШЛІ Ў ЗБОРНІКІ ПАЭЗІІ

Вуліца Касманаўтаў (с. 229)

Рукапіс:

7 Тут тонуць дамы ў пажары каралавых арабін —
9 А поруч з імі узносяцца над пенай садоў залатых
12 Па гэтым цёплым пыле я вуды нёс на плячы.
14 Чакае нястрымнага сына з далёкіх-далёкіх дарог...
18 Нідзе ў сусвеце нямае стрэх і кветак такіх,
28 — 29 Каб сэрцу далі вы сілу ў чорны паўночны час.
Вуліца Касманаўтаў сцякае ў лагчыну з гары.
31 — 33 Направа — дамы і краны, і чорны з комінаў дым,
Налева — Дняпро і адхоны, і аблокі над гэтым усім,
А зараз, далёка за поўнач, як згаслі агеньчыкі ўсе,
37 Спявайце, дзяўчаты, спявайце — ўсіх адзіны чакае лёс.
39 Дзякуй за адпачынак. У шатах яблынь драма.

Нямыя дрэвы (с. 40)

Рукапіс на рускай мове:

НЕМЫЕ ДЕРЕВЬЯ

Над февральским городом такое тяжелое небо,
Что оно наседает на дым и его пригибает к земле.
На февральских улицах такие хмурые лица,
Хмурые, как тучи, как ночь в милиции,
Что не хочется лезть в автобус, а хочется взять такси.
На февральских бульварах такие немые деревья,
Что вороны и те неохотно садятся на них,
Не желая пустую свою сварливость
Тяжело сажать на деревьев вселенскую скорбь.
Ах, немые деревья, немые, как мертвые рыбы,
Немые, как поэты в безвременье, в подлые годы,
Немые, как я, бесцельно идущий под ними,
Потому что она положила запрет на слова о любви.
А о чем мне еще?
Я немею, немею, немею,
Но шаги безнадежные ног, отдаваясь в немых переулках,
Безнадежно и немо вопят против неба немого,

Против хмурых лиц, против этих молчащих
деревьев,
Молчаливых и голых, как древний скелет динозавра.
Каждый шаг — это крик о высоком и солнечном небе,
Голубом, как Эллады лазурь меж колонн Парфенона,
О улыбках, открытых и детских, слепящих,
как огненный лед,
О деревьях, поющих зеленую звонкую песню
О моем разрешенном молчаньи, что в небо
взвивается гимном,
Чтобы мир облететь и к ногам твоим немо упасть.

12 февраля 62 г.

Калі паміраюць... (с. 40)

Рукапіс на рускай мове:

КОГДА УМИРАЮТ...

Когда умирают боги — над ними рыдает земля.
Умер Пан, и дриад голубые слезы
Породили источники всей земли.
Когда умер Христос (и не на кресте, а в сердцах),
Его улыбка осталась только в улыбках детей,
А на иконах, писанных ханжами и для ханжей,
На этих иконах — всмотритесь! — заметна другая
улыбка,
Сатанинская улыбка с оскалом длинных зубов.
Когда умирают деревья — они медленно падают
на землю,
Медленнее пушка одуванчика — и остаются лежать.
Когда умирают животные — они засыпают
в буреломе
Или чернеют на пашне вздувшимся животом,
А над ними хищно влекутся медлительные облака.
Когда умирают города — по анфиладам шагают
рыжие львы
И скользит струйкою ртути змея по упавшим
в музее картинам.
Когда умирают планеты — остаются свинцовые воды
И свистящая песня песка в расселинах скал.

Когда умирает любовь...
Но любовь не умирает.
Она вечно остается в груди ликующей скорбью
слов,
Неутоленною нежностью и безнадежною болью,
Когда ничем не поможешь, хоть сердце о звезды
разбей.
Плачь дриадой, хохочи сатанинской притворной
улыбкой,
Львом бесхвостым шагай, скользи
самоотверженным змеем
Или падалью жалкой валяйся на пахоте жизни —
Всё напрасно. Ничто не поможет. Любовь
бессмертна.
Человек только смертен. Но если деревья не помнят,
Города не помнят, не помнят немые планеты —
Сердце помнит любовь, даже в прах обратив свою
плоть.
О пушистом снеге оно без конца вспоминает,
О следах на снегу, о заснеженных милых ресницах,
О улыбке печальной и о горьких, последних, совсем
невесомых
Поцелуях в запястья, глаза и губ уголки...
Скорбью полное, вспоминает мертвое сердце
И о том, чего не было и не будет уже никогда:
Об огне очага, о навязчивых теплых детских
ладонях,
И о страсти жизнь положить за нее и со вспоротой
грудью
Приползти и издохнуть у ног, спасенных тобой.
Без забвенья издохнуть. Все помнит и мертвое
сердце
И летает, крича, в предсмертной и все же
бессмертной тоске
Над могилами мертвых богов, над
скорбным покоем упавших деревьев,
Над животными, брошенными на пашне,
Над планетами мертвыми и городами —
Словно чибис бессмертный, молящий о капле воды.

12 февраля 62 г.

Мы (с. 116)

Рукапіс на рускай мове:

МЫ

О вселенское, всепобеждающее молчание первой земли.
Когда вышла она из горнила огня и страданья,
Перешла от кипения жизни к мгновению сна и покоя,
К мигу смерти. В объятьях пробыв у огня миллионы столетий,
Остывала, чтоб жизнь молчаливо зачать.
О земля победной, безмозглой и яростной страсти,
Побеждающей в мраке и испареньях,
Когда дико кричат бронтозавры, свиваясь меж гинкго
И дурманными папоротниками в лиловой воде.
О земля побеждающей нежности человечьей,
Когда зодчий возводит за взгляд Хатшепсут
из камня легенду,
Когда мастер мадонн от любви умирает в объятьях любимой,
Когда я отдаю все мгновенья свои для нее.
Кто же мы?
Мы дети твои, мать-земля.
Неизменны мы и, как ты, каждый миг многолики.
Мы из ждущей глины на поле родном,
молчаливой и туго упорной,
Из огня, что бушует под нею, из гнева и страсти,
И из нежности, странно лежащей в губах Нефертити.
Мы такие
И будем такими — вовеки.
Пребудем —
Вовеки.

12 фев. 62

«Чым прагнявіла ты Бога? І чым раззлавала...» (с. 232)

Іншы рукапіс, верш Алеся Загорскага ў фінале рамана «Каласы пад сярпом тваім»:

18—19 «Ў бітвах скрываўлена, каб чалавецтва ўваскрэсла,
Каб на палетках ягоных воля і мова ўзраслі».

Здратаваныя магілы (с. 9)

Рукапіс на рускай мове:

Еще одно стихотворение. Оно посвящено моему другу, греческому революционеру-эмигранту, чудесному поэту Петросу Антеосу. У него умирала в Афинах мать. Монархические власти не пустили его к ней.

МОГИЛЫ ЗА КОЛЮЧЕЙ ПРОВОЛОКОЙ

Там, где Лесбоса волны по берегу били,
Я тебя родила и растила, любя.
Весны пели на скрипках, и зимы трубили.
Где ж теперь, милый сын мой, искать мне тебя?
Ты не верь докторам. Мне не тяжко пришлося.
Просто взял меня вечер, прозрачен и синь.
Просто люди за гробом моим, как колосья,
Колыхались на улицах скорбных Афин.
Нет, мне не было больно. Не мучайся, милый.
Просто мучало горе, что было нельзя,
По запрету властителей мрака и «мира»,
Быть тебе близ меня, чтоб закрыть мне глаза.
Сквозь просторы морей, сквозь рассветы и ночи
Из могилы, что проволокой оплетена,
Говорю: ты не плачь, мое солнце, сыночек,
Мне теперь для покоя могила дана.
Я привыкла к разлукам с тобою печальным:
Войны, тюрьмы, подполье и Граммоса мгла,
Палачи всех мастей, немцы и англичане,—
Я всю жизнь тебя, сын, бесконечно ждала.
Что мне было до ваших боев кровеносных?
Просто я сберегала от смерти жилье,
И над Граммосом молнии били не в сосны,
Не в сынов, а в открытое сердце мое!
И судьба погнала вас в изгнанье, в изгнанье.
Я ждала тебя из Одиссеи твоей
Так, как жаждут зари. Но — не вышло свиданья.
И — конец. Ведь теряем мы все матерей.
Проклинаю вас, башни, проклинаю, остроги.
Проклинаю,— как самое слово «тюрьма»,—
Всех врагов человека, свободы и Бога,

Убивающих счастье, надежду и май.
Мать рассвета людей, мать сынов человечьих,
Чьей-то адскою властью лишенная их,
Не склонив до кончины печальные плечи,
Умирает мать-Греция в муках моих.
По земле проползают гадюки-границы,
Мхи пытая допросом, траву, валуны.
На земле рудники, казематы, темницы
И — могилы, что проволокой оплетены.
...Меркла искра... И мне показалось: колонны
В доброте и отваге идут за тобой.
На челе твоем — раны, колосья — в ладонях,
Бесконечные стяги горят за спиной.
Жажду встречи с тобой. Но пока не в могиле
Вся великая скорбь колыбели земной,—
Мой сынок, мой далекий, мой храбрый, мой милый,—
Ты не смей, ты не смей повстречаться со мной.

[1962]

Маціцовыя слёзы (с. 237)

Пасля 54 радка:

Што рабіць, калі скрозь, дзе маркоцяцца лозы,
Па абшарах пясчаных нямога Дняпра,
Замест хлеба — мяхі з маціцовымі слёзамі,
Як стагі: на касе, у чаўнах і ля крам.
О Дняпро, абакрадзены ў нэндзы і горы,
Ўстань! Патопам ачысці ад злыдня гаі,
Змый іх гной са святых, апаганеных гораў,
Адплаці ім, як вечна плаціўся за іх!!!

«Следапыт гістарычных палёў...» (с. 238)

Іншы варыянт:

Эскамільё архіўных палёў,
Лыцар Кліо — Генадзь Кісялёў.
Не затопча рэгрэсу карова
Дарагога Г. В. Кісялёва.

6 ліпеня 65 г.

Бахайская чарапаха (с. 67)

Рукапіс на рускай мове:

Много столетий назад на территории Приморья существовало государство Бохай. Его уничтожили орды захватчиков.

От него осталось немного, в том числе каменные изваяния черепах.

Мне показалось, что они молчаливо кричат против войны. И еще — говорят о будущем. Так вот, говорит —

БОХАЙСКАЯ ЧЕРЕПАХА

Я — Бохайская черепаха,
Я — на чреве сонно лежу.
Я — из камня.
Мое царство рухнуло прахом
Под пятою китайцев,
Киданей,
Монголов,
Маньчжур.
Я познала тщету:
Где дороги, сквозь сопки пробитые,
Пролегали когда-то,—
Там теперь среди рыжей травы
Только мы и остались:
Черепахи гранитные,
Обезьяны гранитные
И гранитные львы.
Ровно восемь столетий
Я лежу среди праха...
Уссурийские тигры одни,
Когда гаснет сияние дня,
Подползают и смотрят
Золотыми глазами
На меня,
Черепаху,
Что одна умудрилася
В вечность удрать из огня.
Я лежу здесь, чтоб вы

Не забыли захватчиков хмурых,
И кровавые войны,
Что родной уничтожили край.
Я — единый свидетель того,
Что когда-то жило на Уссури
Золотое,
Богатое,
Грозное царство Бохай.
И поскольку война
Даже самых могучих обидит,
И поскольку в войну
Даже самые мощные царства падут.
Я иду,—
Только люди слепые не видят,—
Черепаха истории.
Я размеренно к солнцу иду.
Я дойду.
Все равно —
Я дойду.

[1 верасня 1965 г., Уладзівасток]

«Месяц над садам, ад квецені белым...» (с. 240)

11 Воды пратокаў стогнам рыдаюць,
Кветкі разводжу і шэптам гукаю,

«У золь і туман Вы святло мне і радасць...» (с. 248)

Іншы рукапіс:

1—3 У асеннюю золь Вы святло і радасць,
Адзіная зорка у змрочны час...
Аддаў бы я нават маю «Іліяду»,
9 З княскім запалам я вып’ю літру,
11 Кіну яму на палітру пальчатку,
13 Самаахвярна, ў апошняй скрусе

КАМЕНТАРЫІ

У другі том Збору твораў Уладзіміра Караткевіча ўключаны яго паэтычныя творы 1961 — 1984 гг.

Першы раздзел складаюць творы са зборніка «Мая Іліяда» (1969), другі раздзел — творы са зборніка «Быў. Ёсць. Буду.» (1986), трэці раздзел — паэтычныя творы 1961 — 1984 гг., якія не ўвайшлі ў гэтыя зборнікі. Творы трэцяга раздзела друкаваліся ў перыядычных выданнях ці былі выяўлены ў архівах і размешчаны ў храналагічным парадку.

У каментарыях падаюцца: крыніца, паводле якой друкуецца твор, час яго першай публікацыі, пры магчымасці — дата яго напісання, наяўнасць рукапісных, машынапісных і друкаваных варыянтаў.

Пры ўстанаўленні аўтэнтычнага тэксту і напісанні каментарыяў выкарыстаны галоўным чынам рукапісныя, машынапісныя і друкаваныя матэрыялы, якія захоўваюцца ў аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі (АРКіР ЦНБ НАН Беларусі), Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ), Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, Цэнтральным маскоўскім архіве-музеі асабістых збораў [Центральном московском архиве-музее личных собраний (ЦМАМЛС), ф. 113], асабістым архіве У. Караткевіча, у яго сяброў і знаёмых.

У асноўным тэксце падаюцца прысвячэнні, якія ёсць у рукапісах і машынапісах асобных паэтычных твораў, але адсутнічалі ў іх тэкстах, змешчаных у зборніках «Мая Іліяда», «Быў. Ёсць. Буду.».

МАЯ ІЛІЯДА

Чарнавікі і белавікі паэтычных твораў, якія ўвайшлі ў зборнік вершаў «Мая Іліяда», захоўваюцца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 1—52.

Чарнавікі, белавікі і машынапісы варыянта зборніка вершаў і паэм «Землятрус» (адна з ранніх назваў зборніка «Мая Іліяда») — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 1 — 78.

Машынапісы, з рукапіснымі праўкамі аўтара і пазнакамі нявызначанай асобы, зборніка «Землятрус» (вершы і паэмы) — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 7, с. 1 — 47.

Ранні машынапісны і рукапісны няпоўны варыянт зборніка «Мая Іліяда» — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 1 — 94. Гэты варыянт мае раздзелы «Старыя сувоі», «Калі памірае...» (у кніжным выданні зборніка — «Калі памірае каханне...»), «Інга і Марыя», «Каравелы», «Таўрыда», «Вяртанне».

Чарнавікі, белавікі, машынапісы паэтычных твораў раздзела «Здратаваныя магілы», што склалі раздзел «Зямля журбы» кніжнага выдання «Маёй Іліяды»,— у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 8, с. 1 — 25.

Ранні машынапісны, з рукапіснымі праўкамі аўтара, няпоўны варыянт зборніка «Мая Іліяда» (вершы і паэмы) — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 10, с. 1 — 172. Гэты варыянт мае раздзелы «Здратаваныя магілы» (у кніжным выданні — «Зямля журбы»), «Старыя сувоі», «Калі памірае...» (у кніжным выданні — «Калі памірае каханне...»), «Інга і Марыя», «Каравелы» (вершы гэтага раздзела «Цюляня», «Каравелы», «Бахайская чарапаха», «Легкаважная песенька, якую я спяваў, ідучы да каханай цераз хрыбет Мангугай» сталі заключнымі вершамі раздзела «Інга і Марыя» ў кніжным выданні зборніка), «Таўрыда», «Вяртанне». У кніжным выданні «Маёй Іліяды» адсутнічаюць наступныя паэтычныя творы гэтага варыянта: «Балада пра архангелаў», «Юнацтва маё», «Энкелад», «Маціцовыя слёзы», «Вуліцы», «Сведка», «Тагасветнае», «З вытокаў да вусця ракі, што няспынна бяжыць...», «Дуб», «Амаль хрысціянскі тост за ворагаў», «О любоў мая, Беларусь!..», фрагменты з трагедыі «Смерць і неўміручасць Кастуся Каліноўскага», «Дэман».

Машынапісы, з рукапіснымі праўкамі аўтара, няпоўнага варыянта зборніка «Мая Іліяда» (вершы і паэмы) — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 11, с. 1 — 225. Гэты варыянт мае раздзелы «Здратаваныя магілы» (у кніжным выданні — «Зямля журбы»), «Старыя сувоі», «Калі памірае...» (у кніжным выданні — «Калі памірае каханне...»), «Інга і Марыя», «Каравелы» (вершы

гэтага раздзела «Цюляня», «Каравелы», «Бахайская чарапаха», «Легкаважная песенька, якую я спяваў, ідучы да каханай цераз хрыбет Мангугай» сталі заключнымі вершамі раздзела «Інга і Марыя» ў кніжным выданні зборніка), «Таўрыда», «Вяртанне».

У кніжным выданні адсутнічаюць наступныя паэтычныя творы гэтага варыянта: «Балада пра архангелаў», «Юнацтва маё», «Энкелад», «Бывай», «За перавал, сябрам», «Зацвітае дрэва Іудзіна», «Маціцовыя слёзы», «Вуліцы», «Сведка», «Тагасветнае», «З вытокаў да вусця ракі, што няспынна бяжыць...», «Дуб», «О любоў мая, Беларусь!..», фрагменты з трагедыі «Смерць і неўміручасць Кастуся Каліноўскага», «Дэман». Некаторыя з іх пазней былі ўключаны У. Караткевічам у кнігу паэзіі «Быў. Ёсць. Буду.», некаторыя не друкаваліся пры яго жыцці.

У згаданых вышэй варыянтах зборніка «Мая Іліяда» адсутнічае верш «Беларуская песня», які адкрываў кніжнае выданне гэтага зборніка.

Карэктура зборніка «Мая Іліяда» — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 3, с. 1 — 96. Маюцца рукапісныя ўстаўкі аўтара да верша «Бахайская чарапаха», с. 50 адв.

Беларуская песня (с. 5)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда». Мінск: Беларусь, 1969. С. 6 — 7.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 10, з датай і месцам напісання: *16 красавіка 68 г., Брэст.*

ЗЯМЛЯ ЖУРБЫ

Дзяўчына пад дажджом (с. 7)

Упершыню — кн.: «Мая Іліяда», с. 10.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 2, з датай: *18.IV.60*; у БДАМЛМ, ф. 56: 2) воп. 2, спр. 15, с. 5 адв., прыкладзены ў лісце да Ю. К. Гальперына за 20.04.60 г.; 3) воп. 1, спр. 20, с 2.

Трасцянец (с. 8)

Упершыню — газ. «Ніва», 1966, 13 сак.; кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1966. С. 100 — 101.

Рукапісы: 1) у БДАМЛМ, ф. 41, воп. 1, спр. 864, с. 14; у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 2) воп. 1, адз. зах. 7, с. 84; 3) воп. 1, адз. зах. 10, с. 2; 4) воп. 2, адз. зах. 6, с. 16.

Трасцянецкі лагер смерці ў Вялікую Айчынную вайну створаны нямецкімі фашыстамі ў лістападзе 1941 г. каля вёскі Малы Трасцянец Мінскага раёна (цяпер у межах г. Мінска) для масавай загубы савецкіх грамадзян і ваеннапалонных, палітычных вязняў нямецкіх турмаў і лагераў, яўрэяў з Аўстрыі, Германіі, Польшчы, Чэхаславакіі. Усяго ў Трасцянецкім лагеры смерці загублена 206,5 тысяч чалавек. Па колькасці знішчаных людзей гэты лагер стаіць на чацвёртым месцы пасля Асвенціма, Майданака і Траблінкі.

Здратаваныя магілы (с. 9)

Упершыню — часоп. «Маладосць», 1963, № 5, с. 81 — 82.

Рукапісы: 1) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 3, з прысвячэннем Петрасу Антэасу і датай: *11 снежня 62*; у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 2) воп. 2, адз. зах. 8, с. 4 — 4 адв., з прысвячэннем Петрасу Антэасу; 3) на рускай мове воп. 1, адз. зах. 7, с. 21— 21 адв.

Антэас Петрас (нар. у 1920 г.) — грэчаскі пісьменнік. З 1949 г. жыў у СССР, палітэмігрант. У 1958 — 1960 гг. вучыўся з У. Караткевічам на Вышэйшых літаратурных курсах у Маскве. У. Караткевіч пераклаў на беларускую мову яго п’есу «Праметэй перад трыбуналам».

Лесбас — востраў у Эгейскім моры, каля ўзбярэжжа паўвострава Малая Азія. Тэрыторыя Грэцыі. Адзін з цэнтраў старажытнагрэчаскай культуры.

Балада плахі (с. 10)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 14 — 15.

Рукапіс — у асабістым архіве пісьменніка, з прысвячэннем Сяргею Панізніку, датай і месцам напісання: *15 красавіка 68 г., Брэст.*

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 10, с. 8 — 9, прысвячэнне Сяргею Панізніку закрэслена; 2) адз. зах. 11, с. 7 — 8, з прысвячэннем Сяргею Панізніку.

Панізнік Сяргей (нар. у 1942 г.) — беларускі паэт і перакладчык. У. Караткевіч называў яго «Лермантавым беларускай паэзіі». Ён запісаў вершы і песні ў выкананні У. Караткевіча.

Кастылія — гістарычны рэгіён на паўночным захадзе Іспаніі.

Бастылія — крэпасць у Парыжы ў XIV — XVIII стст. Пабудавана ў 1370 — 1382 гг. У XV ст. ператворана Людовікам XIV у турму. У канцы XVI ст. тут трымалі пераважна палітычных зняволеных. Была сімвалам дэспатызму Бурбонаў. 14 ліпеня 1879 г. паўстанцы штурмам узялі Бастылію, што стала пачаткам Французскай рэвалюцыі 1789 — 1799 гг. У 1790 г. Бастылія разбурана. З 1880 г. у Францыі дзень 14 ліпеня святкуюць як нацыянальнае свята.

Балада аб трыццаць першым сярэбраніку (с. 11)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 16 — 18.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 5 — 7 адв.; 2) воп. 2, адз. зах. 8, с. 9 — 10, з датай і месцам напісання: *20 красавіка 68 г., Брэст.*

Фарысеі — грамадска-рэлігійная плынь у Іудзеі ў ІІ ст. да н. э. — ІІ ст. н. э. Мелі вялікі ўплыў на народныя масы і часам узначальвалі народныя паўстанні. Ёсць сведчанні і пра ўзаемную варожасць фарысеяў і простага люду. У пераносным сэнсе фарысеі — крывадушнікі, ханжы.

Брахма, Брама — у брахманізме і індуізме адзін з асноўных багоў, творца Сусвету, яго ўвасабленне і душа. Яго ўяўляюць чырвоным, з барадой, чатырохтварым і васьмірукім. Практычна культ Брахмы адсутнічае. Лічыцца, што Брахма трасфармаваў рэчаісны свет з Адзінага. Канчатковай жа мэтай усіх вернікаў індуісцкіх рэлігій з'яўляецца дасягненне супрацьлеглага — растварэння ў Вечным і Адзіным. Індуісцкія ўяўленні пра касмічныя цыклы стварэння і разбурэння звязаны з «днём», «ноччу», «годам» Брахмы.

Бруна Джардана (1548 — 1600) — італьянскі філосаф-матэрыяліст, паэт. Выступаў супраць каталіцызму, схаластыкі і цемрашальства. Быў абвінавачаны інквізіцыяй у ерасі і вальнадумстве, пасля 8-гадавога зняволення ў турме спалены. Абапіраючыся на геліяцэнтрычную сістэму М. Каперніка і дапаўняючы яе новымі палажэннямі, Бруна выказваў думкі, што Сусвет не абмяжоўваецца Сонечнай сістэмай, а Сонца не з'яўляецца абсалютным цэнтрам Сусвету, яно рухаецца і мяняе сваё становішча адносна зорак, што існуе бясконцае мноства светаў. Аўтар антыклерыкальнай сатырычнай паэмы «Ноеў каўчэг», камедыі «Падсвечнік» (1582), філасофскіх санетаў.

Крумкачы (с. 13)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 19 — 21.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 4 — 4 адв., пад назвай «Пеўнік. Крумкачы. Сэрца», з датай і месцам напісання: *снежань 60. Рыга — Масква.*

Пры смерці (с. 16)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 22 — 23.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 5 — 5 адв., з датай і месцам напісання: *20.IV.65. Шагол.*

Шагол — пасёлак, цяпер у межах г. Чалябінск (Расія), дзе ў той час жыла з сям'ёй Наталля Кучкоўская, старэйшая сястра Уладзіміра Караткевіча.

Балада аб асуджаных і аб чалавечым «даруй» (с. 18)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 24 — 26.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 17 — 18, з датай і месцам напісання: *14 лістапада 65. Рагачоў. 13 гадз.*

Балада пра дзіка і чалавека (с. 20)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 27 — 30.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 6, с. 5 — 5 адв., з датай: *11 студз. 63 г.*; 2) адз. зах. 11, с. 2, пад назвай «Дзік».

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 9, с. 9 — 12, з прысвячэннем Анатолю Забалоцкаму і датай: *11 студз. 63 г.*

Забалоцкі Анатоль (нар. у 1935 г.) — кінааператар-пастаноўшчык, фотамастак, пісьменнік, грамадскі дзеяч, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі (1967) і Расіі (1976). У 1960 — 1969 гг. працаваў на кінастудыі «Беларусьфільм». Удзельнічаў у стварэнні 15 мастацкіх і дакументальных фільмаў «Праз могілкі» (1965), «Сведкі вечнасці» (1965), «Альпійская балада» (1966), «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» (1967), «Печкі-лавачкі» (1972), «Каліна чырвоная» (1974), «Слова маці» (1978) і інш.

Слова беларускай бярозы (с. 23)

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1966, № 2, с. 20.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 23, з датай: *18.II.62, 23.55*; 2) у БДАМЛМ, ф. 37, воп. 1, спр. 298, с. 51.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 8, с. 24 — 25, з прысвячэннем Міхасю Рудкоўскаму.

Рудкоўскі Міхась (1936 — 1991) — беларускі паэт, перакладчык.

СТАРЫЯ СУВОІ

І сніў Адам... (с. 24)

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1966, № 2, с. 20.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 1, з прысвячэннем N.N., датай і месцам напісання: *9 жніўня 62 г., Рагачоў.*

Рагнеда Рагвалодаўна (?—1000) — полацкая князёўна, дачка полацкага князя Рагвалода, жонка вялікага князя Уладзіміра Святаславіча, маці князя Ізяслава Уладзіміравіча. Паводле летапісаў, адхіліла сватанне Уладзіміра Святаславіча, які тады княжыў у Ноўгарадзе. Каля 980 г. Уладзімір захапіў Полацк, забіў бацьку, маці і двух братоў Рагнеды Рагвалодаўны, а яе гвалтоўна зрабіў сваёй жонкай і даў славянскае імя Гарыслава. З пачуцця помсты Рагнеда Рагвалодаўна зрабіла няўдалы замах на жыццё мужа. Уладзімір хацеў пакараць яе, але за маці заступіўся сын Ізяслаў. Тады Уладзімір саслаў Рагнеду Рагвалодаўну і сына ў г. Ізяслаўль (Заслаўе). Паводле падання, пасля хрышчэння Уладзіміра і ліквідацыі яго гарэма Рагнеда Рагвалодаўна адмовілася другі раз выйсці замуж і пастрыглася ў манашкі пад імем Анастасіі. Каля Заслаўя назвы ўрочышчаў звязаны з імем Рагнеды Рагвалодаўны.

Хірасіма, Хіросіма — горад у Японіі, на паўднёвым захадзе вострава Хонсю. У Другую сусветную вайну падвергнуты атамнай бамбардзіроўцы (6.08.1945) амерыканскай авіяцыяй. Ад выбуху загінула больш за 200 тысяч чалавек, разбурана каля 75 тысяч будынкаў. Многія жыхары памерлі пасля вайны ад хвароб, звязаных з радыяцыяй. Адбудавана, на месцы выбуху атамнай бомбы ў Хірасіме ўзведзены мемарыяльны комплекс Міру.

Апошняя песня Дантэ (с. 25)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 36 — 38.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7: 1) с. 40 — 41, з датай і месцам напісання: *3.I.62. Орша*; 2) с. 46, няпоўны.

Дантэ Аліг'еры (1265—1321) — італьянскі паэт. Вяршыня творчасці Дантэ «Боская камедыя». Гэта манументальны твор позняга сярэднявечча ўяўляе сабой энцыклапедыю філасофіі, касмагоніі, рэлігіі, маралі, палітычных поглядаў еўрапейскага чалавека напярэдадні Адраджэння.

Кашкурэвіч Арлен (Арсен) (нар. у 1929 г.) — беларускі графік, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі (1973), народны мастак Беларусі (1991). Ілюстраваў творы У. Караткевіча.

Чашы слёз (с. 28)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 40 — 41.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 2, з датай і месцам напісання: *11 снежня 60 г. Рыга — Масква*; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 8 — 8 адв.

Чорная балада Гаркушы (с. 30)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1965. С. 78 — 80.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, пад назвай «Чорная балада»: 1) с. 53 — 54, з датай і месцам напісання: *7.VII.63. Мінск*; 2) с. 57 — 58.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 7 — 9, з датай і месцам напісання: *7.VII.63. Мінск.*

Гаркуша Ілья — адзін з кіраўнікоў паўстанцкіх атрадаў у час народна-вызваленчай вайны 1648 — 1651 гг. на Украіне і Беларусі.

Самсон (с. 32)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 45 — 47.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 38, няпоўны; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 14 — 14 адв., з датай: *24.XI.61. 2 г. ночы.*

Самсон (у Бібліі, Стары Запавет) — старажытнаяўрэйскі герой-асілак, надзелены звышчалавечай сілай і адвагай. Здзейсніў шматлікія подзвігі ў барацьбе з філістымлянамі, але закахаўся ў філістымлянку Далілу, якая выведала, што неадольная сіла Самсона — у яго валасах. У час сну філістымляне абстрыглі Самсона, асляпілі і закавалі ў ланцугі. Калі валасы ў Самсона адраслі, ён разбурыў храм, пад абломкамі якога загінулі філістымляне і Самсон.

Балада аб нашэсцях (с. 34)

Упершыню — газ. «Ніва», 1966, 24 крас.

Рукапісы: 1) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 19, с. 1, з датай і месцам напісання: *16.III.62. Масква*; 2) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 16.

Скарына пакідае радзіму (с. 35)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 49.

Рукапісы пад назвай «Скарына»: 1) у лісце да Янкі Брыля за 30.03.1959 г. (з Масквы); у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 2) воп. 2, адз. зах. 47, с. 2; 3) воп. 1, адз. зах. 7, с. 80; 4) воп. 1, адз. зах. 8, с. 3, пад назвай «Скарына пакідае радзіму» і прысвячэннем Вячаславу Рагойшу.

Скарына Францыск (каля 1490 — каля 1551) — беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, асветнік-гуманіст, пісьменнік, грамадскі дзеяч, вучоны-медык.

Рагойша Вячаслаў (нар. у 1942 г.) — беларускі літаратуразнавец, перакладчык, доктар філалагічных навук (1993), прафесар (1994), акадэмік Міжнароднай АН Еўразіі (з 1994).

«О каханне маё бясконцае...» (с. 36)

Упершыню — кн. «Мая Ііяда», с. 52.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 50, з датай і месцам напісання: *28.IV.61*; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 25.

«Я іду лугавою дарогай...» (с. 36)

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1968, № 1, с. 14.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 51, з датай*: май 61 г.*; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 26.

Чырвоны шар (с. 37)

Упершыню — кн. «Мая Ііяда», с. 54.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 49, з датай: *Ноч 19-га ліп. 61 г. 1 гадз.*

Фантазія (с. 38)

Упершыню — кн. «Мая Ііяда», с. 55 — 56.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 8, с. 4; 2) воп. 2, адз. зах. 47, с. 4.

Бетховен Людвіг ван (1770 — 1827) — нямецкі кампазітар, піяніст, дырыжор, прадстаўнік венскай класічнай школы.

Лермантаў Міхаіл (1814 — 1841) — рускі пісьменнік.

Петрарка Франчэска (1304 — 1374) — італьянскі паэт, вучоны-гуманіст эпохі Адраджэння.

Катул Гай Валерый (87 ці 84 да н. э. — каля 54 да н. э.) — старажытнарымскі паэт. Яго вершы У. Караткевіч перакладаў на беларускую мову.

Багдановіч Максім (1891 — 1917) — беларускі паэт, перакладчык, літаратуразнавец, празаік.

Гвічардзі Джульета (1782 — 1856) — аўстрыйская піяністка і спявачка. Бетховен прысвяціў ёй «Месяцавую» санату. Дзяўчына пакарыла сэрца маладога кампазітара, а потым жорстка разбіла яго.

Лота — гераіня рамана І. В. Гётэ «Пакуты маладога Вертэра». Яна адмовіла Вертэру ў каханні, што прывяло таго да смерці.

Лесбія — псеўданім, якім стажытнарымскі паэт Гай Валерый Катул называе ў лірыцы сваю каханую.

«Ўкруг месяца туманнае гало...» (с. 39)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 57.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 79, з датай і месцам напісання: *5 лютага 66 г., Рагачоў*; 2) адз. зах. 8, с. 5, з пазнакай: *5 лютага 1966 г., Рагачоў*; 3) адз. зах. 10, с. 3.

Нямыя дрэвы (с. 40)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 58.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 61; на рускай мове воп. 2, адз. зах. 56, с 1.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 27.

Калі паміраюць... (с. 40)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 59 — 60.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 73; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 28 — 28 адв. (верш на рускай мове «Когда умирают...», рукапіс якога захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 6, с. 4, мае дату: *12 фев. 62 г.*).

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 21 — 22, з прысвячэннем Вячаславу Зайцаву.

Зайцаў Вячаслаў (1917 — 1992) — беларускі літаратуразнавец-славіст, перакладчык.

Снягір (с. 42)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 61.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 82, пад назвай «Снягур», з датай і месцам напісання: *10 лютага 60 г., Орша.*

Песня колаў (с. 43)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 62 — 64.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 11, с. 1; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 29 — 29 адв., з датай і месцам напісання: *7.III.65, Карал. 23.40.*

Верш напісаны ў былым Доме творчасці Саюза пісьменнікаў БССР «Каралішчавічы» ў Мінскім раёне, на паўднёвы ўсход ад Мінска.

Каноса — замак у паўночнай Італіі, пабудаваны ў X ст. Тут у студзені 1077 г. адбылася значная падзея ў гісторыі барацьбы за

інвестытуру. Адлучаны ад каталіцкай царквы і пазбаўлены прастола, імператар «Свяшчэннай Рымскай імперыі» Генрых IV у рыззі і босы тры дні прасіў тут даравання і літасці ў свайго праціўніка Рымскага Папы Грыгорыя VII. З таго часу выраз «ісці ў Каносу» азначае згоду на зневажальную капітуляцыю.

Дэга Ілер Жэрмен Эдгар (1834 — 1917) — французскі мастак, скульптар.

Курбэ Жан Дэзірэ Гюстаў (1819 — 1877) — французскі жывапісец, скульптар, заснавальнік рэалізму, адзін з папярэднікаў імпрэсіянізму.

Пікасо, Пікаса Пабла (1881 — 1930) — французскі мастак, скульптар, графік, кераміст, дызайнер іспанскага паходжання, адзін з найбуйнейшых прадстаўнікоў авангардызму, заснавальнік (з Ж. Бракам) кубізму.

Этна — дзеючы вулкан на востраве Сіцылія ў Італіі.

Імпрэсія (с. 45)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 65.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 30, з датай і месцам напісання: *15 крас. 65 г. 11.45. Шагол.*

Шагол, гл. каментарый да верша «Пры смерці».

Таруская віла (с. 46)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 66 — 70.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 26 — 27, пад назвай «Таруская віла» (Паэма) з датай і месцам напісання: *Жнівень. Таруса ў Шчарбакова — 15 сакавіка 68*; 2) адз. зах. 8, с. 6 — 9, пад назвай «Таруская віла» (Паэма) з датай і месцам напісання: *Жнівень 67 г., Таруса — 15 сакавіка 68 г., Мінск — Брэст.*

Таруса — старажытны рускі горад, размешчаны ў Калужскай вобласці, у 130 км на поўдзень ад Масквы, на высокім беразе Акі, дзе ў яе ўпадае рака Таруска. Горад мае статус прыродна-архітэктурнага запаведніка, унесены ў пералік гістарычных гарадоў Расіі.

У нашы дні Таруса набыла статус культурнага цэнтра, з гэтым горадам звязаны гісторыі жыцця і творчасці вядомых пісьменнікаў і рэжысёраў. Ганаровымі грамадзянамі горада з’яўляюцца пісьменнік Канстанцін Паўстоўскі і краязнаўца Іван Бадроў. У розныя часы ў горадзе жылі і працавалі паэтэсы Марына Цвятаева і Бэла Ахмадуліна, паэт Мікалай Забалоцкі, пісьменнікі Антон Чэхаў, Аляксей Новікаў-Прыбой, рэжысёр Арсен Таркоўскі і інш. У Тарусе жыў і працаваў таксама і Уладзімір Караткевіч.

Казакоў Юрый (1927 — 1982) — рускі пісьменнік-празаік.

Станіслаўскі (сапр. Аляксееў) *Канстанцін* (1863 — 1938) — расійскі рэжысёр, акцёр, педагог, тэарэтык тэатральнага мастацтва, рэфарматар тэатра, народны артыст СССР (1936).

Хэмінгуэй Эрнэст (1899 — 1961) — амерыканскі пісьменнік.

Мікеланджэла Буанароці (1475 — 1564) — італьянскі скульптар, жывапісец, архітэктар, паэт, адзін з найбуйнейшых прадстаўнікоў Адраджэння.

Вакар Сяргей (1928 — 1998) — беларускі скульптар, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі (1978).

Глебаў Аляксей (1908 — 1968) — беларускі скульптар, народны мастак Беларусі (1955).

Бембель Андрэй (1905 — 1986) — беларускі скульптар, народны мастак Беларусі (1955), прафесар (1962).

Краўчанка Ігар (1926 —1998) — беларускі скульптар.

Канова Антоніо (1757 — 1822) — італьянскі скульптар, буйнейшы прадстаўнік італьянскага класіцызму.

Яхмес (вядомы таксама як Яхмос I, Ахмос ці Амасіс I) — фараон Старажытнага Егіпта, які кіраваў прыблізна ў 1580 — 1559 гг. да н. э.

Неферціці — старажытнаегіпецкая царыца (канец XV — пачатак XIV ст. да н. э.), жонка Аменхатэпа IV. Разам з мужам праводзіла рэлігійную рэформу (пераход да адзінабожжа), пасля якой атрымала імя Нефер-Неферу-Атон («цудоўная прыгажосць Атона»). Яе называлі «Дасканалая», яе твар упрыгожваў храмы па ўсёй краіне. У 1912 г. у Амарне (паселішча паблізу Каіра) была раскапана майстэрня скульптара Тутмеса з партрэтамі Неферціці.

«Зноў над ракою чаплі сівыя...» (с. 50)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 71.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 64.

Машынапісы: у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах 6: 1) с. 31; 2) с. 46; 3) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 10.

«О вясна! Таполі! Свеце мілы!..» (с. 50)

Упершыню — газ. «Ніва», 1965, 25 крас.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 63; 2) воп. 1, адз. зах. 11, с. 3, пад назвай «Крылы залатыя»; 3) воп. 2, адз. зах. 56, с. 3, з датай і месцам напісання: *8 мая 62. Рагачоў.*

Машынапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 32 — 33; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 17 — 18.

Жанчыне з бэзам (с. 52)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 76 — 77.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7: 1) с. 65 — 65 адв., пад назвай «Жанчына з бэзам» і прысвячэннем Л...; 2) с. 66, пад назвай «Жанчына з бэзам», прысвячэннем Л..., з датай і месцам напісання: *4.V.62. Рагачоў.*

Машынапісы — пад назвай «Жанчына з бэзам» і прысвячэннем Л...— у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 4, с. 32 — 33; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 34 — 35; 3) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 8 — 9.

Шчасце (с. 53)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 78.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 59, з прысвячэннем В. Ч. і датай: *14 сак. 62. 1.30 ночы.*

Машынапіс — у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 16.

В. Ч.— Валянціна Папова (Чакалава; нар. у 1940 г.), маскоўская знаёмая У. Караткевіча (гл. яе ўспаміны пра У. Караткевіча «Помню яго маладым», надрукаваныя ў часоп. «Полымя», 2000, № 11, с. 143—154).

«Бацькі з магіл цяплом дыхнулі...» (с. 54)

Упершыню — газ. «Ніва», 1966, 10 крас.

Рукапісы: 1) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 2а адв., з пазнакай: *15.IV.62*; 2) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 37.

Жаўранак — звонкая ніць (с. 55)

Упершыню — часоп. «Маладосць», 1963, № 5, с. 82.

Рукапісы — у БДАМЛМ: 1) ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 2а, з пазнакай: *15.IV. 62. Мінск. Першы верш у новым пакоі*; 2) ф. 37, воп. 1, спр. 272, с. 29; 3) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 37.

Мёртвае рэчышча (с. 56)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 82.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 62, з датай: *24.V.62*; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 4.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 38, з датай: *24.V.62.*

Крокі ўначы (с. 56)

Упершыню — часоп. «Полымя», 1966, № 10, с. 114 — 115.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 41, з датай і месцам напісання: *Лета 64-га — 15 ліст. 65 г. Рагачоў. 0.30 хв.*

Раманс вінаграднай лазы (с. 57)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 85 — 86.

Рукапісы: 1) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 6 — 6 адв., пад назвай «Раманс» з датай і месцам напісання: *2.V.62. Рагачоў*; 2) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 39 — 39 адв.

Машынапіс — у БДАМЛМ, ф. 41, воп. 1, спр. 864, с. 11 — 13.

Ты і я (с. 59)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 88.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 40, прысвячэнне Н. Д. закрэслена, з датай і месцам напісання: *5 мая 63. Мінск.*

Левіяфан — у біблейскай міфалогіі пачвара ў выглядзе кракадзіла, змея ці дракона, здольная ўскіпяціць увесь акіян. У Бібліі (Старым Запавеце) узгадваецца як прыклад (разам з бегемотам) недаступнасці спасціжэння Боскага тварэння або ў якасці варожай Богу магутнай істоты, якая сімвалізуе першабытны хаос, які ён перамагае напачатку светаўтварэння. У пераносным сэнсе — нешта вялізнае і пачварнае.

«Калі агорне цемра неба...» (с. 59)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 88.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 85, з датай*: 10.III.62.*

Карадаг (с. 60)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1966. С. 99 — 100.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 78, з датай і месцам напісання: *5 крас. 65 г. Шагол*; 2) адз. зах. 10, с. 1.

Шагол, гл. каментарый да верша «Пры смерці».

Карадаг — вулканічны масіў у Крыме, на беразе Чорнага мора, за 20 км на паўднёвы захад ад г. Феадосія, на Украіне.

Панамарэнка Лідзія Арсеньеўна (1912 — 2000). Закончыла Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры імя М. Г. Чар-

нышэўскага (1940). У 1946 — 1985 гг. працавала дацэнтам філалагічнага факультэта Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі, дзе выкладала літаратуру народаў СССР. У. Караткевіч з цеплынёй згадваў сваю выкладчыцу.

«Арго» — карабель, на якім, паводле грэчаскай міфалогіі, больш за 50 арганаўтаў пад кіраўніцтвам Ясона накіраваліся ў Калхіду па залатое руно, якое ахоўваў дракон. З дапамогай чараўніцы Медэі захапілі руно і прывезлі яго ў Грэцыю.

Раманс Марылі (с. 61)

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1966, № 2, с. 20.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 77, з датай: *15.VI.63*; 2) воп. 2, адз. зах. 6, с. 36.

Міцкевіч Адам (1798 — 1855) — польскі паэт беларускага паходжання, грамадскі дзеяч, публіцыст. Марыля Верашчака — яго першае і моцнае каханне.

Дняпро і Ака. Ён і яна (с. 62)

Упершыню — часоп. «Полымя», 1966, № 10, с. 115, пад назвай «Маленне да бога рэк».

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 42, пад назвай «Маленне да бога рэк» з датай і месцам напісання: *24.VIII.63. Таруса.*

Машынапіс — у БДАМЛМ, ф. 42, воп. 1, спр. 508, с. 6 — 7, пад назвай «Маленне да бога рэк».

Таруса, гл. каментарый да верша «Таруская віла».

...Асіянаўскі месяц... — Відаць, маецца на ўвазе вобраз з твора шатландскага пісьменніка Джэймса Макферсана (1736 — 1796) «Паэмы Асіяна, сына Фінгала».

Раманс шлагбаума (с. 63)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 94.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 76; 2) воп. 1, адз. зах. 7, с. 77, з датай: *15.VI.63*; 3) воп. 2, адз. зах. 6, с. 43.

Аптымізм (с. 64)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 95.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 36.

Туман (с. 64)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 96.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 68.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 6, с. 45; 2) адз. зах. 9, с. 8.

Цюляня (с. 65)

Упершыню — газ. «Ніва», 1965, 25 крас.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 69, з датай: *1 лютага 61 г.*; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 7.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 47, з датай: *1 лютага 61 г.*

Каравелы (с. 66)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 98.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 48, з прысвячэннем Н. Мацвеевай, датай і месцам напісання: *11 ліст. 65. Рагачоў, 2 ночы.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 56, з прысвячэннем Н. Мацвеевай.

Мацвеева Навела (нар. у 1934 г.) — руская паэтэса.

Каравела — марское ветразевае судна з 3 — 4 мачтамі, адной палубай, высокімі бартамі і надбудовамі ў насавой частцы і на карме. Была пашырана ў краінах Міжземнага мора ў XIII — XVII стст. На каравелах здзяйснялі акіянскія плаванні, напрыклад, Хрыстафор Калумб — цераз Атлантычны акіян, Васка да Гама — з Еўропы ў Індыю.

Бахайская чарапаха (с. 67)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 99 — 100.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 10, з прысвячэннем Янку Брылю, датай і месцам напісання: *1 верасня 65 г., Уладзівасток.*

Напісаны падчас праходжання вайсковых збораў у штодзённай газеце Ціхаакіянскага флоту «Боевая вахта».

Брыль Янка (1917 — 2006) — народны пісьменнік Беларусі (1981), ганаровы акадэмік Нацыянальнай АН Беларусі (1994).

Бахай, Чжэнь — дзяржава на Далёкім Усходзе ў 698 — 926 гг. Уключала землі расійскага Прымор'я, Паўночна-Усходняга Кітая і Паўночнай Карэі. Заваявана мангольскімі плямёнамі кіданяў.

Легкаважная песенька, якую я спяваў,
ідучы да каханай цераз хрыбет Мангугай (с. 68)

Упершыню — кн. «Мая Ілiяда», с. 101.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 8, пад назвай «Легкаважная песенька», з датай і месцам напісання: *1 верасня 65 г. Уладзівасток*; 2) адз. зах. 8, с. 11, з датай і месцам напісання: *4 (7?) верасня 65 г. Уладзівасток.*

Напісаны падчас праходжання вайсковых збораў у штодзённай газеце Ціхаакіянскага флоту «Боевая вахта».

ТАЎРЫДА

Таўрыя — гістарычная назва Крымскага паўвострава з XVI ст. У XIX — пачатку XX ст. Таўрыяй называлі не толькі Крым, але і сумежныя з ім раёны Таўрычаскай губерні (т. зв. Паўночная Таўрыя).

Дрэва на Чатырдагу (с. 69)

Упершыню — кн. «Мая Ілiяда», с. 104.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 2, з датай і месцам напісання: *...сак. — 17 верасня 67 г., Крым — Мінск*; 2) адз. зах. 8, с. 12, з прысвячэннем Васілю Быкаву.

Чатырдаг, Шацёр-гара — горны масіў у цэнтральнай частцы Галоўнай грады Крымскіх гор (Украіна). Даўжыня каля 8 км, вышыня да 1527 м (г. Эклізі-Бурун).

Быкаў Васіль (1924 — 2003) — беларускі пісьменнік, грамадскі дзеяч, народны пісьменнік Беларусі (1980).

Чатырдаг (с. 69)

Упершыню — кн. «Мая Ілiяда», с. 105 — 106.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 13, з прысвячэннем Арсеню Лісу, датай і месцам напісання: *19 сакавіка 68, Брэст*.

Ліс Арсень (нар. у 1934 г.) — беларускі фальклрарыст, літаратуразнавец, краязнавец, доктар філалагічных навук (1997).

Спуск з гор (с. 71)

Упершыню — кн. «Мая Ілiяда», с. 107 — 108.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 63, с. 1, з датай і месцам напісання: *сакавік 67 — 15 крас. 68. Перавал — Брэст.*

Генуэзская крэпасць (с. 72)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 109.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 2, з датай і месцам напісання: *27 крас. — 17 вер. 67 г. Марское — Мінск*; 2) адз. зах. 4, с. 59, з прысвячэннем Ул. Дамашэвічу.

Генуэзская крэпасць — сярэдневяковыя ўмацаванні ў горадзе Феадосія (Крым, Украіна), пабудаваныя Генуэзскай рэспублікай для абароны свайго буйнейшага ўладання ў Крыме — Кафы. Размешчана на беразе Феадасійскага заліва ў паўднёвай частцы горада. Цяпер гісторыка-культурны запаведнік «Генуэзская крэпасць Кафа».

Дамашэвіч Уладзімір (нар. у 1928 г.) — беларускі пісьменнік, заслужаны работнік культуры Беларусі (1992).

Лебедзь (с. 72)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 110.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 15, з датай і месцам напісання: *май — 20 кастрычніка, Алупка — Мінск*; 2) адз. зах. 4, с. 60, з прысвячэннем Івану Бурсаву.

Бурсаў Іван (нар. у 1927 г.) — рускі паэт, перакладчык.

Вадаспад Учан-су (с. 73)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 111.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 14, з прысвячэннем Пімену Панчанку, датай і месцам напісання: *сакавік — 5 кастрычніка, Крым — Мінск.*

Панчанка Пімен (1917 — 1995) — народны паэт Беларусі (1973), ганаровы акадэмік Нацыянальнай АН Беларусі (1994).

Маладая вясна (с. 73)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 112.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 15, з датай і месцам напісання: *крас. — 5 кастрычніка. Ялта — Мінск.*

«О, якое цёплае, цёплае, цёплае мора...» (с. 74)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 113.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 15 адв., з датай і месцам напісання*: крас. — 5 кастрычніка. Панізоўка — Мінск*; 2) адз. зах. 8, с. 16.

Панізоўка — пасёлак гарадскога тыпу. Размешчаны на Паўднёвым беразе Крыма.

Гурзуф уначы (с. 74)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 114.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 17, з прысвячэннем Міколу Аўрамчыку, датай і месцам напісання: *май — 15 кастрычніка 68 г., Гурзуф — Брэст.*

Гурзуф — пасёлак, які знаходзіцца ў 11 км на паўночны ўсход ад Ялты, на паўночным узбярэжжы Чорнага мора ў вусці ракі Авунда.

Аўрамчык Мікола (нар. у 1920 г.) — беларускі паэт, празаік, перакладчык, заслужаны работнік культуры Беларусі (1980).

«Прыўкрасная пальма...» (с. 75)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 115.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 19, з датай і месцам напісання: *25 красавіка 67 г., Ялта. Гадзіна ночы.*

«Над Аюдагам — над Мядзведзь-гарою...» (с. 76)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 116.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 20, з датай і месцам напісання: *29 сакавіка 67 г.*

Аюдаг (*цюрк.* Мядзведзь-гара) — гара-лакаліт і мыс на Паўднёвым беразе Крыма. Замыкае з усходу Гурзуфскую бухту. Даўжыня каля 3 км, вышыня да 572 м.

«Сумесь Бураціна з Аэлітай...» (с. 76)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 117.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 21, з датай і месцам напісання: *19 сак. 67 г. Ялта. Сонечныя горы.*

Бураціна — галоўны герой казкі А. М. Талстога «Залаты ключык, або Прыгоды Бураціна».

Аэліта — гераіня фантастычнага рамана А. М. Талстога «Аэліта». У перакладзе з выдуманай марсіянскай мовы яе імя абазначае «бачнае ў апошні раз святло зоркі».

«Спіш? Я прыйду, пагушкаю...» (с. 77)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 118.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 22, з датай і месцам напісання: *22 красавіка 67 г., Ялта.*

Дзве вады (с. 78)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 119.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 23, з датай і месцам напісання: *29 сакавіка 67 г., Ялта.*

«Прыпадзі да мяне, прыпадзі...» (с. 78)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 120.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 15, з датай і месцам напісання: *сак. — 5 кастрычніка. Ялта — Мінск*; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 2, спр. 14, с. 17 — 17 адв.; 3) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 18.

Кіпарысавыя жарцікі (с. 79)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 121.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 24, з датай і месцам напісання: *29 сакавіка 67 г., Ялта.*

«Я чакаў цябе тысячы год...» (с. 79)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 122.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 25, з датай і месцам напісання: *22 сакавіка 67 г., Ялта.*

«Мора гранітныя хвалі...» (с. 80)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 123.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 26, з датай і месцам напісання: *27 сакавіка 67 г., Ялта.*

«І бывай. Не трэба шкадаванняў...» (с. 81)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 124.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп 1: 1) адз. зах. 7, с. 28; 2) адз. зах. 8, с. 27, з датай і месцам напісання*: 25 сакавіка 67 г., Ялта.*

Кінаасслы (с. 81)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 125.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 28, з датай: *29 красавіка 67 г.*

Шайтан-Мярдвень (с. 82)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 126.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 29, з датай: *29 красавіка 67 г.*

Шайтан-Мярдвень, ці Чортава Лесвіца — горны перавал Галоўнай грады Крымскіх гор.

«Са стэпавымі вятрамі...» (с. 82)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 127.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 30.

Таўры (с. 83)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 128 — 129.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 31, з прысвячэннем В. Б. В.

Верш прысвечаны Валянціне Браніславаўне Ватковіч (1934 — 1983), будучай жонцы У. Караткевіча.

Таўры — народ, які ў старажытнасці насяляў горныя і перадгорныя раёны Таўрыі (цяперашні Крым). Таўры засялілі паўднёвае ўзбярэжжа і горы Крыма ў пачатку 1-га тысячагоддзя да н. э. ці некалькі раней.

Песня Мехмета (с. 84)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 130 — 131.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 32 — 33, з датай і месцам напісання: *задумаў у сакавіку — 28 студзеня 68 г. Бахчысарай — Мінск.*

Чуфут-Кале (с. 85)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 132.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 34, з датай і месцам напісання: *19 сакавіка 67 г., Ялта.*

Чуфут-Кале — сярэдневяковы горад-крэпасць у Крыме (Украіна), размешчаны на тэрыторыі Бахчысарайскага раёна ў 2,5 км на ўсход ад Бахчысарая.

Маўзалей Джаніке-ханум (с. 86)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 133 — 134.

Рукапісы — АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 14, з датай і месцам напісання: *красавік — 5 жніўня, Чуфут-Кале — Мінск*; 2) адз. зах. 8, с. 35.

Маўзалей Джаніке-Ханым — маўзалей XV ст., які амаль поўнасцю захаваўся. Знаходзіцца ў пячорным горадзе Чуфут-Кале на ўсход ад плошчы, бліжэй да абрыву. Гэта грабніца дачкі хана Тахтамыша. Яна памерла ў 1437 г.

Нараканні Насрэдзіна Ахмет-Аха эфендзі (с. 88)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 135 — 136.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 36, з датай і месцам напісання: *красавік — 3 снежня 67 г., Чуфут-Кале — Мінск.*

Браты па няшчасці (с. 89)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 137.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 37, з датай: *29 сакавіка 67 г.*

Раманс аб расстраляным каханні (с. 89)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 138.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 38, з датай і месцам напісання: *29 сакавіка 67 г., Ялта.*

Усходнія песні (с. 90)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 139 — 140.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 39 — 40; 2) у ЦМАМЛС, ф. 113, воп. 1, спр. 352, с. 16, частка ІІ, з датай: *11.Х.59*; у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7: 3) с. 18, частка ІІ; 4) с. 83, частка І, дзевяць пачатковых радкоў, з датай і месцам напісання: *7 кастрычніка 66. Рагачоў. 22.45.* Другі рукапіс пад назвай «І сонца...» упершыню апублікаваны ў кнізе «Уладзімір Караткевіч: вядомы і невядомы». Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. С. 148 — 149.

Фантан слёз (с. 92)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 141.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 33, радкі 1 — 9, 14 — 17; 2) адз. зах. 8, с. 41, з датай: *29 красавіка 67 г.*

Бахчысарай — горад на Украіне, цэнтр Бахчысарайскага раёна ў Рэспубліцы Крым, у даліне ракі Чуруксу. 25 тысяч жыхароў (1993).

Вядомы з 1502 г. Да 1783 г. — сталіца Крымскага ханства. У Бахчысараі заключана Бахчысарайскае перамір’е 1681 г. У 1735 — 1739 гг. захоплены рускімі войскамі, разбураны. У 1783 г. далучаны да Расіі (разам з Крымам), уваходзіў у Новарасійскую, з 1802 г. у Таўрычаскую губерню. У 1918 — 1954 гг. у складзе РСФСР, з 1954 г. — Украіны.

Помнікі архітэктуры: Ханскі палац (XVI ст., перабудаваны ў 1787 г., цяпер Гісторыка-археалагічны музей), які ўключае т. зв. «Пасольскія дзверы» (1503, архітэктар Алевіз Фразін), фантанны дворык з «залатым фантанам» (1737) і «фантанам слёз» (1764, іранскі майстар Амер), мячэць (1740), шматлікія залы і альтанкі. У наваколлі Бахчысарая — пячорны Успенскі манастыр з царквой (XIVст.), келлямі (XV — XVI стст.); пячорныя гарады Эскі-Кермен, Тэпэ-Кермен і Чуфут-Кале (Кырк-Ор; цяпер археалагічны запаведнік) з абарончымі сценамі і брамамі, маўзалеем Джаніке-ханым (XV ст.), вялікай (XIV ст.) і малой (XVIII ст.) караімскімі кенасамі (малельнымі дамамі), пячорным жыллём (V — XIV стст.).

Штыль (с. 93)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 142.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 42, з прысвячэннем А. А. Назарэўскаму, датай і месцам напісання: *13 чэрвеня 67 г., Ялта — Мінск.*

Назарэўскі Аляксандр Андрыянавіч (1887 — 1977) — украінскі філолаг, даследчык усходнеславянскіх літаратур XI — XIX стст., прафесар Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі. Заахвочваў У. Караткевіча да навуковай працы ў галіне літаратуразнаўства.

Сэрца гары (с. 93)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 143 — 144.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 32, з датай і месцам напісання: *Ноч на 27 красавіка — Сердалікавая бухта — 29 красавіка 67 г. Цягнік*; 2) адз. зах. 8, с. 43, з прысвячэннем Васілю Зуёнку і датай: *27 — 29 красавіка 67 г.*

Зуёнак Васіль (нар. у 1935 г.) — беларускі паэт, кандыдат філалагічных навук (1973), ганаровы акадэмік Нацыянальнай АН Беларусі (2000).

На роднай магіле (с. 94)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 44, з датай і месцам напісання: *29 сакавіка 67 г., Ялта.*

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 145.

Саперніца *(Супакоены ўспамін праз трыццаць год)* (с. 95)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 146 — 147.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 45, з датай і месцам напісання: *май — 27.VII.67, Крым — Нарач.*

Падмогі (с. 96)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 148.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 3 адв., з датай: *май — 4 ліпеня 67 г.*; 2) адз. зах. 8, с. 46.

Таўрыдзе (с. 97)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 149.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 3, з датай і месцам напісання: *май — 26.VII.67, Кабыльнік*; 2) адз. зах. 8, с. 47, з датай: *26.III.67.*

Кабыльнік — назва вёскі Нарач Мядзельскага раёна да 1964 г.

ВЯРТАННЕ

На пачатак «Каласоў пад сярпом тваім...» (с. 98)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 152.

Рукапісы: 1) у ЦМАМЛС, ф. 113, воп. 1, спр. 352, с. 23, пад назвай «Шчаслівы паўнатою сталай сілы...»; 2) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 48. Першы рукапіс упершыню апублікаваны ў кнізе «Уладзімір Караткевіч: вядомы і невядомы», с.176. Апошнія восем радкоў у ім наступныя:

Ўсё разумею: гукі, твары, цені.
Над зразумелаю зямлёй стаю,
І поўніць сэрца прага тых здзяйсненняў,
Якія сілу падарвуць маю.
Няхай крывавы пот і бой да болю:
Зрабіўшы ўсё і дзён спыніўшы бег,
Спакойна потым лягу я, як поле,
Пад цёплы і пушысты зімні снег.

Мужныя мятлушкі (с. 98)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 153.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 22, з пазнакай: *7 чэрвеня 66 г. 10 веч. Дождж. Таполевы пух*; 2) адз. зах. 8, с. 49.

«Ўсё, што было, і ўсё, што часам сніцца...» (с. 99)

Упершыню — газ. «Ніва», 1965, 25 крас.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 47.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 62, з прысвячэннем Міхасю Стральцову.

Стральцоў Міхась (1937 — 1987) — беларускі пісьменнік.

«Падымаюць жоўтыя галовы...» (с. 99)

Упершыню — газ. «Ніва», 1965, 25 крас.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 2, адз. зах. 57, с. 1, пад назвай «Падкова — зарожак Дняпра», з пазнакай: *10 жніўня 64 г. Падкова — вечар. Чырв. Гара (ніжэй). 8.45. Вогнішча. Агеньчык бакена чырвоны. Адзін*; 2) воп. 1, адз. зах. 7, с. 35, з датай і месцам напісання: *10 жніўня 64, Падкова — Чырвоная Гара.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 4, с. 65, з прысвячэннем Уладзіміру Лучуку.

Лучук Уладзімір (1934 — 1992) — украінскі пісьменнік. Жыў у Львове. Уладзімір Караткевіч пераклаў на беларускую мову яго вершы, напісаў пра яго паэзію артыкул «Бетховен б’е ў далоні...».

Чурлёніс (с. 100)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 156 — 157.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1: 1) адз. зах. 7, с. 23, з прысвячэннем В. І. Бараўскене; 2) адз. зах. 7, с. 24; 3) адз. зах. 7, с. 86, апошнія шаснаццаць радкоў, з датай і месцам напісання: *20 красавіка 66. Рагачоў*; 4) адз. зах. 4, с. 66, з прысвячэннем В. І. Бараўскене.

Чурлёніс Мікалоюс (1875 — 1911) — літоўскі жывапісец і кампазітар, прадстаўнік сімвалізму.

Бараўскене Ванда Іванаўна (Ёнаўна) (1927 — 1996) — літоўскі літаратуразнавец, фалькларыст, доктар філалогіі, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры і фальклору Літоўскай АН, сябра Літоўскай асацыяцыі беларусістаў. У канцы лютага 1966 г. арганізавала паездку У. Караткевіча і А. Мальдзіса на экскурсію з Вільнюса ў Каўнас.

Балада пра сыноў Пітакоса (с. 101)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 158 — 160.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп.1, адз. зах. 7: 1) с. 52 — 52 адв.; 2) с. 55 — 56.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 51 — 53.

Пітак(ас) — адзін з сямі мудрацоў на востраве Лесбас (памёр каля 570 г. да н. э., каля 620 г. да н. э.).

Арфей — у стажытнагрэчаскай міфалогіі фракійскі спявак, сын музы Каліопы. Цудоўнымі спевамі і ігрой на кіфары ён зачароўваў багоў і людзей, утаймоўваў дзікія сілы прыроды. Паводле міфаў, Арфей удзельнічаў у паходзе арганаўтаў, лічыўся заснавальнікам арфічных культаў. Калі раптоўна памерла яго жонка Эўрыдыка, Арфей адправіўся за ёю ў царства мёртвых.

Пасейдон — у старажытнагрэчаскай міфалогіі адзін з галоўных багоў-алімпійцаў, бог мораў, крыніц і землетрасенняў, якімі ён кіруе з дапамогай трызубца. Сын Кронаса і Рэі, брат Зеўса і Аіда, з якімі падзяляе панаванне над светам, бацька Тэсея, Мінатаўра і іншых міфалагічных персанажаў. Лічылася, што ён жыве ў раскошным палацы на дне мора. У рымскай міфалогіі Пасейдону адпавядаў Нептун.

Аід, Гадэс, Плутон — у стажытнагрэчаскай міфалогіі бог, уладар царства мёртвых, а таксама само царства. Аід — алімпійскае бажаство, але пастаянна знаходзіцца ў сваіх падземных уладаннях, дзе царуе з жонкай Персефонай. У хрысціянстве міф пра Аіда ператварыўся ў міф пра пекла, куды пасля смерці трапляюць душы грэшнікаў.

Цэрбер, Кербер — у старажытнагрэчаскай міфалогіі жудасны трохгаловы сабака-пачвара са змяіным хвастом і тулавам, усеяным змяінымі галовамі, які ахоўвае ўваход у падземнае царства мёртвых — Аід. Паводле міфаў, толькі асобным героям удалося перамагчы Цэрбера: Геракл звязаў яго, Арфей зачараваў сваімі спевамі, а адна з грэчаскіх сівіл, каб дапамагчы Энею, усыпіла праснаком са снатворнай травой. У пераносным сэнсе Цэрбер — люты, няўмольны вартавы.

Лесбас, гл. каментарый да верша «Здратаваныя магілы».

Корчмы (с. 104)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 161 — 162.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 54 — 54 адв., з датай: *19 жніўня 64 г.*; 2) у лісце да Янкі Брыля за 14.09.1964 г.

Надзея лістападу (с. 105)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 163 — 164.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 55, з датай і месцам напісання: *13 лістап. 63. Каралішчавічы*.

Каралішчавічы, гл. каментарый да верша «Песня колаў».

Белавежскі алень (с. 106)

Упершыню — газ. «Заря», 1964, 24 мая.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 56 , з прысвячэннем Ул. і З. Калеснікам, з пазнакай: *9 мая 63, Брэст, 8-га ездзілі ў Белавеж.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 4, с. 75, з прысвячэннем Ул. і З. Калеснікам.

Калеснік Уладзімір (1922 — 1994) — беларускі крытык, літаратуразнавец, празаік, кандыдат філалагічных навук (1958), прафесар (1983), заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі (1979). Працаваў у Брэсцкім педагагічным інстытуце імя А. С. Пушкіна ў 1954 — 1994 гг. Яго жонка Зося таксама там працавала.

Каложа (с. 107)

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1967, № 2, с. 22.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 57, с. 6, з прысвячэннем Дануце Бічэль, датай і месцам напісання: *12 ліст. 65. Рагачоў. 12 ночы*; 2) у паэтэсы Дануты Бічэль.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, з прысвячэннямі Дануце Бічэль: 1) воп. 1, адз. зах. 4, с. 76; 2) воп. 2, адз. зах. 10, с. 130 — 131.

Бічэль Данута (нар. у 1937 г.) — беларуская паэтэса.

Багдановічу (с. 108)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 73, з датай і месцам напісання: *9 снежня 66 г., Мінск.*

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 168 — 169.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 50, з датай: *9 снежня 66 г.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 11, с. 183 — 184.

Багдановіч Максім, гл. каментарый да верша «Фантазія».

Дзядзькаў кубак (с. 110)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 170 — 173.

Рукапіс — у асабістым архіве Васіля Сёмухі, з прысвячэннем яму і датай: *26.III.62. Палова пятай.*

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, пад назвай «Дзядзькаў кубак» (Паэма), з прысвячэннем Васілю Сёмуху:

1) адз. зах. 6, с. 58 — 61, з датай: *26.III.62. Палова пятай*; 2) адз. зах. 10, с. 132 — 135; 3) адз. зах. 11, с. 185 — 188.

Сёмуха Васіль (нар. у 1936 г.) — беларускі перакладчык.

Нашы бярозы (с. 112)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 175 — 176.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 62.

Маленне аб чашы (с. 113)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 175 — 176.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 63, з датай і месцам напісання: *22 крас. 65 г. Шагол.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 34, с. 83, з прысвячэннем М. Прашковічу.

Прашковіч Мікола (1932 — 1983) — беларускі літаратуразнавец, крытык, перакладчык, кандыдат філалагічных навук (1965).

У міфах пра Грааль Чаша Тайнай вячэры, у якую была сабрана кроў Выратавальніка, была зроблена з каменя — вялікага ізумруда.

Чаша Грааля — Святы Грааль, загадкавы хрысціянскі артэфакт ці Чаша, якую кожны павінен знайсці ў сваёй душы.

Шагол, гл. каментарый да верша «Пры смерці».

«Па-над шчыраю Шчарай, над шчодраю Шчарай...» (с. 114)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 177.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 8, с. 51, з прысвячэннем Міколу Грынчыку, датай і месцам напісання: *24.V. 67. Мінск.*

Грынчык Мікола (1923 — 1999) — беларускі літаратуразнавец і крытык, доктар філалагічных навук (1970), прафесар (1971), заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1977).

Вільня ў дождж (с. 115)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 178.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, пад назвай «Крыкнуць? Позна!»: 1) адз. зах. 7, с. 25, з пазнакай: *першая думка 15 лют. Аўт.*; 2) адз. зах. 8, с. 52.

Нявесце Каліноўскага (с. 115)

Упершыню пад назвай «Нявесце Кастуся Каліноўскага» — часоп. «Полымя», 1961, № 5, с. 80.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 53, с. 3, з датай і месцам напісання: *5.VII.60. Орша*; 2) адз. зах. 6, с. 64; 3) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 2, спр. 15, с. 5.

Каліноўскі Кастусь (Вікенцій, Канстанцін) (1838 — 1864) — лідар беларускага нацыянальнага вызваленчага руху, адзін з кіраўнікоў паўстання 1863 — 1864 гг. у Польшчы, Беларусі і Літве.

Мы (с. 116)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 180.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 48; 2) на рускай мове «Мы», воп. 1, адз. зах. 6, с. 3, з датай: *12 фев. 62*; 3) воп. 2, адз. зах. 6, с. 65.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 10, с. 158; 2) адз. зах. 11, с. 212, з прысвячэннем Максіму Танку; 3) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 19.

Танк Максім (сапр. Скурко Яўген Іванавіч) (1912 — 1995) — беларускі паэт, грамадскі дзеяч, народны паэт Беларусі (1968), акадэмік АН Беларусі (1972).

Хатшэпсут (1490/1489 — 1468 да н. э., 1479 — 1458 да н. э. ці 1504 — 1482 да н. э.) — жанчына-фараон Новага царства Старажытнага Егіпта з XVIII дынастыі. Хатшэпсут закончыла аднаўленне Егіпта пасля нападу гіксосаў і пабудавала шмат помнікаў па ўсім Егіпце. Яна, што «знаходзіцца наперадзе высакародных дам», з’яўляецца адной з першых вядомых жанчын у сусветнай гісторыі, а таксама, поруч з Тутмосам III, Рамсесам II, Эхнатонам, Тутанхамонам і Клеапатрай VII, адным з самых вядомых егіпецкіх кіраўнікоў.

«Як сканаю — душа застанецца...» (с. 117)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 181.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 4, с. 87, з датай і месцам напісання: *4 мая 66 г., Рагачоў.*

Безгаловая Венера (с. 118)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1966. С. 101.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 2, адз. зах. 54, с. 1; 2) воп. 1, адз. зах. 7, с. 39, з пазнакай*: 16.XII.61. ВСК. Напісаў у будынку ВЛК*; 3) воп. 2, адз. зах. 6, с. 68.

ВСК — Вышэйшыя сцэнарныя курсы ў Маскве, дзе У. Караткевіч вучыўся ў 1960 — 1962 гг. *ВЛК* — Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве, дзе У. Караткевіч вучыўся ў 1958 — 1960 гг.

«Medusa Ludovisi» ў Рыме (с. 119)

Упершыню — кн. «Мая Іліяда», с. 183.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 57, с. 2 адв, з датай: *5.XI.64 г.*; 2) адз. зах. 6, с. 69.

«Medusa Ludovisi» («Спячая Эрынія») — назва антычнай выявы багіні помсты.

Эрыніі — у старажытнагрэчаскай міфалогіі багіні помсты. У рымскай міфалогіі ім адпавядаюць фурыі. Іх нараджэнне прыпісваюць злачынству, якое ўпершыню адбылося, калі Кронас раніў свайго бацьку Урана: кроплі яго крыві, падаючы, нарадзілі фурый.

Землятрус (с. 119)

Упершыню — часоп. «Полымя», 1967, № 7, с. 99 — 100; газ. «Літаратура і мастацтва», 1967, 11 ліп.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 70; 2) у БДАМЛМ, ф. 41, воп. 1, спр. 864, с. 10 — 10 адв.

БЫЎ. ЁСЦЬ. БУДУ.

Чарнавікі, белавікі рукапісаў і машынапісаў кнігі паэзіі «Быў. Ёсць. Буду.», з аўтарскімі праўкамі, захоўваюцца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, 1 — 103 с. У гэтай кнізе, якую склаў у маі 1984 г. У. Караткевіч, адсутнічаюць паэмы «Плошча Маякоўскага», «Грубае і ласкавае», вершы «Масква — Вечнасць», «Дваццаты век, цень верталёта...», «Рагнарадзі». Упершыню апублікаваныя ў першым кніжным выданні на беларускай мове рамана «Нельга забыць» («Леаніды не вернуцца да Зямлі») (1982), згаданыя вышэй творы былі ўключаны ў кнігу паэзіі «Быў. Ёсць. Буду.» (1986).

«Быў. Ёсць. Буду...» (с. 121)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 139 — 140.

Рукапісы: 1) у асабістым архіве пісьменніка, з датай і месцам напісання: *9 снежня 76 г., Дубулты, 13.15*; 2) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 2.

Верш напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Дубултах (Латвія).

Мой век (с. 122)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.». Мінск: Маст. літ., 1986. С. 12 — 13.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 63, с. 9, з датай*: 17 верасня 69 г.*; 2) адз. зах. 12, с. 3 — 4.

«На Беларусі Бог жыве» (с. 124)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 141 — 142.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 12, с. 5, з датай і месцам напісання*: 5 ліпеня 80 г. 14 г. 4 хв. Мінск*; 2) адз. зах. 86, с. 3.

Разведчык (с. 125)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 138 — 139.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 68, с. 1, з датай: *19 жніўня 69 г.*; 2) адз. зах. 68, 21 пачатковы радок; 3) адз. зах. 12, с. 6 — 7.

Убарць — рака на Украіне і Беларусі, правы прыток ракі Прыпяць. Пачынаецца ў Жытомірскай вобласці Украіны, цячэ па Жытомірскім Палессі, на Беларусі — па Прыпяцкім Палессі.

Ула, Ульянка — рака ў Лепельскім, Чашніцкім і Бешанковіцкім раёнах Віцебскай вобласці, левы прыток ракі Заходняя Дзвіна.

Ульская бітва 1564 г., Чашніцкая бітва — адна з асноўных бітваў паміж войскамі Маскоўскай дзяржавы і ВКЛ у час Лівонскай вайны 1558 — 1583 гг. Адбылася 26 студзеня на рацэ Ула недалёка ад г. Чашнікі (Віцебская вобласць). Калі паслы ВКЛ, што прыехалі ў Маскву для падпісання міру яшчэ ў снежні 1563 г., не знайшлі паразумення з царскім дваром (не згадзіліся аддаць Полацк і Лівонію) і 9 студзеня 1564 г. пакінулі яе, рускі цар Іван IV аднавіў ваенныя дзеянні. Паводле яго загаду з Полацка выйшла 24-тысячная армія князя П. Шуйскага, а з Вязьмы — 50-тысячная армія братоў князёў В. і П. Сярэбраных. Яны мелі намер злучыцца каля Оршы, каб адтуль ісці на Менск і Навагародак. Вялікі гетман ВКЛ М. Радзівіл Руды, войска якога (8 — 10 тысяч) знаходзілася недалёка ад Чашнікаў, меў дакладную інфармацыю пра рух групоўкі. Каля вёскі Іванск над Улай (Чашніцкі раён) гетман спаткаў і атакаваў праціўніка. Пасля франтальнага ўдару яго харугвы ажыццявілі імклівы напад з тылу і завяршылі бітву разгромам арміі Шуйскага.

Загінула каля 9 тысяч маскоўскіх ратнікаў, а таксама князі Шуйскі, С. і В. Палецкія, А. Празароўскі, М. Адоеўскі і інш. Многія трапілі ў палон. Пераможцы завалодалі багатым абозам. Рэшткі разбітага войска ўцяклі да Полацка. Даведаўшыся пра поўны разгром Шуйскага, князь П. Сярэбраны, які ўжо стаяў пад Оршаю, пасля сутычкі з авангардам Ф. Кміты-Чарнабыльскага пачаў спешна адступаць да Смаленска. Перамога на рацэ Ула сарвала буйную наступальную аперацыю рускага цара, пасля яе ваенныя дзеянні мелі ў асноўным лакальны характар.

«Радок бяззбройны і бясспрэчны...» (с. 127)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ, 1980. С. 91.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 80, с. 4; 2) адз. зах. 12, с. 8, з датай і месцам напісання: *24 верасня 79 г. 15 г. 57 хв. Піцунда.*

Верш напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе (Абхазія).

Кнігі (с. 128)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1977. С. 66 — 67.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 79, с. 1 — 3.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 9 — 12.

Гельмальт Ганс Фердынанд — адзін з выдаўцоў «Сусветнай гісторыі» ў 9 тамах (1899 — 1907).

«Абяцаюць нам новы раскошны дом...» (с. 131)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1980. С. 90.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 80, с. 2, з месцам і датай напісання: *Польшча. За Калюшкам. 21.55 (наш час).* На той самай старонцы захоўваецца рукапіс верша «Надпіс на камені над крыніцай», пазнака да якога сведчыць, што ён быў напісаны тамсама 29 жніўня 1979 г.; 2) адз. зах. 12, с. 13.

Паэт (с. 131)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 137.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 91, с. 4, з датай: *8 лютага 84 г. 16.28*; 2) адз. зах. 12, с. 14.

Мова (с. 132)

Упершыню — у кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 25.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 75, з датай: *7 мая 76 г.*

Афіцэру Лісаневічу (с. 133)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1980. С. 89 — 90.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 80, с. 5; 2) адз. зах. 12, с. 16, з месцам і датай напісання: *17 г. 24 хв. Піцунда. 24 вер. 79 г.*

Верш напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе (Абхазія).

Усход (с. 134)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1972, с. 149 — 150.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 73, с. 3, з прысвячэннем Максіму Танку, месцам і датай напісання: *23 вер. 70 г. 16.40. Гагра.*

Танк Максім, гл. каментарый да верша «Мы».

Верш напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Гагры (Абхазія).

Надпіс на камені над крыніцай (с. 135)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1980. С. 89.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 80, с. 3, з пазнакай: *Крупцы — цягнік Масква — Вена, паміж Варшавай і Лоддзю — 29 жніўня 79 г. 21.40 — Мінск 30.X.79. 13 г.*; 2) адз. зах. 80, с. 2, з пазнакай: *Цягнік Крупцы — Польшча, між Варшавай і Лоддзю. 29 жн. 79. 21.40*; 3) адз. зах. 12, с. 19, з пазнакай: *Крупцы — Польшча. 29 жн. 79 г. 21.40 — Мінск. 30 кастрычніка 79 г. 13.00.*

Шляхі Ігната Буйніцкага (с. 136)

Упершыню: 1) кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1971. С. 133; 2) газ. «Голас Радзімы», 1971, № 23.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 12, с. 20, з датай і месцам напісання: *22 верасня 67 г. Мінск*; 2) адз. зах. 62, с. 6.

Буйніцкі Ігнат (1861 — 1917) — беларускі акцёр, рэжысёр, тэатральны дзеяч, стваральнік беларускага нацыянальнага прафесійнага тэатра.

Амаль хрысціянскі тост за ворагаў (с. 137)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 141 — 142.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 63, с. 4, з датай і месцам напісання: *18 сакав. 68 г., Брэст*; 2) адз. зах. 12, с. 21, з прысвячэннем Адаму Мальдзісу.

Мальдзіс Адам (нар. у 1932 г.) — беларускі літаратуразнавец, крытык, празаік, публіцыст, доктар філалагічных навук (1987), прафесар (1990), заслужаны дзеяч польскай культуры (1982).

Балада пра архангелаў (с. 139)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 34.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 63, с. 12.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11: 1) воп. 2, адз. зах. 6, с. 3; 2) воп. 1, адз. зах. 7, с. 87; 3) воп. 2, адз. зах. 8, с. 7; 4) воп. 2, адз. зах. 10, с. 2; 5) воп. 2, адз. зах. 12, с. 22.

Прысенне зімы (с. 140)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 36.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 63: 1) с. 10, з пазнакай: *27 кастрычніка 69 г. Наваградак. Гасцініца. Ноч. 9 гадзін. А ўночы і сапраўды пайшоў снег*; 2) с. 11.

Юнацтва маё (с. 141)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 37 — 38.

Рукапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6, с. 24, з датай: *21.XII.61. 2 г. ночы*; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 9 — 9 адв.

«Страціў лес свой зімні чуб...» (с. 142)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 146.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 2, з датай і месцам напісання: *21 лістапада 81 г. 10.15. Паўн. м.*

Балада пра развітанне (с. 143)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 42 — 43.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 91, с. 5, з датай*: 8 лютага 84 г. 20.09*; 2) адз. зах. 12, с. 27.

«Нават сцюжным зімовым вечарам...» (с. 144)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 44.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 75, с. 4, з датай: *16 ліпеня 72 г. Гадзіна ночы*; 2) адз. зах. 12, с. 28.

«Блякла-сіняе неба і чырвань галін...» (с. 145)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 45.

Рукапіс — у БДАМЛМ, ф. 37, воп. 1, спр. 79, с. 18 адв.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 29.

Гляджу на тую, што спіць (с. 145)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 147.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 1, з датай і месцам напісання: *20 ліст. 81 г. Мінск. Паўн. м.*; 2) адз. зах. 12, с. 30.

Ліліт — першая жанчына і першая жонка Адама. Яна не пажадала падпарадкоўвацца свайму мужу і пакінула яго. Паводле падання, пасля расстання з Адамам Ліліт стала злым дэманам.

Новая Атлантыда (с. 146)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 142.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 4, з датай: *21 ліст. 81. 13 г.*; 2) адз. зах. 12, с. 31.

Атлантыда — паводле старагрэчаскага падання астраўны кантынент, які існаваў 10 — 12 тысяч гадоў назад і быў заселены культурным і магутным племенем атлантаў. Факт існавання, месца знаходжання і прычыны знікнення Атлантыды не высветлены. Найбольш верагодна, што востраў знаходзіўся ў Атлантычным акіяне на захад ад Іспаніі, у выніку землетрасення апусціўся на дно акіяна.

Энкелад (с. 146)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1971. С. 134.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 57: 1) с. 2, з датай: *5.XI.64*; 2) с. 3.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 11, с. 32, з прысвячэннем Валянціну Тарасу.

Энкелад — у старажытнагрэчаскай міфалогіі сын Урана і Геі. Адзін з гігантаў, якія паўсталі супраць алімпійскіх багоў. Ён быў забіты Зеўсам і пахаваны пад гарой Этна (Сіцылія). Вывяржэнні Этны старажытныя ўспрымалі як спробу Энкелада вызваліцца.

Тарас Валянцін (1930 — 2009) — беларускі пісьменнік.

Я іду (с. 147)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1971. С. 131 — 132.

Рукапісы — АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 26: 1) адз. зах. 63, с. 6, з датай: *Студзень 1968 — 27 жніўня 1969 г.*; 2) адз. зах. 12, с. 33 — 34, з датай: *28 жніўня 69 г.*

Пампеі — горад у Італіі на беразе Неапалітанскага заліва, каля падножжа вулкана Везувій. Разбураны ў 63 г. н. э. у час вывяржэння Везувія, адбудаваны. Пры вывяржэнні Везувія 24 жніўня 79 г. засыпаны шматметровым слоем попелу (разам з Геркуланумам і Стабіямі). У 1689 г. адшуканы сляды горада, з 1748 г. (з 1860 г. сістэматычна) вядуцца раскопкі. Паколькі Пампеі загінулі раптоўна, захавалася ўсё абсталяванне дамоў, крам, грамадскіх будынкаў. Як найбольш захаваны горад старажытнасці, Пампеі — важная крыніца звестак пра гаспадарку, побыт, культуру, мастацтва Рымскай імперыі I ст. н. э.

«З вытокаў да вусця ракі, што няспынна бяжыць...» (с. 149)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 51.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 6, с. 49; 2) адз. зах. 12, с. 35.

Старажытны беларус (с. 149)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 52 — 53.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 12, с. 36, з датай: *5.II.84. 14.22*; 2) адз. зах. 91, с. 2, пад назвай «Стары беларус», 8 пачатковых радкоў.

Мойзас — лацінскі варыянт імя біблейскага прарока Майсея.

Вуліцы (с. 150)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 54 — 55.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 61, с. 1, з датай і месцам напісання: *12 лют. 66, Рагачоў. 11.10 вечара*; 2) адз. зах. 12, с. 37 — 38.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 10, с. 111 — 112.

«Як Стажары ў небе заззялі...» (с. 152)

Упершыню — газ. «Чырвоная змена», 1959, 22 сак.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 47, с. 3.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 39 — 40.

Стажары — тое, што Плеяды,— рассеянае зорнае скопішча ў сузор'і Цяльца. Каля 300 — 500 зорак блакітнага колеру знаходзяцца ўнутры сферы дыяметрам каля 30 св. гадоў. Простым вокам відаць 6 зорак, самая яркая — Альцыёна. Зоркі знаходзяцца ў блакітнаватай газава-пылавой адбівальнай туманнасці, у якой яны ўтварыліся (узрост Плеядаў каля 50 мільёнаў гадоў). Сярэдняя адлегласць ад Сонца 407 св. гадоў.

«О любоў мая, Беларусь!..» (с. 153)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 58.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 6: 1) с. 42 адв.; 2) с. 57.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 11, с. 180, з прысвячэннем Ларысе Геніюш; 2) адз. зах. 12, с. 41.

Геніюш Ларыса (1910 — 1983) — беларуская паэтэса, празаік.

«Можна ўсё: пусціць каханне дымам...» (с. 154)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 59.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 42.

Было юнацтва (с. 154)

Упершыню — часоп. «Полымя», 1959, № 4, с. 90 — 91, пад назвай «Месяц над млынам».

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 43 — 44.

Начая песня (с. 156)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1971. С. 130.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 26: 1) адз. зах. 73, с. 2, з датай і месцам напісання: *9 жн. 70 г. Мінск*; 2) адз. зах. 12, с. 45.

Рэчка Папараць (с. 156)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 64 — 65.

Рукапіс — у ЦМАМЛС, ф. 113, воп. 1, спр. 352, с. 14 — 14 адв., з датай: *Чэрвень — верасень 59 г.* Упершыню гэты варыянт рукапісу — кн. «Уладзімір Караткевіч: вядомы і невядомы», с. 145 — 146.

Сведка (с. 158)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 67.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 35, з датай: *11 жніўня.*

Тагасветнае (с. 158)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 66.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 35, першая страфа, з датай: *11 жн.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 48.

Дуб (с. 158)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 68.

Машынапісы: у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 12, с. 50, з датай: *Травень — 16 ліпеня 62 г.*; 2) адз. зах. 6, с. 50; 3) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 7.

«Вецер ужо і лістотай не кружыць...» (с. 159)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 69.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп 2: 1) адз. зах. 73, с. 4, з датай: *30 лістапада 70 г.*; 2) адз. зах. 73, с. 5; 3) адз. зах. 12, с. 51.

«Вёслы мае разрываюць ноч...» (с. 160)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 70.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 73, с. 4, з пазнакай: *30 ліст. 70 г. Ужо нават снежня*; 2) адз. зах. 12, с. 52.

Машынапіс — у БДАМЛМ, ф. 42, воп. 1, спр. 629, с. 78.

«І тады закахалася хмара...» (с. 160)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 146.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 9, з датай і месцам напісання: *26 ліст. 81 г. 9.45. П. м.*; 2) адз. зах. 12, с. 53.

Наследаванне Байрану (с. 161)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 143.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 88, с. 1, з датай: *27 крас. 81 г.*; 2) адз. зах. 12, с. 54.

Байран Джордж Ноэл Гордан (1788 — 1824) — англійскі паэт-рамантык.

«Закувала зязюля у лесе празрыста-зялёным...» (с. 161)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1974. С. 64.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 12, с. 55; 2) адз. зах. 75, с. 8.

«Над полем месяц двухрогі...» (с. 162)

Упершыню — у кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 74.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 56.

«Ў бездарожжа для тых, каму шчасціць...» (с. 163)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 75.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 88, с. 5, з пазнакай: *8 ліпеня 82 г. 19.10. Жонцы ў бальніцу.*

Свет повен мною, як шар зямны вадою,
А я не магу падаць табе глытка вады.

2) адз. зах. 12, с. 57, з пазнакай: *Пасля развітання — і 8 ліпеня 82 г. 19.10.*

«Данеслі добрыя людзі...» (с. 163)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 143 — 144.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 86, с. 4, з датай і месцам напісання: *3 жн. 80 г. 17.15, Друск.*; 2) адз. зах. 12, с. 58, з датай і месцам напісання: *3 жніўня 80 г. 17.15, Друскенікі.*

Верш напісаны ў санаторыі «Беларусь» у Друскінінкаі (Літва).

Стары певень (с. 164)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 140 — 141.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 91, с. 1, з датай*: 4 лютага 84 г. 16.11*; 2) адз. зах. 12, с. 59.

Ворыва на валах (с. 165)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1980. С. 91 — 92.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 75, с. 7, з датай і месцам напісання: *27 чэрвеня 73 г. 19.35. Мінск*; 2) адз. зах. 75, с. 5 — 6 адв.; 3) адз. зах. 12, с. 60.

Домік Багдановіча (с. 166)

Упершыню — часоп. «Полымя», 1971, № 3, с. 114, першыя 9 радкоў.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 66, с. 1, з датай і месцам напісання: *Сакавік — 3 снежня. Ялта — Мінск.*

Бекеш, або Ода Ерасі *(Балада 1555 года)* (с. 167)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 81 — 82.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 73, с. 6, пад назвай «Бекеш, або Ода Ерасі», з датай і месцам напісання: *Студзень 66 — 3 снежня 70 г. Рагачоў — Мінск*; 2) адз. зах. 12, с. 62 — 63.

Бекеш Каспар (1520 — 1579) — палітычны і ваенны дзеяч, беларускі мысліцель. Вакол яго групаваліся прыхільнікі антытрынітарызму. Паводле сведчання сучаснікаў, Бекеш не вызнаваў ніякай рэлігіі. Калі ён памёр у Гродне, каталіцкая і праваслаўная цэрквы забаранілі хаваць яго на сваіх могілках; пахаваны ў Вільні на высокім беразе ракі Вільня. Паводле наказу Бекеша, на яго надмагіллі высечаны надпіс: «...Не веру ў Бога, не прагну яго неба, не баюся пекла, не турбуюся пра Божы суд, не трывожуся пра цела і тым больш пра душу, якая памерла разам са мною...»

Павешаным 1863 года (с. 168)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 83.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 86, с. 1, пад назвай «Павешаныя 1863-га» і датай: *28 — 29 студзеня 80 г. 0 г. 20 хв.*; 2) адз. зах. 12, с. 64, пад назвай «Павешаным 1863 года» і датай: *28 — 29 ст. 80 г. 0 г. 20 хв.*

Смяротная страта (1 сакавіка 1881 г.) (с. 169)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 84 — 85.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 91, с. 7, з датай: *9 лютага 84 г. 17.05*; 2) адз. зах. 12, с. 65.

Грынявіцкі Ігнат (1855, паводле іншых звестак 1856 — 13.03.1881) — рэвалюцыянер-нарадаволец. З 1879 г. член партыі «Народная воля», адзін з заснавальнікаў яе беларускай фракцыі ў Пецярбургу і нарадавольскай «Рабочей газеты». Паводле рашэння выканкама «Народнай волі» ўваходзіў у групу, якая рыхтавала замах на цара. 1(13) сакавіка 1881 г. кінутай бомбай забіў цара Аляксандра II і смяротна параніў сябе.

Цар-гармата (с. 170)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 86 — 91.

Рукапіс у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 47, с. 17 — 17 адв.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 66 — 69.

Раманс пра караля, што пакінуў трон (с. 173)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 92 — 93.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 7 — 8, з датай і месцам напісання: *25 ліст. 81 г. 21.20. П. мог.* 2) адз. зах. 12, с. 70.

Глухі геній (Гоя) (с. 175)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Беларусь, 1971. С. 134 — 136.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 71 — 72.

Гоя, Гоя-і-Лусьентэс Франсіска Хасэ дэ (1746 — 1828) — іспанскі жывапісец, гравёр.

«Не злабіся на ерэтыкоў...» (с. 176)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 96.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 9, у нізцы «Запаветы сабе», з датай*: 26 ліст 81 г. 11.37*; 2) адз. зах. 12, с. 73.

Беларускае мінулае (с. 177)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 97.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 4, з датай: *21 ліст. 81. 13.43*; 2) адз. зах. 12, с. 76.

«Што такое ёсць справядлівасць...» (с. 177)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 98.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 5, з датай і месцам напісання: *23 ліст. 81 г. 12 г. 5 х. Паўн. м.*; 2) адз. зах. 12, с. 75.

«З амбона хтось крычаў пра шлях да раю...» (с. 178)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 147.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 4, з датай: *21 ліст. 81. 13 г.*; 2) адз. зах. 12, с. 76.

Былому другу (с. 178)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 100.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 83, с. 4, з датай: *21 ліст. 81. 13.25*; 2) адз. зах. 12, с. 77.

Склероз (с. 178)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982. С. 147.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 5, з датай і месцам напісання*: 23 ліст. 81 г. 12 г. 7 хв. П. м.*; 2) адз. зах. 12, с. 78.

Арарацкая даліна (с. 179)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 102.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 10, з датай і месцам напісання: *26 ліст. 81 г. 20 г. 53 хв. П. м.*; 2) адз. зах. 12, с. 79.

Армянскія ананімныя прытчы *(Вольныя пераклады)* (с.179)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1982, с. 144 — 145, пад назвай «Два наследаванні сярэдневяковым прытчам».

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) верш «Наследаванне старажытнаармянскаму» («Воўк авечкам сказаў...») — адз. зах. 90, с. 1; верш «Ганарылася стронга перад печкуром...» — адз. зах. 89, с. 6, з датай: *23 ліст. 81 г. 13.58*; 2) адз. зах. 12, с. 80.

Пяць струкоў перцу (с. 180)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 105.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 89, с. 7, з датай: *25 ліст. 81. 9.55*; 2) адз. зах. 12, с. 81.

«Старайся (але, вядома, не ка́ту)...» (с. 181)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 106.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 12, с. 82, з датай і месцам напісання: *16 г. 20. 24 вер. 79 г. Піцунда.*

Верш напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе (Абхазія).

Хан і табіб (с. 181)

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст. літ., 1984. С. 143.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 91, с. 5 адв., з датай: *8 лютага 84 г. 21.03 — 9 лютага. 10.24*; 2) адз. зах. 12, с. 83.

Прарок

(Маналог Кастуся з ІІІ акта трагедыі «Кастусь Каліноўскі»)
(с. 181)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 109 — 110.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 57, с. 4, з датай і месцам напісання: *3.IV.65, Шагол*; 2) адз. зах. 12, с. 84, з прысвячэннем Генадзю Кісялёву і датай: *3 красавіка 65 г.*

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 10, с. 153 — 155; 2) адз. зах. 11, с. 207 — 209.

Кісялёў Генадзь (1931 — 2008) — беларускі гісторык, літаратуразнавец, пісьменнік, археограф, кандыдат гістарычных навук (1964), доктар філалагічных навук (1934).

Шагол, гл. каментарый да верша «Пры смерці».

Дэман (с. 183)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 111 — 112.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 56, с. 2, з датай: *13.III.62, 2 г. ночы.*

Машынапісы: у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 6, с. 66 — 67; 2) адз. зах. 10, с. 161 — 162; 3) адз. зах. 12, с. 85 — 86; 4) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 5 — 6.

Віно дажджоў *(Малая паэма)* (с. 184)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 113 — 117.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 30 — 31, з датай і месцам напісання*: 5 жніўня 64 г., Рагачоў.*

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, з прысвячэннем Рыгору Барадуліну: 1) адз. зах. 12, с. 87 — 91; 2) адз. зах. 58, с. 1 — 5.

Барадулін Рыгор (нар. у 1935 г.) — беларускі паэт, перакладчык, народны паэт Беларусі (1992).

...Заўтра Янка ліст напіша...— Брыль Янка, гл. каментарый да верша «Бахайская чарапаха».

Ладысь — відаць, Уладзімір Калеснік, гл. каментарый да верша «Белавежскі алень».

Сяргей (нар. у 1952 г.) — сын Грынкевіча Ігара Васільевіча (1908 — 1985), брата маці У. Караткевіча; жыў матчын брат з сям'ёй у Рагачове, у хаце, пабудаванай В. Ю. Грынкевічам, дзедам пісьменніка.

Галіна (1923 — 2001) — жонка І. В. Грынкевіча.

Ты ж, Георгій, як далёкі, але вечна блізкі госць... — Вылчаў Георгій (нар. у 1926 г.) — балгарскі літаратуразнаўца і перакладчык, які ў той час наведаў Беларусь і гасцяваў у Рагачове ў І. В. Грынкевіча. У паэме згадваецца і як Юрась.

...І яшчэ за Аляксандра, за яго знішчальны смех... — Міланаў Аляксандр (1935 — 2006) — балгарскі паэт. У. Караткевіч перакладаў яго вершы.

Мальдзіс Адам, гл. каментарый да верша «Амаль хрысціянскі тост за ворагаў».

Гулянка ў дэкарацыях *(Малая паэма)* (с. 188)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 118 — 121.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, пад назвай «П'янка ў дэкарацыях»: 1) воп. 1, адз. зах. 7, с. 4 адв., з датай і месцам напісання: *1 крас. — 18 вер. 67 г., Панізоўка — Мінск*; 2) воп. 2, адз. зах. 64, с. 1 — 3, з датай і месцам напісання: *1 крас. — 18 вер. Панізоўка — Мінск 67 г.*

Панізоўка, гл. каментарый да верша «О, якое цёплае, цёплае, цёплае мора...».

Паэма пра явар і каліну (с. 191)

Упершыню — кн. «Быў. Ёсць. Буду.», с. 122 — 130.

Рукапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2: 1) адз. зах. 76, с. 1 — 4, з датай і месцам напісання*: Юрмала — Пумпуры. 19 жніўня 76 г.*; 2) адз. зах. 76, с. 5 — 11, пад назвай «Балада пра явар і каліну», з датай і месцам напісання: *Верасень — 1976, 12.20 ночы, Гагра*; 3) адз. зах. 12, с. 97 — 103.

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 76: 1) с. 12 — 22; 2) с. 23 — 33, пад назвай «Балада пра явар і каліну»; 3) с. 34 — 44.

Давыд Гарадзенскі (? — 1326) — ваенны і дзяржаўны дзеяч ВКЛ, галоўны ваявода вялікага князя Гедзіміна. У нямецкіх хроніках называецца кашталянам або старастам Гродзенскага замка і зяцем Гедзіміна, у пскоўскім летапісе — князем. На думку В. М. Тацішчава, быў сынам пскоўскага князя Даўмонта. Упершыню ўпамінаецца ў хроніцы П. Дусбурга ў 1314 г., калі паспяхова ўзначальваў абарону Новагародка супраць крыжакоў Тэўтонскага ордэна. У 1319 г. узначальваў паход войска ВКЛ у Прусію, у 1323 г. двойчы прыходзіў на дапамогу Пскову ў яго барацьбе з Даніяй і Лівонскім ордэнам, а таксама зрабіў паход у Добжынскую зямлю ў Польшчы, у 1324 г. — у Мазовію, у 1326 г. дапамагаў польскаму каралю Уладзіславу Лакетаку супраць маркграфства Брандэнбург (Германія). У апошнім паходзе па-здрадніцку забіты мазавецкім рыцарам, верагодна, падкупленым крыжакамі.

Юрмала — горад у Латвіі, на беразе Балтыйскага мора, дзе быў Дом творчасці Саюза пісьменікаў СССР.

Твор завершаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Гагры (Абхазія).

Плошча Маякоўскага *(Паэма)* (с. 198)

Упершыню — кн. «Нельга забыць». Мінск: Маст. літ, 1982. С. 140 — 148.

Рукапіс — у ЦМАМЛС, ф. 113, воп. 1, спр. 352, с. 1 — 4 адв., з датай: *13.X.59.* Упершыню гэты варыянт рукапісу — кн. «Уладзімір Караткевіч: вядомы і невядомы», с. 150 — 158.

Машынапісы: 1) у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 72, с. 1 — 12; 2) у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 2, спр. 15, с. 10 — 20.

Грубае і ласкавае *(Паэма)* (с. 207)

Упершыню — кн. «Нельга забыць», с. 170 — 182.

Рукапіс — у ЦМАМЛС, ф. 113, воп. 1, спр. 352, с. 34 — 38 адв., з датай: *10.XI.59.*

Машынапісы — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 7: 1) с. 1 — 18; 2) с. 19 — 36, пад назвай «Грубае і ласкавае» (Паэма Грынкевіча).

Сірын — у міфалогіі ўсходніх славян фантастычная птушка з галавой дзевы, мілагучным голасам і незвычайнай прыгажосцю.

Заслухаўшыся яе спевамі, мараходы засыналі, караблі, якія страцілі кіраванне, разбіваліся аб скалы, а людзі станавіліся здабычай Сірын. Лічылася, што калі чалавек пачуе спевы Сірын на сушы, то, зачараваны, забыўшыся пра ўсё на свеце, ідзе за гэтай фантастычнай істотай да таго часу, пакуль не памрэ. Правобразам Сірын хутчэй за ўсё былі старажытнагрэчаскія сірэны.

Масква — Вечнасць (с. 221)

Упершыню — кн. «Нельга забыць», с. 234 — 237.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 53, с. 6 — 6 адв.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 72, с. 20.

«Дваццаты век, цень верталёта...» (с. 224)

Упершыню — кн. «Нельга забыць», с. 263 — 264.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 53, с. 5 — 5 адв., з датай: *31 ст. 61 г. Поўнач.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 72, с. 21 — 22.

Суцін Хаім (1893 або 1894 — 1943) — французскі мастак беларускага паходжання, прадстаўнік парыжскай школы.

Халс, Гальс Франц (паміж 1581 і 1585 — 1666) — галандскі жывапісец.

Манэ Клод (1840 — 1926) — французскі мастак, адзін з заснавальнікаў імпрэсіянізму.

Пікасо, Пікаса Пабла, гл. каментарый да верша «Песня колаў».

Рагнарадзі (с. 225)

Упершыню — кн. «Нельга забыць», с. 332 — 335.

Рукапіс — у АРКІР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 53, с. 1 — 2, з датай: *Сакавік 60 г.*

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 72, с. 13 — 16.

На аснове скандынаўскага міфа пра гібель свету і пра яго далейшае адраджэнне У. Караткевіч у вершы «Рагнарадзі» ўвасобіў думку пра ідэальнае, гарманічнае і справядлівае грамадства, паглыбіўся ў разуменне ўласнай постаці і ўвогуле быцця.

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ 1961 — 1984 гадоў, ЯКІЯ НЕ ЎВАЙШЛІ Ў ЗБОРНІКІ ПАЭЗІІ

Вуліца Касманаўтаў (с. 229)

Друкуецца паводле часоп. «Полымя», 1962, № 3, с. 80 — 81, дзе ўпершыню апублікаваны.

Рукапіс — у БДАМЛМ, ф. 56, воп. 1, спр. 20, с. 1, з датай і месцам напісання: *30.XII.61. Орша.*

Прыйдзі! (с. 230)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 42, с. 2.

Упершыню — Зб. тв. У 8 т. Мінск: Маст. літ., 1987. Т. 1. С. 359.

Приди! (с. 231)

Друкуецца паводле машынапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 42, с. 5, з датай: *11 лютага 62 г.*

«Чым прагнявіла ты Бога? І чым раззлавала...» (с. 232)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 114, с. 1, з датай і месцам напісання: *1.III.62. Масква.*

Іншы варыянт «Чым угнявіла ты Бога? І чым раззлавала...» — верш Алеся Загорскага ў фінале рамана «Каласы пад сярпом тваім».

Пародыі (З Рыгорам Барадуліным)
«Сук Дазор і сучка Джэры...»
«Гэй, да сонца, гэй, да зор...» (с. 233)

Друкуюцца паводле артыкула Р. Барадуліна «І коскі з месца не зрушу!..», які змешчаны ў яго кнізе «Аратай, які пасвіць аблокі». Мінск: Маст. літ., 1995. С. 179 — 180.

Першая пародыя — на сабак Дома творчасці Саюза пісьменнікаў БССР «Каралішчавічы», другая — на верш Янкі Купалы «Гэй, наперад!».

Людзі з маланкай (с. 233)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў аксамітным сямейным альбоме Валянціна Краўца, з прысвячэннем Вальку і Сцепанчуку.

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1990, № 11, с. 23.

Машынапісы — у БДАМЛМ: 1) ф. 56, воп. 1, спр. 21, с. 13 — 15, з прысвячэннем В. К. і У. С.; 2) ф. 37, воп. 1, спр. 298, с. 48 — 50, з прысвячэннем В. К. і У. С.

Кравец Валянцін, гл. каментарый да верша «Пра шчасце», т. 1, с. 504.

Сцепанчук Уладзімір (1928 — 1982) — беларускі вучоны ў галіне электратэхнікі, доктар тэхнічных навук, прафесар, заслужаны дзеяч навукі і тэхнікі Беларусі (1980). Працаваў на кафедры прамысловай цеплаэнергетыкі Беларускага політэхнічнага інстытута.

«Не верыш зіме за сваім акном...» (с. 235)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў аксамітным сямейным альбоме Валянціна Краўца, з прысвячэннем Галі і Вальку і датай: *9 снежня 62 г.*

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1990, № 11, с. 23.

Кравец Валянцін, гл. каментарый да верша «Пра шчасце», т. 1, с. 504, пра яго жонку *Галіну* — каментарый да верша «Жаданая», т. 1, с. 511.

Маналог маці *[Верш да трагедыі «Кастусь Каліноўскі»]* (с. 235)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 70, с. 1.

Маціцовыя слёзы (с. 237)

Друкуецца паводле машынапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 10, с. 108 — 110.

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 373 — 374.

Рукапіс захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 57, с. 5 — 5 адв., з датай і месцам напісання: *22 крас. 65 г. Шагол.*

Маціца (уст.) — перламутр.

Шагол, гл. каментарый да верша «Пры смерці».

«Следапыт гістарычных палёў...» (с. 238)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Генадзя Кісялёва, змешчаны ў лісце да яго за 6 ліпеня 1965 г., з малюнкам, дзе намаляваны тарэадор і карова, якая на яго нападае (там змешчаны таксама іншы варыянт тэксту і крыху адрозны малюнак). На карове надпіс: ілжэгістарычная школа.

Кісялёў Генадзь, гл. каментарый да твора «Прарок» (Маналог Кастуся з III акта трагедыі «Кастусь Каліноўскі»).

Паланэз Агінскага «Развітанне з Радзімай» (с. 239)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 95, с. 1 — 1 адв. Тамсама, с. 2, захоўваецца іншы рукапіс, які мае пазнаку: *Сэнс будучага тэкста для «Паланэза Агінскага» (Смаргонскі хор).*

Упершыню — урыўкі, часткова — газ. «Голас Радзімы», 2009, 17 верас., с. 2; поўнасцю — часоп. «Роднае слова», 2010, № 8, с. 92 — 93.

«Месяц над садам, ад квецені белым...» (с. 240)

Друкуецца паводле часоп. «Полымя», 1971, №3, с. 114, дзе ўпершыню апублікаваны.

Рукапіс — у асабістым архіве пісьменніка, з датай і месцам напісання: *4 мая 1966 г. Поўнач. Рагачоў.*

Прыморская танка (с. 241)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 61, с. 2.

«Тая жонка, якую ведаў...» (с. 241)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 61, с. 4.

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 375.

«За чорнаю ружай ідзі ўсцяж дарог...» (с. 242)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 61, с. 3, з датай і месцам напісання: *8 кастрычніка 1966 г. Рагачоў.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 376.

«Вільня. О Вільня! Гару, як салома!..» (с. 242)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве пісьменніка, у жоўтым нататніку, з датай і месцам напісання: *11 студзеня 67. Вільня, «Нерынга», 22 пакой, 23.20.*

Мінску (с. 243)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве пісьменніка, у жоўтым нататніку.

За перавал, сябрам (с. 243)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 62, с. 2, з датай і месцам напісання: *19 сакавіка 67, Ялта.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 375 — 376.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 11, с. 115.

Бывай! (с. 244)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 3, з датай і месцам напісання: *Сакавік — 4 ліпеня 67 г. Мінск.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 376 — 377.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 62, с. 4.

«Зацвітае дрэва Іудзіна...» (с. 245)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 62, с. 3, з датай і месцам напісання: *6.IV.67, Ялта.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 377 — 378.

Машынапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 11, с. 136 — 137.

«Няхай шчасця гадзіны...» (с. 246)

Друкуецца паводле надпісу, выгравіраванага на манаграме насценнага гадзінніка — вясельнага падарунка Вячаславу Рагойшу і Таццяне Кабржыцкай, з датай: *7.11.1967 г.* і подпісамі: У. Караткевіч, А. Мальдзіс, М. Прашковіч, С. Панізнік. Захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы і Таццяны Кабрыжыцкай.

Рагойша Вячаслаў, гл. каментарый да верша «Скарына пакідае радзіму».

Кабржыцкая Таццяна (нар. у 1941 г.) — беларускі літаратуразнавец, крытык, кандыдат філалагічных навук (1971). Працуе дацэнтам кафедры славянскіх літаратур Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Эпіталама Таццяне і Славе (с. 246)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы, з датай і месцам напісання: *8 лістапада 1987 года. Ракаў* і подпісамі: У. Караткевіч, А. Мальдзіс, Я. Семяжон, Н. Гілевіч, Л. Акаловіч, М. Прашковіч, С. Панізнік, Ф. Янкоўскі і інш.

Упершыню — кн. В. Рагойшы «Тэорыя літаратуры ў тэрмінах». Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2001. С. 363.

Эпіталама — урачыстая вясельная песня ў гонар жаніха і нявесты.

«Скрыпка ціхая ночы. Дрымотная музыка ночы...» (с. 246)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 1, адз. зах. 7, с. 12, з датай і месцам напісання: *15 крас. — май 68 г. Гурзуф — Брэст.*

Май (с. 247)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 63, с. 7, з датай: *май — 12 вер. 69 г.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 378.

«Мы не ўпершыню, Адась Каханы...» (с. 247)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 12.

Паэтычны экспромт на выданне кнігі А. Міцкевіча «Зямля навагрудская, краю мой родны...» (Мінск, 1969), якую ўклаў А. Мальдзіс і ў якой змешчаны таксама пераклад паэмы «Мешка. Князь Навагрудка» (Наследаванне Вальтэру), зроблены з польскай мовы У. Караткевічам.

Міцкевіч Адам, гл. каментарый да верша «Раманс Марылі».

Мальдзіс Адам, гл. каментарый да верша «Амаль хрысціянскі тост за ворагаў».

Чачот Ян (1796 — 1847) — беларускі і польскі паэт, фалькларыст, этнограф.

Мілавідская бітва паміж паўстанцамі і расійскімі войскамі ў час паўстання 1863 — 1864 гг. у Польшчы, Беларусі і Літве. Адбылася 3 чэрвеня 1863 г. каля вёскі Мілавіды (цяпер Баранавіцкі раён) Брэсцкай вобласці.

«Ў золь і туман Вы святло мне і радасць...» (с. 248)

Друкуецца паводле надпісу на авантытульнай старонцы зборніка вершаў У. Караткевіча «Мая Іліяда» (1969), падараванай Галіне Шаранговіч, з датай і месцам напісання: *29.X.70 г. Мінск. Пляцоўка выдавецтва.* Захоўваецца ў асабістым архіве Галіны Шаранговіч.

Упершыню — кн. В. Шаранговіча «Ген жыцця». Мінск: Кнігазбор, 2009. С. 314.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 13.

Прысвечаны *Галіне Шаранговіч* (нар. у 1940 г.), жонцы народнага мастака Беларусі Васіля Шаранговіча. У 1970 г. яна працавала рэдактарам у выдавецтве «Беларусь», у 1972 — 1996 гг. — старшым рэдактарам, загадчыкам рэдакцыі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Каляднае віншаванне Максіму Танку (с. 249)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў БДАМЛМ, ф. 25, воп. 2, спр. 66, с. 20.

Танк Максім, гл. каментарый да верша «Мы».

«О, ілюстрысіме Грынчык, ў дзень гэты светлы...» (с. 250)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, з пазнакай: *8.V.70. Панядз. 12 г. Скарына, Зюзя.*

Віншаванне М. Грынчыка ў сувязі з абаронай ім доктарскай дысертацыі.

Грынчык Мікола, гл. каментарый да верша «Па-над шчыраю Шчарай, над шчодраю Шчарай...».

Быцень — вёска ў Івацэвіцкім раёне Брэсцкай вобласці, дзе нарадзіўся М. Грынчык. Размешчана каля ракі Шчара.

Пшыркоў Юльян (1912 — 1980) — беларускі літаратуразнавец, крытык, доктар філалагічных навук (1962), прафесар (1964), заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1978).

Армянскі матыў (с. 250)

Друкуецца паводле часоп. «Полымя», 1971, № 3, с. 115, дзе ўпершыню апублікаваны.

Машынапіс — у БДАМЛМ, ф. 42, воп. 1, спр. 629, с. 79.

На вуліцы Дэшчовай (с. 251)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 75, с. 1, з прысвячэннем Здзіславу Нядзелю, датай і месцам напісання: *16 снежня 71. Кракаў.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 380.

Нядзеля Здзіслаў (1931 — 1996) — прафесар Ягелонскага (Кракаўскага) універсітэта. Нарадзіўся ў вёсцы Празарокі Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Яшчэ перад вайной апынуўся з бацькамі далёка ад родных мясцін. Пазнаёміўся з У. Караткевічам 11 ліпеня 1969 г. у Мінску на кватэры беларускага літаратуразнаўца, крытыка,

публіцыста, празаіка, прафесара Адама Мальдзіса. Па запрашэнні З. Нядзелі ў лістападзе — снежні 1971 г. У. Караткевіч наведаў Польшчу. У далейшым яны наведвалі адзін аднаго, ліставаліся.

Вакол хейнала (с. 252)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 75, с. 4.

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 381 — 382.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 75, с. 2 — 2 адв.

Ода на ўрачысты дзень шлюбаспалучэння ягонай панскае мосці гаспадара Лапуця і гаспадыні ягонай правялебнай — ад сённяшняга дня — пані Лапуцёвай (с. 253)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 16.

Лапуць Віктар Антонавіч (1931 — 1994) — горны інжынер-геолаг, кандыдат геолага-мінерагічных навук (1962). У 1957 — 1958 гг. — аспірант Інстытута геалагічных навук АН БССР, галоўны інжынер, старшы навуковы супрацоўнік, загадчык лабараторыі геахіміі Беларускага навукова-даследчага геолага-разведачнага інстытута, з 1975 г. — у Цэнтральнай геафізічнай экспедыцыі Упраўлення геалогіі БССР. Вывучаў залежы нафты Прыпяцкага прагібу. У. Караткевіч называў яго «бацькам беларускай нафты».

[Віншаванне В. Рагойшу да яго 30-годдзя] (с. 254)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы, з датай і месцам напісання*: 5 чэрвеня 1972 г., г. Менск.*

Упершыню — газ. «Літаратура і мастацтва», 2002, 14 чэрв., с. 13.

Рагойша Вячаслаў, гл. каментарый да верша «Скарына пакідае радзіму».

Дом сябра (с. 255)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Адама Мальдзіса. Напісаны да 500-годдзя горада Астраўца ў 1974 г.

Упершыню — часоп. «Беларусь», 1976, № 7, с. 10.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 75, с. 9.

Мальдзіс Адам, гл. каментарый да верша «Амаль хрысціянскі тост за ворагаў».

[Навагодняе пасланне В. Рагойшу] (с. 255)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы, з пазнакай: *Твае Валодзя і Валя. 30.XII.75.*

Рукапіс — на дасланай В. Рагойшу навагодняй віншавальнай паштоўцы з выявай Дзеда Мароза. Крыўда У. Караткевіча была выклікана тым, што В. Рагойша парушыў традыцыю — сустракаць Новы год у сяброўскім застоллі — і паехаў у Львоў, да бацькоў жонкі.

Рагойша Вячаслаў, гл. каментарый да верша «Скарына пакідае радзіму».

Ода их высокой лучезарности, кавалеру высшего ордена вселенной, именуемого «Спина в солнце», В. С. Рудову в день его славного юбилея (с. 256)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 2, з датай і месцам напісання: *17 декабря 76 г. Дубулты.*

Рудаў Веньямін (17.12.1914 — 25.6.1999) — беларускі пісьменнік.

Верш напісаны да яго 60-годдзя ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Дубултах (Латвія).

«Генадзь, княж Васілёў, сын Кісялёў... » (с. 257)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Генадзя Кісялёва, з допісам: «У маім маўчанні ёсць крык, але зрыфмаваць яго не магу — празаік Вяч. Адамчык». Гэтыя надпісы размешчаны на авантытульнай старонцы «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (Мінск, 1977, т. 1), які падаравалі Г. Кісялёву і падпісалі У. Караткевіч і В. Адамчык.

Кісялёў Генадзь, гл. каментарый да твора «Прарок» (Маналог Кастуся з ІІІ акта трагедыі «Кастусь Каліноўскі»).

Адамчык Вячаслаў (1933 — 2001) — беларускі пісьменнік.

Аўтацытата (с. 258)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Васіля Быкава, з пазнакай: *2 ліпеня 79 г. Друскенікі.*

Рукапіс — на паштоўцы з выявай карціны М. Чурлёніса «Саната сонца. Фінале», 1907 г. Дасланы У. Караткевічам з санаторыя «Беларусь» у Друскінінкаі (Літва), дзе пісьменнік лячыўся.

Быкаў Васіль, гл. каментарый да верша «Дрэва на Чатырдагу».

«Калі побач Сацішур...» (с. 258)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 77, с. 4, з прысвячэннем: Я. А. Сацішуру, хірургу Лечкамісіі, датай і месцам напісання*: 8 верасня 77 г. Лечкамісія.*

Сацішур Яўген Аляксеевіч (нар. у 1935 г.) — хірург Лечкамісіі (у той час афіцыйная назва — Рэспубліканская бальніца 4-га Галоўнага ўпраўлення Міністэрства аховы здароўя БССР, цяпер — Дзяржаўнае ўпраўленне «Рэспубліканскі клінічны цэнтр» Упраўлення справамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь), кандыдат медыцынскіх навук.

На выгнанне з Лечкамісіі Ул. Караткевіча (с. 259)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 77, с. 5, з датай: *16 верасня 77 г.*

Песня красавицы из города на Неве, посвященная врачам Минской Лечкомиссии (с. 259)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 77, с. 3, з датай: *24 августа 78 г.*

Ярашэвіч Аляксандр Аляксандравіч (1926 — 2012) — хірург Лечкамісіі.

Шчэрба Яўген Кузьміч (1931 — 2011) — уролаг Лечкамісіі.

Кавалеўскі Вячаслаў Іванавіч (нар. у 1931 г.) — хірург Лечкамісіі.

Медсестрам Лечкомиссии в ответ на просьбу написать про них «злые стихи» (с. 260)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 77, с. 2.

«Афіцэрскі вальс» («Туркменфільм») (с. 260)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 78, с. 3. На той жа старонцы ёсць рукапіс верша беларускага пісьменніка Алеся Савіцкага «Офицерский вальс», які мае пазнаку: Пицунда. 12 октября 1979 г.

Надпісы на фатаграфіях (піцундскіх), падораных В. Быкаву і А. Савіцкаму (с. 260)

Першыя 19 надпісаў друкуюцца паводле рукапісаў, якія захоўваюцца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 82, с. 1 — 2, апошнія 9 — паводле рукапісаў, якія захоўваюцца ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, КП 10375/134, 136, 142, 144, 149, 153, 170, 174, 179 (рукапісы «Энергіі збытак у жылах клякоча...»

і «Я маю права на ўсё бурчаць...» захоўваюцца і ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 82, с.1 — 1адв.).

Упершыню 9 апошніх надпісаў — у зборніку навуковых артыкулаў «Да 80-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава». Мінск, 2005. С. 21 — 22.

Гэтыя надпісы на фатаграфіях узніклі ў кастрычніку 1979 г., калі У. Караткевіч адпачываў з жонкай Валянцінай (1934 — 1983) у Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе. Там жа ў той час адпачывалі беларускія пісьменнікі Васіль Быкаў з жонкай Ірынай, Алесь Савіцкі і Павел Марціновіч.

Быкаў Васіль, гл. каментарый да верша «Дрэва на Чатырдагу».

Савіцкі Алесь (нар. у 1924 г.) — беларускі пісьменнік.

Марціновіч Павел (нар. у 1954 г.) — беларускі паэт, перакладчык.

Наследаванне Сыракомлю (с. 266)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 81, с. 2, з датай і месцам напісання: *4 лістапада 79 г. 18.35*, *Мінск* і надпісам літаратуразнаўца А. Мальдзіса алоўкам на левым полі старонкі: «Раскрыць містыфікацыю толькі ў XXI стагоддзі!»

Сыракомля Уладзіслаў (сапр. Кандратовіч Людвік; 1823 — 1863) — польскі і беларускі паэт.

Генадзю Кісялёву (с. 267)

Друкуецца паводле рукапісу, надпісу на фотаздымку, які захоўваецца ў асабістым архіве Генадзя Кісялёва.

Кісялёў Генадзь, гл. каментарый да твора «Прарок» (Маналог з III акта трагедыі «Кастусь Каліноўскі»).

Эпіграмы

Уладзіміру Калесніку (с. 267)

Друкуецца паводле артыкула У. Калесніка «Неспакойны Пегас», які змешчаны ў яго кнізе «Усё чалавечае». Мінск: Маст. літ., 1993. С. 100.

Калеснік Уладзімір, гл. каментарый да верша «Белавежскі алень».

У. Калеснік правёў 2 лістапада 1967 г. у Брэсцкім педагагічным інстытуце імя А. С. Пушкіна абмеркаванне рамана «Каласы пад сярпом тваім» з удзелам аўтара. Тады У. Караткевіч пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай Валянцінай, выкладчыцай Брэсцкага педагагічнага інстытута імя А. С. Пушкіна.

Надпіс на дзвярах кінастудыі (с. 268)
Сцяпану Гаўрусёву (с. 268)

Эпіграмы «Надпіс на дзвярах кінастудыі» і «Сцяпану Гаўрусёву» друкуюцца паводле кнігі «Анталогія беларускай эпіграмы». Уклад. і аўтар прадмовы К. Камейша. Мінск: Маст. літ., 2000. С. 88.

Гаўрусёў Сцяпан (1931 — 1988) — беларускі паэт, крытык, перакладчык.

На Вялікдзень гаспадыні Ядвіні і пану Івану (с. 268)

Друкуецца паводле рукапісу велікоднага віншавання, што захоўваецца ў асабістым архіве Івана і Ядвігі Навуменкаў, якія жылі ў Мінску ў адным пад'ездзе з сям'ёй У. Караткевіча на вуліцы Карла Маркса, д. 36.

Навуменка Іван (1925 — 2006) — беларускі пісьменнік, літаратуразнавец, грамадскі дзеяч, народны пісьменнік Беларусі (1995), акадэмік Нацыянальнай АН Беларусі (1980), член-карэспандэнт (1972), доктар філалагічных навук (1969), прафесар (1971), заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1978).

Навуменка Ядвіга (1929 — 2000) — беларускі гісторык, кандыдат гістарычных навук (1969), дацэнт (1971). Працавала на гістарычным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Эпітафія. Пакараным смерцю ў 1882 годзе (с. 269)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 86, с. 2, з датай: *29 ст. 80 г. 21 г. 38 хв.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 384.

Вячаславу Рагойшу ў дзень яго нараджэння (с. 269)

Друкуецца паводле надпісу на адвароце барэльефа з выявай галавы каня і падковы, падараванага Вячаславу Рагойшу ў дзень яго нараджэння 5 чэрвеня 1980 г. Захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы.

Упершыню — часоп. «Роднае слова», 2002, № 6, с. 93; газ. «Літаратура і мастацтва», 2002, 14 чэрв., с. 13.

Рагойша Вячаслаў, гл. каментарый да верша «Скарына пакідае радзіму».

Бог важдаецца з беларускімі прозвішчамі (с. 269)

Друкуецца паводле машынапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 87, с. 3, з датай: *10 вер. — 12 кастрычніка 1980 г.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 384 — 385.

Рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 87, с. 1, з датай і месцам напісання: *10 вер. 80 г. Мінск. 19.45.*

«Лідзія Іванаўна Збралевіч...» (с. 270)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 4.

Вершаванае віншаванне У. Караткевіча, адрасаванае Л. І. Збралевіч, было прымеркавана да яе 50-годдзя.

Збралевіч Лідзія Іванаўна (нар. 19.10.1930 г.) — у 1968 — 1991гг. загадчык аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі, куды ў 1970 і 1981 гг. У. Караткевіч перадаў на захаванне значную частку свайго архіва.

«Ты не сніся мне, мама...» (с. 270)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 86, с. 5, з датай: *15 (?).XII.80.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 383 — 384.

«Агонь з вяршынь — і дом твой, як свяча...» (с. 271)

Друкуецца паводле рукапісу, атрыманага ад беларускага пісьменніка Дзмітрыя Падбярэзскага (нар. у 1952 г.).

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 385.

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 86, с. 6, з пазнакай: *Вы павінны пачаць усё спачатку. І тут вам памочнік Вы сам. Ні Купала, ні Пушкін, ні я. Ніхто.*

Каляднае віншаванне Васілю і Ірыне Быкавым (с. 272)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Васіля Быкава з подпісам: *Валя, Уладзімір.*

Быкаў Васіль, гл. каментарый да верша «Дрэва на Чатырдагу».

Быкава Ірына (нар. у 1927 г.) — жонка Васіля Быкава.

«Тут кожны сядаў бы, дзе схоча...» (с. 272)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 86, с. 6.

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 386.

«Панна Варшава...» (с. 273)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 86, с. 7, з пазнакай: *Чалавек, які не хоча паважаць ні мядзведзяў, ні Варшавы.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 387 — 388.

«Шчасны хай Ваш будзе брод без меры...» (с. 273)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 14.

Напісаны ў гонар Валерыі, пляменніцы жонкі У. Караткевіча, і Сяргея да іх вяселля 21 чэрвеня 1981 г.

Герасімава Валерыя (нар. у 1959 г.) — вядучы рэдактар «Экономической газеты», кандыдат эканамічных навук (1987), яе муж *Сяргей* (нар. у 1955 г.) — інжынер.

Віно армянскай гісторыі (с. 274)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 3 — 4, з датай і месцам напісання: *21 лістапада 81 г. 12.25. Паўн. м.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 386 — 387.

Стараармянскае, з працягам... (с. 275)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 90, с. 2.

Песенька пра выпадак у кафэ (с. 276)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 5, з датай: *21 ліст. 81.*

Кітай (с. 276)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 6, з датай: *23 ліст. 81 г. 12.15.*

Вышэйшыя жывёлы, або «Вянец тварэння» (с. 277)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 6, з датай: *23 лістапада 81 г. 13.32.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 388.

Лоранц З. Конрад (1903 — 1989) — аўстрыйскі вучоны, адзін з заснавальнікаў эталогіі — навукі пра паводзіны жывёл, лаўрэат Нобелеўскай прэміі па фізіялогіі і медыцыне (1973, разам з Карлам фон Фрышам і Нікаласам Тынбергенам).

«Дарогі ўсёй зямлі маёй...» (с. 277)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 8, з датай і месцам напісання: *25 лістапада. 22 г. 58 хв. П. м.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 388 — 389.

«Аб існаванні подласці й наветаў...» (с. 278)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 9, у нізцы «Запаветы сабе» з датай і месцам напісання: *26 ліст. 81 г. 11.29. П. м.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 389.

«Стаіць ля ідэі на варце...» (с. 278)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 9, у нізцы «Запаветы сабе» з датай*: 26 ліст. 81 г. 11.40.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 390.

Як мяне перакладалі на японскую мову, або Летавылічэнне (с. 279)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 89, с. 10, з датай і месцам напісання: *26 ліст. 81 г. 13.35. П. м.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 390 — 391.

«Бог пайшоў. Жыццё ідзе пад кручу...» (с. 280)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве пісьменніка, з датай: *28.I.82 г.*

Упершыню — кн. «Дзень паэзіі». Мінск: Маст літ., 1982, с. 142.

Прыватная гісторыя (с. 280)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 88, с. 4, з датай: *4 лютага 82 г. 16.11.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 391 — 392.

Геніяльнае наследаванне А. Глобусу (с. 282)

Друкуецца паводле машынапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 78, с. 2, з датай: *26 сакавіка 82 г. 20 г. 39 секунд.*

Глобус Адам (сапр. Адамчык Уладзімір; нар. у 1958 г.) — беларускі пісьменнік.

Юбилейная стихоза несравненной нашей Розе (с. 282)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў Розы Бяловай, з датай: *8 апреля 1982 года.*

Іншы рукапіс — у АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 74, с. 7 — 8, з датай: *10 крас. 82 г. 2 г. 56 хв.*

Напісаны да 50-годдзя Розы Бяловай (нар. 8.4.1932 г.) — дырэктара Рэспубліканскай школы вышэйшага спартыўнага майстэрства Беларусі. Яе дзень нараджэння адзначаўся ў рэстаране гасцініцы рэспубліканскага спартыўнага комплексу «Раўбічы», што знаходзіцца на паўночным усходзе Мінскага раёна. Яе муж Генадзь Ватковіч (1936 — 2002) — брат жонкі Уладзіміра Караткевіча.

Славу Рагойшу з лепшымі зычэннямі ў дзень саракагоддзя
(с. 284)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве Вячаслава Рагойшы, з датай: *5 чэрвеня 1982 г.*

Упершыню — газ. «Літаратура і мастацтва», 2002, 14 чэрв., с. 13.

Рагойша Вячаслаў, гл. каментарый да верша «Скарына пакідае радзіму».

Не вер ім (с. 285)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў асабістым архіве пісьменніка, з датай: *4 жн. 82 г. 17.45.*

Мінашукальнікі (с. 286)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 88, с. 6, з датай і месцам напісання: *22 верасня 82 г. 19 г. Піцунда.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 392 — 393.

Напісаны ў Доме творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе (Абхазія).

Радзіме (с. 286)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 88, с. 7, з датай: *22 верасня 82 г. 19.53.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 393.

Наташы ў яе шэсцьдзясят (с. 287)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 88, с. 9, з датай*: 20 лістапада 1982 г.*

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 393 — 394.

Напісаны да 60-годдзя Наталлі Кучкоўскай (20.11.1922 — 24.02. 2003) — старэйшай сястры Уладзіміра Караткевіча.

«На празрыста-блакітную роўнядзь мора...» (с. 288)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 88, с. 2.

Упершыню — Зб. тв. у 8 т., 1987, т. 1, с. 395.

[Эпітафія на помніку жонцы Валянціне Караткевіч] (с. 288)

Друкуецца паводле надпісу на помніку Валянціне Караткевіч (28.6.1934 — 28.2.1983) на Паўночных могілках у Мінску.

Упершыню — газ. «Беларускі час», 2005, 9 снеж., с. 17.

Перасталі браць падатак за бяздзетнасць, але не знялі яшчэ з вайсковага ўчоту (с. 288)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 78, с. 3, з датай: *20 мая 84 г. 12.45.*

Васілю Быкаву (с. 289)

Друкуецца паводле рукапісу, які захоўваецца ў АРКіР ЦНБ НАН Беларусі, ф. 11, воп. 2, адз. зах. 92.

Упершыню — газ. «Літаратура і мастацтва», 1986, 15 жн.

Напісаны да 60-годдзя народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава (19.6.1924 — 22.6.2003).

АЛФАВІТНЫ ДАВЕДНІК [1]

[1] Першая калонка лічбаў — старонкі тэкстаў, другая — іншых рэдакцый і варыянтаў, трэцяя — каментарыяў.

ЗМЕСТ[1]

МАЯ ІЛІЯДА

ЗЯМЛЯ ЖУРБЫ

СТАРЫЯ СУВОІ

[1] Першая калонка лічбаў — старонкі тэкстаў, другая — іншых рэдакцый і варыянтаў, трэцяя — каментарыяў.

КАЛІ ПАМІРАЕ КАХАННЕ…

ІНГА І МАРЫЯ

TAЎРЫДА

ВЯРТАННЕ

БЫЎ. ЁСЦЬ. БУДУ.

ПАЭТЫЧНЫЯ ТВОРЫ 1961—1984 гадоў, ЯКІЯ НЕ ЎВАЙШЛІ Ў ЗБОРНІКІ ПАЭЗІІ

Караткевіч, У. С.

К21 Збор твораў. У 25 т. Т. 2. Паэзія, 1961—1984 / Уладзімір Караткевіч ; падрыхт. тэкстаў і камент. Анатоля Вераб'я ; рэд. тома Вячаслаў Рагойша.— Мінск : Маст. літ., 2012.— 397 с.

ISBN 978-985-02-1407-2.

У другі том Збору твораў Уладзіміра Караткевіча ўвайшлі паэтычныя творы са зборнікаў «Мая Іліяда» (1969) і «Быў. Ёсць. Буду.» (1986). Асобны раздзел складаюць творы 1961—1984 гг., якія не ўвайшлі ў зборнікі паэзіі.

УДК 821.161.3-1

ББК 84(4Беи)-5

Літаратурна-мастацкае выданне

КАРАТКЕВІЧ Уладзімір Сямёнавіч

ЗБОР ТВОРАЎ
У дваццаці пяці тамах

Том 2

Паэзія

1961—1984

У кнізе выкарыстаны фота з асабістых архіваў
У. Караткевіча і С. Панізніка, з фондаў аддзела рэдкіх кніг
і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі.

Рэдактар *І. М. Паланейчык*
Мастацкае афармленне серыі *В. Г. Паўлавец*
Мастацкі рэдактар *Н. В. Барай*
Тэхнічны рэдактар *Л. С. Зубец*
Стылістычныя рэдактары *М. У. Віцько,*
М. А. Паддубская, А. М. Анцытовіч

Падпісана да друку 08.11.2012. Фармат 84×108 $^1/_{32}$. Папера афсетная.
Гарнітура Таймс. Афсетны друк. Умоўн. друк. арк. 21,0 + 0,42.
Улік.-выд. арк. 19,33. Тыраж 2000 экз. Заказ .

Выдавецкае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Мастацкая літаратура»
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь. ЛИ № 02330/0494049 ад 03.02.2009.
Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск. www.mastlit.by; e-mail: mail@mastlit.by

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Друкарня “Перамога”».
ЛП 02 № 02330/0494182 ад 03.04.2009. Вул. Таўлая, 11, 222310, Маладзечна.

Паважаныя чытачы!

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» працягвае прыватную падпіску на 25-томнае выданне ў 2012—2020 гадах твораў Уладзіміра Караткевіча.

У трэці том Збору твораў ***Уладзіміра Караткевіча*** *будуць уключаны апавяданні і казкі.*

На трэці том можна падпісацца да 1 мая 2013 года.
Кошт трэцяга тома — 53 000 руб.

Пералік грошай па наступных рэквізітах:
УП «Мастацкая літаратура»,
220004, г. Мінск, пр. Пераможцаў, 11
р/р 3012001483810 аддзяленне № 538 у г. Мінску
ОАО «Белінвестбанку», БІК 153001739
УНП 100055406 ОКПО 02477775
«Падпіска на творы Караткевіча»
Даведкі па тэлефонах 203-83-63, 226-66-16.